

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

1950-1980 ARASI TÜRK ROMANINDA EŞKIYA

Doktora Tezi

Eren YILDIRIM

Sivas
Kasım 2020

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

1950-1980 ARASI TÜRK ROMANINDA EŞKIYA

Doktora Tezi

Eren YILDIRIM

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süheylâ YÜKSEL

Sivas
Kasım 2020

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

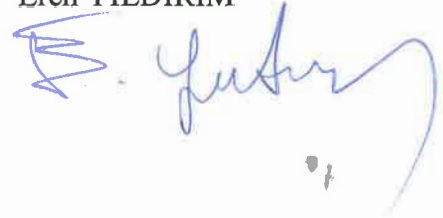
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

10.11.2020

Eren YILDIRIM

ÖN SÖZ

Eşkîyalık, Türk romanında birinci derecede işlenen konulardan değildir ancak bu hiç işlenmediği anlamına gelmez. Cumhuriyet'in ilanından sonra temayla ilgili örneklerin arttığı; 1950-1980 arasında ise bu artışın yoğunlaştığı görülmektedir. Taşra ve köy insanının karşılaştığı zorlukları romanlarına taşıma eğilimi gösteren yazarlar, eserlerinde teknik ve içerik olarak birtakım değişikliklere giderek bu bölgelerin sorunlarını çok daha gerçekçi ve tarafsız tartışırlar.

Sosyal yapıda meydana gelen değişiklikler nedeniyle bahse konu bölgelerdeki (taşra ve köy) geçim sıkıntısı, işsizlik, adaletsizlik, toprağa bağlı ağalık düzeni, gelir dağılımındaki düzensizlik ve fakirliği ele alan yazarlar; bu temaları ezen-ezilen, zengin-fakir ve sömüren-sömürülen düzleminde romanlarında işlemiştir. Bu tematik eğilimin temelinde yer alan başkaldırı, isyan ve şiddet sarmalı; dönemin romanlarında “eşkîyalık olgusu” kavramıyla kendisini fazlasıyla hissettirmektedir.

Eşkîyalık olgusunun Türk romanında ele alınıp değerlendirilmesinde gerek konu hakkında yapılmış kuramsal çalışmalarda gerekse romanlarda yaşanan ihtilafın hareket edilmiştir. Eşkîyalığı köy toplumunun “ilkel bir isyan” modeli olarak yorumlayan İngiliz tarihçi ve yazar Eric Hobsbawm'ın ilk baskısı 1959 yılında yapılan *İlkel Asiler* ve 1969 yılındaki *Eşkîyalar* adlı eserleri ve Hobsbawm'ın burada öne sürdüğü “sosyal eşkîyalık” anlayışı yukarıda bahsedilen ihtilafın kuramsal bağlamda oluşan kutbun bir ucunu oluştururken, diğer kutbunda ise Hobsbawm'ın tezine *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (2016) adlı eseriyle karşı çıkan ve “karşı-sosyal eşkîyalık” tezini öne süren Karen Barkey ve onun görüşleri yer almaktadır. Burada dikkat çeken nokta ise her iki yazar arasında eşkîyalık üzerine oluşan ihtilafın çok daha önce Yaşar Kemal ve Kemal Tahir arasında edebî bir tür olarak romanlarda yaşanmış olmasıdır.

Hobsbawm ve Barkey arasındaki anlaşmazlığın çok daha önce 1950'li yıllarda Yaşar Kemal ve Kemal Tahir arasında yaşanması; Türk edebiyatının zenginliği olarak yorumlanabilir. Ancak konu üzerinde yapılan çalışmalarda eşkîyalığın sadece her iki yazarla sınırlı kalmadığı, dönemin başka yazarları tarafından da ele alınıp işlendiği görülmektedir. Bu minvalde değerlendirildiğinde, sadece *İnce Memed* ve *Rahmet Yolları Kesti* romanlarının ele alınması ve her iki roman üzerinden eşkîyalık olgusuna yapılacak yorumların Türk romanında eşkîyalığa yaklaşımdaki eksikliği

gideremeyeceği; diğer yazarların ve eserlerin yok sayılacağı gibi bir gerçeği de ortaya çıkardığı görülmektedir.

Türkiye’de eşkıyalık üzerine yapılan çalışmalarda ampirik ve biyografik eserlerin ön plana çıktığı görülmektedir. M. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri* (1955) adlı ampirik çalışmasıyla Manisa ve çevresinde yoğunlaşan eşkıyalık hareketlerini devlet arşivleriyle ele alıp incelemektedir. Yazarın bir başka çalışması olan *Atçalı Kel Mehmed* (1968) ise Aydın’da Osmanlı Devleti’ne karşı bir isyan başlatan Atça Köyü sakini Kel Mehmed’in hayatını konu edinmektedir. M. Çağatay Uluçay dışında, Sabri Yetkin *Ege’de Eşkıyalar* (2003) adlı çalışmasıyla Ege’nin ünlü eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe’nin hayatını tarihî belgelerle okurların dikkatine sunmaktadır. Ege eşkıyalığına odaklanan benzer bir çalışma da Halil Dural’ın *Bize Derler Çakırca: 19. ve 20. Yüzyılda Ege’de Eşkıyalar* (1999) isimli eseridir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar dışında, Ahmet Özcan’ın 2014 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde savunmuş olduğu doktora tezinin “*Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı!*” *Modern Türkiye’de Son Kürt Eşkıyalık Çağı (1950-1970)* (2018) adıyla kitaplaştırılan çalışması yer almaktadır. Ahmet Özcan, kitabında eşkıyalık olgusunu “soykütüksel” bir tahlile tabii tutarak eşkıyalığın tarihî ve felsefi arka planında yatan anlamlarını sorgularken, yazar aynı zamanda son Kürt eşkıyalık çağının “suskunluk” dönemi olarak adlandırılan ancak adım adım zirveye çıktığı 1950-1970 yıllarını Türkiye’nin Kürt meselesi üzerinden değerlendirmektedir.

Olgu üzerine yapılan “edebî” çalışmalarda öne çıkan eksiklik ise eserlerin sadece tek bir eşkıya/efe etrafında şekillendiği ve dönemin eşkıyalık olgusu hakkındaki görüşlerin sadece *İnce Memed* ve *Rahmet Yolları Kesti* romanları üzerinden çerçevesinin çizilmeye çalışıldığıdır. Bu tarz bir değerlendirme birtakım eksiklikleri beraberinde getirmekle kalmayıp tartışmanın da sosyal eşkıyalık etrafında mı yoksa “karşı-sosyal eşkıyalık” etrafında mı şekillendiğinin ve dönemin yazarlarının hangi görüşe daha çok rağbet ettiklerinin anlaşılmasının da önüne geçmektedir.

Tezde ele alınan zaman aralığı 1950-1980 arasını kapsamaktadır. 1940 yılında Köy Enstitülerinin kurulmasıyla buradan yetişen enstitülü ve toplumcu-gerçekçi yazarların ağırlıklı olarak 1950 ve sonrasında eşkıyalık temasına romanlarında yer vermeleri; söz konusu tarih aralığının tercih edilmesini ve eserlerin tespitinde daha çok

toplumcu-gerçekçi yazarların kaleme aldıkları romanlara ağırlık verilmesini zorunlu kılmıştır.

Tarih aralığının belirlenmesinin ardından 1950-1980 yılları arasında yayımlanan romanlar, kronolojik sıraya bağlı kalınarak mümkün olduğunca eksiksiz tespit edilmeye çalışılmıştır. Romanların tespitinde; Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C. 3 (1965), Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik* (1991), Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy* (1997), Muharrem Kaya, *Türk Romanında Destan Etkisi* (2004), editörlüğünü Murat Yalçın'ın üstlendiği *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi* (2010), Mehmet Bayrak, *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri* (2014) eserlerinin yanı sıra; *Türkiye Defteri Aylık Edebiyat-Siyaset Dergisi* (1974) ve *İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek Dergisi* (1979) gibi dönemin eşkıyalık olgusu hakkındaki değerlendirmeleri içeren teorik kitaplardan ve sanat-edebiyat dergilerinden yararlanılmıştır.

Tezde, eşkıyalık olgusunu ele alan romanların tespit edilmesinin ardından yazarların eserlerini hangi kuramsal altyapı etrafında ele aldıkları, bu kuramsal altyapının belirlenmesinin ardından romanlarda öne çıkan tematik eğilimlerin ayrı ayrı başlıklar altında incelenmesi ve romanlardan örnekler verilmesi amaçlanmıştır.

“Çalışmanın Evreni” başlığında “Tablo 1. Romanlar ve Kronolojik Eğilim” başlığı altında bu çalışmada alıntılanan veya atıfta bulunulan romanların listesi verilmiştir. Romanlardan yapılan doğrudan alıntılar ve atıflar tabloda ayrıca gösterilmiştir. Çalışma süresince toplamda 115 roman okunmuş, bunlardan 51 tanesi çalışmaya dâhil edilmiştir. Mevcut çalışma, 1950-1980 arasını kapsamasına rağmen Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan *İnce Memed* romanının 3. ve 4. cildi bu tarihler dışında kalmaktadır. Konunun anlamsal bütünlüğünün bozulmaması adına ve sadece *İnce Memed* ile sınırlı kalmak kaydıyla *İnce Memed* serisinin 3. ve 4. cildi de çalışmaya dâhil edilmiştir. Alıntı yapılan romanlardaki imla farklılığı yazarların eserlerine sadık kalınarak herhangi bir düzeltme yapılmadan çalışmaya doğrudan aktarılmıştır. Kaynakça belirtmeden çift tırnak içerisine alınan kavramlar veya ifadeler ise söz konusu kavramaların veya ifadelerin vurgulanması için kullanılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanması esnasında incelenen bilgi ve belgeler, tespiti yapılan romanlar ve teorik kitaplar; büyük bir titizlikle ele alınıp çalışmaya dâhil edilmesine rağmen birtakım hataların ve eksikliklerin olabileceği aşikârdır. Bu hataların ve

eksikliklerin giderilmesi adına yapılacak olumlu ve olumsuz eleştirilere şimdiden teşekkür ederim.

Çalışma öncesi konu seçiminde bilgi ve tecrübelerini benden esirgemeyen, çalışma sürecindeki hatalarımı ve eksikliklerimi büyük bir sabır ve hoşgörüyü düzelten, çalışmanın her aşamasında desteğini benden esirgemeyerek heyecanımı paylaşan saygıdeğer tez danışmanım Prof. Dr. Süheylâ YÜKSEL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Rehberliğiniz ve çalışma disiplininiz, hayatımın her döneminde ilke edinmeye çalışacağım deneyimler olacak.

Çalışma süresince sabır ve anlayışları ile her zaman yanımda olan, bu çalışmanın birçok bölümüne şahitlik ederek pozitif enerjileriyle desteklerini benden esirgemeyen Sivas İl Tarım ve Orman Müdürlüğü Personel Birimi'nde görev yapan çalışma arkadaşlarıma; bilgi ve tecrübeleriyle her zaman yanımda olduklarını hissettiren, teknik desteklerinin yanı sıra karşılaştığım zorlukları aşmamı sağlayan Türkçe Öğretmeni Serkan NERGİZ ve Bilgisayar Mühendisi Sercan ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Bu çalışmanın hazırlanmaya başlamasından çok kısa bir süre sonra "eşkıyalar" aracılığıyla tanıştığım, fikir açıcı yönlendirmeleriyle düşünsel anlamda yaşadığım gelgitleri telkinleriyle kolaylaştıran ve koşulsuz desteğiyle bu zorlu süreci çok daha keyifli hâle getiren "daima hocam ve arkadaşım" Dr. Öğretim Üyesi Ahmet ÖZCAN'a teşekkür ederim.

Çalışma süresince yaşamış olduğum birtakım sağlık sorunlarının aşılmasında bilgi ve deneyimleriyle emeklerini benden esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Çapa Tıp Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Bülent ZÜLFİKAR, Prof. Dr. Önder KILIÇOĞLU, Doç. Dr. Gökhan POLAT ve Dr. Öğretim Üyesi S. Başak KOÇ ŞENOL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Varlığınız benim için mutluluk kaynağı.

Ayrıca tüm bunların gerçekleşmesini olanaklı kılan, sadece bu süreçte değil hayatımın her aşamasında yaşadığım zorlukları aile duyarlılığı bilinciyle atlatmamı sağlayan ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan anne, baba ve ağabeyime, Burcu'ya, Arın'a ve Mina'ya; kısacası tüm aileme minnettarlığımı sunar ve bu çalışmayı onlara ithaf etmenin haklı gururunu yaşadığımı bilmelerini isterim.

Kasım, 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR DİZİNİ	v
TABLO LİSTESİ	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
Çalışmanın Evreni	8
BİRİNCİ BÖLÜM.....	17
1. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK ROMAN VE BAŞKALDIRI OLGUSU	17
1.1. Roman Kavramı	17
1.2. Yeni Bir Söylem: Başkaldırı Olgusu.....	23
1.3. Başkaldırının Şiddet Dili	32
İKİNCİ BÖLÜM	41
2. EŞKİYALIK OLGUSU VE YANSIMALARI	41
2.1. Sosyal/Soylu Eşkîya Olgusu	41
2.1.1. Suçsuzluğun Suçu	50
2.1.2. Haksızlığa Başkaldırı.....	50
2.1.3. Sosyal Adalet Sağlayıcılar	51
2.1.4. Şiddette Nefsi Müdafaa	51
2.1.5. Toplum/Oze Dönüş.....	51
2.1.6. Halk Nazarında Saygınlık.....	51
2.1.7. Ölüm ve Ölümsüzlük.....	52
2.1.8. Mitleşme	52

2.1.9. Yerel Güç Odaklarının Ebedî Düşmanı	52
2.2. “Karşı-sosyal Eşkîya” Olgusu	55
2.2.1. Devlet-Eşkîya ve Yerel Güç Odaklarının Ortak Paydası.....	57
2.2.2. Kavramsal Dönüşüm: Eşkîya, Sekban, Suhte, Levend ve Celali Sorunsalı	58
2.2.3. Yerel Halk – “Karşı-sosyal Eşkîya” İlişkisi	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	67
3.1950-1980 YILLARI ARASINDA SOSYAL/SOYLU EŞKİYA TEMASININ ROMANLARDA İŞLENİŞİ.....	67
3.1. Adalet Arayışı/Özlemi Ekseninde “Mecbur Adamlar”: Türk Romanında Sosyal/Soylu Eşkîya Geleneği.....	67
3.1.1. Toplumsal Adaletsizlik: Zor Çocukluk.....	78
3.1.2. Acımasız Ağa İmajı ve Yerel Güç Odakları.....	82
3.1.3. İntikam Duygusu.....	85
3.1.4. Suça Karışma/Nam Alma: Kanundışılığa İtiliş	90
3.1.5. Serüvene Atılım	94
3.1.6. Serüven Yolculuğundaki Eylemler ve Soyluluk.....	101
3.1.7. Sömürü Düzeni ve Eşkîya.....	107
3.1.8. Ezilenlerin Mücadelesi: Yerel Halk – Eşkîya İlişkisi	112
3.1.9. Devletin Şakilerle İktidar Mücadelesi ve “Meşru” Şiddet Kullanma Hakkı.....	118
3.1.10. Düze İnme: Kır Serdarlığı ve Hak-Adalet Dağıtımı.....	125
3.1.11. Özgürlük Ütopyasının Yıkılışı: Yeniden Dağlara Yöneliş.....	130
3.1.12. Eşkîyanın Tereddütü: Umut ve Umutsuzluk	133
3.1.13. Yerel Özerklik ve Siyasallaşma: <i>Atçalı Kel Mehmet Efe</i> ve <i>Komünist İmam</i> Örnekleri	138

3.1.14. Mitleşme/Fenomenleşme	144
3.1.15. Mutlak Son: Ölüm	154
3.1.15.1. Kaybolma: Bilinmeyen Diyarlara Yolculuk.....	155
3.1.15.2. İhanet	156
3.1.15.3. Pusu/Tuzak: Devlet veya Yerel Güç Odakları Tarafından Öldürülme ve Teşhir	158
3.1.15.4. Kaza Kurşunu	160
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	165
4.1950-1980 YILLARI ARASINDA “KARŞI-SOSYAL EŞKIYA” TEMASININ ROMANLARDA İŞLENİŞİ.....	165
4.1. Dağın Karanlık Yüzü: Türk Romanında “Karşı-sosyal Eşkîya” Geleneği ..	165
4.1.1. Başıbozuk, Hırsız/Soyguncu ve Halk Düşmanlığı: Yağma.....	172
4.1.2. Ağanın/Mütegalibenin “Sadık” Askerleri	177
4.1.3. Robin Hood Paradoksu: Şiddete-Suçta Eğilim ve Soysuzlaşma Eşiği ..	182
4.1.4. Devlet, Eşkîya ve Siyaset Üçgeninde Çarpık İlişkiler ve Bağımsızlık Arayışı.....	187
4.1.5. Dönüşüm: Halk Kahramanlığından Halkın Nefretini Kazanma.....	195
4.1.6. Muktedirliğin Nüfuzu: Sömürü Düzeni.....	199
4.1.7. Beklenmeyen Son: Toplumdan İtiliş	203
4.1.7.1. İtibarsızlaşma ve Hapishane	204
4.1.8. Mutlak Son: Saygınlığı Olmayan Ölüm ve Teşhir	205
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA	219
ÖZGEÇMİŞ.....	229

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	:Adı geçen eser
bk.	:Bakınız
C	:Cilt
çev.	:Çeviren
Doç.	:Doçent
Dr.	:Doktor
ed.	:Editör
E.T.	:Erişim Tarihi
haz.	:Hazırlayan
MÖ	:Milattan Önce
Prof.	:Profesör
s.	:Sayfa
S	:Sayı
TDK	:Türk Dil Kurumu
vb.	:Ve başkaları
vd.	:Ve diğerleri
Yay.	:Yayınevi/Yayınları
yy.	:Yüzyıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Romanlar ve Kronolojik Eğilim	10
---	----

ÖZET

1940'lardan itibaren yazarların eserlerinde sosyal meselelere ağırlık vermesi, Türk edebiyatında yeni temaların işlenmesini müjdeleyen bir gelişme olarak dikkat çekerken bu temalardan birisi de “eşkivalık olgusu” olmuştur. Özellikle 1950 sonrası, eşkıyalık temasını konu edinen romanların sayısında ciddi bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Mevcut tez; 1950-1980 yılları arasındaki romanlarda eşkıyalık olgusuna nasıl yaklaşıldığını, eserlerin hangi anlayış çerçevesinde kaleme alındığı ve yazar-eser bağlamında olguyu ele alan yazarların aralarında ne gibi anlaşmazlıklar yaşadıklarını belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu amaç kapsamında, önce 1950-1980 yılları arasında yayımlanan romanlar tespit edilmiştir. Daha sonra bu tarihler arasında eşkıyalığı konu edinen romanlar belirlenmiştir. Eşkivalık temasını işleyen yazarların bir bölümünün sözlü kültürden, mitlerden, destanlardan ve halk söylencelerinden yararlandığı görülürken bir başka yazar kümesinin de eşkıyalığı suç, şiddet, soygun ve yağma bağlamında ele aldıkları görülmektedir. İlk kümede yer alan yazarların eşkıyalığa romantik bir bakış açısıyla yaklaştıkları; karşı kümedeki yazarların ise eşkıyalığı tamamen olumsuz özellikleriyle ele aldıkları anlaşılır.

Çalışmaya esas olan romanlar, eşkıyalığı; “ilkel bir isyan” modeli olarak yorumlayan Eric Hobsbawm ve “devletin merkezileşme sürecindeki taşkınlık” olarak değerlendiren Karen Barkey gibi olgunun kuramsallaşmasını sağlayan yazarların görüşleri etrafında değerlendirilmiştir. Bu iki isim ekseninde Türk edebiyatında romanların 1950-1980 yılları arasındaki eşkıyalık olgusuna yaklaşımları belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eşkiva, Başkaldırı, Roman, Türk edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi, Suç, Şiddet

ABSTRACT

Since the 1940s, the emphasis of the authors on social issues in their works has attracted attention as a development that heralds the process of new themes in Turkish literature, and one of these themes has been the "phenomenon of banditry". Particularly after 1950, it is observed that there was a significant increase in the number of novels which focused on the theme of banditry.

The present thesis aims to determine how the concept of banditry was approached in the novels between 1950-1980, the understanding in which the works were written, and what kind of conflicts the authors experienced dealing with the phenomenon in the context of author-work relation. Within the scope of this purpose, first, the novels published between 1950-1980 were determined and then novels including the subject of banditry were determined. It was seen that some of the authors using the theme of banditry made use of oral culture, myths, epic tales and folk legends; another set of authors dealt with the banditry within the context of crime, violence, robbery and looting. It is seen that the authors in the first group have a romantic approach to banditry; while the authors in the opposite group dealt with the subject completely with its negative characteristics.

The main works of the study have been evaluated around the theories of authors who provided the theory of the phenomenon, as Eric Hobsbawm, who interprets it as a "primitive rebellion" model, and Karen Barkey, who regards it as "rebellions in the centralization process of the state". In the axis of these two names, the approaches of the authors to the phenomenon of banditry between 1950-1980 in Turkish literature are aimed to be stated.

Keywords: Bandit, Rebellion, Novel, Turkish literature, Republican period, Crime, Violence.

GİRİŞ

Yüzyıllardır süregelen köklü bir tarih anlayışına sahip olan Türk toplumunda, siyasi gelişmelerin etkisi hemen her dönemde kendisini hissettirmiş; döneme damga vuran toplumsal-politik olaylar sadece siyasetle sınırlı kalmayıp edebiyat, sosyoloji, hukuk, felsefe vb. gibi diğer alanlarda da kendisine yeni araştırma sahaları göstermiştir.

Edebiyat tarihleri, 1860 sonrası gelişen Türk edebiyatının günümüze kadar siyasi olaylarla ne denli iç içe olduğunu gözler önüne sermektedir. Edebiyat tarihimizin I. ve II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, Millî Mücadele'nin verilmesi ve son olarak Cumhuriyet'in ilanı gibi Türk devlet ve siyaset hayatının dönüm noktaları olarak kabul edilen siyasi olaylarla adlandırılması tesadüf değildir. Tanzimat'ın ilan edilmesinin ardından hemen her alanda hızlı bir yenileşme ve iyileşme dönemine adapte olmaya çalışan Türk toplumu, edebiyata lokomotif olma görevini yüklemiştir. Batı'ya kapılarını açmasıyla birlikte de Türk toplumu hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişimin yaşanmasında da gazete, dergi, roman, şiir, tiyatro ve eleştiri gibi türler; topluma yeni alışkanlıkların kazandırılmasında aracı olmuştur.

1860 sonrası Türk edebiyatının 1950'li yıllara kadar ana sorunsalı Batılılaşma olmuş, bu tarihten itibaren toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikler ve bu değişikliklerin yol açtığı ayrışmalar özellikle roman sahasında yer bulmaya başlamıştır (Moran 1996: 7-8). Yazarlar sadece 1940 tarihinden sonra sosyal temalara eğilmemiş, 1870'li yıllarda da Türk edebiyatında sosyal temalar bazı yazarlar tarafından ele alınıp irdelenmiştir. Ahmet Midhat Efendi *Bir Gerçek Hikâye* (1876) ve *Bahtiyarlık* (1885), Nabizade Nazım *Karabibik* (1890), Ebubekir Hazım Tepeyran *Küçük Paşa* (1910) (Kaplan 2017: 320) gibi yazarlar romanlarıyla edebiyatımıza köyü ve köy yaşantısını sokmuş ve Millî Mücadele yıllarına kadar da bu temanın gelişiminde köprü vazifesi görmüşlerdir.

Siyasi olayların toplumsal yapıda birtakım değişikliklere yol açması ve bu değişiklikleri edebiyat aracılığıyla topluma anlatma ve kabul ettirme amacı doğal olarak Cumhuriyet'ten sonra da devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanının ardından gerçekleştirilen devrimlerin halk nezdinde kabul görmesi ve yaygınlaşması adına

birbirinden önemli eserler art arda yayımlanmıştır. Halide Edib Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin gibi aydınlar ise yenileşme anlayışı çerçevesinde rol model aydınlar/yazarlar olmuştur.

Savaş ve mücadeleyle geçen yoğun yılların ardından Erken Cumhuriyet, toplumun kanayan yarası okuma-yazma sorununa ve eğitim-öğretim alanlarına ağırlık vermiştir. Dönemin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi, toplumdaki bu sorunların azaltılması anlayışıyla özellikle kırsal kesimlerdeki sorunları çözmeye odaklanmıştır. Hasan Ali Yücel Millî Eğitim Bakanı olmasının ardından Köy Enstitüleri projesini hayata geçirerek bu doğrultuda ilk adımı da atmıştır. Şehirlerdeki eğitim-öğretim anlayışıyla taşradaki farklılıkları ele alıp uygulanmaya konulan bu projeye toplumdaki okuma-yazma oranını artırmak amaçlanırken bu işi de en az maliyetle yapmak esas alınmıştır (Yiner 2012: 307). “Köy Enstitüleri’nin bence en önemli özelliği köylülüğe özgülüğüdür” (Bayrak 2000: 60) diyen Mehmet Bayrak, Enstitülerle hedeflenen amaçlardan birinin de yürütülen projenin köy hayatına ve işleyişine uygunluk olduğunu söyler ve sadece eğitim anlamında “köylülüğü” değil, bu anlayışın sosyal hayatta da benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Eğitim sisteminde köklü reformlar gerçekleştirerek 17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitülerinin kurulmasına önyak olan siyasi erk, ileriki yıllarda burada yetişen yazarların/aydınların yön vereceği bir edebiyat anlayışına da dolaylı yoldan katkı sağlayacaktır. Özellikle 1940 sonrası Türk edebiyatında, Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların toplumsal yapıda meydana gelen değişiklikleri eserlerine sıklıkla yansıttıkları görülmektedir. Başlıca temalar arasında ise bireysel hak ve özgürlükler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, sömürü düzenine başkaldırı ve bilhassa köy/kasaba gibi merkezî yönetimden uzak yerlerde halkın belirli güç odakları tarafından ezilmeleri/hor görülmeleri yer almaktadır. Bu yılların edebiyat anlayışıyla ilgili olarak Kemal Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular* (1971) isimli kitabında şu görüşlere yer vererek edebiyat-sosyoloji ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

“Edebiyatın başlıca esini olarak görünen siyasi konular, 1940’dan sonra yerini yavaş yavaş toplumsal konulara bıraktı. Gittikçe hızlanan iktisadî gelişim, köylülerden ve orta sınıflardan aydınların çıkışı, toplumsal değerlerin, Türkiye’de yenileşmeyle elde edilen yeni toplumsal ortama uygulanmak üzere bir daha gözden geçirilmesini gerektirdi” (1971: 30).

Birçok edebiyat tarihçisi tarafından “Anadolu edebiyatı/romanı” (Moran 1996: 13), “köy edebiyatı/romanı” (Kaplan 2017: 319), “sosyal edebiyat/roman” (Karpas 1971: 30) vb. gibi tanımlamalarla ele alınan, ağırlıklı olarak 1940’lı yıllardan başlayıp 1960 darbesine kadar devam eden bu süreçte toplumsal sorunları ele alan toplumcu-gerçekçi bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu tema üzerine yaptığı çalışmalarla dönemin eserleri hakkında detaylı bilgiler veren ve edebiyatımızda aslında “köy romanı” veya “köy edebiyatı” gibi tanımlamaların anlamsızlığına değinen Ramazan Kaplan; türün tanımı ve adlandırılması hakkında şu görüşleri belirtmektedir:

“Türk edebiyatında köyü ve köylüyü, kendine özgü sorunları ve yaşayış biçimleriyle anlatmaya çalışan romanlar “köy romanı” olarak tanınmış, bu yönleriyle de edebiyat araştırmalarının konularından biri olmuşlardır. Gelinek noktada, “köy edebiyatı” gibi, “köy romanı” nitelemesinin de, doğru olup olmadığı tartışmasını yapmanın kuramsal ve uygulamaya dönük yönüyle, pek fazla bir anlamı kalmamıştır” (2017: 319).

Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Köy* (1997) isimli çalışmasıyla “köy edebiyatı” adı altında ele alınan eserlerin tasnifini; 1876-1923, 1923-1950, 1950-1960 ve 1960-1980 olarak belirleyerek eserlerin hangi yıllar arasında yoğunlaştığını ve bu romanlar arasında nasıl bir farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Köy edebiyatı/romanı hakkında yapılan hemen her tanım da birbirine benzer kalıpların kullanılmasını görmekle birlikte, bu çalışma sahasının daha çok Köy Enstitülü yazarlar tarafından oluşturulduğu dikkat çeken bir başka noktadır. Aslında kavramsal altyapısı Cumhuriyet öncesine kadar dayanan bu temanın içeriği insanı ve onun sorunlarını ele alması nedeniyle “sosyal roman” türü içerisinde kabul edilmekte ve değerlendirilmektedir. Edebiyatımızda böyle bir ayrımın yapılmasının nedeni ise 1940’lı yıllardan sonra artık köye ve köy insanına bakış açısında toplumcu-gerçekçi bir düşüncenin öne çıkmasıdır (Kaplan 2017: 319).

Köy edebiyatı/romanı kavramının ortaya çıkışında farklı tarihler ve eserler gösterilmesine rağmen ağırlıklı olarak bu temanın yaygınlaşmasında Mahmut Makal’ın 1950 yılında yayımlanan *Bizim Köy* isimli çalışması bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Köy insanının sorunlarını görme imkânı bulamayan yazarlar, bu eserden sonra bizzat bu insanlarla iç içe yaşayarak ve onların sorunlarıyla yüzleşerek eserlerini köy edebiyatı/romanı doğrultusunda ele alıp eserlerine yansıtmaya başlamışlardır.

Her şeyden öte köy ve köy insanının sorunlarını eserlerine taşıyarak dönemin toplumsal yapısı hakkında bilgi veren bu eserlerde gerçekliğin apaçık sergilenip yansıtıldığı ve siyasi gelişmelere bağlı olarak değişen köy hayatının yazarların ilgi duyduğu temalar arasında yer aldığı görülmektedir. Ağırlıklı olarak toplumcu-gerçekçilik anlayışından yola çıkılarak oluşturulan bu eserlerde topluma hizmet eden olumsuz kahraman tipinin bile olumlu kahraman tipine dönüştürüldüğü görülmektedir. Konuyla ilgili dönemin romanları hakkında bir değerlendirme yaparak özellikle “toplumsal determinizm” kavramına parmak basan Taner Timur şu görüşleri ileri sürmektedir; “Toplumsal içerikli romanlarımız, özellikle ‘köy romanı’ başlığı altında sınıflanan eserler belli bir sosyal evrimin Türkiye’ye özgü niteliklerini yansıtırken evrensel düzeyde de feodal kalıntıların tasfiyesi ve kapitalist tarımın gelişmesi sürecine ışık tutuyorlar” (1991: 360).

Ancak toplumcu-gerçekçi anlayışın özellikle 1950’li yılların Türkiye’sinde dönemin şartlarından görülme olasılığının oldukça düşük olduğunu belirten Timur, bu anlayış çerçevesinde kaleme alınan eserlerin “toplumsal içerikli” romanlar olarak nitelendirilmesinin daha doğru olacağını ifade etmektedir (1991: 357).

Dönemin romanlarına kavramsal ve teorik açıdan yaklaşıldığında dikkat çeken en önemli nokta ise birçoğunda sömürü mekanizmalarına atıfta bulunulmasıdır. Toplumsal değişimle başlayan demokratikleşme süreci hızla halk arasında -özellikle maddi anlamda- farklılaşmalara yol açarken “başkaldırı”, “isyan” ve sömürü düzeni içerisindeki “şiddet” kavramları ise romanlarda ön plana çıkan temalar arasında yer almaktadır. Çünkü bu durum feodal toplum yapısından kapitalizme geçiş sürecinde köylülerin “açgözlü ağalara karşı” demokratikleşme ve haklarını savunma refleksi olarak kendisini hissettirmektedir (Timur 1991: 341).

Türk devlet geleneğinde ağırlıklı olarak “merkezî” bir yönetim tarzının benimsenmiş olmasına karşın sosyal ve siyasi gelişmelerin zaman zaman halkla devlet arasında anlaşmazlıklara, devletle halkın karşı karşıya gelişine hatta bu durumun toplumsal başkaldırıya yol açtığı dönemler olmuştur. 1940’lı yıllardan itibaren hızlı bir değişim süreci yaşayan Türk siyaseti, 27 Mayıs 1960 darbesiyle zirve noktasına ulaşmıştır. Türk toplumu, 1960 sonrası genel hak ve özgürlüklerin iktidar (devlet) tarafından kısıtlandığı gerekçesiyle etkisini 1980’e ve sonrasına kadar

hissettiren grevlere, toplu yürüyüşlere, öğrenci olaylarına kısacası bir başkaldırıya tanık olmuştur.

Edebiyat-toplum ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda genel olarak edebiyat tarihlerinde ve incelemeli eleştirilerinde başkaldırı konusunun sıklıkla 1950 sonrası yazarlar tarafından ele alındığı ifade edilmesine rağmen temanın ilk kez Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanıyla 1937'ye uzandığı öne sürülmektedir. Konuyla ilgili Berna Moran ise şu tespitite bulunmaktadır:

“(…) 1950'lere kadar Batılılaşma tek sorunsal olarak kalmış, sonra birdenbire yerini başka bir sorunlar yumağına bırakmıştır. Gerçekte değişiklik 1937'de basılan *Kuyucaklı Yusuf* ile başlar diyebiliriz, ama romanımıza ancak 1950'lerde ve 1960'larda Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz, Kemal Bilbaşar ve Fakir Baykurt gibi yazarlarla basar damgasını” (1996: 7-8).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi Berna Moran, değişimin merkezine Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* romanını almakta ve bu temayı “Anadolu romanı” diye adlandırarak Türk edebiyatının yeni bir konuyla tanışmasının bu tarihlerde ön plana çıktığını söylemektedir. 1950'lere kadar ana sorunsalı Batılılaşma olan Türk romanında yazarları ağırlıklı olarak ezen-ezilen, zengin-fakir, güçlü-güçsüz, ağa-köylü vb. gibi konulara yönlendiren sebepler ise dikkat çekicidir.

Cumhuriyet'le birlikte toplumda sadece kültürel ve siyasal değişiklikler yaşanmamış, devlet politikası olarak iktisadi ve ekonomik politikalar üzerinde de birtakım iyileştirmelere/yenileşmelere gidilmiştir. Ancak ekonomik gelişmelerin şehirde yaşayanlar arasında çok daha kolay kabul edilip benimsenmesi öne çıkarken taşrada –özellikle köy ve kasabalarda- aynı durumun varlığından söz etmek son derece güçtür. Geçimini toprağa bağlayanlar ve bu topraklara sahip ağalar arasında sosyal ve ekonomik anlamda ciddi uçurumların oluşması, yüzyıllardır “itaatkâr” bir hayat görüşüne sahip Anadolu insanını da artık “isyan” etmeye, toplumdaki adaletsizliklere başkaldırmaya sevk etmiştir.

“Kasaba köyün üzerine kurulmuş ve onu sömürmekle gelişmiş bir sosyal düzendir. Alabildiğine ferdiyetçi, hatta asidir” (Karpas 1971: 10) tezinin günden güne yaygınlık kazanması, Anadolu insanında birtakım reflekslerin gelişmesine yol açmıştır. Taşra insanı içine düştüğü buhranı düzene “isyan etmek”, uğramış olduğu haksızlıklar karşısında kendi adaletini sağlama adına başkaldırmayı tercih

etmektedir. Hemen her toplumda gözlemlenebilecek kitlesel/bireysel değişikliklere bağlı olarak geleneksel kalıpların yıkılıp alışlagelmiş eğilimlerin hızla terk edilerek aykırı olana evrilmesi Türk toplumunda da gözlemlenmektedir. Ayrıca Türk toplumunun siyasi ve sosyal anlamda çok da alışık olmadığı başkaldırı olgusuna, yazarlar; millî değerlerin yeniden canlandırılması penceresinden yaklaşmış, eserlerinde “destanlar”, “masallar”, “halk hikâyeleri” sıklıkla başvurdukları türler arasında yer almıştır (Moran 1996: 14). Berna Moran, Anadolu insanındaki değişimin kaleme alındığı bu eserlerde tarihsel birikimin Millî Edebiyat akımına kadar dayandığını ise şu sözlerle açıklamaktadır:

“Millî Edebiyat akımı, yazarları, yerli konulara, her sınıftan halkı anlatmaya çağırırken Osmanlı edebiyatında söz konusu edilmeyen Anadolu konusu da çağırılmış oluyordu. Nitekim 1950'lere kadarki dönemde yazarlarımız, Küçük Paşa, Ateşten Gömlek, Çalığışu, Yeşil Gece, Yaban ve Kuyucaklı Yusuf ile Anadolu'yu romana soktular. 1950'lerde Köy Enstitülerinde yetişen yazarlar ve Yaşar Kemal, Orhan Kemal gibi Anadolu'da doğmuş ve büyümüş romancılar, kendilerinden önce başlatılmış bu girişimi hızla sürdürürlerken Anadolu konusunu Türk romanının belirgin bir özelliği haline getirdiler. Ancak işledikleri konuya bakış açıları farklı idi” (1996: 14).

Yazarların bu değişimi başlıca sorun etmelerinde ise başvurdukları kaynaklar yine geleneksel eserler olmuştur. Millî Edebiyat akımı yıllarında Ziya Gökalp'ın Türk masallarını yeniden ele alması, Ömer Seyfettin'in sıklıkla masallara ve destanlara başvurması, Fuad Köprülü'nün Nasrettin Hoca fıkralarını koşuk tarzında kaleme alması (Moran 1994: 14), Anadolu romanını geleneksel halk türlerine yönlendiren kaynaklar arasında yer almaktadır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından toplumsal dinamiklerin değişmesiyle birlikte Türk toplumu; sanayileşmenin etkisiyle şehirlerde, toprak reformuyla da köylerde ciddi bir yenilenme dönemine girmiştir. Alışlageldik deneyimlerin değişmesi sonrası birçok toplumda gözlemlenebilecek sancılı bir dönem geçiren Türk toplumu, dolayısıyla edebiyat sahasında da kendi özgür söylem olanağını elde edecek ve bilhassa 1950-1980 arasındaki yazarlar bu sancılı sürecin tematik unsurlarını ele alıp romanlarının ana konusu yapacaktır. Yukarıda sözü edilen değişimin etkileri 1950-1980 yılları arasında şehirlerde öğrenci/işçi hareketleriyle, köy ve kasabalarda ise “eşkiya” olgusuyla yeniden canlandırılacaktır. Berna Moran'ın “Anadolu romanı” (1994: 13) olarak adlandırdığı bu eserler

içerisinde bahse konu değişimin kimi yazarlar tarafından da eşkıyalık olgusuyla ele alınıp işlendiği görülmektedir. Aynı zamanda yazarlar, bu olguyla keşfedilmemiş bir sahada özgün eserler kaleme alma imkânı da bulmuşlardır.

Ezen-ezilen, güçlü-güçsüz, sömüren-sömürülen, ağa-köylü ve adalet-adaletsizlik Anadolu romanlarında dönemin hâkim temaları arasında yer almaktadır. Türk edebiyatında yüzyıllardır var olan destan, halk hikâyeleri ve masalsı söylem geleneğinden yararlanan dönemin yazarları, başkaldırı olgusunu “eşkıyalık”tan yola çıkarak eserlerine yansıtmıştır. Bu olgunun ele alınışında tarihsel birikim etkili olmasına rağmen yazarların eşkıyalığı kendi bakış açılarına göre ele alıp romanlarına yansıttıkları görülmektedir.

Sosyal/soylu eşkıya¹ olgusunu enine boyuna inceleyerek bu kişilerin halk muhayyilesinde “kahraman” olduklarını ifade eden Eric Hobsbawm, konuya olan romantik yaklaşımını şu sözlerle dile getirmektedir:

“Eşkıyalar –tanımı gereği- boyun eğmeye yanaşmazlar, iktidar alanlarının dışında dururlar, kendileri fiili güç uygulayıcıları konumundadırlar ve bu yüzden de potansiyel asilerdir. Doğrusuna bakacak olursak, bandito’nun özgün (İtalyancadaki) anlamı, hangi sebeple olursa olsun ‘kanun dışında kalan’ kişidir; bu yüzden kanun kaçaklarının kolayca soygunculara dönüşmesinde şaşılacak bir yan yoktur” (2011: 15).

Karşı cephede yer alan Karen Barkey ise Eric Hobsbawm geleneğinin dışında kalarak söz konusu anlayışı şiddetle eleştirip bu kişileri aslında devletin silahlı güç unsurları olarak tanımlamaktadır:

“Tek meşruiyet kaynağı olan devlet, meşruiyetini, konsolidasyonu için güçlü bir silah olarak kullandı. Osmanlı devletinin güttüğü politikanın başarısı, eşkıyaları (16. yüzyılda yaşamış azıllı bir asiye göndermeyle) ‘celali’ diye adlandırarak meşruiyet alanının dışında tanımlaması, ve sonra da içlerinden bazılarını seçerek kendisiyle bütünleştirebilmesiydi” (2016: 247).

¹ Sosyal eşkıyalık tezi, Eric Hobsbawm’ın ilk baskısı 1959 yılında *İlkel Asiler (Primitive Rebels)* ve 1969 yılında *Eşkıyalar (Bandits)* isimli çalışmalarında dile getirilmiştir. Yazar, sosyal eşkıyalık tezinin “tarihte bilinen en evrensel” fenomenlerden birisi olduğunu ifade ederek bu kişilerin kanun dışında kalmalarına rağmen halk muhayyilesinde birer kahraman olduklarını söyler (2011: 27). Soylu eşkıyalık ise, sosyal eşkıyalığın bir alt türü olup evrensel boyutta en çok bilinen ve tutulan türüdür. Ve genelde Robin Hood geleneğini ifade etmektedir (2011: 61). Yazarın her iki fenomenliği aynı anlamı karşılayacak/işaret edecek şekilde kullanması ve incelenen romanlarda genelde soylu eşkıya fenomenliğinin görülmesi nedeniyle her iki tanım çalışmada bu şekilde kullanılacak ve sonraki bölümlerde turnak içerisine alınmayacaktır.

Hobsbawm ve Barkey arasında yaşanan bu görüş ayrılığı ise edebiyatımızda 1950’li yıllarda Yaşar Kemal ve Kemal Tahir arasında *İnce Memed* (1955) ve *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanlarıyla yaşanacaktır.

Çalışmanın Evreni

Bu çalışmanın amacı, eşkıyalık olgusunun anlamsal bir bütünlük sağlanarak tarafsız bir şekilde değerlendirmeye tabii tutulmasına ve tarihsel süreç içerisinde zengin bir literatüre sahip olan başkaldırı olgusunun eşkıyalık üzerinden belirlenmesine odaklanmıştır. Bu bakış açısıyla, çalışmada 1950-1980 yılları arasında yayımlanan romanlarda eşkıya teması merkeze alınarak olgunun romanlara hangi anlayışla yansıdığı belirlenmesi hedeflenmiştir.

1950-1980 yılları arasında belirlenebildiği kadarıyla Türk edebiyatında 859 roman yayımlanmıştır. Bu romanlar arasında ilk olarak eşkıyalık olgusuna romanlarında sıklıkla yer veren Murat Sertoğlu, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir gibi yazarların eserlerinin tamamının okunmasına karar verilmiştir. 1950-1980 tarihlerinin tercih edilmesinde ise Türk edebiyatının ağırlıklı olarak artık sosyal meselelere yer vermesi etkili olmuştur. Değişen dünya algısıyla birlikte artık edebiyatımızda sosyal konuların daha fazla işlendiği 1950-1980 yılları arasında başkaldırı olgusunu yeni bir “kahraman” motifi yaratarak eserlerine taşıyan, toplumdaki adaletsizliklerin düzeltilmesi anlamında bu “kutsal” görevi kahramanlarına yükleyen yazarlar, eşkıyalık olgusu çerçevesinde aslında yeni bir temaya eğilmekle kalmamışlar; konuyu sosyolojik ve siyasi, zaman zaman da tarihsel birikim açısından ele almışlardır:

“Kahraman sözcüğü ‘korumak ve hizmet etmek’ (...) anlamında bir kökten gelen Yunanca bir kelimedir. Kahraman, başkaları için kendi gereksinimlerinden ödün veren kişidir, tıpkı sürüsünü korumak ve ona hizmet etmek için fedakârlık yapan çoban gibi. (...) Kahraman arketipi, egonun kimlik ve bütünlük arayışını simgeler. Hepimiz aslında, eksiksiz, entegre insanlar olma sürecinde, içimizdeki gardiyanlar, canavarlar ve yardımcılarla yüzleşen kahramanlarız” (Vogler 2017: 71).

“İtaat” kavramının bu romanlarda son bulduğu, kendilerince haklı gerekçelerle isyan ederek otoriteye başkaldıran bu kahramanların serüveninde Robin Hood gibi “arketip” olma rolünü üstlendikleri görülmektedir. Bu bağlamda ele alınan romanlarda sadece tematik unsurlara değinilmemiş; konunun sosyolojik, felsefi,

siyasi, tarihî ve psikolojik yönleri üzerinde de durulmuştur. Edebiyatın yukarıda bahsedilen alanlarla yakın ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda mevcut çalışmadaki romanların sadece konunun aydınlatılmasını amaçlamadığı görülmekte, aynı zamanda “kahraman”ların psikolojik yönlerini de açığa çıkararak eşkıyalık olgusunu bu bağlam üzerinden de açıklamayı hedeflediği anlaşılmaktadır. Yapılacak değerlendirmelerle edebiyat-siyaset ilişkisi bağlamında romanlar üzerinden dönemin siyasi anlayışının eserlere yansıtılıp yansıtılmadığına dikkat çekmek istenecektir. Ayrıca konunun felsefi yönü göz önüne alınarak başkaldırı, şiddet, isyan, “siyasal şiddet” ve “bireysel şiddet” gibi kavramların incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda dönemin romanları olabildiğince eksiksiz tespit edilmeye çalışılmış ve eşkıyalığı ele alan romanların belirlenmesine karar verilmiştir. Bu konu hakkında daha önce yapılan çalışmalarda eşkıya teması üzerine eserlerin tam bir tespitinin yapılmadığı, yapılan tespitlerde de bazı eserlerin konu dışında kaldığı gözlemlenmiştir. Ayrıca konunun tek bir tarihsel kuram etrafında değerlendirilmesi ve bazı romanlara farklı bakış açılarından yaklaşılmaması eşkıyalık olgusunun genelde yanlış yorumlanmasına yol açmıştır.

Bir döneme damga vuran bu romanlar sosyolojik açıdan oldukça zengin kaynaklar olarak göze çarpar. Bu çalışmada eserlere tek bir bakış açısıyla yaklaşılmamış, Eric Hobsbawm ve Karen Barkey anlayışı da ön plana çıkarılarak konunun tam olarak hangi anlayışla değerlendirildiği ve yazarlar tarafından hangi anlayışla romanlara yansıtıldığının ortaya konması amaçlanmıştır. 1950-1980 yılları arasında bu temanın yazarlar tarafından iki farklı görüşle işlendiği dikkat çekmektedir. İlk görüş, bu kişilere romantik bir bakış açısıyla yaklaşan, eşkıyaların halk savunucusu, ezilen, sömürülen kitlenin yanında yer alan, kısacası; Robin Hood geleneğini benimseyen Eric Hobsbawm anlayışıdır. İkincisi ise, aslında bu kişilerin halk savunucusu olmadığı, eşkıyanın devlet tarafından kullanılan ve zaman zaman devletin otoritesini güçlendirme yoluna gittiği dönemlerde devreye girerek halka zulmeden, köy ve köylülük bilincinin oluşmasına engel olan, orantısız şiddet eğilimleriyle dikkat çeken “adi haydut” (Barkey 2016: 158) görüşünü benimseyen Karen Barkey anlayışıdır. Romanlarda eşkıyalık olgusunun her iki kuramdan da izler taşıması, bu çalışmada her iki kuramın da yer almasını zorunlu kılmaktadır. Eşkıyalık olgusuyla ilgili olarak yukarıda sözü edilen farklı disiplinlerle kaleme alınan

romanların değerlendirilmesinin yanı sıra kahramanların tipolojik özellikleri belirlenerek, bireyi suça veya başkaldırı olgusuna yönlendiren sebeplerin sosyo-ekonomik, siyasi ve felsefi yansımalarının arka planları da aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1950-1980 yılları arasındaki sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” temasını ele alan yazarların eserlerinin yayım ve romanlarda konu edilen vaka zamanı ise şu şekildedir:

Tablo 1. Romanlar ve Kronolojik Eğilim²

	No	Yazar	Eser Adı	Yayım Tarihi	Vaka Zamanı
**	1	A.Ziya KOZANOĞLU	Dağlar Delisi	1951	1623-1640
*	2	Refik ERDURAN	Yağmur Duası	1954	Tespit Edilemedi
*	3	Orhan HANÇERLİOĞLU	Ekilmemiş Topraklar	1954	1923-1938
*	4	Kemal Tahir	Sağırdere	1955	1939
*	5	Murat SERTOĞLU	Dağlar Kralı Yörük Osman Efe	1955	1860-1870
*	6	Murat SERTOĞLU	Çakırcalı Mehmet Efe	1955	1895-1910
*	7	Halikarnas Balıkcısı	Ötelerin Çocuğu	1955	Tespit Edilemedi
*	8	Yaşar Kemal	İnce Memed I	1955	1933-1938
**	9	Yaşar Kemal	Teneke	1955	1923-1930
*	10	R. Cevad ULUNAY	Dağlar Kralı Balçıklı Edhem	1955	1876-1909
**	11	Kemal Tahir	Esir Şehrin İnsanları	1956	1919-1923
**	12	Kemal Tahir	Körduman	1957	1923-1930
*	13	Kemal Tahir	Rahmet Yolları Kesti	1957	1923 sonrası
*	14	Kemal Tahir	Yediçinar Yaylası	1958	1908-1923
*	15	T. Dursun KAKINÇ	İnsan Kurdu	1959	Tespit Edilemedi
*	16	Kemal Tahir	Köyün Kamburu	1959	1908-1923
*	17	Yaşar Kemal	Ortadirek	1960	1923-1938
**	18	R. Nuri GÜNTEKİN	Kan Davası	1960	1919-1923
**	19	Cengiz TUNCER	Hacizli Toprak	1960	Tespit Edilemedi
**	20	Kemal Tahir	Esir Şehrin Mahpusu	1961	1923-1930
**	21	Kemal Tahir	Kelleci Memet	1962	1923-1930
**	22	Yaşar Kemal	Yer Demir Gök Bakır	1963	1923-1930
*	23	Tarık BUĞRA	Küçük Ağa	1963	1919 ve sonrası
*	24	Murat SERTOĞLU	Atçalı Kel Mehmet Efe	1964	1829-1830
**	25	Kemal Tahir	Yorgun Savaşçı	1965	1916-1920

² Tabloda yer alan eserler, yayımlanma tarihlerine göre sıralanmıştır. Bu sıranın belirlenmesinde Murat Yalçın (ed.), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi I-II*, İstanbul 2010 adlı eserden yararlanılmıştır. Mevcut çalışma içerisinde romanlardan yapılan doğrudan alıntılar *ile alıntılanmayan ancak atıf yapılan romanlar ise ** belirtilmiştir. Romanların yayımlanma tarihleri dışında konu edindikleri zaman dilimleri tespit edilebildiği kadarıyla “Vaka Zamanı” sütununda gösterilmiştir.

*	26	Cahit UÇUK	Değirmen Taşı	1966	Tespit Edilemedi
*	27	Kemal Tahir	Devlet Ana	1967	1281-1326
*	28	Yaşar Kemal	Üç Anadolu Efsanesi	1967	1578-1590
**	29	Kemal Tahir	Bozkırdaki Çekirdek	1967	1940 ve sonrası
**	30	İlhan TARUS	Vatan Tutkusu	1967	1919-1922
*	31	Yaşar Kemal	İnce Memed II	1969	1933-1938
*	32	Hasan KIYAFET	Komünist İmam	1969	1950 ve sonrası
*	33	R. Enis AYGEN	Kara Toprak	1969	1923-1938
**	34	Kemal Tahir	Kurt Kanunu	1969	1926
*	35	Kemal Tahir	Büyük Mal	1970	1908-1923
*	36	Timur KARABULUT	Çepel Dünya	1970	1938-1950
**	37	Yaşar Kemal	Binboğalar Efsanesi	1971	1876-1900
**	38	Kemal Tahir	Yol Ayrımı	1971	1923-1930
*	39	Yaşar Kemal	Çakırcalı Efe	1972	1895-1910
*	40	Ömer POLAT	Mahmudo ile Hazel	1973	Tespit Edilemedi
**	41	Kemal Tahir	Karılar Koğuşu	1974	1940 ve sonrası
**	42	Kemal Tahir	Namuscular	1974	1944 ve sonrası
**	43	Yaşar Kemal	Demirciler Çarşısı Cinayeti	1974	1950 ve sonrası
**	44	Yaşar Kemal	Yusufoçuk Yusuf	1975	1950 ve sonrası
**	45	Yaşar Kemal	Yılanı Öldürseler	1976	1923-1930
**	46	Yaşar Kemal	Al Gözüm Seyreyle Salih	1976	1970'ler
**	47	Kemal Tahir	Damağası	1977	Tespit Edilemedi
**	48	Kemal Tahir	Bir Mülkiyet Kalesi	1977	1890-1923
*	49	Murat SERTOĞLU	Kamalı Zeybek	1979	1895-1910
*	50	Yaşar Kemal	İnce Memed III	1984	1933-1938
*	51	Yaşar Kemal	İnce Memed IV	1987	1933-1938

Tablo 1.'de belirtilen romanların bir kısmı doğrudan eşkıyalık temasını ele alırken bir kısmı ise eşkıyalıkla ilgili atıfları, yazarların eşkıyalığa bakış açılarını içermektedir. Tabloda dikkat çeken noktalardan en önemlisi birbirine karşıt görüşlerde yazılan romanlarda bile vaka zamanının Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Erken Cumhuriyet Dönemi arasında yoğunlaşmasıdır. Osmanlı Devleti'nin son dönemi, devletin eski otoritesinden uzak oluşu ve birtakım asayiş sorunları yaşanması olarak açıklanabileceken Erken Cumhuriyet Dönemi ise yeni kurulmakta olan bir devletin sancıları, rejim değişikliğinin yol açtığı adaptasyon sorunu olarak ifade edilebilir.

Gerek teorik kaynakların birbirlerinden farklı görüşler öne sürmesi gerekse bu görüş farklılıklarının romanlarda da hissedilmesi, çalışmanın tartışma havası içerisinde işlenmesini zorunlu kılmaktadır. Ele alınan ve değerlendirilmesi yapılan argümanların çok daha net ve anlaşılır bir şekilde açıklanması için bu çalışma "Dört Bölüm"den oluşmaktadır.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ünde roman kavramı, çeşitli edebiyat kuramcılarının roman tanımı ve bu tanımlardan yola çıkılarak eserlerin değerlendirilmesi yapılacaktır. Romanın tarihsel gelişimi ve toplum adına ne derece önemli bir tür olduğu vurgusu yapılarak; bu tür aracılığıyla yazarların topluma ne tür mesajlar vermek istedikleri açıklanmaktadır. Cumhuriyet’ten itibaren başkaldırı olgusunun yeni bir anlam kazanması nedeniyle isyan, şiddet, kolektif davranış vb. kavramların 1950-1980 yılları arasında bu çalışmaya bahse konu olan romanlarla ilişkisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Adı geçen kavramaları eşkıyalık olgusundan bağımsız düşünme olanağı bulunmamasından bu çalışmanın esas odak noktası olan sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya”³ olgularının bu kavramlarla ilişkilendirilmesi esas alınacaktır.

Çalışmanın “İkinci Bölüm”ünde ise bu tanımların yapılmasının ardından eşkıyalık olgusunun tarihsel gelişimi ele alınacak ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan halk türkülerinden, destanlardan ve masallardan dönemin romanlarının ne denli yararlandığı belirtilecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde ve Cumhuriyet Dönemi’nde eşkıyalık faaliyetlerine değinilerek halkın zaman zaman “adi” birer suçlu, zaman zaman da adaletin savunucusu olarak gördüğü bu kişilere karşı siyasi erkin ne gibi önlemler aldığı veya yaptırımlar uyguladığı ifade edilecektir.

Yukarıda da belirtildiği gibi tarihsel birikim içerisinde iki farklı görüşten beslendiği tespit edilen eşkıyalık olgusu, romanların ele alınıp incelenmesinde konunun daha iyi anlaşılması için sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” olguları iki ayrı başlık içerisinde ele alınacaktır. Bu başlıklar içerisinde, her iki görüşe sahip yazarların eşkıyalık olgusuna nasıl yaklaştıkları belirtilmeye çalışılacaktır. Her şeyden öte böyle bir ayırımın yapılmasının bazı haklı tarafları

³ Bu ifade, eşkıyalık üzerine çalışma yapan ve olguya farklı bir bakış açısı kazandıran Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Özcan’a aittir. Tanım, yazarın Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde 2014 yılında savunduğu *The Missing in The Chain Of Oppression and Resistance: Last Era Of Kurdish Banditry in Modern Turkey: 1950-1980* adlı doktora tezinde; yazarın bir başka çalışması olan ve ilgili makale için bk. Ahmet Özcan, “Eşkîyanın ‘Adi’ Şiddetinin Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası”, *Kebikeç*, Ankara 2012, S 34, s. 7-23; ayrıca yayımlanmış doktora tezi için bk. Ahmet Özcan, “*Ama Eşkîyalık Çağı Kapandı!*” *Modern Türkiye’de Son Kürt Eşkîyalık Çağı: 1950-1970*, İstanbul 2018 çalışmalarında geçmektedir. Bu çalışmada ise yazarın bilgisi dâhilinde aslına sadık kalınarak eşkıyalığın karşı cephesi olan ve daha çok Karen Barkey ve Kemal Tahir’in eşkıyalık anlayışını tanımlamak için kullanılacaktır.

bulunmaktadır. Birincisi, özellikle 1950-1980 yılları arasında Türk romanında eşkıyalık olgusu her iki görüşten de etkilenen yazarların eserlerine yansımıştır. İkincisi ise her iki görüşten birinin göz ardı edilmesi karşıt görüşü savunan yazarlara yapılacak bir haksızlık olacağı gibi, konunun da ifade edilmesinde ciddi kavramsal yanlış okumaların ortaya çıkacağı düşüncesidir. Çünkü bu romanlar aynı zamanda dönemin toplumsal değişimleri hakkında bilgi veren önemli belgelerdir. Bu bölümde genel olarak siyasi hayat, toplumsal yapı ve dönemin edebiyat anlayışı hakkında genel görüşlere yer verilip 1950-1980 yılları arasına bu disiplinlerle yaklaşılmaya çalışılacaktır.

“Üçüncü Bölüm”de ise tüm bu açıklamalar ışığında 1950-1980 arasında eşkıyalık olgusunu işleyen romanlar arasında Yaşar Kemal ve Eric Hobsbawm’ın ileri sürdüğü sosyal/soylu eşkıyalık temasını konu edinen eserler belirlenmeye çalışılacaktır. Kuramsal altyapısını Eric Hobsbawm geleneğinin oluşturduğu sosyal/soylu eşkıya romanları bu başlık altında incelenip eserlerde yazarlar tarafından savunulan düşüncenin romanlara ne şekilde yansıdığı belirtilecektir. Kahramanların karakteristik özelliklerinin yanı sıra onları suça iten sebeplerin siyasi ve sosyolojik yansımaları ele alınarak genel bir sosyal/soylu eşkıya tipolojisi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu tespitin yapılmasının ardından romanlarda öne çıkan temalar ayrı başlıklar altında ele alınıp yazarlar tarafından vurgulanmak istenen görüşler belirtilecektir. Epik söylem, destansı anlatım, mitsel gerçeklik ve halk söylemi geleneklerinin eserlerdeki yansımaları ayrı başlıklar içerisinde ele alınacaktır.

“Dördüncü Bölüm”de ise Kemal Tahir ve Karen Barkey okumasının etkileri görülen yazarlar ve onların kaleme aldıkları eserlerin tespiti yapılacaktır. Bu görüşle ele alınan eşkıyalık anlayışının romanlar aracılığıyla topluma vermek istediği mesajlar belirtilecektir. Sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” kavramları tartışması yapılarak yazarların bu kavramlara bakış açılarının arka plandaki yansımalarına değinilecektir. Üzerinde durulması gereken bir başka husus da 1950-1980 arasındaki romanlarda başkaldırı, isyan veya şiddet gibi kavramları içeren eserler sadece eşkıya temasıyla ifade edilmediğidir. Bahsi geçen dönemde 12 Mart olayları, ağa-köylü çatışması, üniversite ve öğrenci olayları, işkence-gözaltı vb. gibi temaları içeren başka romanlar da bulunmaktadır. Ancak ele alınan konu farklı

anımlar ve temalar içermesine rağmen bu çalışmanın içeriği sadece eşkıyalık olgusu üzerinden yürütülecektir. Romanın topluma ayna tutan bir tür olduğu göz önüne alındığında, konunun böyle bir başlık içerisinde ele alınıp değerlendirilmesinin ise Türk toplumunda başkaldırı olgusunun hemen her dönemde mi ortaya çıktığı, yoksa bazı siyasi karışıklıkların yaşandığı zaman dilimlerinde mi belirdeğinin sorgulanmasıdır. Böyle bir sorgulamanın gerekliliği ise yazarların hayalini kurduğu adalet, eşitlik, özgürlük ve sömürü kavramlarına atıfta bulunup bulunmadıklarına dair ciddi değerlendirmeler yapılmasına olanak sağlayacaktır.

“Sonuç” bölümünde ise bu tarihler arasında yayımlanan romanlar hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Yazarların bu temayla topluma veya okuyucuya vermek istedikleri mesajlar değerlendirilip okuması yapılan teorik eserlerden, ele alınan romanlardan yola çıkarak sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” temasının ve roman kahramanlarının tipolojisinin özellikleri incelenecektir. Bu tespitlerin ardından eşkıyaların halk muhayyilesinde fenomen olup olmadıkları, başlangıçta olumsuz tipler olarak ortaya çıkmalarına rağmen zamanla olumlu bir kahraman profiline mi evrildikleri tartışmaya açık bir şekilde değerlendirilecektir. Böyle bir sorgulamanın yapılması, dönemin toplumsal yapısının aydınlatılması kadar siyasi etkenlerin de tema üzerindeki belirleyici yönünün ortaya konulmasında yardımcı olacaktır.

Cumhuriyet’in ilanından sonra Türk edebiyatında eşkıyalık olgusu her dönemde yazarlar tarafından rağbet gören bir tema olmuştur. Ancak bu olgunun özellikle 1950-1980 döneminde yaygınlaşmasının da bir tesadüf olmadığı dşnlmektedir. Bahse konu tarih aralığında başkaldırı, isyan, şiddet gibi kavramlar yazarlar tarafından ana sorunsal olarak ele alınmaktadır. Fakat bu dönemde yeniden kendi öz kaynaklarına dönen yazarların ezen-ezilen, sömüren-sömürülen, zengin-fakir vb. kavramlara eşkıya teması üzerinden yeni bir söylemle yaklaştıkları gözlemlenmektedir. Bu aşamada, önemi anlaşılan roman kahramanları, toplumda var olan adaletsizlikleri düzelterek, zenginden alıp fakire verme mitiyle Robin Hood anlayışını devam ettirerek toplumun adalet sağlayıcısı ve koruyucusu olarak eserlerde belirlemektedir. Her iki anlayışla kaleme alınan eserlerin saptanması, yazarların olguya yaklaşımlarındaki görüşlerden yola çıkarak iletmek istedikleri mesajların doğru anlaşılmasını sağlayacaktır. Farklı çalışmalarda eşkıya temasının

bir bütün hâlinde, daha doğrusu tek bir disiplinle ele alınıp işlenmesi “karşı-sosyal eşkıya” olgusunun gölgede kalmasına yol açmıştır. Çalışmanın ana hedeflerinden biri de farklı görüşlerin ve bu görüşlerden etkilenen romancıların hangi anlayışla eserlerini kaleme aldıkları ve olguya romantik mi, yoksa gerçekçi mi yaklaştıklarını belirlemek olacaktır. Mevcut tez, belki de eşkıya teması altında yayımlanan romanların tasnifinin yapılmasının dışında, birbirinden farklı kuramlara yer vermesiyle de unutulmaya yüz tutmuş bir olgunun yeniden hatırlanmasını sağlayacaktır.

Belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da edebî literatürde sosyal/soylu eşkıya temasını içeren ilk eser 1937 yılında Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf* romanı kabul edilir. Bu roman, Berna Moran’ın ifade ettiği gibi; “toplumsal yapıyı, ezilen halk ya da köylü sınıfının durumunu ele alan” (1996: 17) ilk eser olması bakımından önemlidir. Bir anlamda isyanını haklı gerekçelere dayandırarak çözümlü şiddette arayanların hikâyesini anlatan *Kuyucaklı Yusuf*, Sabahattin Ali’nin toplumsal yapıdaki adaletsizliğe parmak basmasının yanı sıra romantik öğeleri de barındırması açısından kayda değerdir.

Yazarın, Jean Jacques Rousseau’nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (2015) isimli denemesindeki “soylu vahşi” tezinden esinlenerek kaleme aldığı bu eser (Moran 1996: 24) tema ve yazılış tarzı açısından kabul gören eşkıyalık olgusundan ayrılmasına rağmen sömürü ve adaletsizlik düzenine başkaldırarak bireyin temel hak ve özgürlüklerine, toplumda var olan adaletsizliğe, sömürü düzeninin gücü elinde bulunduran kişiler tarafından acımasızca kullanılmasına atıfta bulunması bakımından öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bu romandan bahsedilmeden yapılacak hemen her değerlendirmenin mevcut çalışmanın esas konusu olan sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” çalışmasının sağlam temellere dayanmamasına neden olacaktır. Bu eser, çalışma sahasının dışında kalmasına rağmen romanın kısmen eşkıyalık olgusuna dair ilk örnek olmasından çalışmanın “İkinci” ve “Sonuç” bölümünde *Kuyucaklı Yusuf*’tan kısaca bahsedilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EDEBÎ BİR TÜR OLARAK ROMAN VE BAŞKALDIRI OLGUSU

1.1. Roman Kavramı

Hemen her dönem güncelliğini koruma başarısı gösteren roman; yazılı edebiyatın en önemli türleri arasında yer almaktadır. Bu türün edebiyat sahnesinde yer almasıyla ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmesine rağmen romanın; mit, destan, tragedya, romans, masal ve hikâye gibi edebî türlerden ayrılarak 17. yüzyılda ilk örneklerinin verilmeye başlandığı genel kabul görmektedir.

Tarihsel gelişim süreci içerisinde roman türüne örnek olarak ele alınan eserlerin kapsamlı bir tasnifinin yapılamaması ya da türün kendine özgü herhangi bir poetikaya sahip olmaması; roman türünün net, sınırları çizilmiş herhangi bir tanımının da yapılamamasına yol açmıştır (Antakyalıoğlu 2013: 20). Bu durum, aynı zamanda türün ele alınıp incelenmesinde de kesin ölçütlerin belirlenememesi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Edebiyat dünyasına “burjuva sınıfının getirdiği bir tür” (Belge 2016: 17) olarak kabul edilen roman, zamanla orta sınıfın ihtiyaçlarına da cevap vermeye başlayarak geniş halk yığınları arasında karşılığını çok kısa bir sürede devam ettirme olanağına sahip olmuştur. Roman kavramıyla ilgili yapılan değerlendirmelerin hemen hepsinde; türün değişime açık olması, yenilik arayışını tarihsel zaman dilimleri arasında güncelliyor oluşu dikkat çeken bir özelliktir. Murat Belge, romanın bu denli kısa bir sürede toplumlar tarafından kabul görmesini; “öncelikle somut, özel insan tekinin bireysel yaşantısını, bireysel zaman ve konumu içinde veren bir edebiyat türü olarak” (2016: 18) ortaya çıkışına bağlamaktadır. Murat Belge’nin değerlendirmesinde roman ile ilgili olarak öne çıkan özelliğin türün gerçekçi olması ve bireyin yaşantısından kesitler sunarak günlük hayatta karşılığı olan duygulara seslenmesidir. Bu durum, yukarıda bahsedildiği gibi türün incelenmesiyle ilgili bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Roman kavramını detaylı bir şekilde ele alarak türün özelliklerine dair önemli tespitlerde bulunan

Mihail Bahtin, *Karnavaladan Romana* (2017) adlı eserinde bu zorlukları şu şekilde ifade etmektedir:

“Romanın bir tür olarak incelenmesinin kendine özgü güçlükleri vardır. Bu bizzat konunun benzersiz mahiyetinden kaynaklanır: Roman gelişmeyi sürdüren, yani henüz tamamlanmamış olan tek türdür (...) Romanın bir tür olarak çatısı katılmış olmaktan hala uzaktır ve esnek olanaklarının tümünü kestirebilmemiz mümkün değildir” (2017: 155).

Mihail Bahtin’in yukarıda ifade etmiş olduğu görüş, türün; hemen her dönem canlılığını koruması, bunu gerçekleştirirken esnek bir yapıya sahip oluşu aynı zamanda romanın birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmesine sebep olduğu üzerinedir. Geniş halk kitleleri tarafından kabul edilen ancak başka hiçbir tür kadar bu denli tartışmaya açık olmayan romanın; “klasik düşünürler zamanında ortaya çıkmamış oluşu” (Antakyalıoğlu 2013: 20) bazı noktaların saptanamamasındaki en önemli etken olarak gösterilmektedir.

Romanın tanımının net olarak yapılmamış ve sınırlarının çizilememiş olması, bu türün ortaya çıktığı tarihten itibaren toplumda meydana gelen değişikliklere bağlanabilir. Anlatı yapısının merkezine “gerçekçilik” anlayışını yerleştiren romanın gerçekçilik algısının zamana, toplumlara bağlı olarak sürekli değişmesi ve kendisini yenilemesinin romanda da ele alınan konuların mecburi bir dönüşüme uğramasına yol açtığı gözlemlenmektedir. Mihail Bahtin, bu durumun romanın tanımının net olarak yapılamaması ve sınırlarının çizilememesi dışında; türün ilk örneklerinin ne zaman ve hangi eserlerle ortaya çıktığı konusunda da birtakım belirsizliklere neden olduğunu söylemektedir (2017: 189). Şimdiye kadar roman türünde kaleme alınan eserlerin kendi içerisinde tutarlı, hemen herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmamasına rağmen Bahtin’e göre; “roman, sanatsal olarak düzenlenmiş bir toplumsal söz tipleri çeşitliliği (hatta bazen de diller çeşitliliği) ve bireysel sesler çeşitliliği olarak” (2017: 37), Dorothy Halee’e göre; “romanın heyecanlı hikâyeler anlatan, yaşamın resmini bire bir çizen kitaplar bütünü” (Antakyalıoğlu 2013: 17), Henry Fielding’ göre; “düzyazıyla yazılmış komik-epik şiir” (Antakyalıoğlu 2013: 24), Hegel için “burjuvanın epiği” (Antakyalıoğlu 2013: 24), Henry James’e göre; “milyonlarca penceresi olan bir kurgu evi” (Antakyalıoğlu 2013: 24), Stendhal için “yol boyunca taşınan bir ayna” (Antakyalıoğlu 2013: 24) ve David Herbert Richards Lawrence içinse; “güçlü bir yaşam ışığıdır” (Antakyalıoğlu 2013: 24).

Birbirinden bağımsız tüm bu tanımlamalardan yola çıkıldığında, türün; roman adı altında değerlendirilebilecek eserlerin hepsini içine alan, hemen herkes tarafından kabul edilen ve sınırlarının tam olarak çizilmiş bir tanımından bahsetmenin oldukça zor olduğu anlaşılmaktadır. Bu sınırların çizilebilmesi için ilk olarak romanın tarih sahnesine çıktığı günden günümüze kadar yaşadığı serüvenleri ele almak zorunluluğu vardır. Philip Stevick, romanın ortaya çıkışıyla ilgili hangi tarih kabul edilirse edilsin bunun bir sanat eserini kapsamlı bir şekilde ele alıp incelemek için yeterli bir süre olmadığını belirterek konu hakkında yapılan tartışmalara başka bir açıdan yaklaşmayı tercih etmektedir (2004: 10).

Roman nedir ve ilk örnek olarak hangi eserlerin kabul edilmesi gerektiği gibi bir soru yöneltildiğinde ise birbirinden farklı görüşler öne çıksa da genel kabul gören anlayış, Cervantes'in *Don Quijote* (1605) adlı şövalye hikâyesinin anlatıldığı iki ciltlik eseridir. Roman kuramı ve *Don Quijote* hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Jale Parla, türün ilk örneğinin Cervantes'in eseri olduğuna dair genel kabulü tekrar ederek şu düşüncelere yer vermektedir:

“Herkesin anlaştığı nokta, *Don Quijote*'nin roman türünün öncüsü olduğu, anlatı kuramlarının kalbinde yer aldığıdır. Moderniteyi başlatan düşünürün Descartes, yazarın ise Cervantes olduğuna ilişkin genel bir kanı vardır. Buna şimdi Cervantes'in *Don Quijote*'sinin bir ilk roman olarak yalnız moderniteyi değil, bir metaroman olarak postmoderniteyi de haber verdiği yargısı eklenmiştir” (2009: 18-19).

Roman türün ilk örneğinin *Don Quijote* olduğunu belirtmesinin yanı sıra bu eserin aynı zamanda üstkurmaca tarzında ele alınarak postmodernizmi de müjdelediğini belirten Jale Parla, modern romanın Carvantes'in eserleriyle başlaması gerektiği fikrini savunmaktadır.

Roman kuramını tanım ve türün başlangıcıyla sınırlı tutmak yerine ona bir bütün olarak yaklaşılması gerektiğini belirten Ian Watt, roman incelemesi meselesini de gündeme getirerek roman incelemelerinin merkezine gerçekçilik düşüncesini oturtup bu tarz eserlere biçimsel, roman kahramanı, romanının zamanı ve mekânı gibi bakış açılarından yaklaşılması gerektiğinin altını çizmiştir. Ian Watt bu yaklaşım tarzını benimserken Defoe, Richardson ve Fielding gibi yazarların eserlerini ölçüt aldığını da şu sözlerle ifade etmektedir:

“XVIII. yüzyıl başı romancıları ve onların yapıtlarıyla ilgili olarak sorulabilecek pek çok genel soruya tatmin edici cevaplar verilebilmiş değildir: Söz gelimi, roman yeni bir edebi biçim midir? Ve genel kaniye uyarak biz de bunu kabul ediyor ve romanın Defoe, Richardson ve Fielding’le başladığına inanıyorsak, o zaman, romanın geçmişteki, örneğin Yunanistan, Ortaçağ ya da XVII. yüzyılda Fransa’daki düzyazı kurmaca yapıtlarından farkı nedir? Ve söz konusu farklılığın belli bir yörede ve belli bir dönemde ortaya çıkmış olmasının bir sebebi var mıdır?” (2002: 7).

Bahtin’in “çatısı katılaştırmış olmaktan uzak” (2017: 155) bir tür olarak nitelendirdiği roman, zamanla gerçekçilik anlayışının değişmesiyle birlikte kendi içerisinde özgün bir temaya da sahip olma özelliği göstermiştir. İster gerçek ister kurgu olsun romanda anlatılanlar yazarın zihninden geçenleri okura ulaştırmasında bir araç vazifesi görürken tür olarak romanın bu durumu layıkıyla yerine getirdiği söylenebilir. Türün esnekliği ve ele alınan konuların hemen her dönem canlılığını koruması hakkında Zekiye Antakyalıoğlu, Terry Eagleton’a ait *After Theory* kitabından şu alıntılara yer vermektedir:

“Roman öyle bir yazın türüdür ki yazan kişi ne yalan söyleyebilir ne de doğruyu söyleyebilir, ne de hata yapabilir. Romancı yalan söyleyemez çünkü okuru zaten ondan doğruları anlatmasını beklememektedir. Romanın gerçek yaşamdan daha fazla gerçekçi ve doğrucu olma durumu elbette vardır ama romancının yalan söyleme ihtimali yoktur. Bir romancı kitabın herhangi bir yerinde durup okuruna şimdi anlatacaklarının ‘gerçekten olduğunu’ belirtse dahi okur bu cümleyi kurgunun bir parçası olarak değerlendirecektir. Hatta yazar o açıklama cümlesini okuruna dipnot olarak verip altına tarih ve imzasını bile atsa bu onu kurgudan sıyrıp gerçeklik boyutuna taşımayacaktır. Çünkü yazdığı kitabın alt başlığı olan ‘roman’, yazdıklarının tümünün kurmaca olduğunu garanti etmek için oradadır” (2013: 37).

Edebî bir tür olarak tarih sahnesinde yer aldığı günden itibaren sadece kendisinin ifade edebileceği durumları ele alan roman (Kundera 2005: 49), kuramsal anlamda herhangi bir poetikaya sahip olmamasına rağmen gelişime kendisini açık tutarak yüzyıllar boyu okurda karşılığını bulmaktadır. Tür olarak birey ve onun gerçekçilik imajını içerisinde barındıran roman, hemen bütün edebiyat teorisyenleri tarafından içinde yaşanan dünyanın bir yansıması gibi değerlendirilmiştir. Roman kuramı hakkında çeşitli isimlerin görüşlerini *Roman Teorisi* (2014) isimli kitabında toplayan Stevick, edebî bir tür olarak romanın geniş halk yığınları tarafından karşılığını nasıl bulduğunu şu sözlerle ifade eder:

“Roman, dehanın en iyi ifade bulduğu, sempatiimizi en çok talep eden edebî çeşittir. Romancının sanatı basittir. Roman bütün sanat dalları arasında, gerçeği en dolaylı bir şekilde ifade eden, kendisine hizmet edenlerin, bağlananların vicdanî endişelerinin etkisiyle anlaşılması çok zorlaşan, her şeyin üstünde sanatçının yüreğine ve zekâsına en çok sorumluluk yükleyen bir sanattır. Romanda yeni bir dünyanın yaratılması, yaratıcı dehaya sahip olanlardan başkaları için çok büyük bir sorumluluktur. Gerçekte her romancı, gerçekten inandığı büyük veya küçük bir dünya yaratarak işine başlamak zorundadır. Romandaki bu dünya, sanatçının kendi dünya görüşünden bir başkasını yansıtamaz. Yani roman, tamamen bireysel, esrar dolu bir dünyanın imajıdır” (2014: 34).

Bahtin’in ifadesiyle “yaratılmakta olan yeni bir dünyanın eğilimlerini en iyi yansıtan tür olduğu için” (2017: 160) gelişim penceresini açık tutarak kendi dönüşümünü yaşayan, aynı zamanda bireyin veya toplumun dönüşümüne de kayıtsız kalmayan roman; en önemli yazınsal kaynak olma özelliğini ilk günkü gibi korumaktadır. Tanımı ve ilk hangi eserlerle edebî bir tür olarak tarih sahnesinde yer aldığına dair birbirinden farklı tartışmaları beraberinde getiren roman, burjuva sınıfının üretimi olmasına rağmen ilerleyen dönemlerde geniş halk yığınlarına da hitap ederek gelişimini sürdürmeyi başarmıştır. Bu durum türün sürekli canlı kalmasına ve çeşitli temaları içerisinde barındırmasına sebep olmuştur. Farklı kültürlerle ve toplumlara hitap etmesine rağmen iletmek istediği mesajı bireylere ulaştırmasını başaran roman, aynı zamanda sosyolojik çalışmalar için de bir öneme haizdir.

Bu çalışma, tarihsel altyapısı çeşitli kuramcılar tarafından kesin çizgilerle belirlenen ve sosyolojik bir olgu olan sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” kavramlarının romanlar üzerindeki yansımaları ele almaktadır. Dolayısıyla edebiyat sosyolojisi hakkında yapılacak kısa bir değerlendirmenin hem ele alınacak konunun çok daha net anlaşılmasını hem de bu sosyolojik olgunun romanlara ne şekilde yansıdığına daha net ifade edilmesini sağlayacaktır. Etimolojik olarak “Latince socius ile Yunanca ology” (Marshall 1999: 680) köklerinden türetilen “sosyoloji” insan topluluklarının tarihsel süreç içerisindeki yapısını, bu yapının özelliklerini ve etkileşimini incelemesi bakımından (Çetışli 2014: 359) edebiyatla; çok daha özelden romanla iç içe olan bir bilim görüntüsü vermektedir. Romanın insanı ve insan topluluklarının gerçekliğini anlatması, bir disiplin olarak ortaya çıktığı günden itibaren sosyoloji-edebiyat ilişkisinin hemen her dönem canlı kalmasına yol açmıştır.

Edebiyat sosyolojisi üzerinde önemli çalışmalara imza atan Köksal Alver, edebiyat sosyolojisinin hareket noktasını edebî eser olarak belirlediğini, ancak bir disiplin olarak edebiyat sosyolojisinin sadece eser merkezli bir yaklaşım tarzını benimsemediğini; edebî eseri toplumla sürekli etkileşim hâlinde olan bir üretim olarak değerlendirmenin çok daha doğru olacağına dikkat çekmektedir. Alver, bu tarz bir yaklaşımın benimsenmesi durumunda edebiyat ve toplum arasındaki ilişkinin de tüm değerlendirmelere açık olacağını belirtmektedir. Bir tür olarak romanın bireyle veya toplumla ilişkisi edebiyat sosyolojisinin de dikkatini çekmiş ve dolayısıyla bu konu hakkında çalışma yapan kuramcılarının da yeni bir sahada ilerlemesine yol açmıştır. Toplum-edebiyat veya edebiyat-toplum ortaya çıktığı tarihten itibaren birbirini iten güçler olmasının yanı sıra; amaç ve yöntemlerini de kesin çizgilerle belirlemesinin ardından üretim olarak yaratıldığı toplumun sosyal, siyasal ve kültürel değerleri hakkında kesin bilgiler veren bir belge kaynağına dönüşmüştür.

Batı ile kıyaslandığında ülkemizde bu disipline Ziya Gökalp, Niyazi Berkes, Nurettin Topçu, Şerif Mardin gibi birbirinden değerli isimler katkı vermiş olsa da edebiyat sosyolojisinin tam olarak 1950 sonrası Türkiye’de yaygınlaşmaya başladığı söylenebilir. Edebiyat sosyolojisinin ülkemizdeki çalışma sahası ve gelişim çizgisi hakkında konuyla ilgili Köksal Alver (2015) aynı çalışmasında şu görüşlere değinmektedir:

“Türkiye’de edebiyat sosyolojisi akademik bir disiplin olarak ancak 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra varlık kazanmıştır. Ancak, edebiyatı toplumsal olay ve olgular çerçevesinde değerlendirme, açıklama ve okuma eğilimi daha gerilere götürülebilir. Buradan hareketle Türkiye’de edebiyat sosyolojisi çalışmalarını genelde iki ana damar içinde değerlendirmek mümkündür. İlki, edebiyat ile toplumsal alan arasında ilgi kurarak sosyolojik okuma/sosyolojik eleştiri gerçekleştiren çalışmalar; diğeri ise bir bilimsel disiplin ve araştırma alanı olarak varlık kazanan, belli yöntem ve bakış açısına ulaşmış edebiyat sosyolojisi çerçevesinde yapılan çalışmalar” (2015: 344-345).

Köksal Alver’in görüşlerinden yola çıkıldığında, edebiyat sosyolojisinin ülkemizde iki gelişim çizgisi takip ettiği; bunlardan birinin bu disipline yöneltilen eleştirilerin kuramsal bir yapıya dönüştürülerek sosyolojik eleştiri yönteminin belirlendiği; diğeri ise bilimsel bir disiplin olarak edebiyat-sosyoloji arasındaki

ilişkinin belirlenmeye çalışıldığı yönündedir. Yaratıldığı toplumdan izler taşıyan, bu izleri okuyuculara aktararak dönemin toplumsal yapısı hakkında bilgiler veren edebiyat/roman; edebiyat sosyolojisinin de dikkatini çekerek bu sahada yeni bir çalışma imkânı yaratmıştır. Çıkış noktasını edebî eser olarak belirlemesine rağmen konuya bir bütün olarak yaklaşmayı tercih eden bu disiplin, geçmişe veya yaratıldığı zaman dilimine ait olan sosyal, siyasal ve kültürel gibi mirasların her dönem canlı kalması, toplumsal hafızanın gelecek nesillere aktarılması adına da önemli bir görev üstlenmiştir denilebilir.

1.2. Yeni Bir Söylem: Başkaldırı Olgusu

“Kabil’in Habil’i öldürdüğü
Günden beri hiç dinmedi acılar
Çünkü insanların insanlar için
Koymuş olduğu bütün yasalar
Tıpkı adaletsiz bir kalbur gibi
Taneyi eleyip samanı tutar.”

Oscar Wilde

Dünya var olduğu ilk günden itibaren insanoğlu “adalet”, “eşitlik” ve “özgürlük” arayışı içerisinde olmuştur. İlkel toplumlardan modern toplum anlayışına kadar geçen sürede ontolojik bir sorun olarak karşılaşılan yukarıdaki kavramlar, insanoğlunun hemen her dönem aradığı ancak hiçbir zaman ulaşamadığı bir ütopya olarak gözükmektedir. TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*’te “Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 04.12.2019) adalet, “kanunlar yönünden insanlar arasında ayırım bulunmaması durumu” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 04.12.2019) eşitlik ve “herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 04.12.2019) özgürlük olarak tanımlanırken bu terimler yüzyıllar boyunca sözlük anlamlarının dışına çıkıp kimi zaman çok daha fazlasını kimi zamansa çok daha azını ifade etmektedir.

İlkel toplum yapısından günümüze kadar geçen süre içerisinde yukarıda tanımlanan terimlere insanoğlu, zaman zaman romantik bir bakış açısıyla yaklaşmış; zaman zaman da bu kavramları temel hak ve özgürlük ekseninde ele

olarak bu uğurda otoriteye başkaldırıp canını hiçe saymıştır. Ancak hem romantik bakış açısıyla hem de isyan boyutuna ulaşan yaklaşımlarda öne çıkan en önemli unsur; insanoğlunun bahsedilen kavramları sürekli arayış içerisinde olmasıdır. Bu arayışın temelinde ise soyut kavramların insanoğlu tarafından somutlaştırılması yer almaktadır. Çünkü adalet, özgürlük ve eşitlik gibi soyut kavramlar ilk çağlardan itibaren birtakım haklı mücadeleler ile elde edilebilmiş; insanoğlu bu uğurda kimi zaman canını hiçe sayarak varoluş sorunlarını temsil eden kavramları somutlaştırma yoluna gitmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların elde edilebilme çabası birtakım sorunları da beraberinde getirerek sosyolojik anlamda yeni terimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Birey, temel hak ve özgürlükleri olarak nitelendirdiği bu olgulara ulaşamadığı zamanlarda var olan sisteme, düzene, iktidara isyan ederek bu taleplerini zorla da olsa elde etme yoluna gitmiştir. Bu durum, ilkel toplum anlayışından modern devlet yapısına kadar aynı düzlem içerisinde ilerleyerek ayaklanma, isyan, başkaldırı, devrim, toplumsal hareketler, kolektif davranış, kolektif eylem, sivil itaatsizlik vb. gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ve birey temel hak ve özgürlüklerini bu kavramlarla da açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Kurulu düzeni kabul etmeme, otoriteye veya siyasi erke karşı gelme, var olan kamusal düzenin yapısını bozma anlamlarına gelen bu terimler; sosyolojik gelişim çizgisinde her ne kadar birbirleriyle ilişkili gözüksede tarihsel süreç içerisinde küçük farklılıklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Özellikle ayaklanma, isyan, başkaldırı ve devrim kavramları bu anlayış kümesi içerisinde yer almaktadır.

Hasan Güneş, *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*'nde (2016) isyan ve başkaldırı kavramlarını aynı madde altında ele alarak; "Toplumdaki kültürel amaçlarında, bu amaçlara varmak için saptanmış olan yolların dışına çıkılarak, yeni bir yapının yaratılmaya çalışılması" (2016: 133) olarak açıklarken Gordon Marshall *Sosyoloji Sözlüğü* (1999) çalışmasında bu kavramları ayrı madde başlarında değerlendirmektedir. Gordon Marshall ayaklanma kavramını; "Çoğunlukla mülkiyete, bazen de otoriteyi elinde bulunduranlara yönelik, birdenbire patlak veren bir kolektif şiddet biçimi" (1999: 48) olarak ifade etmektedir. Gordon Marshall, söz konusu çalışmasında isyan ve devrim kavramlarını aynı madde başı içerisinde ele

olarak isyan kavramını; “Tüm toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla alt üst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkeler üzerine yeniden kurulduğu, görece ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylar” (1999: 353-354) silsilesi olarak açıklayıp isyan ve devrim kavramları arasındaki benzerliğe dikkat çekerek aynı madde başında şu görüşlere yer vermiştir:

“Devrim sözcüğü, ‘sanayi devrimi’, ‘bilgisayar devrimi’, ‘moda devrimi’ ve benzeri kullanımlarında olduğu gibi, oldukça gevşek biçimde her türlü dramatik toplumsal değişimi karşılamaktadır. Fakat temel anlamı siyasal içeriktedir. Bazı yazarlar ‘devrim’ sözcüğünün, yeni yönetici elitin devrim sonrasında toplumsal yapıda temel değişimler gerçekleştirme girişimlerini yansıtan örnekler için kullanılması gerektiğini, isyanların ise yönetici grubun yerini başka bir yönetici grubun aldığı daha sınırlı siyasal ayaklanmaları ifade ettiğini savunmuş olsalar da, siyasal devrim ile isyan arasında keskin bir ayrım yapmak son derece zordur. Yukarıdaki kritere göre, isyanlar, iktidarın ele geçirilmesinden sonraki toplumsal değişimlerin alanı ve şiddeti konusundaki yargılara bağlı olarak, açıkça devrimden neredeyse farksız bir duruma işaret etmektedir” (1999: 354).

Gordon Marshall, devrim ve isyan kavramları arasında keskin bir ayrımın zorluğundan bahsederek iki kavramı neden aynı madde başı içerisinde ele aldığını gerekçeleriyle açıklamaktadır. Kesin çizgilerden bahsetmemekle beraber tüm bu kavramlar arasında ayaklanma, isyan ve başkaldırı hemen hemen aynı anlamda ve düzlemde kullanılmaktadır. Özellikle ele alınan kavramlar içerisinde ayaklanma, isyan ve başkaldırının çok daha net anlaşılması için son olarak Daniel Colson’un *Anarşist Felsefe Sözlüğü*’ündeki (2011) ayaklanma maddesine bakmakta fayda vardır. Colson, bu kavramla ilgili olarak savaş ve genel isyancı grev maddelerine gönderme yaptıktan sonra konuyla ilgili aşağıdaki değerlendirmeleri yapmaktadır:

“19. yüzyıldan (kronolojik olarak atıf) 1936 İspanyol Devrimi’ne, Makhnovist denen önemli harekete uzanan kolektif deneyimlerin ve liberter isyanların imgelem ve deneyimlerinin askeri yanı ya da (daha doğrusu) savaşçı boyutu. Erkeksi (bkz. *erkeklik*) yananamları nedeniyle ve kendini *şiddet-karşıtı* niteleyen kimi akımların giderek büyüyen tartışmalı hegemonyası nedeniyle kimi zaman eleştirilen ayaklanma, liberter düşüncenin temel bir kavramını değilse de, en azından *isyan*’ın, aynı zamanda, daha temel bir biçimde, liberter boyutlu proje ve hareketlerin çokbiçimli karakterinin en dolaysız ve en doğru ifadesidir. Büyük kolektif isyan hareketlerinde körleştirici ve gösterişli olan ayaklanma ile ayaklanmanın savaşçı ya da saldırgan niteliği, halk başkaldırılarından çalışmanın, aşk ilişkisinin, en mahrem bireysel yaşamın gerektirdiği kimi zaman fark edilmeyen isyana dek,

en büyüğünden en küçüğüne, varolanı oluşturan ilişkiler bütünü içinde etkili olur” (2011: 38).

Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük* ise bu kavramlar içerisinde başkaldırı, isyan ve ayaklanma kavramlarını aynı küme içerisinde değerlendirerek; “Herhangi bir amaçla kurulu düzene veya devlet güçlerine karşı gelme, başkaldırma, ayaklanma, isyan. Bir düzene veya emre boyun eğmeme, uymama, itaat etmeme” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 04.12.2019) olarak açıklarken devrimi ise “belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik. İhtilal” (TDK <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 04.12.2019) olarak açıklamaktadır.

Burada dikkat çeken nokta, bazı yazarlar ayaklanma ve isyan terimlerini aynı başlık içerisinde değerlendirirken bazı yazarların da isyan ve devrim kavramlarını aynı madde başı içerisinde ele alıp her ikisini aynı anlama gelecek şekilde açıklama yoluna gitmeleridir. Tanımların birçoğunda ayaklanma, isyan ve başkaldırı kavramları daha çok plansız ve ani hareketler olarak öne çıkmakta iken; devrim çok daha planlı ve köklü değişiklikleri beraberinde getiren bir terim olarak açıklanmaktadır. Ayrıca hemen her tanımda öne çıkan tek gerçek ise ayaklanma, isyan, devrim ve başkaldırı gibi kavramların kendi içinde şiddeti barındırmaları ve var olan düzeni iyileştirme/düzeltilme yoluna gitmek istemeleridir. Devrim terimi daha çok askerî bir anlamı karşılamakta iken; ayaklanma, isyan ve başkaldırı ise toplumun hemen her kesiminde görülebilecek sosyolojik vakalar olarak dikkat çekmektedir. Bu terimler yazarların kendi bakış açılarını ve olayları algılayış şekillerini ifade ederken aynı kavramın başka madde başlarında açıklanması ve ayrı ayrı ele alınması bu sosyolojik olguların henüz ortak bir paydada ve kesin çizgilerle açıklanmayacağını göstermektedir.

Bu çalışmanın esas konusu olan eşkıyalık olgusu ise bu terimler arasında daha çok ayaklanma ve başkaldırı terimlerine denk gelmektedir. Eşkîyalığın belli bir program dâhilinde ortaya çıkmaması, bir anlamda ani bir şiddet eğiliminin dışı vurumunu yansıtması; eşkıyalığın başkaldırı ve ayaklanma kavramlarına olan yakınlığı açısından dikkate değer ölçütler arasında yer almaktadır.

Başkaldırı olgusunu felsefî bir altyapıya dayandırarak konuyu *Başkaldıran İnsan* (2017) eserinde etraflıca ele alan Albert Camus, okurlara ilk olarak “Kimdir

başkaldıran insan?” sorusunu yöneltip başkaldırı kavramını tarihsel düzlem içerisinde açıklamaya çalışmaktadır. Albert Camus’ya göre başkaldıran insan; aynı zamanda “hayır” (2017: 23) diyen kişidir de. Yüzyıllarca boyunduruk altında yaşamayı kabullenmiş bir kölenin aniden efendisine itaat etmeyerek hayır demesinin temelinde ise şu düşünceler yatmaktadır:

“Başkaldırmanın ötekinin ‘fazlaya kaçtığı’, hakkını bir başka hakkın kendisine karşı çıktığı, kendisini sınırladığı bir çizginin ötesine taşıdığı duygusunda da aynı sınır düşüncesini buluruz. Böylece, başkaldırı edimi hem katlanılmaz bulunan bir haksızlığın kesinlikle yadsınmasına, hem de bulanık bir hak inancına, daha doğrusu başkaldırmanın ‘... yapmaya hakkı olduğu’ izlenimine dayanır. Herhangi bir biçimde, herhangi bir yerde bizim de haklı olduğumuz duygusu uyanmadıkça başkaldırı olmaz. İşte bunun için, başkaldıran köle aynı zamanda hem evet, hem de hayır der. Sınırla birlikte, bu sınırın berisinde var sandığı ve korumak istediği şeyleri de kesinler” (Camus 2017: 23).

Albert Camus, bireyin “hayır” demesindeki motivasyonunun temelinde karşısındakinin aşırıya kaçtığı ve bireyin kendisini haklı bulduğu bir durumun varlığına işaret eder. Çünkü Camus’ya göre bireyin farkındalığı bilincin başkaldırmasıyla ortaya çıkan bir durumdur (2017: 25). Başkaldıran insan, yukarıda da belirtildiği gibi “hayır” demesinin yanında bir “hak talebini” de beraberinde getiren bir varlıktır. Bu “hayır”ın veya “hak talebi”nin karşılığı ölümle sonuçlansa bile insanoğlu yüzyıllardır bu haksızlığa veya eşitsizliğe karşı çıkmış; ontolojik sorununu bu kavramlarla dile getirmiştir.

Albert Camus, yukarıda sözü edilen eserinde başkaldırı olgusunu ele alarak ilk çağlardan itibaren bu kavramı açıklama yoluna gitmiştir. Eserin çıkış noktası, bireyin “hayır” söylemiyle varlık bularak haksızlığa uğrayan kişinin hem “hayır” hem de “evet” söyleminin belirli bir çerçeve içerisinde açıklaması olarak ifade edilebilir. Ancak burada öne çıkan esas sorun, bireyin sadece “hayır” demekle yetinmemesi; aynı zamanda haklılığını savunacak şekilde eyleme de geçmesidir. Albert Camus bu eylemin temelini şiddetten soyutlayarak adalet kavramıyla açıklamayı tercih etmektedir. Çünkü Albert Camus’nun “hayır” söylemi kendi içerisinde bir itirazı ortaya koyarken yazar, aynı zamanda bunun da adalet gibi olumlu bir kavramla açıklanabileceği düşüncesine inanmaktadır.

Camus, eserinde iki tür başkaldırıdan bahsetmektedir. Bunlardan birincisini “Doğaötesi Başkaldırı”, diğeri ise “Tarihsel Başkaldırı”dır. Doğaötesi başkaldırının temelinde tanrının yadsınması ön plana çıkar. Camus bireyden yola çıkarak dünyada var olan tüm haksızlıkların, eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin temelinde tanrının olduğunu ifade ederek savunduğu düşünceyi mitolojik kahraman Prometheus ile somutlaştırma yoluna gitmektedir. Yani doğaötesi başkaldırının tarihi, ateşi tanrıların elinden çalan mitolojik kahraman Prometheus ile başlamaktadır. Mitolojik kaynaklara göre Prometheus, başta Zeus olmak üzere tüm tanrı(ça)lara karşı çıkarak insan egemenliğini savunan bir kahramandır. Tanrı Zeus’u aldatarak ateşi çalan ve insanlara götüren Prometheus, sonucu ağır cezalara çarptırılmak olsa da insan egemenliğini ön planda tutan bir toplum yapısının meydana gelmesini amaçlamaktadır. Kısacası Prometheus, farklı bir başkaldırının da habercisidir (Erhat 2010: 255).

Tanrılara başkaldırmasının ardından zincire vurularak bir anlamda özgürlüğü elinden alınan Prometheus; mitolojik zaman dilimlerinden günümüze kadar insanoğlunun değişmez değerleri olan “bilinç” ve “özgürlük” kavramlarının temsilcisi olarak öne çıkmaktadır. Aiskhylos’un Prometheus’tan yola çıkarak kaleme aldığı tragedyası, bir anlamda çağlar ötesine uzanabilme başarısı gösteren efendi-köle veya özgürlük-kölelik kavgasının ta kendisidir (Erhat 2010: 255-256). Albert Camus’nun Prometheus gibi mitolojik bir kahramandan yola çıkıp değerlendirdiği doğaötesi başkaldırı kavramı da yazarın rastlantısal seçtiği bir örnek olmaktan öte ilk çağlardan; belki de çok daha öncesinden insanoğlunun hemen her dönem özlemine çektiği ve sürekli arayış içerisinde olduğu adalet ve özgürlük kavramlarının temsili gibi görünmektedir.

Albert Camus, bireyin başkaldırı tarihini kronolojik olarak değerlendirirken Marquis de Sade (1814), Max Striner (1856), Fyodor Mikhailovich Dostoyevski (1881) ve Friedrich Wilhelm Nietzsche (1900) isimlerini vermektedir (2017: 52). Camus’nun çıkış noktası olarak belirlediği ölçüt ise tüm bu düşünürlerin/yazarların Hıristiyanlık inancını sorgulaması veya Hıristiyanlığı ağır bir dille eleştirmeleridir. Marquis de Sade ve Fyodor Mikhailovich Dostoyevski romanlarıyla bireyin sınırsız özgürlüğünü ele alıp tanrıyı eleştirirken Max Striner ve Friederich Wilhelm

Nietzsche ise düşünceleriyle bireyin üstünlüğünden bahsedip ancak tanrı kavramının yıkılması hâlinde bu dünyada eşit ve özgür olabileceğimizi savunmaktadırlar.

Albert Camus eserinde doğaötesi başkaldırı kavramını bu şekilde açıklarken tarihsel başkaldırı kavramının temelini ise ilk köle isyanlarını ve devrimleri oturtmaktadır. Camus (2017), tarihsel başkaldırı kavramının bir anlamda doğaötesi başkaldırı kavramının devamı niteliğinde olduğunu ise şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Baskaldırı devinimi ‘ya hep ya hiç’e açıldığı, doğaötesi başkaldırı dünya birliğini istediği gibi, yirminci yüzyılın devrim devinimi de, mantığının en açık sonuçlarına varmış olarak, silah elde, tarihsel tümlüğü ister. O zaman başkaldırı, yararsız ya da gününü doldurmuş olmak korkusu altında, devrimci olmaya zorlanır. Başkaldıran insan için, Striner gibi kendi kendini tanrılaştırmak ya da yalnızca tutumuyla kurtulmak söz konusu değildir artık” (2017: 134).

Camus’nun yukarıdaki sözlerinden yola çıkıldığında, yazar; tarihsel başkaldırı kavramını devrimlere, dolayısıyla da silaha dayandığı görülmektedir. Bu önermenin temelinde ise bireyin artık tanrının öldüğü gerçeğini derinden hissetmesi yatmaktadır. Albert Camus, eserinin ilerleyen sayfalarında tarihsel başkaldırı kavramına Spartacus örneğini vererek kölenin efendisinin buyruklarına karşı çıkmasını, yani; “hayır” söylemini bu örnekle açıklamaktadır. Çünkü Spartacus’un başkaldırısı özgürlüğü amaçlayan sıradan bir kölenin özlemi olarak başlayıp ilerleyen zaman diliminde eşitlik talebinin bir hak arama motivasyonuna dönüşecektir. Bu örneğin dışında Albert Camus, tarihsel başkaldırı kavramının devrimlere dayandığını, her ne kadar başkaldırı olgusundan sapmış olsa da bu kavramın başlangıç tarihi olarak da Fransız Devrimi’nin temel alınması gerektiğini belirtmektedir (2017: 137).

Adaletsizliklere karşı çıkma, hak arama, var olan düzene veya kişilere “hayır” diyerek başkaldırı yoluna gitme; tarihin hemen her döneminde karşılaşılan olaylar zinciri olarak dikkat çekmektedir. Başkaldırı kavramıyla ilgili yapılan çalışmalarda birbirinden farklı düşüncelere yer verildiği görülmektedir. Kimi kaynaklar tarihteki ilk başkaldırı olgusu Prometheus’un, ateşi tanrıların elinden çalması olarak açıklarken kimi kaynaklar da MÖ 70 yılında gerçekleştiği tahmin edilen ve tarihteki ilk köle isyanı olarak bilinen Spartacus isyanını kabul etmektedir. Ancak Prometheus’un mitolojik bir kahraman olması ve bu konuda otoritelerin genel kabul

gören düşüncelerini belgelerle/kaynaklarla tam olarak açıklama imkânı bulamaması, Spartacus isyanının da milattan önceki yıllara dayanması ve konuyla ilgili net bilgilerin yer almaması başkaldırı tarihiyle ilgili birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

Her iki başkaldırı örneğinde de belge/kaynak eksikliğinin ön plana çıkması sebebiyle tarihteki ilk başkaldırı kavramının kutsal kitaplar da dâhil olmak üzere birçok kaynakta kendisine yer bulan Kâbil'in, kardeşi Hâbil'i öldürmesi olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Yeryüzündeki ilk cinayet, ilk haksızlık, ilk gözyaşı ve Tanrı'nın emir ve yasaklarına ilk başkaldırı/itaat etmeme olarak açıklanan bu olaya hem *Kitab-ı Mukaddes*'te, hem de *Kur'an-ı Kerim*'de geniş yer verilmektedir. Hâbil'in, kardeşi Kâbil tarafından öldürülmesi *Kitab-ı Mukaddes*'te Tekvin/BAP 4'te şu şekilde açıklanmaktadır:

“Ve Âdem karısı Havvayı bildi ve gebe kalıp Kaini doğurdu ve: RABBİN yardımı ile bir adam kazandım, dedi. Ve yine kardeşi Habilî doğurdu. Ve Habil koyun çobanı oldu, fakat Kain çiftçi oldu. Ve Kain, günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden RABBE takdime getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve RAB Habilî ve onun takdimesine baktı; fakat Kaine ve onun takdimesine bakmadı. Ve Kain çok öfkelenildi, ve çehresini astı. Ve RAB Kaine dedi: Niçin öfkelenedin? Ve niçin çehreni astın? Eğer iyi davranırsan, o yükseltilmiyecek mi? Ve eğer iyi davranmazsan, günah kapıda pusuya yatmıştır; ve onun istediği sensin; fakat sen ona üstün ola. Ve Kain, kardeşi Habilî söyledi. Ve vaki oldu ki, kırdı oldukları zaman, Kain, kardeşi Habilî karşı kalktı, ve onu öldürdü. Ve RAB Kaine dedi: Kardeşin Habil nerede? Ve dedi: Bilmiyorum; kardeşimin bekçisi miyim ben? Ve dedi: Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağıyor. Ve şimdi sen toprak tarafından lânet edildin, o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı; toprağı işlediğin zaman, artık sana kuvvetini vermeyecektir; yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın” (Kitab-ı Mukaddes Tekvin/4).

Yeryüzündeki ilk kardeş katline *Kur'an-ı Kerim* ise Maide Sûresi, 27-32. ayetlerde şu şekilde yer vermektedir:

“Hem onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla oku: Hani ikisi (de) birer yakınlık¹ takdim ettiler de birinden kabul edildi, diğëerinden edilmedi. (Bunun üzerine, takdimi kabul edilmeyen Kâbil, Hâbil'e), ‘Seni mutlak(a) öldürürüm’ dedi. Öbürü, ‘Yok’ dedi ‘Allah ancak

¹ “Kurban [yakınlık], örfümüzde Allah'a yakınlaşmak gayesiyle kesilen hayvana denirse de, asıl manası Allah'a yakınlaşmak amacıyla arz ve takdim edilen herhangi bir şey demektir ki hayvan kurban etmekten de, sadaka vermekten de daha umumdur.” Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâl-i Şerîfi*, İstanbul 2000.

muttakilerden kabul buyurur. Kasem ederim ki sen beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim; ben rabbu'l-âlemîn olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki; sen benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip (Allah'ın huzuruna öylece) varasın da o ateşe layıklardan olasın. Zalimlerin cezası işte budur.' Bunun üzerine (Kâbil'in) nefsi kendisine, kardeşini öldürmeyi kolay gösterdi; tuttu onu öldürdü. Artık hüsrana düşenlerden olmuştu (...) Bu ecil/[sebe]p]den Benî-İsrâîl'e kitapta bildirmiştik ki: Herkim bir nefsi [insanı], bir nefis mukabili, veya yeryüzünde bir fesadı olmaksızın öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur, kim de bir adamın hayatını kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur" (Kur'an-ı Kerim 27/32).

Sümer mitolojisinde de yer almasının yanı sıra üç büyük kitapta anlatılan yeryüzündeki bu ilk haksızlık ve itaat etmeme olayı var olan ilk başkaldırı veya isyan olarak nitelendirilmektedir. Kâbil'in kardeşi Hâbil'i kıskanması ve Tanrı'nın emirlerine karşı gelerek onu öldürmesi gözyaşının ve feryadın yeryüzünde hiçbir zaman silinmeyecek olmasına da yol açmıştır. Birçok kaynakta Kâbil'in kardeşini öldürmesine sebep olan olayın temelinde kıskançlık duygusunun ön plana çıkmış olması yer alsa da burada gözden kaçırılmayacak belki de önemli nokta, Kâbil'in Tanrı tarafından haksızlığa uğradığına inanması ve çözümü Hâbil'i öldürmekte bulmasıdır. Buradan hareketle hak veya adalet arayışı başkaldırıcı; dolayısıyla şiddeti de beraberinde getirmektedir. Bireyi başkaldırıcıya/isyana iten sebepler ilk çağlardan itibaren hemen her dönem kendi içerisinde farklılıklar göstermektedir. Ancak bu farklılık, başkaldırıcı; yani haksızlığa uğradığına inandığı bir olay karşısında "hayır" diyen bireyin motivasyonunu yüzyıllarca koruması ona karakteriksel bir özellik de yüklemektedir:

"Başkaldırıcı insan, adaletsiz otorite veya durumlara 'hayır' diyerek sınır çizen, bir sınır çizgisi çeken kişidir; Camus'nün belirttiği gibi, her isyan bir adalet anlayışı/hissi gerektirir: Daha ileriye gitmeye hakkın yok. İsyan bu bakımdan var olan değerlerin değerini sorgulayarak başlar. Bu meselenin pragmatik bir doğası vardır, söz konusu olan değerlerin hangi ilkelere göre üretildiğidir. Dolayısıyla 'sorgulama'nın pratik bir imhayı içermesi, var olan nihilist dogmaları feshetmesi kaçınılmazdır. Nihilist 'putlara' isyan etmek için 'balyoza', yani şiddete gerek duyulduğundan, 'hayır' diyerek başkaldırıcı insan yıkıcı bir karakterdir" (Diken 2013: 39).

Bülent Diken'in de yukarıda belirttiği gibi başkaldırıcı insan aynı zamanda kendisine "yıkıcı" bir karakter üstlenerek ilk aşamada yüzleştiği haksızlığı veya adaletsizliği sorgulama yoluna giden kişidir. Bu sorgulamanın sonunda gelinen nokta

ise ister Tanrı'ya isterse var olan siyasal iktidara karşı yıkıcı bir “şiddet” in varlığını hissettirmesidir. Çünkü başkaldıran bireyin varlığını kabul ettirme ve haklılığını savunabilme yolu uyguladığı şiddetten geçmektedir.

1.3. Başkaldırının Şiddet Dili

“Şiddeti terk edenlerin bunu yapabilmelerinin tek nedeni, şiddeti onlar için başkalarının uyguluyor olmasıdır.”

George Orwell

Başkaldırı olgusu üzerine yapılan hemen her değerlendirmede ısrarla vurgulanan kavramlardan biri şiddettir. İlk çağlardan günümüze kadar geçen sürede açılanmasında ve uygulanmasında birtakım değişiklikler gösteren şiddet, yarattığı etkiyi hemen hiçbir zaman kaybetmeyerek modern toplum düzeninde hızla artarak var olmaya devam etmektedir. Kimi zaman gücün ifade edilmesinde, kimi zaman bireyin/devletin iktidar alanını güçlendirmesinde, kimi zamansa özgürlük edimi elde etme çabası olarak beliren şiddet; zamana ve kabul edilme alanlarına göre biçim değiştirmektedir.

Artun Ünsal kelimenin sözlük anlamıyla ilgili olarak şu değerlendirmeleri yaparken:

“Etimolojik yönden, şiddet sözcüğünün dilimize Arapçadan geçtiğini herkes bilir. Kamus-ı Türki'ye bakıldığında, şiddet; sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak geçiyor. ‘Şedid’ ise sert, katı ve şiddetli demek. ‘Şeddat’ da sertlik ve kızgınlığı ile tanınan ünlü eski Yemen hükümdarının adı” (1996: 29).

Mark Hobart, *Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru* (1996) isimli makalesinde ise şiddeti aşağıdaki cümlelerle özetlemektedir:

“*Oxford English Dictionary*, ‘şiddet’ sözcüğünün yalnızca kullanım alanının bile çok geniş olduğunu gösteriyor. Bu kullanımlar arasında, ‘bedene zor uygulama’, ‘bedensel zedelenme’ye neden olma, ‘kişisel özgürlüğü zor yoluyla kısıtlama’, ‘bozma ya da uymama’, ‘rahatça gelişmesini ya da tamamlanmasına engellemek üzere bazı doğal süreçlere, alışkanlıklara, vb yersiz kısıtlamalar getirme’, ‘anlamın çarpıtılması’, ‘büyük güç, sertlik ya da haşinlik’, ‘kişisel duygularda sertlik’ ve ‘tutkulu davranışlara ya da dile başvurma’ bulunuyor” (1996: 52).

Güncel Türkçe Sözlük'te ise şiddet kelimesi; “1. Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik. 2. Hız. 3. Bir hareketten doğan güç: Rüzgârın şiddeti. 4.

Karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet uygulama. 5. Kaba güç. 6. Duygu veya davranışta aşırılık” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E. T. 05.12.2019) olarak tanımlanmaktadır. Etimolojik olarak yapılan tanımlamaların birçoğunda “kaba kuvvet”, “aşırıya kaçma” ve “sertlik” gibi terimler ön plana çıkarken şiddet olgusu siyasi ve sosyolojik yelpazede çok daha fazlasını ifade etmektedir.

Şiddetin olduğu hemen her yerde eşitsizlik, adaletsizlik, başkaldırı, bireyin veya devletin kendisine iktidar alanı yaratma ve bu alanı güçlendirme istenci öne çıkmaktadır. Bir anlamda şiddet kimi zaman “araç” olabileceği gibi, kimi zaman da bir “amaç” olarak kendisini hissettirmektedir. Birey veya devlet; iktidar alanını güçlendirmek, kendisine karşı gösterilen herhangi bir tepkiyi şiddet yoluyla engelleyerek gücünü/iktidarını korumak gibi bir eğilim içerisinde olmuş ve böylece kendisini meşrulaştırarak iktidarını devam ettirmeyi hedeflemiştir.

Şiddetin temelinde yatan en önemli etkenlerden birisi de başkaldırı olgusudur. Bireyi başkaldırmaya, daha doğrusu şiddet uygulamaya götüren bu etken ilk aşamada bireysel bir tercih gibi gözükmemektedir. Şiddet, zamanla toplumsal bir karakter kazanarak bir hak arayışına dönüşür ve bireyin uyguladığı bu şiddet toplum tarafından “meşru” bir hak arama talebi olarak adlandırılır. Konuyla ilgili olarak Armağan Öztürk, başkaldırı-şiddet ilişkisini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Şiddete kalkışma bireysel bir eylemiş gibi görünür ve şüphesiz ki öyle de başlar; ancak şiddet zamanla toplumsal bir karakter kazanır. Bireyden topluma doğru uzun serüven içinde şiddet önce başkaldırma, sonra intikam ve ardından adalet duraklarına uğrar. Başkaldırma şiddetle sonuçlanacak taşmanın başlangıcında yer alır ve bu haliyle hemen her zaman bize varlığı ile adaleti hatırlatır. Başkaldırma edimi hem katlanılmaz bir haksızlığa karşı yadsınma hem de bulanık bir hak anlayışını içinde barındırır” (2008: 123).

İnsanoğlu haksızlığa uğradığını düşündüğünde ilk olarak başkaldırıya, ardından da şiddete başvurarak kendi adalet anlayışını kabul ettirme çabasına girişir. Başka bir ifadeyle şiddet, bireyin zulümle karşılaştığı anda devlet veya otorite olarak kabul edilen kişiye (yerel yönetici, kolluk kuvvetleri, ağa, toprak sahipleri vb.) karşı bir hak arama ve eşitlik isteme talebidir. Burada dikkat çeken özellik ise bireyin devlet de dâhil olmak üzere yukarıda bahsedilen kişilerin şiddetine maruz kaldığına inandığı anda şiddet uygulamaktan çekinmemesidir. Özetle, şiddete karşı şiddet kullanma eğilimidir. Efendi-köle ilişkisi içerisinde şiddet kavramını ele alan ve

efendi ile köle arasındaki ilişki ağının belirleyici özelliğinin şiddet olduğunu ifade eden Ünsal Oskay, efendi-köle ilişkisi bağlamında şiddet olgusunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Ataerkilliğe geçiş patriyaki, özel mülkiyeti ve siyasal pratiklerin topluluğun bütününde ayrılıp devlet kurumu içine aktarılmasını ortaya çıkarmıştır. Savaşlardaki tutsakların köleliğinden sonra, ekonomik ve siyasal iktidar farklılaşmasına bağımlı olarak, kişisel bir efendi/köle ilişkisi de ortaya çıkmıştır. Yazılı tarihten bu yana bildiğimiz asıl kalıcı şiddet kullanımı biçimi, temelde, bu yeni ikili ilişkide taraflardan birinin iktidarcı diğerinden üstün oluşu sayesinde, kendi iradesinin ötekini iradesinin yerine koyabilmesiyle oluşmuş ve sürmüştür. Hannah Arendt’in kavramsallaştırması ile söylersek, iktidar farklılığının sonucunda birinin iradesinin diğerinin iradesine bağlanması şiddeti oluşturmaktadır. Daha anlaşılır bir anlatımla, insan ile insan arasındaki ilişkinin şiddete dayalı bir ilişki olması, taraflardan birinin hayat karşısındaki konumunun değişmesiyle; hayatının öznesi olma şansını yitirmesiyle oluşmaktadır” (1996: 186).

Şiddetin kaynağında “eşitsizlik” anlayışının olduğuna inanan Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* (2016) adlı çalışmada bu konuya değinerek toplumda iş bölümünün meydana gelmesiyle birlikte bireyin “doğal hayat”tan uzaklaştığını ve tam bu noktada eşitsizliğin ortaya çıktığını ifade etmektedir (2016: 80). Sonuç olarak, eşitsizliğin olduğu yerde doğal olarak kölelik, köleliğin olduğu yerde de şiddet hemen her dönem kendisini hissettirmektedir. Burada vurgulanmak istenen nokta şiddetin adalet, eşitlik ve hak arama kavramları içerisinde meşrulaştırılmak istenmesidir. Bireyin veya devletin kendisinde meşru şiddet kullanma hakkı görmesi ve karşısındakini bu yolla caydırma veya kendi iktidar alanını güçlendirme motivasyonunu hissetmesi bir tür direnme reaksiyonu olarak belirmektedir. Güçlü olanın zayıf olanı ezmesi, haksız olanın haklı karşısında üstün gelmesi ve her şeyden önemlisi güç istenci, şiddetin meşru bir kavram olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Şiddet konusunda öne sürdüğü görüşlerle bu kavramın kuramsallaşmasını sağlayan ve şiddeti “hukuk” olgusuyla açıklama yoluna giden Walter Benjamin, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine” adlı makalesinde konuyu salt şiddet çerçevesi içerisinde ele almamaktadır. Benjamin, hukuk-şiddet ilişkisini de irdeleyerek her iki kavram arasındaki düşüncelerini açıklamaktadır. Çünkü şiddet aynı zamanda yeni bir hukuk düzeni yaratmakta ve bu düzende iktidar sağlamanın bir yansıması olarak

dikkat çekmektedir. Bu nedenle amaca giden yolda tercih edilen şiddet, meşru bir kavram olarak değerlendirilmelidir (Çelebi 2014: 265).

Şiddetin tarihini tek tanrılı dinlere dayandırarak bu kavramın amacının ve onu meydana getiren yapının varlığından bahseden Walter Benjamin, konuyu “doğal hukuk” terimiyle açıklayarak şu görüşlere yer vermektedir:

“Doğal hukuk, adil amaçlar için şiddet araçlarının kullanılmasında herhangi bir sorun görmez; tıpkı bir insanın, vücudunu yöneldiği amaca hareket ettirme ‘hakkı’nda bir sorun görmediği gibi. Doğal hukuka göre şiddet (ki Fransız Devrimi’nde terörizmin ideolojik dayanağı olmuştur), adil olmayan amaçlar için kötüye kullanılmadığı sürece, herhangi bir sorun oluşturmayan doğal bir ürün, bir nevi hammaddedir. Doğal hukukun devlet teorisine göre, bireylerin şiddet kullanma yetkilerinden devlet lehine bütünüyle vazgeçmesi ancak (Spinoza’nın da *Tractatus theologico-politica*’sunda belirttiği gibi) bu türden mantığa uygun bir sözleşme yapmadan önce, bireyin kendinde ve kendi için de de facto sahip olduğu her türlü şiddeti, de jure kullanma hakkını sahip olduğu ön kabulüyle mümkündür ... Darwinci görüş baştan aşağı dogmatik bir biçimde şiddeti, doğal seleksiyonun yanında en asli ve doğanın bütün yaşamsal amaçlarına uygun bir araç olarak kabul eder. Darwinci popüler felsefe, bu biyolojik-tarihsel dogma ile daha genel ve kaba bir hukuk felsefesi arasındaki mesafenin ne kadar kısa olduğunu sıklıkla göstermiştir; sadece doğal amaçlara hizmet eden şiddetin neredeyse salt bu nedenle hukuka da uygun olduğu yönündeki tespiti gibi... Şiddetin doğal bir hal olduğuna ilişkin doğal hukuk tezi karşısında, onunla taban tabana zıt, şiddetin tarihsel bir oluşum olduğunu savunan pozitif hukuk tezi yer alır” (2014: 20-21).

Doğal hukukun şiddet kullanımında herhangi bir sakınca görmediğini ifade eden Benjamin, bireyin hukuk arayışını şiddetle özdeşleştirerek hukukun; daha doğrusu şiddetin meşru görülmesini savunmaktadır. Şiddet ve ahlak arasında ayrılmaz bir ilişkinin olduğuna inanan yazar, şiddetin araç mı yoksa amaç mı olduğu sorunu üzerinde durarak zaman zaman şiddet kavramının manifesto olabileceği görüşünü ileri sürmektedir (Benjamin 2014: 35-36).

Toplum üzerinde var olan her yasanın veya hukuk ilkesinin kesinlikle şiddet barındırdığını savunan Walter Benjamin, aynı zamanda yasanın meşrulaştırılmasındaki tek kriterin de şiddet olduğunu düşünmektedir (Çelebi 2014: 268). Aykut Çelebi, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (2014) isimli makaleyle ilgili olarak yaptığı değerlendirmelerin dışında Walter Benjamin’in hukuk-şiddet kavramları hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Max Weber’den bu yana devletin en kabul gören tarifi, ‘meşru zor/şiddet tekeli’ olmasıdır. Söz konusu tarifte zor ya da şiddetin devlete bağımlı olduğu varsayımı yer alır. Benjamin ise önceliğini devlet yerine yasanın şiddetine verir. Devlet sadece yasanın şiddetini icra eden bir organ oluşu, ya da yasanın uygulandığı bir alan olması nedeniyle önemlidir. İşte bu son nokta bizi ŞEÜ²’nin ana argümanına götürüyor. Bu açıdan son derece önemli: Sadece ama sadece şiddet ya da zor yasayı yapar. Benjamin yasayı yapan şiddeti de ikiye ayırır: *Yasa koyucu şiddet ve yasa koruyucu şiddet*. İkincisi ordu/ve veya polis tarafından temsil edilir. Bu ayırmada önemli olan yasa koyucu şiddettir. Benjamin, kurulu bir düzende dahi yasayı yürürlüğe koyanın, yasayı yapanın şiddet olduğunu düşünür. Bu şiddet, yasayı kuran ‘saf’ şiddet –yani hiçbir amaca hizmet etmeyen bir şiddet- olmaktan ziyade, iki farklı şiddet biçimini birbirine yakınlaştırmaktadır” (2014: 266-267).

Görüldüğü gibi hukuk-şiddet arasındaki ilişkiyi ele alan Walter Benjamin, düşüncesini bir adım öteye taşıyarak yapmış olduğu tasnifle şiddeti “yasa koyucu” ve “yasa koruyucu” şiddet olarak ikiye ayırmaktadır. Benjamin, yasa koruyucu şiddeti daha çok devlet tekelinde karşılığı olan bir olgu olarak ifade ederken; yasa koyucu şiddeti de bireyselliği karşılayan ve meşru bir zemine yaslanmayan olgu olarak ifade etmektedir. Ancak Walter Benjamin burada bir noktaya dikkat çekerek yasa koruyucu şiddetin doğal olarak yasa koyucu şiddeti doğurduğuna atıfta bulunmaktadır. Walter Benjamin’e göre hukuk, daha doğrusu devletin kendisi aynı zamanda şiddeti de temsil etmektedir. Bu temsilin sonucunda ise bireyin kendi adaletini sağlama eğilimi ön plana çıkararak yasa koyucu şiddet refleksiyle yasa koruyucu şiddete karşı bir karşı şiddet söylemi geliştirmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalardan ve öne sürülen görüşlerden yola çıkıldığında, başkaldırı kavramının temelinde karşı çıkma, adaletsizliğe boyun eğmeme, hak arama talebi ve dolayısıyla “hayır” söylemi yer almaktadır. Çünkü hayır söylemi aynı zamanda başkaldırıcıyı da beraberinde getiren bir olgu olarak vurgulanmaktadır. “Hayır” söylemi; Prometheus’un tanrı(ça)ların elinden ateşi çalarak insanlara vermesinin ve Spartacus’un Roma İmparatorluğu’na başkaldırarak özgürlük istenci talep etmesinin en önemli dayanağıdır. Dünyanın daha adil ve eşit bir yer olması için mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmeyen insanoğlu, zaman zaman bu mücadelenin ölümle sonuçlanabilecek olaylara bile varmasını göze almaktadır. Bu bedelin

² bk. Walter Benjamin, “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”, *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, (haz. Aykut Çelebi), İstanbul 2014, s. 19-42.

temelinde ise hak arama ve birey olarak kendi iktidar alanını güçlendirme eğilimi tarihî bir gerçek olarak ön plana çıkmaktadır.

Yasa koruyucu (devlet) şiddete karşı yeni bir şiddet olgusu meydana getiren birey, otoriteye başkaldırarak kendi şiddet söylemini de yasa koyucu (birey) şiddet olarak ifade etmektedir. Bu söylem, her ne kadar hukuk kurallarına aykırı bir durum olsa da birey; haksızlığa uğradığını düşündüğü anlarda yasa koyucu şiddet eylemini gerçekleştirmekten çekinmemiştir. Şiddete şiddetle karşı gelme eğilimi gösteren birey, iktidar alanını devlete karşı güçlendiremese de en azından yaşadığı coğrafyada talebini bir anlamda elde etmiştir. Toplumsal şartların bireyi şiddete itmesindeki motivasyona değinen Xenia Celnarova ve Ali Haydar Avcı, bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Başkaldırının özüne bakıldığında; güçlü, söz sahibi, saygın ve etkin olma, kişiliğini kanıtlama, özgürlüğüne kavuşma ve en azından egemen kesim ve temsilcileriyle konumunu eşitleme istemi yalın biçimde göze çarpar. Dolayısıyla bu durum kaçınılmaz olarak eylemin boyutlarını da şekillendirir. Sosyal isyancıyı zorunluluk ve haksızlıklar başkaldırıya itmiştir. İsyanlarının temelinde baktığımızda temel neden olarak yöneticilerin, ağaların, beylerin, kısacası dizginleri elinde tutan egemenlerin, kendilerine ağır baskı ve zorbalık yaptığını, dayanılmaz boyutlara varan sömürüyle karşı karşıya kaldıklarını görüyoruz. Bu nedenle isyancılar her dönemde hak ve adalet arayışı içerisinde olurlar. Halka, ezilenlere, kimsesizlere, yoksullara mümkün olduğunca yardım etmeye çalışırlar. Başkaldırı bir bakıma hak ve özgürlük savunmasıdır. Sosyal isyancılarla, çapulcu denilen soyguncu ve adi isyancılar arasındaki temel fark budur. Birinin toplum üzerinde terör estirmesi, halkı ezmeye, haraç toplamaya çalışması, soygunculuk yapması, basit bir oç alıcı ve kan dökücü olması, diğerinin ise ezilen toplumu, yoksulları, onurunu ve erdemini her koşulda korumasıdır” (2012: 177).

Herhangi bir haksızlığa veya adaletsizliğe uğramadıkça başkaldırı eğilimi göstermeyen birey, toplumsal olayların etkisiyle kendince haklı sebepler nedeniyle başkaldırıp şiddete başvurmak zorunda kalmıştır. Ontolojik sorununu şiddetle çözeceğine inanan birey, bu aşamada kendi iktidarını kurarak bir anlamda devlete veya hukuk kurallarına karşı gelmek durumunda kalır. Çünkü birey, özgürlüğünü ve haklılığını ancak bu yolla elde edebileceğine inanmaktadır:

“Başkaldıran kişi her şey olmak, birden bire bilincine vardığı ve kendi varlığında kabul edilmesini, saygı gösterilmesini istediği bu değerle tümünden özdeşleşmek ister ya da hiç olmayı, yani benliğine egemen olan gücün kendisini kesinlikle yere sermesini. Örneğin

‘özgürlüğüm’ diye adlandıracağı bu vazgeçilmez kutsamadan yoksun kalacaksa ölümden başka bir şey olmayan son düşüğe boyun eğer. Diz çökmüş durumda yaşamaktansa, ayakta ölmeyi yeğ tutar” (Camus 2017: 25).

Toplumsal bir olgu olarak tarihin hemen her döneminde dikkat çeken eşkıyalık hareketi, siyasal iktidarın gücünün zayıf olduğu coğrafyalarda kendi iktidar alanını güçlendirmeye gitmekte ve “kendince” haklı başkaldırısını meşrulaştırma eğilimine girmektedir. Otorite tarafından maruz kaldığı haksızlık veya şiddet eylemine yeni bir refleks geliştirmek isteyen eşkıya, “kanun dışında kalmayı” (Hobsbawm 2011: 15) göze alarak haklı başkaldırısını sonuna kadar savunmak istemektedir. Bu savunmanın temelinde ise “şiddet” her zaman tercih edilen bir argüman olmuştur.

Başkaldırı olgusunun tarihsel gelişimi içerisinde dikkat çeken “hayır” söylemi, bireyin iktidar tarafından (devlet, yerel yönetici, ağa, din görevlisi vb.) ezildiğine inanması ve sömürülmesi gibi olumsuz sayılabilecek durumlar karşısında eşkıyalık olarak kendisini hissettirmiştir. Burada dikkat çeken nokta, bu kişilere karşı devletin ve halkın bakış açısındaki farklılıktır. Kanun dışında kalarak devlet tarafından potansiyel suçlu olarak görülen bu kişiler, kendi köyünde veya yaşadığı coğrafyada bir kahraman olarak nitelendirilip büyük bir çoğunluğun temsilcisi konumunda yer almaktadır. Onlara bu özelliklerin atfedilmesinin sebebi ise zenginden alıp fakire vermeleri, halk adına otoriteden intikam almaları, ezilen/sömürülen kesimin temsilcisi olarak yeni bir yasa koyucu figür olmalarıdır. Kısacası bu kişilerin hemen hepsi devlet tarafından “suçlu” olarak görülmelerine rağmen halk tarafından kahramanlaştırılarak bir anlamda yaşadıkları yerlerin Robin Hood’ları olmuşlardır.

Başkaldırı, şiddet, iktidar istenci ve hak arama kavramları yukarıda ileri sürülen anlayışlar çerçevesinde değerlendirildiğinde; eşkıyalık hareketleri olarak belirmektedir. Halk tarafından büyük bir çoğunluğu “kahraman” olarak nitelendirilen bu kişiler, zaman zaman tam tersi bir anlayışla da romanlarda yer almaktadır. Sosyal/soylu eşkıyalığın temelinde ezilen, sömürülen, baskıya ve haksızlığa maruz kalan, toprakları zorla elinden alınan halkın temsilcileri olduğu anlayışı hâkim olsa da kimi zaman bu kişilerin bizzat kendileri halka baskı ve şiddet uygulayan kişiler oldukları da görülmektedir. Bu aşamada halk muhayyilesinde eşkıyalığın

canlandırılma ve yaşatılma motiflerinde, bu kişilerin davranışlarının belirleyici olduğu söylenebilir. Kısacası, eşkıyanın başkaldırısı ve uyguladığı şiddet onun tarih sahnesindeki ve halk hafızasındaki yerinin belirleyicisi olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. EŞKİYALIK OLGUSU VE YANSIMALARI

2.1. Sosyal/Soylu Eşkiya Olgusu

“Başkaldırıyı seçenlere şükürler olsun,
çünkü yeryüzünün krallığı onların olacaktır.”

Jose Saramago

Siyasi olaylar ve bu olayların beraberinde gelişen toplumsal/bireysel etkileri birbirinden ayrı ayrı olgular olarak incelemek son derece zordur. Ayrıca her iki durumun da toplumların siyasi, sosyolojik ve kültürel dinamiklere etkisi yadsınamaz bir gerçek olarak ön plana çıkmaktadır. Dünyada modern devlet anlayışının yerleşmesiyle birlikte bireyin topluluk içerisinde var olma ve kendisini ifade etme isteği hemen her dönem canlı kalmıştır. Bu durum ise bireyin yaşadığı dönemle, toplulukla veya devlet yapısıyla ihtilaf içerisinde olduğu zamanların da yaşanmasına yol açmıştır. Bu zaman dilimi içerisinde ortaya çıkan anlaşmazlıklar kimi zaman uzlaşma yoluyla çözümlenirken kimi zaman da bireysel veya kolektif ayrılıkçı hareketlerle kendisini hissettirmiştir.

Bireysel bir başkaldırı örneği olarak eşkiyalık olgusu da bu hareket içerisinde yer alıp değerlendirilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki bu olgu, var olduğu coğrafyalarda çoğu kez bireysellik olarak kendisini hissettirse de zaman zaman kolektif bir harekete dönüşme potansiyeline de sahip olmuştur. Bu özellikleri nedeniyle dünya üzerinde evrensel motiflere sahip eşkiyalık olgusu, Türkiye'nin birbirinden farklı coğrafyalarında varlığını sürdürmüş ve söz konusu evrensel mitlerle tarih sahnesinde yer almaya devam etmiştir.

Tarih sahnesinde yer almaya başladığı ilk dönemlerden itibaren hemen her kaynakta benzer tanımlarla ve adlandırmalarla ifade edilen eşkiya kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından *Güncel Türkçe Sözlük*'te “Dağda, kırdan yol kesen hırsızlar, haydutlar” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E.T. 18.05.2019) olarak tanımlanırken, Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Türkçe Lûgat*'ta (2005) aynı

kavramı “şakî” maddesi içerisinde “1. Bahtsız, fenâ hareketli, haylaz, hâbis. 2. haydut, yol kesen” (2005: 977) olarak tanımlamaktadır. Her iki tanımda da olgunun “haydut” ve “hırsız” açıklamalarına vurgu yapıldığı görülmekle birlikte eşkıyalığın olumsuzluğuna yönelik bir tavır sergilendiği sezilmektedir. Ayrıca ilk tanımda yer alan “dağda, kırdada” vurgusu eşkıyalığın temelde kırsalda beliren bir olgu olduğu izlenimi vermektedir. Kavramın tarihsel gelişim çizgisinde birçok anlamı ifade ettiğini belirten Mücteba İlgürel, Osmanlılardan günümüze eşkıyalığın anlam genişlemesini şu sözlerle açıklamaktadır:

“Genel olarak soygun yapıp halkın malına ve canına kasteden, etrafı haraca kesen gruplar için İslâm tarihinde ‘yol kesen’ anlamında harrâbe veya kuttâu’t-tarîk’ tabirleri kullanılmıştır. Osmanlılar’da ise ikinci tabire rastlanmakla birlikte bu tip fâaliyetlerde bulunanlara daha ziyade *şaki* [şaki] ve bunun çoğulu olarak *eşkîya* [eşkîya] denmiştir. Osmanlı kaynaklarında ayrıca *Celâlî* [Celâlî], eşîrrâ, harâmi, haramzâde, türedi, haydut (hayduk), uğru kelimeleri de eşkıya karşılığı olarak kullanılmıştır” (1995: 466).

Dar ve geniş tanımların hemen hepsinde ısrarla vurgulanan noktalar arasında “yol kesme”, “haydutluk”, “halkın malına ve canına kastetme” ve davranıştan gelen “soysuzluk” dikkat çekmektedir. Ancak eşkıyalığın Osmanlı Devleti’nde 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında meydana gelen Celali İsyanlarına kadar siyasi bir anlam kazanmadığı, sadece kırsalda meydana gelen “adi” suçları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Kavramın dönüşümü ve anlam genişlemesi sonucu 20. yüzyılın sonlarına kadar hangi amaçlarla kullanıldığı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde etraflıca ele alınacaktır. Bu genel tanımlar içerisinde tarihçilerin ve sosyal bilimcilerin ilgi odağı hâline gelen eşkıyalık olgusunun –özellikle kırsalda-kendi iktidar alanını yaratmak ve şiddete başvurarak yasal iktidara alternatif bir “güç” tehdidi taşıdığı görülmektedir:

“Bir karşılıklı ilişkiler ortamında taraflardan biri veya birkaçı doğrudan veya dolaylı, toplu veya dağınık olarak, diğerlerinin veya birkaçının bedensel bütünlüğüne veya törel ahlaki/moral/manevi bütünlüğüne veya mallarına veya simgesel ve sembolik ve kültürel değerlerine, oranı ne olursa olsun zarar verecek şekilde davranırsa, orada şiddet vardır. Böyle bir yaklaşımda iki tür şiddetle karşı karşıyayız: Bir ‘araç’ olarak şiddet ve bir ‘dışavurum’ olarak şiddet. Birinci türde, belirli hedeflere varılması için şiddet yoluyla ya başkalarına zarar verilir ya da caydırıcı bir etki yaratılır. İkinci türde ise şiddet ister bireysel, ister kolektif olsun, bir amaçtır, sonucu dikkate alınmayan bir kahramanlık eylemi gibi” (Ünsal 1996: 30).

Yapılan tanımlar ve öne sürülen kavramlardan yola çıkıldığında eşkıyalık olgusunun temelinde şiddet unsurunun yattığı anlaşılmaktadır. Ancak söz konusu şiddetin bir araç mı, yoksa amaç mı olduğu tartışılması gereken önemli bir noktadır. Çünkü şiddetin kullanım alanı ve ölçülülüğü, eşkıyalığa yaklaşım konusunda bu alanda çalışma yapan araştırmacıların düşüncelerini etkileyecek kadar önemlidir.

Eşkıyalık olgusu üzerine gerek Avrupa’da gerekse Türkiye’de birtakım çalışmalar yapılmış olsa da konuya kuramsal düzeyde yaklaşarak bu sahada çalışma yapacaklara ciddi kolaylıklar sağlayan isim, İngiliz Marksist tarihçi ve yazar Eric Hobsbawm’dır. İngiliz yazar ve tarihçi, tüm dünyada kabul gören sosyal/soylu eşkıya¹ kuramını *Eşkıyalar* (2011) adlı kitabında ele alarak bu olguya yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Sözlük tanımlarının aksine konuya tarihçi ve sosyolog bakış açısıyla yaklaşan İngiliz yazar, tüm dünyada kabul görecektir sosyal/soylu eşkıyalık olgusunu ve olguyla ilgili öne sürdüğü tezleri şu şekilde açıklamaktadır:

“Yer altı soyguncularıyla haydutlar köylüleri avları olarak görür ve onları düşman sayarlar; soyguna maruz kalanlar da saldırganlara yalnızca resmi kanunlar uyarınca değil, kendi meşreplerince de suçlu gözüyle bakarlar. Bir sosyal eşkıyanın kendi bölgesinde, hatta başkalarının topraklarında köylülerin (lordlarınkine değilse bile) hasatlarına el koyması düşünülemez bile. Bu yollara tevessül edenlerde eşkıyalığa ‘sosyal’ vasfını kazandıran özgül ilişkilerden yoksun kalacaklardır... Bir kişi pekâlâ kendi memleketinin dağlarında bir sosyal eşkıya, düz ovalarındaysa adi bir soyguncu olarak hareket edebilir. Yine de analiz gereği, bu ikisi arasında bir ayırım yapmamamız gerekmektedir” (2011: 26).

Konuya salt “hırsızlık” ve “soygun” anlayışıyla yaklaşmayan Hobsbawm, eşkıyalık olgusunun genelde kırsalda veya dağlarda bir hak iddia etme ve gücü elinde bulunduranlara karşı bir meydan okuma olarak açıklamaktadır. Ayrıca bu başkaldırının temelinde dönemin siyasi dokusu ve ekonomik şartları da özellikle kırsalda eşkıyalığın ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında belirleyici özelliklere sahip olmaktadır. Hobsbawm’ın ifade ettiği bu düşüncelerden yola çıkıldığında eşkıyalığı nasıl tanımladığı ise çok daha zihin açıcı olmaktadır:

¹ Eric Hobsbawm, eşkıyalık olgusu üzerine yapmış olduğu çalışmaları *Eşkıyalar* (2011) adlı kitabında kuramsal bir düzeyde ele alsa da yazar, bu konu hakkındaki düşüncelerini ilk kez *İlkel Asiler* (2014) adlı eserinde ele alıp açıklamaya çalışmıştır. Sözü edilen çalışma için bk. Eric Hobsbawm, *İlkel Asiler*, İstanbul 2014.

“Eşküyalar –tanımı gereği- boyun eğmeye yanaşmazlar, iktidar alanlarının dışında dururlar, kendileri fiili güç uygulayıcıları konumundadırlar ve bu yüzden de potansiyel asilerdir. Doğrusuna bakacak olursak, *bandito*’nun özgün (İtalyancadaki) anlamı, hangi sebeple olursa olsun ‘kanun dışında kalan’ kişidir; bu yüzden kanun kaçaklarının kolayca soygunculara dönüşmesinde şaşılacak bir yan yoktur” (2011: 15).

Hobsbawm’ın eşkıya tanımında öne çıkan durum bu asi/isyancı kişilerin “kanun dışında kalarak” hayatlarına “adi” birer suçlu olarak devam etmeleridir. Yaşadıkları coğrafyada meşru iktidarı yok sayarak bir anlamda kendi yasa yapıcı şiddetlerini meşrulaştırmaya çalışan bu şakiler, halkın (köylü) desteğini de arkalarına alarak kısa sürede kendi yerel bölgelerinde iktidar alanlarını güçlendirmesini bilmiştir. Devletin meşru bir zeminde otoriteyi ve şiddet unsurunu elinde bulundurmasına itiraz eden eşkıya, kısa sürede suç dünyasına adım atarak otoritenin paylaşımı konusunda siyasal iktidarla çatışmaya girmeyi göze almaktadır. Bu çatışma, sosyolojik bir olgu olması kadar kendi içerisinde tarihselliği de barındırmaktadır. Başkaldırıların özünde eşkıya olarak adlandırılan kişilerin sadece kendilerine yaşam alanı yaratmak istemeleri değil, aynı zamanda düzenin getirdiği aksaklıklardan ezilmiş, sömürülmüş ve haksızlığa uğramış kırsal halkın özlemlerini dile getirmek bir başka deyişle onların da sözcülüğünü üstlenmek istemeleri ön plana çıkmaktadır:

“Eşküyaya ve yol kesenler polisi ilgilendirir, ama toplumsal tarihçiyi de ilgilendirmek zorundadır. Zira bir anlamda eşkıyalık, örgütlü toplumsal protestonun oldukça ilkel, belki de bildiğimiz en ilkel biçimidir. Her halükarda, pek çok toplumda, bu nedenle eşkıyayı koruyan, onu kendi savunucusu olarak gören, idealize eden ve onu bir mitosa dönüştüren yoksullar tarafından böyle değerlendirilir” (Hobsbawm 2014: 27).

Hobsbawm’ın eşkıya tanımı ve bu tanımının arka planında yatan eşkıya kahramanı, evrensel boyutta bir suçlu-kahraman prototipin yaratılmasına yol açmıştır. Hobsbawm’a göre coğrafi özellikler açısından birbirlerinden etkilenme olasılıkları oldukça düşük olan toplumlarda eşkıyalık olgusunun kendisini hissettirmesi ve bu toplumlarda aynı gerekçelerden eşkıyalığın ortaya çıkması tesadüf değildir (Hobsbawm 2011: 28). Evrensel bir “mit” olarak tarih sahnesinde yerini alan eşkıyalık, geçen süre içerisinde toplumların hafızasında zayıflama yerine aksine güçlenme eğilimi göstermektedir. Bu durumun perde arkasında yatan nedeni

ise toplumun belirli bir kesimindeki insanların –özellikle kırsalda yaşayanların- uğramış olduğu haksızlıklar olarak ifade edilebilir.

İlkel kabilelerden günümüze kadar geçen sürede insanoğlu, her daim bir ritüele, mite veya arketipe inanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu inanç ve bağlılık, bireysellikten ziyade daha çok kolektif bir bağlılığı ifade etmektedir ve bu kavramlar zamanla toplumun ortak mirası hâline gelerek günümüze kadar ulaşma başarısı göstermektedir. Analitik psikolojinin kurucusu olarak kabul edilen İsviçreli bilim insanı Carl Gustav Jung tarafından ilk kez dile getirilen “kolektif bilinç dışı”, temelde birbirlerinden farklı topluluklarda benzer özellikler gösteren, toplumun veya bireyin yüzlerce yıllık birikimlerinin nesilden nesile aktarılması olarak açıklanmaktadır. Bu düşüncenin temelinde ise insanlığın ortak mirası arketiplerin yer aldığı anlaşılmaktadır:

“(…) Ancak bilinçsiz içerikler, çıktığı kaynağı kesinlikle bilmesek de, en azından edinsel diye niteleyemeyeceğimiz bir kökene dayanan öğelerden oluşmaktadır. Bu tür içeriklerin, kendilerini ötekilerden ayıran belirgin bir özellikleri vardır: taşıdıkları mitolojik karakter. İnsanın üzerinde belli bir kişinin değil, genellikle tüm insanlığın ortak malıymış gibi bir izlenim bırakırlar. Böylesi içeriklerle ilk karşılaştığım zaman, yoksa bunlar kalıtsal öğeler midir? diye sormuştum kendime; ulusal ya da ırksal kalıtımla açıklanabileceklerini düşünmüştüm. Bu konuda bir kesinliğe kavuşmak için Amerika’ya gidip, başka ırklarla karışmamış saf zencilerin düşleri üzerinde incelemelere girişmiştim. Yaptığım çalışmalar, insanlığın ortak malı izlenimini bırakan düşsel görüntülerin, kişisel-edinsel nitelik taşımadıkları gibi, kandaşlık ya da ırksal kalıtımla da hiçbir ilişkileri bulunmadığını ortaya koymuştu. Tüm insanlığın malıydı bunlar, dolayısıyla kolektif bir özellik göstermekteydi. Augustin’in bir deyimine dayanarak, bu ortak (kolektif) temel örneklerle arşetip’ler adını verdim. Bir arşetip, bir model, gerek biçim, gerek anlam bakımından arkaik karakter taşıyıp mitolojik motifler içeren, sınırları kesinlikle belli bir düzendir. Katıksız mitolojik motiflere, masallarda, mitlerde, efsanelerde ve folklorda rastlamaktayız. En çok bilinen motiflerden birkaçı şunlardır: Kurtarıcı kahraman, ejderha (her vakit kendisini yenilgiye uğratan bir kahramanla bağlantılı olarak karşımıza çıkar), balina balığı ya da kahramanı yutan canavar” (Jung 1996: 51).

Jung’un kolektif bilinç dışı kavramının açıklanmasında arketip teriminin önemi/etkisi bu cümlelerle ifade edilir. Jung, hemen her toplumda ortak değerlerin varlığından bahsederek bu değerlerin temelinde “kalıtsal genetik hafıza”nın yer aldığından söz etmektedir. Sözlük anlamı itibariyle “ilk örnek” veya “prototip”

anlamına gelen arketip sözcüğü, yüzyıllarca birbirlerinden farklı toplulukların hafızasında yer alarak gerek sözlü kültürde gerekse masal, destan, folklor ve mitoloji gibi yazılı kaynaklarda yaşamaya/yaşatılmaya devam etmiştir. Jung, *Dört Arketip* (2017) adlı çalışmasında belli başlı arketipler arasında “anne”, “yeniden doğuş”, “masalarda ruhun fenomenolojisi üzerine” ve “hilebaz²” arketiplerinden bahseder. Ancak ilerleyen zamanda bunlara ek olarak “olgunlaşma” (Jung 2009: 131), “kahraman” (Jung 2009: 113), “gölge” (Jung 2006: 182), “yaşlı bilge kişi” (Jung 2006: 182), “çocuk” (Jung 2006: 182) ve “hayvan” (Jung 2006: 182) arketiplerinin de eklendiği görülmektedir.

Jung’un da bahsettiği gibi farklı coğrafyalardaki toplumlar, arketipler aracılığıyla her zaman kendi halklarının savunucusu olan, onları gerçek veya simgesel canavarların elinden kurtaran kahramanlar yaratma ihtiyacı duymuştur. Yerel özellikler taşımaya rağmen evrenselliğe uzanan çizgide kahraman-eşkıya miti de toplumların hafızasında yüzyıllarca yer edinerek kültürel miras yoluyla sonraki nesillere aktarılmaya ve her daim canlı kalmaya devam etmiştir. Toplumların hafızasında böyle bir eğilimin yer almasının nedeni ise şiddetle karşılaştığını düşünmesi veya sömürüldüğünü hissetmesi sonucu kahraman-eşkıya mitini tekrar canlandırmak istemesi olarak açıklanabilir. Sözlük anlamının ve genel kabulün aksine İngiliz Marksist yazar Eric Hobsbawm’ın ifade ettiği sosyal/soylu eşkıyalık da bu türden bir “kahraman-kurtarıcı arketip” yaratımında yer almaktadır. Eşkıya, devlet adamları veya taşrada merkezî otoritenin sözcüleri konumunda bulunan yerel yöneticiler (vali, kaymakam, jandarma veya polis) tarafından “adi” bir suçlu olarak görülürken halk nezdinde -çoğu zaman- bir kurtarıcı, halkın sözcüsü ve adalet savaşçısı olarak görülmektedir:

“Sosyal eşkıyaların dikkat çekilecek yönü, lordun/beyin ve devletin kendilerine suçlu muamelesi yaptığı kanun kaçakları olmaları, fakat köylü toplumları içinde kalmaları ve halklarının onları kahraman olarak görmeleri, adalet savunucuları, adalet adına öç alan savaşçılar saymaları, hatta belki de kurtuluş önderleri katına çıkarmaları, yani her halükarda kendilerine hayranlık duyulması, yardım edilesi ve desteklenesi kişiler olarak davranılmasıdır. Geleneksel bir toplum –ister yerli ister yabancı olsun- merkezi hükümetler ve devletlerin tecavüzleri ve tarihsel ilerlemelerine karşı koydukları yer ve durumlarda, bu kişiler yerel lordların bile yardım ve desteğini alabilmektedirler. Zaten sosyal eşkıyalığı ilginç ve önemli

² Daha kapsamlı bilgi için bk. Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, İstanbul 2017.

kılan, sıradan köylü ile asi, kanun kaçağı ile haydut arasındaki bu ilişkidir” (Hobsbawm 2011: 25-26).

Eşkîya olarak tanımlanan kişilerin düşünce dünyasında uyguladığı şiddetin sadece bireysel isteklerle sınırlı olmadığı aslında belirli bir topluluk içerisinde yaşayan ve güçlünün güçsüzü ezdiği, haksızın haklıya karşı üstün geldiği ve her şeyden öte gelir dağılımındaki adaletsizliğin artık son bulması gerektiği inancı yatmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta ise eşkıyanın başkaldırı olgusuna olan motivasyonunun ve inanmışlığının ön plana çıkmasıdır. Bu motivasyonun en önemli etkenlerinden birisi de yerel halkın eşkıyanın yanında yer alması ve kendi sözünü ona emanet etmesidir.

Yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi bu olgunun ortaya çıkmasında dönemin siyasi yapısı, ekonomik koşulların belirleyiciliği, merkezî otoritenin uzağında yer alan bölgelerde baş gösteren iktidar boşluğu ve adaletsizlik olgusunun günden güne artması sebep olarak gösterilebilir. Ancak her başkaldıran veya devlet otoritesini yok sayarak kendi iktidar alanını yaratmaya çalışan kişileri de eşkıya olarak adlandırmak literatürde ciddi yanlışlıklara yol açacaktır:

“Geleneksel/antik dünyanın isyankârı toplumsal düzene boyun eğmeyi reddettiği için yine kendi toplumu tarafından dışlanandır. Toplumsal düzenin ayrımcılığına ve haksızlıklarına karşı hınç besleyen ve öcünün peşinden koşan antik dünya isyankârını Hobsbawm’ı izleyerek eşkıya olarak adlandırmak hiç de zor değildir. Eşkîya, toplumdan dışlanmış ama farklı bir toplumsallıkta oluşturamamıştır. Yani eşkıya ve çetesi, içinde yaşadığı toplumla organik bağlarını tamamen atmış ve farkının bilincinde olan bağımsız bir toplumsallık oluşturamaz. Onlar bizatihi içinde yaşadıkları toplumun kriminal parçaları olmanın ötesine geçemezler. Bu nedenle eşkıyalık politik bir isyan şekli değildir” (Bezci 2006: 100).

Eric Hobsbawm’ın tespitlerinde belirtildiği gibi sosyal/soylu eşkıyalık kavramının inşa edilmesinde belli başlı özellikler aranmaktadır. Hobsbawm, *Eşkîyalar* (2011) adlı kitabında bu olgunun diğer “adi” suçlarla karışmaması için belli başlı suç gruplarından bahsederek ele aldığı konunun bir anlamda çerçevesini de çizmeyi amaçlamıştır. İngiliz yazar, sosyal/soylu eşkıyalık kavramını -dünya üzerinde yaygın olan ve görülme sıklığı hemen her toplumda benzerlik arz eden- üç alt başlık içerisinde irdeleyerek bunları; a) “Asil (Soylu) Soyguncu”, b) “Öç Alıcılar”

ve c) “Hayduklar (Haydutlar)” olarak sınıflandırmaktadır (Hobsbawm 2011: 60-82-100).

Hobsbawm, yukarıda yapmış olduğu sınıflamadan yola çıkarak dünya üzerinde en yaygın eşkıya modelinin “asil (soylu) soyguncu” imajı olduğunu, bu imajın da temelinde “zenginden alıp fakire veren” yoksul ve yardıma muhtaç kişilerin kurtarıcısı Robin Hood mitinin yer aldığını belirtmektedir:

“Asil soyguncu Robin Hood, en ünlü ve evrensel derecede en çok tutulan eşkıya tipi, pratikte aynı karşılığı olmasa da teoride en yaygın balad ve şarkı kahramanıdır. (...) Robin Hood bütün köylü eşkıyaların olmak istediği modeldir, ama şeylerin doğasına baktığımızda bu köylü eşkıyaların çok azının (hatta muhtemelen çok çok azının) rollerine uygun şekilde idealizme, diğerkâmlığa ya da toplumsal bilince sahip olduğunu gözlemlersiniz” (Hobsbawm 2011: 61).

Hobsbawm’ın burada değerlendirmeye tabii tuttuğu asil veya soylu³ olarak nitelendirdiği özelliğin soydan/ırktan gelen bir erdemden ziyade davranıştaki soyluluk ve asillik olması dikkat çekmektedir. En nihayetinde burada eşkıyaların köy toplumu içerisinde yer almalarından, hayatlarını zor şartlar altında devam ettirmelerinden ve yerel halkın sözcüleri konumuna gelmelerinden bahsedilmektedir.

Yazarın sosyal/soylu eşkıyalık kavramı içerisinde ele alıp irdelediği ikinci eşkıyalık modelinde acımasızlıkları ve şiddette ölçsüzlükleri ile nam salan, halkın saygısını yarattıkları “korku”yla elde eden “öç alıcılar” bulunmaktadır. Bu saygının temelinde yer alan en önemli etken ise bu kişilerin şiddet uygulama konusunda herhangi bir ölçütlerinin olmamasıdır. Öç alıcılar, davranışlarından ziyade öfkeleriyle halkın beğenisini kazanan öfkeli kişilerdir:

“Öldürmekte ve şiddette *ıımlı* bir yol seçmek sosyal eşkıyaların imajına dahildir. Bizim, bir grup olarak sosyal eşkıyalardan, benimsedikleri ahlâki standartlara göre hayatlar sürmelerini beklememiz gerekmez; onların içinde yaşadıkları halkın da kendilerinden, sıradan bir yurttaştan beklenenden daha fazlasını beklemeleri lüzumsuzdur. (...) Bu eşkıyalar hareketlerinin yol açtığı korku ve dehşete rağmen değil, bazı açılardan tam da bu tür

³ Çalışmanın konusu sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” kavramlarının Türk romanındaki izdüşümlerini bulmak ve değerlendirmektir. Ancak Eric Hobsbawm tarafından yapılan başlıkları zaman zaman *sosyal eşkıyalık* kavramının *soylu* ve/ya *asil eşkıya* kavramlarını da karşılaştık üzere kullanıldığı; hatta *asil eşkıya* olgusunun *sosyal eşkıyalığın* bir türü olarak ele alınıp değerlendirildiği fark edilmiştir. Yazar tarafından zaman zaman *sosyal eşkıyalık* olgusunun çerçevesi belirlense de bu terimin daha çok *asil soyguncu* -yani Robin Hood geleneği- imajını ifade etmek için kullanıldığı düşünülmektedir.

davranışlara meylettiklerinden dolayı kahraman katına yükselirler. Bunlar haksızlıkları düzelten kişiler olmaktan ziyade, öç alıcılar ve kaba kuvvete başvurmaktan çekinmeyen kişilerdir” (Hobsbawm 2011: 83).

Son modelde ise soylu soyguncu ve öç alıcılar gibi halkın onayını almayı gözetmeyen “Hayduklar (Haydutlar)” yer almaktadır. Aslında bu ifade daha çok Balkan eşkıyalığını karşılamak için kullanılan bir kavram olmasıyla öne çıkmaktadır. Hayduklar, ilk iki sosyal eşkıya modelinin aksine kendi içerisinde siyasallığı barındıran ve hem yerel yöneticilerin (ağa, mütegalibe) hem de olumlu davranışlar sergiledikleri sürece halkın yararına çalışan kişiler olması bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır:

“Hayduk kahramanın tanımı esasta siyasaldır. Balkanlar’da hayduk, bazı geleneksel kurallara göre *ulusal* bir eşkıyaydı, yani Türklere karşı Hıristiyanların savunucusu ya da öç alıcısıydı. Hareketleri uğursuzca olabileceği ve günahları onu gelecekte bir keşiş gibi pişmanlığa sürükleyebileceği ya da dokuz yıllık hastalıkla yatağa çivileyebileceği halde, zalimlerle savaştığı müddetçe imajı olumluydu. Hayduk, ‘asil soyguncu’dan farklı olarak ahlâki onay almaya ihtiyaç duymazdı; ‘öç alıcı’dan farklı olarak da zalimliği kendisine atfedilen ayırıcı özellik sayılmazdı, halka yaptığı hizmetlerden dolayı hoş görülen bir eğilimi olurdu” (Hobsbawm 2011: 105-106).

Eşkıyalık olgusuna yaklaşımını ilk kez *İlkel Asiler* (2014) adlı eserinde açıklayan Eric Hobsbawm, *Eşkıyalar* (2011) kitabıyla görüşlerini kuram çizgisine taşımıştır. Evrensel mitlerden yola çıkarak üç eşkıya modelinden bahseden Hobsbawm, genelde bu kişilere karşı “romantik” bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Yazar, eşkıyalığı kırsal hayatın sıradan ama bir o kadar da baş döndürücü başkaldırı türü, hak arama talebi olarak ele almıştır. Hobsbawm, bu modeller arasında soylu soyguncu (Robin Hood) imajına ayrıca yer vererek dünya üzerinde en yaygın eşkıyalık modelinin Robin Hood geleneği olduğundan söz etmektedir. Ayrıca İngiliz yazar, eserinin genelinde bu kişilere karşı “olumlu” bir bakış açısı ortaya koymaktadır:

“(…) Bu nitelikteki eşkıyalar elbette baskıyı ortadan kaldırmazlar, fakat adaletin gerçekleşmesinin mümkün olduğu, yoksul insanların alçakgönüllü, çaresiz ve itaatkar olmalarının gerekmediği düşüncesinin somut birer kanıtı olarak boy gösterirler. Robin Hood’un ölemeyecek olmasının ve gerçekten yaşamadığı durumlarda bile varlığının yudurulmasının sebebi budur. Yoksul insanların ona ihtiyaçları vardır, çünkü Robin Hood

adaleti temsil eder ve Aziz Augustine'nin gözlemediği üzere, adalet olmazsa krallıkların hepsinin maskesi düşer ve düpedüz büyük soyguncular oldukları ortaya çıkar. Bu yüzden yoksulların Robin Hood'a en çok, herhalde zulmü ortadan kaldırma umudunu taşımadıkları sadece baskıyı hafifletmeye çalıştıkları, hatta, eşkiyayı düzen dışı ilan eden kanunu yarı gönüllü biçimde kabullendikleri, ama yine de eşkiyaya ilahi adaleti ve –onu yaratacak güçten yoksun olsalar da- daha üst bir toplum biçimini temsil eden güç gözüyle baktıkları zamanlarda ihtiyaçları vardır” (Hobsbawm 2011: 80-81).

Soylu soyguncular diğer iki örnekte yer alanların aksine halkla iç içeliği, adilane tavırlar sergilemeyi ve ezilmişlerin sözcüsü olmayı tercih etmiştir. Eric Hobsbawm, bu türe ait birtakım tespitlerde bulunarak bir anlamda “evrensel” çizgide soylu soyguncu imajını dokuz maddeyle özetlemektedir.

2.1.1. Suçsuzluğun Suçu

Burada söz konusu kişilerin suç dünyasına gönüllü adım atmadıkları, başlarından geçen talihsiz bir olay sonrası artık adaleti ve hak ettikleri yaşam düzenini dağlarda arama/bulma zorunluluğu görülmektedir. Kişi, hayatına erdemli veya asil bir şekilde devam ederken işlemek istemediği bir suça karışmak zorunda kalır ve bir anlamda kendi macerasına adım atar. Bu durum, genelde aile yakınlarından birinin “acımasız” olarak nitelendirilen kişiler tarafından işkenceye maruz kalmaları veya öldürülmeleri şeklinde gerçekleşir. Ya da eşkiya, çocukluğunda unutmayacağı bir şiddete uğramış olabilir. Otorite tarafından suçlu görülen eşkiyanın halk nezdinde suçsuz olduğuna inanılması ise dikkat çeken en önemli noktadır.

2.1.2. Haksızlığa Başkaldırı

“Kanun dışına itilmiş” hayatına suçlu bir kişi olarak devam etmek zorunda kalan eşkiya, siyasal iktidar tarafından her ne kadar suçlu olarak adlandırılrsa da bu kişilerin temelde gözettikleri tek bir amaç vardır; o da haksızlıkları düzeltmek ve toplum içerisinde çok daha adilane bir hayat sürme isteğidir. Ancak burada dikkat çeken husus, eşkiyanın haksızlıkları düzeltme adına yapmış olduğu eylemlerin temelinde bireysellikten çok toplumsallığın yer almasıdır. Çünkü eşkiya artık kendi bölgesinde sözüne güvenilen, adaletine inanılan başat bir kahraman hâline dönüşmüştür. Bu iktidar isteğinin altında yatan motivasyon da büyük oranda halk (köylü) tarafından desteklenmesinden kaynaklanmaktadır.

2.1.3. Sosyal Adalet Sağlayıcılar

Hobsbawm'ın sosyal/soylu eşkıyalık kavramının ilk ve en evrensel modeli olan soylu soyguncu (Robin Hood), bir anlamda tüm dünyada toplumlara örnek olacak bir prototipe sebep olmuştur. Hayatını ezilmişlerin, sömürülmüşlerin ve haksızlığa maruz kalmış kişilerin sözcülüğüne adayan bu kişi, yoksulların zayıflıklarından asla faydalanmaz. Amacı, haksız kazanç elde eden kişilerin servetidir. Bu tarz bir davranışın nedeni ise soylu soyguncunun haksız kazanç elde eden kişinin aslında hakkını koruyamayan bir köylünün malına-mülküne el koyarak zenginleştiğine inanmasıdır.

2.1.4. Şiddette Nefsi Müdafaa

Soylu soyguncu imajının en önemli özelliklerinden birisi şiddette olabildiğince ölçülü olmaktır. Bu kişiler mümkün olduğunca şiddete başvurmaktan uzak durmalarına rağmen kendi hayatlarını korumak veya intikamlarını almak için zaman zaman şiddet uygulamaktan çekinmez. Ancak bu şiddetin temelinde ikinci ve üçüncü modelde yer alan oç alıcılar ve hayduklar gibi orantısız bir şiddet uygulama eğilimi söz konusu değildir. Bu kişiler, toplum içindeki ontolojik saygınlıklarını uyguladıkları şiddetten çok sergilemiş oldukları tavırlara borçludur. Aynı zamanda bu kişiler kolluk kuvvetleri (jandarma, polis vb.) ile girmiş oldukları çatışmalarda da onlara zarar vermekten çekinirler ve mümkün oldukça öldürmek için değil, içinde buldukları kısıkaçtan kurtulmak için ateş ederler.

2.1.5. Topluma/Öze Dönüş

Bu kişiler kanun dışı hayatlarına adım atmalarından sonra devlet tarafından suçlu ilan edilmelerine rağmen halkın gözünde hiçbir zaman suçlu mertebesine ulaşmaz. Halk nezdinde davranışları her zaman onaylanan veya soylu görülen eşkıya, yaşadığı yerden tecrit edilmeyip istediği zaman topluluğunun içine dönebilme ayrıcalığına sahiptir. Burada aranan tek şart ise hayatta kalmak veya kolluk kuvvetlerine yakalanmamaktır.

2.1.6. Halk Nazarında Saygınlık

Şakilerin hayatlarını idame ettirmelerinin altında yatan tek ve en önemli kaide halkın saygısını ve takdirini kazanmaktır. Bireysel suçtan dağa çıkmak zorunda kalan

eşkîya aynı zamanda kendisi gibi haksızlığa uğrayan onlarca, yüzlerce hatta binlerce kişinin de sesi ve sözcüsüdür. Halk, kendinde aradığı ama hiçbir zaman eyleme geçiremediği edilgen tavrını bir başkasının eyleminde bulması durumunda ona yardım ve yataklık ederek aslında kendi varoluşunun da devamını sağlama amacı taşımaktadır. Bu durumun eşkıyalığın en önemli özellikleri arasında yer almasının sebebi ise yıllarca ezilen, sömürülen, haksızlığa maruz kalan halkın (köylünün) artık iktidarda söz sahibi olmak istemesidir.

2.1.7. Ölüm ve Ölümsüzlük

Olağanüstü durumlar haricinde bu kişilerin ölümleri oldukça zor, hatta imkânsızdır. Eylemleri nedeniyle halkın geniş desteğini alan ve topluluk içerisinde kendisine her daim yer bulan bu kişiler, nesilden nesile aktarılacak hayatlarına ya ecelleriyle ya da ihanet yoluyla veda etmek durumunda kalır. Çünkü topluluğunun hak arayıcısı, adaletsizliğin düzelticisi, sömürülmüş, ezilmiş halkın “yenilmez” kahramanı olarak görülen bu kişilerin kendi halkları (köylüleri) tarafından kolluk kuvvetlerine (polis, jandarma vb.) ihbar edilmeleri veya yerel halk tarafından öldürülmeleri imkânsızdır. Olası bir ölüm hâli ise “sembollükten” öteye geçmemektedir.

2.1.8. Mitleşme

Sıradan hayatlarına olağanüstü bir durum sonrası suçlu olarak devam etmek zorunda kalan bu kişiler, yaşamlarının geride kalan bölümüne de suç dünyasına adım attıkları gibi “olağanüstü” güçlerle devam eder. Zaman zaman kolluk kuvvetleriyle girmiş olduğu çetin çatışmalardan yara almadan kurtulan eşkıya, kısa zamanda halk tarafından mitolojik bir kahramana dönüşerek öldürülmesi veya yaralanması imkânsız bir figür olarak belirir. Böyle bir durumun gerçekleşmesinde ise sözlü kültürün etkisi yadsınamaz ölçüde önemlidir. Kısa zamanda halkın sevgilisi hâline gelen bu kişiler, sıradan davranışlar sergilemelerine rağmen halk tarafından ölümsüzlük mitiyle kuşatılarak sonsuzluğa adımlarını da atmış olur.

2.1.9. Yerel Güç Odaklarının Ebedî Düşmanı

Bu kişiler siyasetten uzak, tamamen kendi bölgeleriyle sınırlı kalmak şartıyla erdemli mücadelelerine devam eder. Daha çok ağa, muhtar, mütegalibe, imam, kaymakam veya vali olarak adlandırılan yerel güç odaklarını kendilerine

düşman olarak belirleyen bu kişiler, haksızlıkların temelinde bu kişilerin olduğu inancını taşımaktadır. Mücadeleleri bu kişilerle sınırlı olup amaçları hiçbir zaman var olan düzeni değiştirmek değil, insanca çok daha adil bir hayatın mümkün kılınabilir olma isteğidir. Çünkü toplumdaki adaletsizliğin temelinde bu kişilerin yer almasına olan motivasyon aynı zamanda eşkıyanın “ölçülü” şiddetinin de bu kişilere yönelmesine sebep olmaktadır (Hobsbawm 2011: 62-63).

Hobsbawm’ın kuramı gerek dünyada gerekse Türkiye’de bu sahada çalışma yapacaklara kayda değer ilhamlar verse de bu kuram zaman zaman sosyal bilimciler tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Sosyal/soylu eşkıya tanımından ziyade bu olguya bakış açısındaki romantizm ile eleştirilen İngiliz yazar, farklı coğrafyalar üzerinde yapmış olduğu araştırmalar sonucu evrensel bir sosyal/soylu eşkıyalık olgusundan bahsederek bu kişilerin karakteriksel özelliklerini, eşkıya olmalarına kadar geçen süredeki motivasyonlarını ve halkın onlara vermiş olduğu değerleri sebep-sonuç ilişkisi bağlamında ele alıp değerlendirmektedir.

Karen Barkey, *EşkİYalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (2016) adlı eseriyle Hobsbawm’a karşı bir anti-tez geliştirerek eşkıyalığa farklı bir yaklaşım tarzı benimsemektedir. Osmanlı Devleti içerisinde 16 ve 17. yüzyılda meydana gelen Celali İsyanlarını eserinin çıkış noktası olarak belirleyen Barkey, bu kişilerin halkın sözcüsü ve halk kahramanları olmaktan ziyade köylülerin daha çok fakirleşmesine ve sömürülmelerine yol açan kişiler olarak tanımlayıp eşkıyalık olgusuna farklı bir okumayla yaklaşmaktadır. Karen Barkey, eserinin genelinde “kahraman eşkıya miti”nin aslında köylüler tarafından çarpıtılarak eşkıyanın safının halktan ziyade devletten veya yerel yöneticilerden yana olduğunu öne sürmektedir. Barkey’e göre eşkıya, devlet yetkililerinin merkezden uzak bir anlamda otoritesinin oldukça zayıf olduğu yerlerde gücünü ispat etme adına devlet adına görev alan şiddet eğilimli çalışanlardır. EşkİYalık üzerine böyle bir ihtilafın oluşması Türk romanında da 1950’lerde Yaşar Kemal ve Kemal Tahir arasında belirmiş; her iki yazarın konuya farklı bir yaklaşım tarzı getirmesinden bu çalışmanın odak noktasında yer almasına katkı sağlamıştır. “Karşı-sosyal eşkıyalık” tezine bir sonraki başlıkta ve roman incelemeleri bölümünde örneklerle detaylıca değinileceğinden bu olgu hakkındaki itirazları ve eleştirileri sonraki başlıklarda değerlendirmek yerinde olacaktır.

Sosyal bilimler adına eşkıyalık olgusu üzerine kabul edilen bu anlayışların dışında Türkiye’de de önemli eserlerin kaleme alındığı söylenebilir. Coğrafi konum gereği eşkıyalık olgusunun gelişmesine oldukça müsait olan Türkiye’nin -özellikle Batı Anadolu, İç Anadolu, Toroslar ve ülkenin Doğu bölgeleri- bu temayla 1950-1980 arası sıkça karşılaştığı görülmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalar arasında öne çıkan bir diğer husus da bu konunun dile getirildiği yıllarda hem Hobsbawm’ın hem de Barkey’in eserlerini henüz kaleme almamış olmalarıdır. Hikmet Kıvılcımlı ve Behice Boran, Hobsbawm ve Barkey kadar konuyu kuramsal çizgide ele alıp incelemeler de olgunun Anadolu coğrafyasında belirlediğine dair görüşlerini belirtmektedir:

“(…) Hikmet Kıvılcımlı sosyal eşkıyalık tezini, Hobsbawm’ın *İlkel İsyancılar*⁴ (1959) adlı çalışması dahi yayımlanmadan önce, 1930’larda önce sürmüştü bile. Kıvılcımlı, eşkıyalığı köylülerin ‘bireysel isyanlar’ı bölümüne yerleştirmiş ve ‘parçalanmış orta sınıflar arasındaki köylülüğe ait bir tür anarşizm’ olarak tanımlamıştı. Kıvılcımlı’ya göre, köylülüğün zulme karşı aşkın isyanı dinî mezhepçilikse, bu isyanın dünyevi biçimi de eşkıyalıktı. (...) Küresel eşkıyalık ihtilafını önceleyen Türkçe eşkıyalık yazınında, Kıvılcımlı’nın ‘anarşist eşkıyalar’ına karşılık Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları* çalışmasında, Batı Anadolu’da köylülerle eşkıyalar arasında yaşanmış bir savaşın izlerini sürüyordu” (Özcan 2018: 25).

Bu alanda yapılan çalışmaların temelinde Eric Hobsbawm ve Karen Barkey anlayışı yer alsa da Türk yazarlar da konuya kayıtsız kalmayıp yukarıda bahsedildiği gibi her iki isimden yıllar önce bu olguya eserlerinde yer vermiştir. Hobsbawm ve Barkey arasındaki anlaşmazlığın Hikmet Kıvılcımlı ve Behice Boran arasında kendisine yer bulması tesadüf olmadığı gibi yerli sahada da eşkıyalık olgusu üzerine değerli çalışmalar yapıldığının önemli kanıtıdır. Özellikle çalışmanın “Üçüncü” ve “Dördüncü” bölümde yer alan roman inceleme başlıklarında bu ihtilafın Yaşar Kemal ve Kemal Tahir eksenindeki bakış açıları ve yazarların anlaşmazlıkları ele alınıp konunun çok daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

⁴ Alıntı içerisinde yapılan kavramlar ve kitap isimleri yazara ait olup bu çalışmada aslına sadık kalınarak aktarılmıştır. Ahmet Özcan, eşkıyalık temasına yeni ve çok önemli bir soluk kazandırdığı bu eserinde olgunun edebî metinlerde, sinemada, ayrıca sosyoloji ve siyaset alanında izdüşümlerini yansıtarak bu alanda çalışma yapacaklara önemli bir kolaylık sağlamaktadır. İlgili çalışma için bk. Ahmet Özcan, *“Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı!” Modern Türkiye’de Son Kürt Eşkıyalık Çağı (1950-1970)*, İstanbul 2018.

2.2. “Karşı-sosyal Eşkîya” Olgusu

Eric Hobsbawm’ın sosyal/soylu eşkıya yazını genel kabulün aksine birçok itirazı da beraberinde getirmiştir. Yazarın eşkıyalık olgusuna yaklaşımındaki romantik eğilim, eşkıya-yerel halk ilişkisi, adalet dağılımındaki haksızlık, gelir dağılımının başka bir el tarafından bireysel adalet dağılımı içerisinde paylaşım eğilimi ve eşkıyanın uyguladığı “meşru” şiddet, Hobsbawm’a karşı bir anti-tezin de oluşmasına neden olmuştur. Hobsbawm’ın konuyu ele alışındaki şiddet boyutuna ve buna yaklaşımdaki romantik bakış açısına itirazlardan biri de Karen Barkey tarafından dile getirilmiştir. Karen Barkey, Osmanlı Devleti’nin 16 ve 17. yüzyıllarda yaşadığı ve tarihe Celali İsyanları olarak geçen olayı eserinin merkezine alarak eşkıyalık olgusuna olan itirazına açıklık kazandırmaya çalışmıştır.

Karen Barkey, Eric Hobsbawm’ın aksine eşkıyalığı kırsalda bir hak arama, adalet dağıtma ve mevcut düzene başkaldırı anlayışından öte, olguyu devlet otoritesinin tam olarak içinde yer alan bir düzen olarak yorumlama yoluna gitmiştir. Kapitalizm ve açlık gibi unsurların eşkıyalığın tarihsel gelişimi üzerindeki etkisini reddeden Barkey, Hobsbawm’a kıyasla paradoksal bir şekilde bu duruma aslında eşkıyanın yol açtığını ve bu kişilerin yerel halkın haklarını savunmaktan uzak bir görüntü çizdiğini belirtmektedir:

“Bölgesel tabanlı kırsal ayaklanmaların yanı sıra Avrupa’da yer yer eşkıyalık da görülmekteydi. Fernand Braudel’in dediği gibi ‘eşkîyalık denen bu kara korsanlığının altından, lordların kesintisiz desteği çıkmaktadır’, bu da soylular sınıfının devlet kuruluşunu bu gibi yaratıcı yöntemlerle sabote etmeğe çalıştığının bir göstergesidir” (2016: 5).

Barkey’in eşkıyalık anlayışının temelinde yatan etken ise bu oluşumun devlet veya yerel güç odakları tarafından meydana getirilerek halk (köylü) üzerinde bir baskı kurma aracı sağlama eğilimi içerdiğidir. Çünkü yağma ve talanı hayatlarının bir parçası hâline getiren ve kendi bölgesindeki toplulukları bile soymaktan geri kalmayan bu kişiler, aynı zamanda halkın fakirleşmesine, beylerin/lordların zenginleşmesine yol açıyordu. Friedrich Engels, toprağa dayalı mülkiyet gelişiminin başlamasıyla birlikte mütegalibe olarak adlandırılan kişilerin kendi adlarına büyük pay sahibi olmalarından söz ederek kırsal kesimin nasıl sömürüldüğünü ve bu durumun ekonomi üzerindeki etkisini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“(…) Büyük toprak sahibi tarihte ne zaman ortaya çıksa, İtalya’da olduğu gibi çiftçilerin tarıma elverişli kıldığı toprakları çoraklaştırmış, yaşadığı ülkenin bütününe büyük zararlar vermiştir. Ancak çağcıl dönemde, nüfus yoğunluğunun artışıyla toprağın değerinin de artmasından sonra ve özellikle tarım biliminin gelişmesiyle verimsiz topraklardan yararlanılmaya başlandıktan sonra, büyük toprak sahipleri işlenmemiş toprakların ve otlakların tarıma elverişli kılınmasında büyük ölçüde pay çıkarmışlardır kendilerine; ayrıca bunu İngiltere’de de Amerika’da da çiftçilerden çalarak yapmışlardır” (1996: 181).

Barkey’e göre eşkıyalık hareketleri tam olarak bu noktada etkisini göstermektedir. Yazar, isyanını/başkaldırısını halktan yana değil de ağalardan, toprak zenginlerinden yana kullanan eşkıyanın temelde kendi halkına ne gibi büyük zararlar verdiğini ifade etmektedir. Barkey, İmparatorluk sınırları içerisinde meydana gelen olayları devletin eşkıyalarla anlaşmak ve onları meşru bir zemine oturtarak kendi hâkimiyet alanını korumak/pekiştirmek istemesi olarak değerlendirmektedir. Devlet-eşkıya arasındaki meşru zeminin yaratılmasında ise “pazarlık” önemli bir etkidir. Çünkü Barkey’e göre Osmanlı Devleti içerisinde halk tabanlı herhangi bir köylü ya da elit isyanına rastlanmamakta; Fernand Braudel’in de belirttiği gibi bu olgunun altyapısında lordların/beylerin desteği ön planda yer almaktadır (Barkey 2016: 1-2-5).

İmparatorluk’un sonu gelmeyen bir savaş dönemine girmesi ve sınırlarının genişlemesiyle otoriteyi sağlama adına eski ihtişamlı günlerinin çok uzağında olması özellikle merkezden uzak yerlerde bazı isyanların yaşanmasına sebep olmuştur. *Ege’de Eşkıyalar* (2003) adlı çalışmasıyla özellikle Batı Anadolu coğrafyasında hızla yükselişe geçen eşkıyalık hareketlerini ele alan Sabri Yetkin, Barkey’in düşüncelerini destekleyici açıklamalar yaparak İmparatorluk’un bu döneminde ciddi ayrılıkçı isyanların yaşandığını ve bu durumla ilgili tarih kaynaklarında yeterli malzemenin de yer aldığını ifade etmektedir:

“Eşkıyalık tarihine ilişkin malzemeler, dönemlere göre farklı bir yoğunlukta karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda, türeyen eşkıyalar hakkında 17, 17 ve 18. yüzyıl arşiv belgeleri, kadı sicilleri ve vakayinamelerde oldukça önemli bilgiler vardır. Fakat malzeme açısından 19. yüzyıl, eşkıyalığın imparatorluk coğrafyasında ve özellikle Batı Anadolu’da yaygınlaşmaya başladığı dönem olmamasına rağmen, eşkıyalık tarihi açısından karanlıkta kalmış bir dönemdir” (2003: 49).

Bu zor ve karışık dönemde devlet otoritesini zayıflatma adına büyük bir güç hâline geldiği gözlemlenen eşkıyalık olgusu, devleti de birtakım önlemler almaya itmiştir. Osmanlı Devleti, eşkıyalık hareketleri karşısında bir savunma mekanizması geliştirerek eşkıyaları “kamusal düzeyde” devletle bütünleştirip bu sorunu aşmayı amaçlamıştır (Barkey 2016: 6-8-9).

Karen Barkey’in öne sürdüğü düşüncelerden yola çıkarak “karşı-sosyal eşkıya” olgusunu sosyal/soylu eşkıyalık tezinin bir anti-tezi olarak ele alıp değerlendirmek mümkündür. Yazar, Eric Hobsbawm’ın aksine bu kişilere karşı romantik bir bakış açısı geliştirilmemesi gerektiğini, eşkıyanın İmparatorluk sınırları içerisinde kendisine yeni bir istihdam alanı yaratma kaygısı güttüğünü ve en önemlisi merkezî otoriteyi güçlendirme adına devletin paralı silahşorları olduğunu iddia etmektedir. Sosyal/soylu eşkıyalık teziyle olan farkın çok daha iyi anlaşılması için Karen Barkey’in düşüncelerinden yola çıkarak “karşı-sosyal eşkıyalık” anlayışını kendi içerisinde sınıflandırmak çok daha açıklayıcı olacaktır.

2.2.1. Devlet-Eşkîya ve Yerel Güç Odaklarının Ortak Paydası

Sosyal/soylu eşkıyalık başlığı altında belirtildiği gibi bu kişiler “devletin adamı” olma anlayışını reddederek kırsalda ayrılıkçı bir isyanın başlatıcı olmuştur. Ancak bu durum “karşı-sosyal eşkıya” tezinde tam tersi bir bakış açısıyla kendisini hissettirmektedir. İmparatorluk içerisindeki karışıklıkları avantaja dönüştürmek isteyen bu kişiler, zamanla kırsalda kendilerine bir istihdam alanı yaratarak köylülerin mallarını yağmalayan, talan yapan ve onların emeklerini çalan kişiler olmuştur. İşte tam bu noktada, devlet kırsalda otoritesini daha da güçlendirme adına “paralı askerler” oluşturmuştur. Bu durum eşkıyalığın daha da artmasına yol açarken eşkıya bu düzende “iş bekleyen” paralı askerlere evrilme yolunda emin adımlarla ilerlemiştir. Görevi gereği kırsalda oluşan veya oluşması muhtemel isyanların önüne geçen eşkıya, köy toplumunun adalet arayışı eğilimini bastırarak devletin ve yerel yöneticilerin çalışanları hâline gelmiştir. Devlet, özellikle kırsalda meşruiyetini güçlendirme/koruma ve halkın gözündeki kadim/sarsılmaz değerini pekiştirme adına bir dönem “palazlanmasına” izin verdiği eşkıyayı ortadan kaldırarak aynı zamanda egemen otoritesini de bir güç gösterisine dönüştürmüştür.

Devlet, bu mücadelesinde birtakım kıstaslar belirleyerek eşkıyalık olgusuna çözüm getirmeye çalışmıştır. İlk aşamada “jeopolitik” konuma göre hareket eden siyasal iktidar, merkeze yakın yerlerde mücadelesini kolluk kuvvetleriyle bastırma anlayışını tercih ederken, merkezden uzak yerlerde mutlak otoritesini sarsmamak için eşkıyalarla pazarlığa oturmuştur. Karen Barkey bu durumla ilgili olarak, Osmanlı Devleti’ndeki eşkıyalık hareketlerinin kırsal hayatın “ilkel isyan” biçimi olarak görülmemesini ve bu romantik bakış açısından uzaklaşılması gerektiğini belirtmektedir (2016: 14-17-18-19).

Bu anlayıştaki “karşı-sosyal eşkıyalık” yazınına göre Osmanlı Devleti, sınırları içerisinde meydana gelen ayrılıkçı hareketleri ilkin pazarlık masasına oturarak, ilerleyen zaman diliminde ise meşru şiddet uygulama anlayışıyla sonlandırma yolunu tercih etmiştir. Bu aşamada kırsalda isyanını dile getiren eşkıya ise kendisine bir istihdam alanı yaratarak deyim yerindeyse devletin dikkatini çekmeyi ve daha sonra onun paralı askeri olmayı amaçlamaktadır. Devlet-eşkıya ilişkisi içerisinde karşılıklı menfaat anlayışının ağırlığı ön plana çıkarken her iki tarafın da kendi iktidar alanlarını güçlendirme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Ayrıca Karen Barkey’e göre eşkıyalık olgusu, devlet kuruluşunun meşru olmayan bir başka koludur ve bu durum mutlak otoritenin gücünün zirvede olduğu dönemlerde fazlaca kendisini hissettirmektedir. İmparatorluk sınırları içerisinde eşkıyalık hareketlerinin hızla yayıldığı dönemlerin devletin vergi toplamak ve otoritesini pekiştirmek istediği zaman dilimlerine denk gelmesi, “zamansallık” açısından bu durumun bir tesadüf olmadığını kanıtıdır (2016: 21-22).

2.2.2. Kavramsal Dönüşüm: Eşkıya, Sekban, Suhte, Levend ve Celali Sorunsalı

Karen Barkey’e göre, çoğu araştırmacının ekonomik koşulların bozulduğu dönemlerde bu isyanların ortaya çıktığına inanması ve sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ekonomik bozulmayı tezlerinin merkezine almaları yanlış bir okumadır. Yazara göre bu olgu, aksine ekonomik şartların bozulmasından değil devletin merkezîleşmesini tam ve sorunsuz bir şekilde tamamlamak istediği zaman dilimlerine denk gelmektedir. Eşkıya olarak adlandırılan kişiler topluluklarına yardım etmek şöyle dursun, aksine onlara doğrudan zarar veren “taşkın”lardır. Çünkü bu kişiler masum

“kır isyancıları” değil, kelimenin tam anlamıyla emek hırsızlarıdır. Eşkîya, kırsalda yağma işine girişirken bir taraftan da köylülerin yerel yöneticilerin baskısı altında kalmasına yol açmaktadır. Böylece bu kişiler “devlet düşmanı” olmak yerine “devletin sadık çalışanları” olarak tarihteki yerini almaktadır.

Karen Barkey yukarıda bahsedilen durumu; a) 17. yüzyılda kırsalda devrimsel bir isyanın gerçekleşmemesi, b) devletin eşkıya aracılığıyla varlığını güçlendirmesi, c) bu dönemde (17. yy.) geniş tabanlı “eşkîya/sekban” grubunun yer almaması olarak açıklamaktadır (2016: 22-23).

Tüm bunların dışında eşkıyayla mücadelede takip edilen diğer politikalar da dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti’nin isyancı hareketler gösteren bu kişilerle mücadele etme yöntemlerinden en önemlisi eşkıyalık olgusunun dönüşüme/yıkıma uğratarak eşkıyaya siyasi bir rol atfedip sorunu bütüncül bir şekilde çözmek istemesidir:

“İtaatsizlik Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk kez rastlanan bir olgu değildi. Merkezi yönetim 1519’daki Şeyh Celal isyanından sonra tüm asilere, eşkıyalara ve adi haydutlara celali adını vermiş, celali muamelesi yapmıştı. Bu hafta, tüm eşkıyaları Şeyh Celal’in mirasıyla isyanıyla ve Osmanlı toplumundaki, İran’ın Şii nüfusuyla yeraltı bağlarının kurulmasını sağlayan ve devletin denetim gücünü tehdit eden esaslı ideolojik değişimle özdeşleştiriyordu” (Barkey 2016: 158).

Merkezden uzak, kırsalda meydana gelen isyanları “Celali”⁵ kavramıyla adlandırarak mücadele alanını genişletmek isteyen İmparatorluk, aynı zamanda bu olguyu siyasallaştırarak bir anlamda mücadele yöntemini de şiddete başvurup değiştirme anlayışı benimsemiştir. Bu durumun sebep olduğu etkenler nedeniyle eşkıyalığın kırsal sınıfın bir üretimi olmadığı görüşünü benimseyen Karen Barkey, eşkıya gruplarının medrese eğitimi alarak kendisini iyi yetiştirmiş, ancak dönemin şartları gereği iş bulamamış ve yağma-talan işlerine girişen suhteler arasından da çıktığını ileri sürmektedir:

⁵ Celali kavramı Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*’te; “İlk olarak Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkıp devlete isyan eden Bozoklu Derviş Celâl’in adamlarına ve ondan yana olanlara, sonraları da ortaya çıkan bütün eşkıyaya verilen ad” olarak tanımlanmaktadır. Kavramın Bozoklu Derviş Celâl İsyanı sonrası siyasallaşması dikkat çekicidir. bk. (<https://sozluk.gov.tr/> E. T. 09.12.2019).

“Anadolu’nun kırsal kesimleri 16. yüzyılın ikinci yarısı ile 17. yüzyılın ilk yarısında, çıkar birliğı yapan, aynı uğraşlarda buluşan, sonra tekrar yolları ayrılan, bu çıkar ve uğraşları yeniden tanımlayan grupların yarattığı eşkıyalık ve haydutluk dalgalarına maruz kalmıştı. Bütün bu hareketlerin kaynağı, fazlasıyla kalabalık olan memleketlerini terk edip tümü de geçici nitelikte çeşitli uğraşlar bulan işsiz güçsüz avare insanlar öbeğıydi. Bu gruplardan biri, yerinden yurdundan ayrılıp eğitim almayı seçen ve dinsel eğitim almak için medreselere kaydolan suhtelerdi. (...) Bu öğrenciler yaklaşık 1575’ten 1597’ye kadar, daha sonra da 1613’te, bir araya gelip köylü hanelerini talan ettiler, görevlilerin topraklarını ve ticaret kervanlarını yağmaladılar” (2016: 161).

Bozulan ekonomik şartlar dolayısıyla devlet içerisinde kendilerine yer bulmakta zorlanan suhteler, buldukları yerleri terk ederek kırsalda yağma ve talan işlerine karışmışlar ve Karen Barkey’e göre eşkıyalığın bir başka grubu içerisinde yer almışlardır. Suhtelerin dışında bir diğer isyan grupları da levendlerdir. Savaş eğitimi konusunda üst düzey yeteneklere sahip olan bu kişiler, suhteler gibi sistemin dışında kalarak Anadolu coğrafyası üzerinde kendilerine istihdam alanı yaratma çabasına girişmişlerdir. Suhtelere kıyasla çok daha yetenekli ve acımasız oldukları bilinen levendler, zamanla halkı sömürerek devletin pazarlığa oturduğu eşkıya gruplarına dönüşmüştür:

“Levendler, gerek devlet ordularında doğrudan, gerekse yerel güç sahiplerince dolaylı olarak istihdam edilerek paralı askerlere dönüştüler ve devletin askeri çerçevesi içinde örgütlendiler. Bu koşullarda eşkıyayı kırsal kesimin bir olarak görmek zor; daha ziyade, devletin bu yeni toplumsal tipin üretilmesinde oynadığı rolü kabul etmek gerekiyor” (Barkey 2016: 181).

Osmanlı Devleti içerisindeki eşkıyalık hareketlerini bu şekilde dile getiren Karen Barkey, Eric Hobsbawm geleneğinin aksine bu kişilerin masum köylüler olmadıklarını, bir program içerisinde hareket etmeseler de sistem içerisinde kendilerine yer bulabilmek için belirli bir plan dâhilinde eşkıyalık hareketlerine başvurduklarını belirtmektedir. Romantik okumanın uzağında eşkıyalık olgusuna farklı bir yaklaşım sergileyen Barkey’in görüşleri çalışmanın son başlığında ele alınacak; yazarın düşünceleri Türk edebiyatında bu temayı sıklıkla işleyen Kemal Tahir’in romanlarına paralellik gösterecektir.

2.2.3. Yerel Halk – “Karşı-sosyal Eşkîya” İlişkisi

Kırsalda faaliyet göstermelerine rağmen kırsal alanın üretimi olarak görülmeyen bu suç grupları, aynı zamanda kendilerine yaşam alanı buldukları coğrafyalarda da halka dolaylı-doğrudan zarar vermektedir. İstihdam alanı bulamayan suhteler ve levendler hızla devletin veya yerel yöneticilerin emrine girmiş, kırsalın üretim sahalarını da kısıtlayarak yerel halkın üretim sahasına ortak olmuşlardır.

Temel prensipleri arasında kendilerine yağma ve talanı iş edinen bu kişiler, köylünün üretim sahası içerisinde yer alan mallarını gasp ederek zaten vergilerden beli bükülen halkın daha da yoksullaşmasına yol açmıştır. Tüm bunların dışında sadece çiftçilikle uğraşan yerel halka zarar vermekle kalmayan eşkıya grupları, kısa zamanda geçimini kervanlarla sağlayan tüccarların da korkulu rüyası hâline gelmiştir:

“Anadolu’nun kırsal kesimi 16. yüzyılın sonlarından 17. yüzyılın ortasına kadar ‘celali’ denen ve devletin iki ayrı sınırdaki savaşıyor olmasından faydalanarak köylere, küçük topluluklara ve hatta büyük kasabalara saldıran bu eşkıyaların tahribatına maruz kaldı. Seyyar tüccarlara yaptıkları saldırılar, kervan güzergâhlarına düzenli baskınlara dönüştü; şehir kuşatmaları şehir halkından düzenli haraç almayı da kapsayacak şekilde yoğunlaştı” (Barkey 2016: 157).

Hobsbawm geleneğinde sosyal/soylu eşkıya-yerel halk ilişkisi oldukça olumlu bir bakış açısıyla sunulurken Barkey bu durumun tam tersi bir şekilde geliştiğinin; eşkıya gruplarının yerel halka bir başkasının veremeyeceği düzeyde zararlar vererek hem kırsal alanın hem de kasaba ve daha büyük yerleşim yerlerinin emeğine balta vurduğunu savunmaktadır. Yazar tarafından böyle bir tezin dile getirilmesinde ise köylülerle eşkıyaların aynı sosyal sınıfa mensup kişiler oldukları inancına eleştirel bir atıf olduğu tahmin edilmektedir.

Karen Barkey eşkıya gruplarının köylülerle iç içe yaşadığı, eşkıyaların içinde bulunduğu topluluğun inançlarını paylaştığını ancak tüm bu unsurların “sembolik” bir anlam ifade ettiğini dile getirmektedir. Ona göre sosyal/soylu eşkıyalıkta köylülerin bu kişilere destek vermelerinin altında yatan yegâne sebep ise edilgen konumda bulunan köy toplumunun başkaldırı eğilimi göstererek devletin merkezîleşmesini kabul etmeyen eşkıyayı bir kurtarıcı kahraman olarak görmesidir.

Çünkü şiddet uygulama refleksinden oldukça uzak bir konumda bulunan yerel halk, kendisi yerine bu eylemi etkili bir şekilde dile getiren eşkıyayı kendi topluluğu içinden çıkan biri olarak görmektedir. Ayrıca Karen Barkey, eşkıyalık olgusunun yaşandığı tarım toplumlarının genelinde Robin Hood geleneğinin bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda olduğunu belirtmektedir (2016: 182-184).

Kahraman eşkıya miti inancını da eleştirerek bu kişilerin içinden çıktıkları topluluğu asla temsil edemeyeceklerini savunan Barkey, bu durumun meydana gelmesini İmparatorluk sınırları içerisindeki sözlü kültürün etkisine bağlamaktadır:

“Osmanlı topraklarında yaygın bir halk kahramanları geleneği vardı. Sıradan insanlarca yüzyıllar boyu yaşatılan geniş bir sözlü ve yazılı efsaneler dağarcığı, 20. yüzyıla kadar gelebilmiştir. Bu literatür, özellikle köylülerin büyük tarım imparatorlukları tarafından sömürülmesi üzerine çalışan Marksist araştırmacıların toplumsal eşkıyalığı bir tür köylü isyanı olarak ele almaya başlamasıyla birlikte yeniden canlandı. Köylüler sömürülmesine, topraklarını terk ederek, kanun dışına çıkıp yönetimin askeri ya da adli görevlilerine saldırarak ve dağa çıkararak tepki gösteriyorlardı” (2016: 184).

Karen Barkey’in eşkıyalık olgusu hakkındaki itirazları ilk aşamada bu oluşumun tanımlamasında kendisini hissettirir. Eric Hobsbawm’ın kırsal isyancılarını devletin “paralı askerleri” olarak nitelendiren Barkey, devlet-eşkıya ilişkisi içerisinde kolektif bir yapının varlığından söz etmektedir. Gerek devlet adamları gerekse eşkıyanın kendisi zamanla kırsalda sözü geçen kişiler olarak kendi iktidar alanlarını genişletirken ilerleyen dönemde bu ilişkinin devlet tarafından mecburi bir sonlandırılışı mevcuttur. Eşkıyalığı bir istihdam türü olarak gören bu “adi” suçlular, ayrıca köy toplumunun kendi itirazını dile getirmesindeki en önemli “engel” olarak belirlemektedir.

Karen Barkey’in itirazları arasında dikkat çeken bir başka nokta ise medrese eğitimi almış suhtelerin ve askerlik deneyimi oldukça üst seviyede bulunan levendlerin ve sekbanların da eşkıyalığı kendilerine meslek edinmeleridir. Eric Hobsbawm, eşkıyayı kendi topluluğunun (kırsalın) masum ama bir şekilde suça karışmak zorunda kalan üyeleri olarak değerlendirirken Barkey bu kişileri, kırsal nüfus içerisinde yer alsalar da zamanla merkezî otoritenin azılı soyguncuları, hırsızları ve katilleri olarak değerlendirmektedir. Karen Barkey’e göre Eric Hobsbawm yazınının hatası da tam bu noktada başlamaktadır. Bu kişiler her ne kadar

kırsal topluluğun üyeleri olsa da eşkıyanın isyanı ve dile getirdiği itirazı köy toplumunun sözcülüğüne atfedilmeyecek boyuttadır. Bu sebeple eşkıyayı kahraman olarak nitelendirmek yanlış bir bakış olacaktır. Toplumsal protestonun sadece bireylere fayda sağlaması noktasını kabul etmeyerek halkın da bu durumdan birtakım kazançlar elde etmesi gerektiğine inan Karen Barkey, aynı zamanda bu görüşlerini 17. yüzyıl kadı sicil defterleriyle destekleyerek öne sürdüğü itirazın haklılığını savunmaktadır.

Kökleri oldukça sağlam kaynaklara dayalı sözlü bir kültüre sahip olan Türk toplumu, zamanla eşkıyalık hareketlerini ve eşkıyayı da halk söylencelerinde yüceltmıştır. Zor dönemlerden geçtiği anlarda aradığı başkaldırı motivasyonunu bu kahramanlarda bulan yerel halk, Karen Barkey'in itirazları arasında ön plana çıkmaktadır. Yazar, bu kökü sağlam sözlü kültüre vurgu yaparak aslında bu kişilerin kahraman olmadığını, halkın sadece kendisine bir kahraman yaratma ihtiyacı hissettiğinden ortaya çıktıklarına inandığını belirtmektedir. Barkey tarafından "sıradan" (Barkey 2016: 184) kişiler olarak adlandırılan halk ozanları, halkın yerel yöneticiler ve devlet tarafından sömürüldüğü zaman dilimlerinde bu kahraman-kurtarıcı motife başvurduklarını, bu durumun ise tesadüf olmadığını itirazları arasında yerleştirmektedir. Kadı sicillerindeki belgelere göre tarihte çok az sayıda zenginden alıp fakire verme mitinin gerçekleştiğini öne süren Barkey, bahse konu tarihî kaynaklarda da tüm eşkıyalardan Celali olarak söz edildiğini ifade etmektedir.

Tarihsel eleştirisini bu olgunun edebî kaynaklardaki yansımalarına da taşıyan Karen Barkey, köylü olarak nitelendirilen ancak zamanla suçluya dönüşen bu kişilerin hiçbir koşulda ve durumda devletle pazarlık masasına oturmaması gerektiğini düşünmektedir. Yazar bunu ifade ederken de tarihî gerçeklik ve edebî metinler arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir. Tezini Köroğlu örneğiyle güçlendiren Barkey, edebî metinlerde anlatılan Köroğlu'nun asla devletle pazarlığa oturmayacağını ancak kadı sicillerinin bu durumun tam tersini ifade ettiğini belirtmektedir. Burada masum köylü ve suç makinasına dönüşen bireyin hikâyesine vurgu yapmak isteyen Barkey, aynı toplumsal tipin yaratımı olarak köylü ve eşkıyanın benzer kişiler olamayacağını ileri sürmektedir (2016: 186-187).

Şiddete başvurarak devlet kadroları arasında bir şekilde yer edinme başarısı gösteren eşkıya, elde etmiş olduğu imtiyazla da zamanla hem yaşadığı coğrafyaya hem de üretim alanlarına zarar vermiştir. Bu tarz eylemlerin gerçekleştiği zaman dilimlerinde toprak ağalarının giderek zenginleşmesine dikkat çeken Barkey, eşkıyanın devlet kadar aynı zamanda yerel yöneticilerin de adamı olduğu gerçeğinin kabul edilmesini savunmaktadır. Çünkü ekonomik anlamda hızla zayıflayan bir toplumun başkaldırı refleksinin de giderek yok olacağı düşüncesini savunan Barkey, eşkıyanın yaratmış olduğu etkinin yalnızca bilinçli ve programlı bir oluşumun elinden bu derece kusursuz çıkabileceğini öne sürmektedir.

Eric Hobsbawm'ın sosyal/soylu eşkıya olgusuna yönelik Karen Barkey anti-tezi; bu alana farklı bir bakış açısı kazandırmakla birlikte bu sahada yapılacak çalışmalara da kayda değer bir katkı sağlamıştır. Eşkıyanın bireysel kimlik dönüşümünü ilk aşamada masum/sıradan köylü, ilerleyen zamanda ise eşkıya/ “paralı asker” (Barkey 2016: 13) olarak tanımlayan Barkey yorumlaması, her şeye rağmen bazı noktalarda çelişkileri de beraberinde getirmektedir.

Karen Barkey'in öne sürdüğü düşüncelerin Hobsbawm okuması kadar evrensel boyutta olmaması, yazarın sadece belirli bir coğrafyada ve bir zaman aralığında çalışmasını ele alması; yazarın eşkıyalık olgusuna yaklaşımdaki eksiklikleri olarak göze çarpmaktadır. Tarihsel gelişimi Akdeniz havzasında 14. yüzyıllara dayanan (İlgürel 1995: 467) eşkıyalık hareketlerini Barkey'in sadece Osmanlı Devleti merkezîleşmesi ekseninde ve 16-17. yüzyılda ele almış olması yazarın evrensellikten çok bölgeselliği ön plana çıkardığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde meydana gelen Celali İsyanlarını eserinin merkezine alarak birtakım tespitler yapan yazar, öne sürmüş olduğu düşüncelerle Hobsbawm'ın evrensel sosyal/soylu eşkıya modelinin çok gerisinde kalmaktadır. Hobsbawm'ın tezi farklı coğrafyalarda yapılan geniş bir saha çalışmasını kapsarken Barkey'in eşkıyalık olgusu ile ilgili öne sürdüğü düşüncelerin sadece Osmanlı Devleti'yle sınırlı kalması konunun anlaşılması adına birçok noktayı askıda bırakmaktadır. Hobsbawm'ın evrensel boyutta ele aldığı eşkıyalık hareketlerinde köylü-sosyal eşkıya dönüşümü göze çarpan unsurlar arasındayken Barkey yorumunda bu durum eşkıya-“paralı asker” veya eşkıya-“devlet çalışanı” olarak ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlarla birlikte, yazar; eserinde evrensel boyutta çok az Robin Hood geleneğinin

görüldüğünü, diğer eşkıyalık hareketlerinin ise yerel halka zarar verecek düzeyde gelişmiş olduğunu söylemektedir (Barkey 2016: 184).

Yazarın söylemleri arasında dikkat çeken noktalardan birisi de sözlü kültürün Osmanlı coğrafyasında yaygın bir gelenek olması ve bu geleneğin “sıradan” insanlar tarafından nesilden nesile aktarılmasıdır. Bu nedenle, Karen Barkey eşkıyalık mitinin de halk nezdinde abartılı bir şekilde karşılık bulduğunu düşünmektedir. Yazarın bahsettiği sözlü kültür hemen her toplumda dikkat çeken bir gelenek iken Barkey tarafından halk hikâyelerinin, halk türkülerinin, destanların veya söylencelerin çok fazla önemsenmemesi eşkıyalık olgusuna yaklaşımdaki ciddi bir eksikliği ön plana çıkarmaktadır. Carl Gustav Jung’un da ifade ettiği kolektif bilinç dışının oluşumunda bahsedilen sözlü kültürün etkisi yadsınamaz bir gerçek olarak dikkat çekerken “kalıtsal genetik hafıza” da Barkey tarafından bir anlamda geri plana itilmektedir. Bu geri plana itilme noktasında mitlerin de büyük ölçüde nasibini aldığı söylenebilir. İnsanlık tarihinin en eski miraslarından biri olan mitler, zamanla toplumların yaşayışına, geleneklerine hatta devlet yönetim şekline yön verecek düzeyde etkili bir konuma gelirken Barkey’in yüzlerce yıllık “kahraman”, “kurtarıcı-kahraman”, “ölümsüz-kahraman” mitini yok sayması bu bakışa getirilebilecek eleştiriler arasında yer alabilir. Çünkü etkisi bu derece güçlü olan mitlerin yok sayılması veya geri planda tutulması eşkıyalık olgusunun ana kaynakları arasında yer almaktadır:

“Mit, yanlış bir temsil değildir; gerçekliğin başkalaştırılmasıdır (*transfiguration*); bir milletin *iktidar istencinin* gerçekleşmesidir. Bir yanılsama değildir; bir inkâr, tecrit ve teselli aracı değildir; düşüşün ve çaresizliğin bir belirtisi hiç değildir; bir savaş aracıdır, bir silahtır, savaşa bir hazırlıktır, dolayısıyla savaşın başlamasıdır” (Özcan 2018: 32).

Eşkıyalık olgusuna farklı bir yaklaşım tarzı geliştirmesiyle ön plana çıkan Karen Barkey yorumu, her ne kadar bazı eleştirileri beraberinde getirirse de bu olguya farklı bir bakış açısı kazandırması adına son derece önemlidir. Eric Hobsbawm yazınına karşı geliştirilen bu anlayış, çoğunlukla Osmanlı Devleti’yle sınırlı kalmış olsa da yazarın dile getirdiği düşünceler farklı bir tarih okuması yapılması adına önemlidir. Özellikle bu çalışmanın konusu olan 1950-1980 yılları arasındaki Türk romanında eşkıyalık olgusu, Karen Barkey okumasıyla farklı bir perspektif kazanacaktır. Çalışmanın bir sonraki başlığında ele alınan romanlar arasında Eric Hobsbawm yorumunu fazlasıyla yansıtan eserler olduğu gibi, önemli sayıda Karen

Barkey yorumunu da görmek mümkündür. Özellikle Yaşar Kemal anlayışına tamamen karşıt bir tarzda ele alınan Kemal Tahir romanlarının bir anlamda Karen Barkey yorumuyla bir kez daha okunmasının anlamlı olacağını söylemek yanlış bir değerlendirme içermeyecektir:

“Yaşar Kemal ile Kemal Tahir, temelde Marksist ideolojiye bağlansalar da, Osmanlı toplum yapısına ve devlet düzenine dair, birbirinden farklı argümanlar geliştirmiş ve eşkıya-devlet ilişkisine de farklı açılardan bakmışlardır. Karen Barkey’in Osmanlı’da eşkıyalık meselesine bakışına temel oluşturan, Osmanlı toplum yapısının Batı toplum yapısından farklı olduğu yorumuyla, Kemal Tahir’in Osmanlı toplum yapısına dair görüşleri arasında da bu anlamda bir paralellik bulunmaktadır” (Gözütok 2011: 54).

İdeolojik bağlamda birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen eşkıyalık olgusuna yaklaşımlarındaki farklılıklarla dikkat çeken Yaşar Kemal ve Kemal Tahir - bir sonraki başlıkta etraflıca ele alınacak- hem Eric Hobsbawm hem de Karen Barkey geleneğinin çok daha iyi anlaşılması adına kronolojik olarak Hobsbawm ve Barkey’den çok önce birbirinden değerli romanlar kaleme almışlardır. Bu eserlerden yola çıkarak sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” temasının romanlardaki işleniş tarzı ve eserlerde öne çıkan motiflerin açıklanması bu çalışmanın ana iskeletini oluşturmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1950-1980 YILLARI ARASINDA SOSYAL/SOYLU EŞKIYA TEMASININ ROMANLARDA İŞLENİŞİ

3.1. Adalet Arayışı/Özlemi Ekseninde “Mecbur Adamlar”¹: Türk Romanında Sosyal/Soylu Eşkiya Geleneği

“Bunlar yeryüzünde ne iyilik yaptılar ne de kötülük.

Onun için ölmeyecek bunlar. Yaşamadılar ki ölsünler!”

Dante Alighieri

Toplumun meşru haklarını resmî ideolojiden talep etmemesi/edememesi veya bu hakların devlet kanadında rağbet görmemesi ve en önemlisi bu yasal hakların bireyler tarafından dile getirildiği anlarda topluluğun şiddete maruz kalması, toplumun çözüm yolunu yasa dışı güçlerde aramasına yol açmıştır. Anadolu coğrafyasında –özellikle Osmanlı Devleti’nin son yıllarında ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nde- bu tarz yasa dışı oluşumların dikkat çekenlerinden biri ve belki de en önemlisi eşkıyalık hareketleridir.

Halk, güçlüye karşı güçsüzün yanında olan, yerel ve siyasal iktidarın zulmüne başkaldıran, zayıf olanı güçlü olana karşı koruyan bu hareketi benimsemiş ve devlet otoritesinin üstünde bir yere konumlandırmıştır. Eşkıyalık hareketinin halk tabanında geniş karşılık bulmasının sebebi hiç şüphesiz ekonomik etkenler olduğu kadar siyasal sorunlardır da. Haksızlığa maruz kaldığı anlarda çözümü devlet kanadında arayan ancak olumlu bir geri dönüş alamadığı gibi zaman zaman şiddete bile maruz kalan yerel halk, çözümü eşkıyada aramış ve bir anlamda bireysel hakkını ve sözünü ona emanet etmiştir. Devlet otoritesinin zayıf olduğu veya hiç olmadığı bölgelerde “otoriter” yapı düzeninin getirdiği koşulsuz itaatkârlığa kurban edilen ezilmiş halk,

¹ Bu ifade Yaşar Kemal’in birçok söyleşisinde ve röportajında dile getirdiği bir tanımlamadır. Yaşar Kemal, eşkıyaların bir şekilde bu hayatı yaşamaya mecbur olduklarını, halk tarafından onlara atfedilen sorumlulukların “mecburi” eylemler gerektirdiğini söylemektedir. İlgili ifadenin geçtiği kaynaklar için bk. Alain Bosquet, *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor: Alain Bosquet ile Görüşmeler*, İstanbul 2003. s. 161 ve Alpay Kabacalı, *A’dan Z’ye Yaşar Kemal*, İstanbul 2004. s. 35.

ilerleyen zaman diliminde kendi kahramanını yaratarak bulunduğu bölgede (köy, mezra, ilçe vb.) haklılığını ispat etme yoluna gitmiştir. Eşkîyalık düzenine bu minvalde yaklaşıldığında halkın kimi zaman merkezî otoriteyi hiçe sayması, her türlü sorununu ve derdini bu düzenin lideri sayılan eşkıyaya anlatması ve bu düzenin liderinden adalet beklemesi, eşkıyalık gibi gayriresmî bir yapılanmanın aşama aşama hızla gelişip yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durum, birbirinden farklı coğrafyalarda hemen hemen aynı koşullara dayanarak gelişmiş ve evrensel bir eşkıya mitinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur:

“Eşkîyalığın hemen hiçbir belirli örgütlenme biçimi ve ideolojisi yoktur. Eşkîyalar, toplumda devrimci olmak bir yana, siyasal ve toplumsal isyancı bile sayılmazlar. Eşkîyalık, toplumsal açıdan, kabile ve akrabalık düzeninin evrimsel aşaması ile modern kapitalist ve sanayi toplumu arasında bulunan, ancak dağılmakta olan akrabalık toplumu ve kapitalist tarıma geçiş aşamalarını da içeren tüm toplum tiplerinde görülür” (Adatepe 1997: 40).

Adatepe'nin de belirttiği gibi siyasi bir amaç taşımayan eşkıyalık olgusu, siyasi bir temel üzerine inşa edilmemesine rağmen zaman zaman fazla siyasallaşarak alışıldık tanımının da dışına çıkma eğilimi göstermiştir. Başkaldırısının merkezinde yaşadığı coğrafyada hemen hiçbir zaman var olan sistemi veya yapıyı değiştirmeyi amaçlamayan eşkıya, sistemin çok daha adaletli ve herkes tarafından kabul edilebilen bir işleyişinin olmasını talep etmektedir. Zamanla halk nezdinde geniş bir karşılık bularak yaşadığı yerin tam anlamıyla otoritesi hâline gelen eşkıya, özellikle folklorik unsurlar ve mitler aracılığıyla halk hafızasından silinmeyecek ölümsüz kahramanlara dönüşerek gerek sosyolojide ve tarihte gerekse edebiyatta kökleri sağlam bir yer edinme başarısı göstermiştir.

Zengin bir sözlü kültüre sahip olan Türk edebiyatı, yüzyıllar geçmesine rağmen bu birikimin edebî türlerde yaşatılmasına olanak sağlamaktadır. Folklorik unsurları şiir, roman ve tiyatro gibi birbirinden farklı türlerde kullanan kimi yazarlar, halk edebiyatının epik destan geleneğinden de faydalanarak kayda değer eserler kaleme almıştır. Farklı coğrafyalarda birçok varyantı bulunmasına rağmen “kahramanlık” anlatıları arasında önemli bir yere sahip olan Köroğlu Destanı da yazarların ilham aldığı kaynaklar arasında öne çıkmaktadır. Tarihî geçmişi çok eskilere dayanan, mitlerin ve sözlü kültürün etkisiyle zamana karşı dayanabilme ve

etkisini sonraki yüzyıllara taşıma kabiliyeti gösteren bu kahramanlık anlatılarının başında hiç şüphesiz “epik destanlar” yer almaktadır:

“(…) yeryüzünün ve kâinatın oluşumuna, kaostan kozmosa dönüşüm sürecine dair geleneksel dünya görüşlerinin ilk verileri olarak tanımlanabilecek olan mitlerden sonra ve çoğunlukla onların gölgesinin ve çizgilerini bir çerçeve olarak taşıyan, gerek kahramanlarının ve gerekse olayların akışıyla birlikte tarihe ait zamanlarda olmuş olayların hikâyesi inancıyla, sözlü kültür ortamında ve yüz yüze bir iletişim bağlamında teatral çizgilere sahip bir biçimde anlatılıp nakledilen, en geniş anlamıyla kahramanlık ana tema öykülerini ‘epik destanlar’ olarak adlandırıyoruz” (Çobanoğlu 2015: 16).

Mitlerin, folklorik unsurların ve destanların da etkisiyle hacimli bir kahramanlık anlatısına sahip olan Türk edebiyatı, yazarlar aracılığıyla toplumun ihtiyaç duyduğu anlarda bu temayı tekrar işleyerek bir anlamda anlatının sonraki nesillere aktarımını sağlamıştır. Kahramanlık hikâyelerinin temelinde yatan en önemli unsur, toplumun belirli bir bölümünün ezilmişliğine/sömürülmüşlüğüne dikkat çekmesidir. Özellikle 1940’tan itibaren toplumsal konuların edebî türlere yansmasıyla özellikle roman türünde kahramanlık hikâyeleri kendisine geniş bir yer bulmuştur. Edebiyatta meydana gelen bu değişimi toplumun siyasal atmosferinin ve iktisadi gelişiminin değişimine bağlayan Kemal Karpat (1971), konuyla ilgili şu görüşlere yer vererek edebiyattaki tema değişimine ışık tutmaktadır:

“Edebiyatın başlıca esini olarak görünen siyasî konular, 1940’dan sonra yerini yavaş yavaş toplumsal konulara bıraktı. Gittikçe hızlanan iktisadî gelişim, köylülere ve orta sınıflardan aydınların çıkışı, toplumsal değerlerin, Türkiye’de yenileşmeyle elde edilen yeni toplumsal ortama uygulanmak üzere bir daha gözden geçirilmesini gerektirdi” (1971: 30).

Toplumsal değişimle birlikte özellikle kırsalda yaşanan çatışmaları ele almak isteyen romancılar, konuya daha çok haksızlık ve sömürü düzeni ekseninde yaklaşarak var olan sorunları dile getirmek istemiştir. Köyün kapalı-dar sorunlarını eserlerine yansıtmak isteyen birçok romancı, özellikle geçmişin birikimlerinden faydalanarak eşkıya temasını yeniden eserlerine taşıyıp kahraman odaklı romanlara ağırlık vermiştir. Berna Moran’ın ifadesiyle “aksiyon” (1996: 237) eyleminin ön planda olduğu bu romanlarda, çatışma ögesi yazarlar tarafından özellikle vurgulanıp Türk edebiyatında oldukça yaygın olan kahraman motifini okuyucularının dikkatine sunmuşlardır. İlk aşamada bir hak arama veya toplumda var olan haksızlığı dile

getirerek boyun eğmeyen, başkaldıran bireylerin hikâyesini konu edinen bu eserlerde, mit ve destan motiflerinin sıklıkla işlenmiş olması rastlantısal değildir.

Toplumsal olayların değişimine hemen her dönem şahit olarak bu tarz durumları eserlerinde dile getiren yazarlar, özellikle roman türünde kaleme aldıkları eserlerle geniş halk kitlelerine ulaşmayı başarmıştır. Yazılı türler arasında okuyucuya ulaşma adına diğer edebî türlerden ciddi bir farkı olan roman, özellikle 1950 sonrası eşkıyalık temasına da yer vererek Türk edebiyatında unutulmaya yüz tutmuş bir konunun yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Epik söylem gereği toplumsal hafızanın türler arasında en iyi temsili olan roman, zamansal geri dönüşlerle bir anlamda eşkıya temasının da devamlılığını sağlamıştır:

“Kendi başına bir tür olan epik, amaçlarımız doğrultusunda, üç kurucu öğeyle karakterize edilebilir: (1) Ulusal bir epik geçmiş -Goethe'nin ve Schiller'in terminolojisinde 'mutlak geçmiş'- epiğin konusu işlevini görür; (2) ulusal gelenek (kişisel deneyim ve ondan kaynaklanan özgür düşünce değil) epiğin kaynağı olarak işlev görür; (3) mutlak bir epik mesafe, epik dünyayı zamandaş gerçeklikten, yani ozanın (yaratıcının ve izleyicisinin) içinde yaşadığı zamandan ayırır” (Bahtin 2017: 167).

Yazarların başvurduğu ana kaynaklar arasında yer alan mitoslar ve folklorik unsurlar, romanlarda genel anlamda çatışma teması üzerine kurularak eylemin merkezine silahlı başkaldırı olgusu yerleştirilmiş bir şekilde kurgulanmaktadır. Hakkı olanı alamayan, yerel yöneticiler veya ağa-mütegalibe karşısında şiddete maruz kalan bu kişiler, çözümü bireysel şiddet kullanımında arayarak aslında ezilmiş/sömürülmüş halkın da temsilcisi konumuna gelmiştir (Moran 1996: 237-238).

Kahramanlık hikâyeleri paralelinde ele alınan eşkıyalık olgusu ise Türk romanında zaman zaman kısa süreli bir suskunluk dönemine girmesine rağmen hemen her dönem okuyucular tarafından rağbet gören bir tema olma özelliği taşımaktadır. Ezilenin yanında olan, sömürü düzeni içerisinde halkın malına ve canına kasteden ağaya/mütegalibeye savaş açan bu kişiler, kısa sürede fenomenleşerek hemen her çağın Köroğlu'su olma başarısı göstermiştir.

Türk edebiyatında bu temanın ele alındığı ilk roman/hikâye ise okuyucuların hiç de alışık olmadığı kadın kahraman-eşkıya modeliyle Ömer Seyfettin tarafından

yazılan *Yalnız Efe* (1919) anlatısıdır. Bozulan düzen içerisinde ağalık sisteminin hızla yaygınlaşmasıyla, karşılaştığı haksızlık sonucu acımasız ağanın adamları tarafından öldürülen Yörük Hoca yıllar sonra kızı Kezban'ın köylüye zulmeden Eseoğlu'nu öldürmesi kurgusuyla Ömer Seyfettin edebiyatımıza eşkıya temasını da sokmuştur. Bu hikâyenin ileriki yıllarda kaleme alınacak eserlerden en önemli farkı ise Cumhuriyet Dönemi öncesi kaleme alınan ilk eşkıya-efe anlatısı olması ve hikâyede bir kadın kahraman tercih edilmesidir.

Ömer Seyfettin'in *Yalnız Efe*'si sonrası dikkat çeken romanlardan bir diğeri de Zeynel Besim [Sun] tarafından yazılan *Çakıcı Efe* (1934) romanıdır. Ege'nin bu ünlü eşkiasının hayatının konu edildiği romanda, yazar; daha sonra gelecek diğeri birçok romancı gibi eşkıyalık olgusuna romantik bir pencereden yaklaşarak Çakırcalı Efe'nin hayatını konu edinmektedir. Bu hikâye Selami Münir Yurdatap tarafından *Çakıcı Efe* (1941) adıyla bir kez daha okuyucuyla buluşacaktır.

Eşkıya anlatılarını eserine yansıtmış bir başka yazar da Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. Gürpınar tarafından kaleme alınan *Eşkıya İninde* (1935) romanında, halk edebiyatı motiflerinin aksine eşkıyalık temasına olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşan yazar; suç, suçun cezalandırılışı, fide ve gayrimeşru güçlerin elbet bir gün kaybedeceği teması üzerinde durarak eşkıya olgusuna olan olumsuz yaklaşımını da okuyucuların dikkatine sunmuştur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu romanından sonra eşkıya temasıyla ilgili olarak belki de ilk ciddi değişimi yaşayacak olan Türk romanı, Sabahattin Ali tarafından kaleme alınan *Kuyucaklı Yusuf* (1937) romanıyla tanışacak ve başkaldırı romanlarına farklı bir okumayla yaklaşma imkânı elde edecektir. Romantik bir bakış açısıyla kaleme alınan bu eserde okur satır aralarında felsefi bir altyapıyla karşılaşmaktadır. Sabahattin Ali, eserinin merkezine Jean-Jacques Rousseau'nun "soylu vahşi" anlayışını yerleştirerek düzenle "uzlaş(a)mayan" kahramanlara farklı bir açıdan yaklaşma başarısı gösterecektir (Moran 1996: 25-26). Roman içerisinde sık sık doğaya yönelme, yalnızlık ve kaçış teması yer alırken Berna Moran özellikle 1950 sonrası toplumla bir şekilde uzlaş(a)mayan kahramanların öncüsü olarak gördüğü Yusuf karakteri üzerinden şu değerlendirmelere yer vermektedir:

“Yusuf (...) Türk romanı için yeni ve ilginç bir karakter. Onu ilginç kılan, yalnızca, ilk köylü roman kahramanı olması değil, belli bir toplumsal yapının yarattığı değerleri ve görüşleri (nedenlerinin bilincinde olmasa da) aşmak istemesi. Bu bakımdan, 1950’lerden sonraki Türk romanında, düzenle uzlaşmayan kahramanların da ilk örneği sayılabilir” (1996: 34).

Romanda eşkıyalık ana tema olarak yer almasa da Sabahattin Ali, Yusuf karakteriyle düzenle uzlaş(a)mayan yeni bir kahraman tipinden bahsetmesi nedeniyle *Kuyucaklı Yusuf* bu konuda öncü olma özelliği taşımaktadır. Bir alt başlıkta etraflıca ele alınacak eşkıya romanları ve öne çıkan temaları arasında annesizlik-babasızlık *Kuyucaklı Yusuf* romanında da dikkat çekmektedir. Serüvenine yetim bir çocuk olarak başlamasının ardından romanın ilerleyen sayfalarında sevdiği kadını acımasız, olumsuz kişilerin elinden kurtaracak olan Yusuf, romanın sonunda atını dağlara sürerek eşkıya romanlarında sıkça karşılaşılan ölümsüzlük mitini de gerçekleştirecektir.

Erken Cumhuriyet Dönemi’nden sonra yayımlanan ve Ege eşkıyalığı üzerine kaleme alınan bir diğer roman ise Münir Hayri Egeli’nin *Uryan Efe* (1944) adlı eseridir. Önceki örneklerde olduğu gibi Ege Bölgesi’ndeki efelik geleneğine odaklanan ve eşkıyalığa romantik bir bakış açısıyla yaklaşan bu eser, 1948 yılında “Efe Aşkı” ismiyle sinemaya aktarılarak ayrıca seyirciyle buluşma imkânı da elde etmiştir (Yalçın 2010: 368).

Türk romanı bu türde ilk etkin örneğiyle 1955 yılında karşılaşacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi sözlü kültür, mitos ve halk edebiyatı kaynakları açısından oldukça zengin olan bu topraklarda eserlerini destansı bir anlatım tarzıyla kaleme alan Yaşar Kemal, büyük ilgiyle karşılanan *İnce Memed* serisinin ilk kitabını 1955 yılında yayımlayarak aynı zamanda eşkıyalıkla ilgili tartışmanın da başlatıcısı olacaktır. Cumhuriyet’in ilk yıllarının konu edildiği bu romanda, Yaşar Kemal; Çukurova köylüsünün ezilmişliğini, ötekileştirilmişliğini ve özellikle ağalar tarafından sömürülüşlerini anlatmaktadır. Romanın ilk cildinde kaderine razı bir görüntü çizen Dikenlidüzü köylüleri, İnce Memed’i bir anlamda kurtarıcı-kahraman olarak görüp haksızlıklar karşısında “mecbur adam” konumuna yükseltecektir. Olayların başlamasına Memed’in dünyaya babasız gelmesi ve küçük yaşlardan itibaren Abdi Ağa’dan şiddet görmesi neden olsa da en temel etkenin kahramanın

sevdiği kızın zorla elinden alınması ve Abdi Ağa'nın Hatçe'yi yeğeniyle evlendirmek istemesi olduğu görülmektedir. Olayların başlamasına neden olan bu kırılma anı, ilerleyen ciltlerde Memed'in köylüye zulmeden acımasız ağalardan intikam almasına dönüşerek kahramanın macerası bir başka deyişle tüm Çukurova'nın macerasına evrilecektir.

Sözlü kültür geleneğine hâkim olan Yaşar Kemal, *İnce Memed*'in kaleme alınış serüveninde çocukluğundaki anıların önemine değinmekte ve küçük yaşlardan itibaren eşkıyalara ve eşkıyalık olgusuna aşına olduğunu şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Dayım en büyük eşkıyalardan biriydi. 1936'lara kadar, 500 dolayında eşkıya vardı o çevrede. Bunlardan biri de, Karamüftüoğlu ailesinden ünlü Remzi Beydi. Kurtuluş Savaşı'nda Kadirli'yi ilk örgütleyenlerden... İlk *İnce Memed* romanında çakırdikeni diye bir yer var. Onu bana Remzi Bey anlattı. Remzi Beyle eşkıyalığın felsefesini yaptık. Amcamın oğlu Rıza da eşkıya oldu, dağda vuruldu. İlk romanımın *İnce Memed* olmasının nedeni bu. Başka türlü de olamazdı zaten” (Kabacalı 2004: 34).

Eric Hobsbawm'ın sosyal/soylu eşkıyalık kuramındaki eşkıyanın “kanun dışı hayatına işlemek istemediği bir suç sonrası itilişi” (Hobsbawm 2011: 62); *İnce Memed*'de de yer almakta ve her bir ciltte romanın ana iskeletini oluşturmaktadır. Hatçe'nin köyün “sahibi” Abdi Ağa tarafından zorla elinden alınmasıyla suç dünyasına ilk adımını atan ve ilerleyen süreçte tüm Çukurova'nın bel bağladığı bir eşkıyaya dönüşen İnce Memed, yazarın ifadesiyle romanda bir “mecbur adam” rolü üstlenmektedir:

“(…) Çağımızda, günümüzde çok mecbur insan biliyorum. İşi genelleştirsek insanlık baş kaldırmaya mahkumdur. Mecburlar, insanın içindeki başkaldırının eylemcileridir. *İnce Memed*'de, dört roman boyunca bu baş kaldırmaya mecbur insanın derinine kadar inmek istedim. Birinci kitapta İnce Memed eşkıyalığa rastgele başlamıştır. Ama ona gereksinmesi olan halk onu yakalamış, onu istediği yola çekmiştir. O, ne kadar bilinçsiz de olsa, artık baş kaldırmaya mecbur insan yoluna girmiştir. Eşkıyalığın ne kadar sonuç getirmeyen bir uğraş olduğu düşüncesine varmışsa da, O, artık mecburdur” (Bosquet 2003: 161-162).²

² Yaşar Kemal'in hayatı ve romanları hakkında geniş bilgilere yer verilen bu eserin tamamı için bk. Alain Bosquet, *age*, s. 161-162.

Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türk romanı çeşitli eşkıya anlatılarıyla tanışsa da Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i yazıldığı dönem itibariyle birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştiriler arasında olumlu olanlar olduğu kadar olumsuz eleştiriler de dikkat çekerken yazara ve eserine en sert çıkışlardan birisi Tuncay Şenkal'den gelmiştir. Şenkal, eşkıyalığı bir başkaldırı olarak kabul ettiğini ancak Yaşar Kemal'in romanında suçu meşrulaştırmasını eleştirdiğini şu satırlarla açıklamaktadır:

“Eşkiyalık, bir başkaldırmadır. Kabul. Ama, bunu haklı bir başkaldırma denirse, saçmadır. Hiçbir suçun meşru olmadığını göz önüne alırsak, eşkiyalık kanun dışıdır. Bu durumda tek şey söylenebilir: Eşkiyalığı göklere çıkartan kişi de bir takım eksiklikler vardır. (...) Yazar, öksüzlüğünün acısını toplumumuzdan seçtiği hatalı kişilerle gidermeğe çalışmıştır. Ama, geride bir yığın yanlış sonuçlara yol açan fikir ve düşünce tortuları bırakmıştır” (1979: 30).

Tuncay Şenkal, Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanını yazarın zor bir çocukluk geçirmesine ve bu durum nedeniyle böyle bir kahraman yaratma zorunluluğuna bağlarken Tahir Alangu da Yaşar Kemal'i “adi” bir suçludan toprak reformcu yaratma çabası üzerinden suçlayıp halk anlatılarını yazarın kendi beğenesine göre yorumlamasını eleştirecektir:

“(…) Yaşar Kemal, folklordan aldıklarını kendi yatkınlığına uygun düşen tek yönlü bir hayranlıkla yorumlayarak, Anadolu'da hâlâ geçerli saydığı eşkiyalık töresini yücelten, eşkiyayı köylü toplumunun öncüsü durumuna bile getiren bir roman yazmıştı. Uğradığı haksızlıklar yüzünden dağa çıkan bir İnce Memed'ten bir toprak reformcusu yaratmağa, âdi bir eşkiyayı, kendisini besleyip büyültecek şartların hazır olmadığı bir ortamda, bir destan kahramanı hâline getirmeğe çalışıyordu” (1965: 457-458).

Tuncay Şenkal ve Tahir Alangu tarafından sert eleştirilere maruz kalmasına rağmen *İnce Memed* Türk romanında “eşkıya romantizmi”ni³ (*räuberromantik*) ele alan önemli eserler arasında yer almaktadır. Suçu ve suçluyu meşrulaştırması, sıradan “adi” bir suçlunun toprak reformistine dönüşmesi eleştirmenler tarafından sert çıkışlara yol açsa da Fethi Naci, *İnce Memed* üzerine yapmış olduğu değerlendirmede eserin Türk toplumundan kesitler sunmasını, köylünün hem yerel

³ Eric Hobsbawm, eşkıya miti üzerinden Alman edebiyat tarihçilerinin farklı bir kategori geliştirerek tüm dünya üzerinde yer alan ve Alman olması gerekmeyen tüm kahramanlık hikâyelerini *Räuberromantik* adı altında bir edebî sınıflamaya dâhil edildiğini söylemektedir. Detaylı bilgi için bk. Eric Hobsbawm, *age*, s. 187.

yöneticiler hem de ağalar tarafından sömürülmesini ve kırsaldaki insanların yaşadığı zulmü anlatması bakımından romanı değerli bulduğunu ifade etmektedir (2008: 73).

İnce Memed serisiyle birlikte eşkıyalık olgusuna farklı bir yaklaşım tarzı kazandıran Yaşar Kemal, Ege'nin ünlü eşkıyası *Çakırcalı Efe* (2014)⁴ romanıyla anlatısını yazmaya ve bu olguya bakış açısını sürdürmeye devam etmiştir. Anlatılarda, II. Abdülhamit Dönemi'nde yaşadığı anlaşılan ve çok kısa bir sürede Ödemiş dağlarında tam anlamıyla hâkimiyeti kuran bu ünlü efenin hayat hikâyesini kaleme alan Yaşar Kemal, *İnce Memed* serisinde olduğu gibi eşkıyalığa olumlu bir pencereden bakmaya devam etmiştir. Babasının ölümü, eşkıyalığa başlaması ve dönemin önde gelen aileleriyle çarpık ilişkiler kurmasıyla kısa zamanda dikkatleri üzerine çeken bu eşkıya, Yaşar Kemal'in destansı anlatım tarzıyla bir başka kahraman-eşkıya figürü olarak belirmiştir. *İnce Memed*'in yayımlanmasının ardından sert eleştirilerin odağında kalan Yaşar Kemal, aynı sonla *Çakırcalı* ile de karşılaşarak bir kez daha Tuncay Şenkal'ın (1979) hedefindeki isim olmuştur:

“(…) Meşrutiyetin havasından mıdır, suyundan mıdır, bilinmez, bu İngiliz yanlısı kahramanımız ortadan kaldırılıverir. İnsana ister istemez, romancılarımızın bazalarına kahraman eşkıya tipi çizdiriverecek bir ikinci Köroğlu efsanesi kahramanını düşündürür, Çakırcalının hayat hikayesi.. Yaşar Kemal ve Murat Sertoğlu'nun Çakırcalı'ları kahraman eşkıya teminden yola çıkılarak yazılmıştır. Devlet kuvvetlerine başkaldıran eşkıyaya nedense bir kahraman olarak ortaya çıkmıştır. Her iki kitap, Çakırcalı'yı ağdalı anlatımla göklere çıkarmaktan başka bir şey yapmamıştır” (1979: 23).

Tarihî roman türünde kaleme aldığı eserlerle dikkat çeken Murat Sertoğlu, Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i yayımladığı yıllarda *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955) romanını okuyucuyla buluşturarak bu temayı ele alan yazarlar arasında yer almaktadır. Özellikle Ege eşkıyalığı/efeliği üzerine yazdığı romanlarla dikkat çeken Sertoğlu, ilerleyen yıllarda bu temayla ilgili *Çakırcalı Mehmet Efe* (1955), *Atçalı Kel*

⁴ Yaşar Kemal, Çakırcalı Memed Efe hakkındaki ilk yazısını 1956 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yazmaya başlasa da yazar; Çakırcalı Efe hakkındaki araştırmalarını derinleştirerek eserini 1972 yılında ilk kez roman olarak yayımlamıştır (Yaşar Kemal 2014: 8). Bu çalışmada, *Çakırcalı Efe* romanının Yapı Kredi Yayınları tarafından 2014 yılında yayımlanan 14. baskısından yararlanılmıştır. Yayınevi tarafından kitabın iç kapağına “Yaşamöyküsü” başlığı düşülmesine rağmen *Çakırcalı Efe* için edebiyat tarihlerinde “Destansı Roman” bk. Murat Yalçın (ed.), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul: 2010, s. 1113 ve “Roman” bk. Osman Gündüz, “Cumhuriyet Dönemi: Roman 1960 Sonrası”, *Türk Edebiyatı Tarihi C 4*, İstanbul: 2007, s. 316 denilmektedir. Buradan hareketle, eserin roman olduğu farz edilerek bu çalışmaya dâhil edilmesi uygun görülmüştür.

Mehmet Efe (1964) ve *Kamalı Zeybek* (1979) romanlarını yazarak 1950 sonrası edebiyatımızda boy gösteren eşkıyanın kahramanlaştırılması anlayışını sürdürmüştür. Aslında Yaşar Kemal'in *Çakırcalı Efe* romanını yayımlamasından çok önce Çakırcalı hakkındaki hikâyeleri *Çakırcalı'nın Maceraları* (1941) adı altında on dizi kitap şeklinde tefrika eden Murat Sertoğlu, ilerleyen yıllarda bu kitapları tek bir romanda toplayarak Çakırcalı'nın hayatını okuyucuların beğenisine sunmuştur.

Eşkıya romanları arasında kayda değer eserler kaleme alan Sertoğlu, özellikle *Atçalı Kel Mehmet* romanıyla eşkıyalık olgusuna farklı bir pencereden yaklaşmıştır. Roman, 1829-30 yılında tarihe Aydın İhtilali olarak geçen ve hükümet konağını ele geçirerek bölgede devlet otoritesi hâline gelen Atça Köyü sakini Mehmet'in⁵ hayatını konu edinmektedir.

Sertoğlu'nun bu incelemenin sahasına giren son kitabı *Kamalı Zeybek* (1979) ise, Çakırcalı'nın akrabası olan ancak bir yanlış anlaşılma sonrası birbirlerine düşman olan iki efenin hikâyesini anlatmaktadır. Romanda, Ödemiş'te yaşadığı rivayet edilen ve karısının Çakırcalı tarafından yanlışlıkla kaçırılması sonrası hayatını Çakırcalı'yı öldürmeye adanmış genç bir efenin serüveni kaleme alınmaktadır. Yaşadığı bölgede en az Çakırcalı kadar sevilen ve saygı gören Kamalı Mustafa Efe'nin Çakırcalı tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesi eseri çarpıcı kılan özellikler arasında yer almaktadır.

1950 sonrası romanları arasında eşkıyalık olgusuna yer veren bir başka yazar da Refi Cevad Ulunay'dır. Yazar, 1955 yılında yayımlamış olduğu *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem* romanıyla eşkıya temasına bu eserinde yer vermiştir. Bu romanda, yazarın Yaşar Kemal ve Murat Sertoğlu gibi eşkıyayı romantik bir anlayışla ele alması dikkat çekmektedir.

Kronolojik sıra takip edildiğinde yukarıda bahsedilen romanlar dışında eşkıya romantizmini yansıtan bir başka eser de İlhan Tarus'a ait *Vatan Tutkusu*'dur (1967). Roman, Millî Mücadele yıllarında Ege'nin Yunanlılar tarafından kuşatılması sonrası Kuvayimilliyeye saflarına geçen efelerin hayatını konu edinmektedir. Bu roman, gerek konusu gerekse kahraman tercihi açısından Yaşar Kemal ve Murat Sertoğlu

⁵ Atçalı Kel Mehmet Efe ve Aydın İhtilali hakkında Çağatay Uluçay'ın dikkate değer bir incelemesi için bk. Çağatay Uluçay, *Atçalı Kel Mehmet*, İstanbul 2013.

romanlarından ayrılırken romanın başkahramanı Osman Efe, tüm eser boyunca millî duyguları ön planda tutan, vatan savunması adına canını feda etmekten çekinmeyen bir eşkıya olarak betimlenmektedir.

Tarihsel birikimi ve kalıtsal genetik hafızası çok eskilere dayanan kahramanlık hikâyelerinin 1950 sonrası yazarlar tarafından tercih edilmesi rastlantısal değildir. Tek parti rejiminin sona ermesinin ardından çok partili hayata geçen ancak hem iktisadi hem de toplumsal gelişimini tam olarak tamamlayamayan Türk toplumunda, yazarlar; ezilen/sömürülen kişilerin tam anlamıyla sözcüsü olmayı tercih etmiştir. Roman kahramanları arasında soylu soyguncu özelliğiyle ön plana çıkanlar kadar Millî Mücadele saflarında yer alan kahramanlara da rastlanmaktadır. Dönem içerisinde özellikle Yaşar Kemal'in *İnce Memed* romanı başat bir karakter ortaya koyarken eşkıyalık olgusunun “çoğunlukla” toplumcu-gerçekçi yazarlar tarafından tercih edilmesi de dikkat çeken bir başka noktadır.

Yaşar Kemal'in ifadesiyle “mecbur adamlar”ın macerası genel hatlarıyla bu şekilde açıklanabilir. Marksist bir dünya görüşüne sahip olmasına rağmen eşkıyalığa Yaşar Kemal veya Murat Sertoğlu gibi yaklaşmayan Kemal Tahir ise *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanıyla eşkıyaları ve eşkıyalık olgusunu oldukça “soysuz” bir bakışla kaleme almıştır. Kendisiyle yapılan birçok söyleşide romanını *İnce Memed*'e karşılık yazmadığını ifade eden Tahir, özellikle Uzun İskender kahramanı ile eşkıyalarla alay edecek ve onları “başıbozuk”, “baldırıçıplak” kişiler olarak yansıtacaktır.

Çalışmanın bir alt başlığında tespit edilen temalar, 1950-1980 arasında eşkıyalık olgusuna romantik bir anlayışla yaklaşan romanlardaki öne çıkan temaları içermektedir. Birbirine karşıt iki anlayışın altyapısında ise Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in görüşleri yer almaktadır. Gerek *İnce Memed* (1955) gerekse *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanı yazıldıkları dönemde okurlar ve eleştirmeler tarafından fazlasıyla rağbet görmüştür. Her iki anlayışla kaleme alınan romanlara yatkınlık ise 1950 sonrası hızla toplumsallaşmaya başlayan Türk romanının başarısına işaret etmektedir.

3.1.1. Toplumsal Adaletsizlik: Zor Çocukluk

“Zayıflar bizi kendi gücümüzden utanmaya zorladıkları için kazandılar”

W. Friedrich Nietzsche

Kahramanlık hikâyelerinde öne çıkan önemli formlardan birisi kahramanın doğumunun olağanüstü hâllerle gerçekleşmesi ve/ya çok zor bir çocukluk geçirmesidir. Mit, destan ve halk hikâyesi unsurlarının hemen hepsinde bu durumla karşılaşmak mümkündür ve eşkıya romanlarında da kahramanın zor bir çocukluk geçiriyor olması romanın ilk sayfalarında okuyucuya sunulmaktadır. Yazarların böylesi bir kurguyu tercih etmelerinin nedeni ise kahramanın adalet arayıcısı ve savunucusu bir halk kahramanına dönüşmesinden hemen önce olayların hangi ekseninde gelişeceğinin ipuçlarını okura vermektir.

Joseph Campbell, Türkçeye *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (2017) adı altında çevrilen kitabında, mitolojik figürlerin tipolojik özelliklerine ayna tutarak olayların ne şekilde geliştiğinin kronolojisini okura sunup kahramanlık hikâyelerindeki birtakım gerçeklikleri aydınlatmayı amaçlamaktadır. Hemen her anlatıda olduğu gibi kahramanlık anlatılarında da kahramanın zor çocukluğu, küçük yaşlardan itibaren olağanüstü sorunlarla uğraşmak zorunda kalması ve hak etmediği bir şekilde şiddet görmesi dikkat çeken noktalar arasında yer alır. Campbell da bu noktaya parmak basarak mitlerdeki ve destanlardaki kahramanın çocukluğu hakkında bilgiler vererek ilerleyen zamanda bu çocukluğun etkisinin neler olabileceğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“(…) Efsane yaratanlar, genellikle dünyanın büyük kahramanlarını sadece benzerlerini sınırlayan ufukları aşan ve cesaret ve şans sahibi herhangi bir insanın bulabileceği ödüllerle dönmüş insanlar olarak görmeyi yeğlememiştir. Tersine, eğilim, genellikle kahramana doğum, hatta rahme düşme anından başlayarak sıra dışı güçler bağışlamak yönünde olmuştur. (...) Bu, kahramanlığın basitçe elde edilmekten çok, önceden belirlenmiş olduğu görüşüyle uyum içindedir ve biyografisinin kişilikle ilişkisi sorununu öne çıkarır” (2017: 282).

Campbell’in da ifade ettiği gibi olağanüstü kahramanların kaderi aslında çocukluklarında, hatta ana rahmine düştiklerinde belirlenmektedir. Bu durum, evrensel bir mit olmakla birlikte hemen her toplumda ortaya çıkıp aslında kahramanın “sonsuz” hikâyesinin de okura sunulmak istenmesiyle ilişkilidir. Hayat hikâyesi hakkında net bilgiler olmamasına rağmen eşkıya anlatılarına dahi prototip

kabul edilen Robin Hood'un da çok küçük yaşlarda babasını kaybederek zor ve oldukça acımasız bir hayata tutunma çabasında olduğu rivayet edilmektedir (Celnarova, Avcı 2012: 109). Çünkü yukarıda da ifade edildiği gibi kahraman anlatılarının bu ortak özelliği evrenseldir ve insanoğlu olağanüstü güçler yükledikleri bu kahramanlar hakkında her daim mitsel anlatılar yaratma eğilimindedir (Campbell 2017: 284).

Evrensel bir mit olan kahramanlık hikâyeleri diğer uluslarda olduğu gibi Türk edebiyatında da hemen hemen aynı özelliklere sahiptir. *Dede Korkut Hikâyeleri*, *Köroğlu Destanı*, *Dadaloğlu* anlatısı vb. gibi örneklerde anlatı kahramanı, tüm insanlığın kaderini etkileyecek hayati bir kurgu içerisinde yer alarak etkisi asırlarca sürece isimlere dönüşmüştür.

Destanlardan ve destan kahramanlarından yararlanan yazarlar da bu zengin kaynaktan beslenerek 1950 sonrası romanlarında bu kaynaklardan beslenerek benzer motiflere yer vermiştir. Bu motiflerden birisi de eşkıya anlatılarındaki kahramanın zor bir çocukluk geçirmiş olmasıdır. Bu zorluklar içerisinde öne çıkan en önemli motif ise kahramanların birçoğunun babasız dünyaya gelmeleridir. Bu çalışmaya konu olan 1950-1980 arasındaki romanlarda da bu etki açıkça görülür. Roman kahramanı zor bir çocukluk sürecinden geçerek bir anlamda gelişimini tamamlayıp topluluğunun içerisine soylu ve/ya ölümsüz bir kahraman olarak dönmektedir:

“Kel Mehmet on altı yaşlarına varmış, bayağı bir delikanlı olmuştu. Fakat göklerden bekledikleri o engin merhamet bir türlü kendisini göstermiyor, umdukları o iyi günler bir türlü gelmiyordu. O yine çiftliğin uğursuzu, şamar oğlanı idi. En pis, en kötü işler hep ona veriliyordu. Kan ter içinde bu işi bitirdiği zaman ise, gördüğü mükafat yine ya bir tekme, ya bir tokat, en hafifi ağır bir küfür, oluyordu” (Sertoğlu 1969: 5-6).

Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1964) zor çocukluk olgusunun en anlamlı örnekleri arasında yer almaktadır. Dünyaya babasız gelen ve çok küçük yaşlardan itibaren bir ağanın yanında çalışmaya başlayan Atçalı, ağanın zulmü dolayısıyla zor bir çocukluk geçirerek yukarıda açıklaması yapılan olgunun ilk adımını gerçekleştirmiş oluyor. Bu durum, kahramanın bir iftiraya maruz kalması ve acımasız ağanın kızına karşı duygusal bir his duymasından olabileceği gibi başka etkenlerin de romanlarda yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda bu

haksızlık ve adaletsizlik sadece kahramanla sınırlı kalmayıp özellikle kahramanın anne, kardeş, sevgili gibi kişileri de yakından ilgilendirmektedir.

Zor bir çocukluk sürecinin geçirildiği önemli romanlardan bir diğeri de Murat Sertoğlu tarafından yazılan *Çakırcalı Mehmet Efe*'dir (1955). Gerek Murat Sertoğlu gerekse Yaşar Kemal anlatısında roman kahramanı Çakırcalı Mehmet Efe, eski bir eşkiya olan ve düze indikten sonra kır serdarlığı yapmaya başlayan babası Ahmet Efe'nin devlet tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesine şahit olmaktadır. Küçük yaşlarda babasız kalan ve intikam duygusuyla günlerini geçiren Çakırcalı Mehmet, bu duyguyu ileriki yaşlarda da hissederek durdurulması güç bir suçluya dönüşecek ve babasız geçirdiği yılların intikamını devletten alacaktır.

Eşkiya romanlarında sözü edilen zor çocukluk sürecinin eserin ilerleyen sayfalarında başka bir forma dönüşecek olması kahramanın serüveni açısından önemli bir "eşik" olarak ifade edilir. Fakir bir köylü iken acımasız bir intikamcıya ve oç alıcıya dönüşen kahraman, özellikle aile yakınlarının ağır işkencelere maruz kalmalarını çok küçük yaşlarda deneyimlemektedir. Bu durumun en güzel örneği ise Timur Karabulut'un *Çepel Dünya* (1971) romanında görülmektedir:

"(...) Adam Zeynep Kadın'ın cevabını beklemeden kükredi, homurdandı, balyoz gibi bir tekme savurdu Zeynep Kadın'ın başına. Yere yıktı. Arka arkaya keçe tepeler gibi tepeledi Zeynep Kadın'ı. Zeynep kadın bir yana, tarak bir yana yıkıldı. Yünlere belendi. Bir ara toparlanmağa çalıştı, başı döndü, dişleri birbirine geçti. Toparlanamayacağını anlayınca, vazgeçti. Kafasına yediği son tekme, mecalsiz bıraktı. Ağzından, burnundan kanlar fişkırdı" (1971: 8).

Annesinin gözlerinin önünde insanlık dışı bir işkenceye maruz kalarak öldürülmesini izleyen roman kahramanı Alo, ilerleyen yıllarda tekrar köyüne dönecek ve köyün ağası Demiroğlu'ndan ve adamlarından intikamını alacaktır. Çocuk yaşlarda şahit olunan bu tablo kahramanın dönüşümü veya eşkiya olmaya karar vermesinde önemli bir eşik olarak dikkat çekmektedir. Aynı durum *İnce Memed* (1955), *Ötelerin Çocuğu* (1955), *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955), *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1969) ve *Çakırcalı Efe* (1972) romanlarında da görülmektedir:

“Kel Mehmet diyorlardı ona... Tokatın, tekmenin, hakaretin bini bir para... (...) Zenginlerin zengini, deden derebeyi Arpaz oğullarının bu bahtsız kölesi her kâhyadan kaç sefer dayak yemişti. Hattâ onu yalnız beyler, değil, aynı yerde çalışan diğer ırgat ve köleler de her vesileden istifade ederek döğerlerdi” (Sertoğlu 1969: 5).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Türk edebiyatında destanlarda ve halk hikâyelerinde karşılaşılan zor çocukluk evresi, 1950 sonrası eşkıyalık temasını ele alan yazarların faydalandığı ve eserlerine yansıttığı bir olgu olarak ön plana çıkmaktadır. Hemen her romanda aynı özelliklerin yer alması bu durumun tesadüfi olarak işlenmediği, aksine yazarların bilinçli bir şekilde böylesi zor bir çocukluğa yer vermek istedikleri anlaşılmaktadır. Çünkü eşkıya, içinden çıktığı toplumun sesi, ezilmişlerin ebedî temsilcisi olarak halk nezdinde her zaman kendisine yer bulacak ve bu zor çocukluğunun meyvesini halkının geniş desteğini alarak değerlendirme yoluna gidecektir:

“(...) Zira eşkıyalığın başlıca çekici yanlarından birisi, kendisinin başarılı olmuş yoksul bir çocuk olması, kitlenin kendi yoksulluk, çaresizlik ve uysallığından kurtulmaktaki başarısızlığına karşı onların yerine geçmesidir. Dolayısıyla paradoksal olarak, eşkıyanın gösterişçi harcamaları, dünya boks şampiyonu olan kenar mahalle çocuğunun altın kaplama Cadillacları, elmas dolgulu dişleri gibi, onu kendisini takdir edenlere bağlamaya hizmet eder, onlardan ayırmaya değil; her zaman halkın onu yerleştirdiği kahraman rolünden çok fazla dışarı çıkmaması şartıyla” (Hobsbawm 2014: 39-40).

Eşkıya romanlarındaki kahramanın biyografisinin ve çocukluk sürecinin diğer evrensel mitlerde olduğu gibi romanlara da benzer motiflerle yansıdığı söylenebilir. Her ne kadar doğum süreci olağanüstü hâllerle gerçekleşme de kahramanların birçoğunun zor bir çocukluk geçirmesi; halk edebiyatı modelleri içerisinde yer alan kahramanın yapısal formuna uygun olup Alman halkbilimci Johann Georg von Hahn, Freud Okulu öğretisi ve takipçisi Otto Rank, Lord Raglan ve son olarak Eric Hobsbawm’ın sosyal haydut kalıplarına uygunluk arz etmektedir (Çobanoğlu 2012: 207-212).

1940 sonrası sosyal meselelere ağırlık vererek bu temayı edebiyatın konusu hâline getiren yazarlar, zengin motiflerle örülü Türk epik destan geleneğinden faydalanarak bu temaları eserlerine yansıtmıştır. Bazı istisnalar dışında eşkıya anlatılarına konu olan romanlarda da destanlardaki gibi kahramanın tek çocuk olarak

dünyaya gelmesi bu durumu örnelemektedir. Çocukluk döneminde “kutsal” atfedilen bir serüvene atılmak ve sonunda başarılı olmak zorunda olan bu kahramanlar, epik geleneğin bir yansıması olarak romanlarda eşkıya imajıyla belirmektedir. Herhangi bir kardeşe sahip olmamalarından romanlarda kardeş çatışması içerisinde yer almayan bu kişiler, babasız geldikleri dünyaya çok küçük yaşlardan itibaren adaleti sağlama ve ezilmişlerin sesi olma görevini üstlenmiştir.

3.1.2. Acımasız Ağa İmajı ve Yerel Güç Odakları

Eşkîya romanlarında zor çocukluk evresini teşkil eden bölümlerde dikkat çeken bir diğer olgu da halka zulmeden, acımasızlığıyla ön plana çıkan ve doğrudan kahramanın macerasına katkı sağlayan “acımasız ağa”lardır. Halk masalları, mitoslar ve destanlarda da kendisini hissettiren bu olumsuz yönetici, hükümdar ve kral motifi; 1950 sonrası Türk romanında acımasız ağa figürüne dönüşerek yazarlar tarafından sıkça kullanılan temalar arasında yer almaktadır.

İlk başlıkta da belirtildiği üzere zor bir çocukluk geçiren kahramanın ilerleyen zamanda intikamını almak için topluluğuna geri döneceği bu süreçte acımasız ağa ve yerel yönetici figürünün katkısı yadsınamayacak derecede önemlidir. Zira olayların başlangıcında zulmüyle ön plana çıkan ve her fırsatta roman kahramanına şiddet uygulamaktan geri kalmayan bu kişi, olayların gelişimine doğrudan etki etmektedir. Tanrıların kurallarına itaat etmeyerek ateşi çalıp insanlığın hizmetine sunmak isteyen Prometheus, Yunan mitolojisinde tanrılar tarafından cezalandırılarak bir kayayı dağın tepesine taşıma mücadelesi veren Sisyphos ve Bolu Beyi’ne isyan ederek kendi adaletini dağlarda arayan Köroğlu, “egemen” güce karşı çıkan kahramanlar arasında yer almaktadır. Eşkîyalar da 1950 sonrası yazarlar tarafından yukarıda bahsedilen kahramanlar gibi kendilerine benzer özellikler atfedilerek romanlarda adaletin ve halkın sözcülüğünü yapma mücadelesini üstlenen kişidir.

Acımasızlığıyla ön plana çıkan ağaların dikkat çeken önemli özelliklerinden birisi de devlet tarafından korunup kollanan muteber kişiler olmasıdır. Sadece kendi yerel bölgelerinde hüküm sürmeyen, olası bir olumsuzlukta bireysel ilişkilerini kullanarak veya zorda kaldıkları anda rüşvete başvurarak hemen her olayda haklı çıkmasını bilen bu kişiler, romanın genellikle son bölümünde kahraman tarafından

ölümle cezalandırılır. Bu durumun yaşandığı en anlamlı örnek ise Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan *İnce Memed* romanıdır.

İnce Memed, hemen her kitapta bu acımasız ağalarla mücadelesine ara vermeden devam ederek bir anlamda onların sonsuza kadar yok olmalarını hedeflemektedir. Bu mücadelesi içerisinde zaman zaman umutsuzluğa kapılsa da hedefinden asla ödün vermeyen Memed, ağasız bir toplum hayali düşleyerek aynı zamanda reformist bir yapıyla da romanda yer almaktadır:

“Varacağım Dikenlidüzüne. Beş köyün yaşlılarını toplayacağım başıma. Diyeceğim ki, Abdi Ağa yok artık. Elinizdeki öküzler sizindir. Ortakçılık, mortakçılık yok. Tarlalar da sizindir. Ekin ekebildiğiniz kadar. Ben dağda oldukça, bu böyle sürüp gidecek. Vurulursam başınızın çaresine bakarsınız. Sonra köylüyü başıma toplayıp, çakırdikenliği yaktıracağım. Çakırdikenliği yakmadan kimse çift koşmayacak” (Yaşar Kemal 2018: 302).

Romanın ilk cildinde İnce Memed ve Abdi Ağa arasındaki bu çekişme aralıksız sürüp giderken olayların başlangıcı olarak Abdi Ağa'nın acımasızlığı ve halkı sömürmesi yazar tarafından bilinçli bir şekilde öne çıkarılmaktadır. Serüvenine sevdiği kızın Abdi Ağa tarafından zorla elinden alınıp ağanın yeğeniyle evlendirilmek istenmesi gözükse de İnce Memed'in Abdi Ağa hakkındaki olumsuz düşünceleri ta çocukluğuna dayanmaktadır. İnce Memed ve ailesine karşı acımasız bir tavır sergileyen Abdi Ağa, tüm köyün ekinlerine el koyarak yerel yöneticilerin de desteğiyle Dikenlidüzü'ndeki hâkimiyetini ilan edip köylüye karşı kendinde “meşru” şiddet uygulama hakkı bulmaktadır:

“(…) Bak sana deyim Süleyman Emmi, babam öleli var ya, elimizde nemiz var, nemiz yoksa hepiciğini almış Abdi Ağa. Anam bir laf söylese döve döve öldürür. Beni de tutar kolumdan yere çakar. Beni birinde iki gün ağaca bağladı. Bıraktı gitti yazının ortasında” (Yaşar Kemal 2018: 28).

İnce Memed'in aktardığı bu olayda, Abdi Ağa'nın küçüklüğünden beri İnce Memed'e şiddet uyguladığı ve bu şiddetin son durağının ise Memed'in sevgilisi Hatçe'nin zorla ağanın yeğeniyle evlendirilmek istenmesi görünmektedir. Yaşar Kemal tarafından Abdi Ağa'nın olumsuz özelliklerine ısrarla vurgu yapılmasının nedeni ise anlatıya dayalı türlerde olumsuz kahramanın olayların çıkış nedenleri arasında önemli bir yere sahip olmasıdır:

“En geniş anlamıyla psikomitoloji, insana ait –bireysel ya da ortak- tüm öyküleri kapsar; hepsine –evrensel- gerçeklik atfeder. İnsan varoluşunun, ‘doğa(dan) kültür(e)’ gerilimindeki açılım ve şekillenmesini, bıraktığı meta-morfik izleri, yani bireysel ve ortak mitleri irdeleyerek araştırır. Bireysel ya da sosyokültürel tüm kimlikler ‘uydurulan’ ve aktarılan öykülerle oluşur ve dönüşürler” (Saydam 2013: 11).

Yaşar Kemal, dört seriden oluşan *İnce Memed* romanında kahramanı Memed ve ağalar arasındaki çekişmeyi sürdürerek yukarıda bahsedilen psikomitolojik etkileri eserin her cildine yayma başarısı göstermiştir. Bu çekişme zaman zaman köylü ile ağa arasında gerçekleşirken zaman zaman da yerel yöneticiler ve köylü arasında kendisini hissettirir. Serinin ilk kitabında Abdi Ağa’yı öldürerek köylünün çilesine son verdiğine ve var olan zulmü ortadan kaldırdığına inanan İnce Memed, serinin ikinci kitabında acımasızlıklarıyla dikkat çeken Ali Safa Bey ve Hamza Ağa ile karşılaşacaktır. Bu mücadele esnasında zaman zaman umutsuzluğa düşse de macerasına bir şekilde devam eden veya ettirilen Memed, üçüncü ciltte Mahmut Ağa’yı öldürerek artık “acımasızlığın” son bulduğu düşüncesine kapılır. Kahraman ancak romanın son cildinde hedefine ulaşarak yukarıda bahsedilen isimlerin çok üstünde bir yerde konumlandırılan, aynı zamanda tek parti döneminde CHP Adana Milletvekili olan Arif Saim Bey’i öldürerek nihai hedefine sonunda ulaşır. Burada dikkat çeken nokta ise Yaşar Kemal’in zulme neden olan ağaları bir zincir şeklinde ele alması ve zincirin son halkasının romanda derebeyi görüntüsüne sahip olmasının dışında siyasi bir kimliği de taşıyan Arif Saim Bey’in bulunmasıdır:

“Birinci ciltten sonraki üç ciltte devam eden hikâyenin geri kalanı, Memed’in nihaî çıkmazı üzerine yoğunlaşıyordu: Yani, Memed’in mağlup ettiği her ağayı öncekinden daha kötücül ve daha merhametsiz başka bir ağa izlemektiydi. Yazar, sonu gelmeyen zulüm ve sömürün bu kısır döngüsünü, *umut* ile kırmayı amaçlamıştı” (Özcan 2018: 36-37).

Romanda İnce Memed’in mücadelesi umudu, adaleti ve sömürü düzenine karşıtlığı ifade etse de ağalar ekseninde bu durum zulüm, sömürü ve Berna Moran’a göre “kıtlığı” çağrıştırmaktadır. Ağaların zorla köylünün elindeki ekini alması, köylünün hemen her kışı Abdi Ağa ve diğerlerine muhtaç olarak geçirmesi ve Memed’in bu düzene son vererek köye “bolluğu” getirmesi, Moran tarafından öne çıkarılan tespitler arasında dikkat çekmektedir (1996: 83-84).

Eşkîya romanlarında acımasız ağa figürünün yer aldığı tek roman *İnce Memed* değildir. Yazarlar, Yaşar Kemal gibi benzer bir şekilde romanlarında bu acımasız ağa imajına yer vererek olay örgüsünü şekillendirmekte ve romanın ilerleyen sayfalarında okuru ne gibi sürprizlerin beklediği konusunda bilgilendirmektedir. Bu romanlar arasında; Hacı Ağa imajıyla Cahit Uçuk tarafından kaleme alınan *Değirmen Taşı* (1966), Cengiz Tuncer'in Mastan Ağa'sının yer aldığı *Hacizli Topraklar* (1960), olay örgüsünün ilerleyen sayfalarda değişmesine rağmen Hasan Kıyafet'in *Komünist İmam* (1969) romanındaki Hasan Ağa, Murat Sertoğlu *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1964) eserindeki Hacı Hüseyinoğlu Ağa, roman kahramanının karısını ayartarak Kurtuluş Savaşı'nda mücadele veren Gezikduran'ın dağlara çıkmasına sebep olan Veli Ağa ve bu kurgunun işlendiği *Kara Toprak* (1969), Timur Karabulut *Çepel Dünya* (1971) ve yaratmış olduğu acımasız Demiroğlu Ağa yer almaktadır.

Eşkîya ve ağa arasındaki bu çatışmada çoğunlukla kazanan eşkîya olmasına rağmen zaman zaman ağanın da bu mücadelede istediğini elde eden taraf olduğu görülmektedir:

“Yirmi otuz namlu ağzından dil dil kıpkızıl çıkan yaylım, Kerimoğlu'nu delik deşik etti. Gövdesi som bir mermer sütun gibi denize yıkıldı. Denizden havaya köpükten bir tuz kalktı. Tozaran sular ‘fişşş...’ diye denize döküldü. Tanyeri ağarırken yavaş yavaş kabaran, inen dalgaların üzerinde, Kerimoğlu yatakta yatıyormuş gibi uzanıyordu. Bazen başı, bazen de ellerinden biri sallanıyordu. Başka bir âleme, başka bir dünyaya işaret ediyordu sanki” (Halikarnas Balıkçısı 1999: 39).

Halikarnas Balıkçısı'nın *Ötelerin Çocuğu* (1955) romanında olduğu gibi acımasızlığıyla ve zulmüyle ön plana çıkan Hacı Resul, roman kahramanı Kerimoğlu'nu adamlarıyla pusuya düşürüp öldürerek eşkîya-ağa mücadelesinde kazanan tarafın ağa olmasına verilecek anlamlı bir örnektir.

3.1.3. İntikam Duygusu

Eşkîya romanlarında öne çıkan konulardan biri de kahramanların intikam duygusunu diri tutmalarıdır. Başlarından geçen talihsiz bir olay sonrası adalet taleplerinin ve sömürülmüşlüklerinin çözümünü dağlarda arayan bu kişiler, özellikle aile yakınlarının ağır işkencelere maruz kalması veya onların ölümle sonuçlanan

olaylar yaşaması sonucu bu kişilerin ilerleyen zaman diliminde sadece bu duyguyu hissetmelerine yol açmıştır.

Eric Hobsbawm'ın bakış açısında eşkıyanın şiddette ölçülü olması, zorunlu durumlar olmadıkça şiddete başvurmaması dikkat çeken noktalar arasında yer almaktadır. Bu durum, Türk edebiyatında da benzer bir eksenle gelişerek epik destan geleneğinin öncü ismi Köroğlu'nda da intikam duygusunun babasının acımasız Bolu Beyi tarafından işkenceye maruz kalması olarak belirmektedir. Yazarlar bu fenomenliği 1950 sonrasında romanlarına yansıtarak kahramanın hangi şartlar altında intikama başvurması gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü onlara göre çözüm intikamdadır ve intikam da doğrudan şiddete başvurmayı gerektirir:

“(…) Devrimci dönemlerde özel bir mesele olmaktan çıkarak bir sınıf meselesi haline gelen intikam, kan gerektirir, haksızlığın harabeye dönmüş görüntüsü insanları sarhoş edebilir. Olbracht'ın doğru olarak gördüğü gibi yıkım yalnızca nihilist boşalma değildir ama basit, istikrarlı bir köylü cemaatinin kurulmasını engelleyebilecek her şeyi saf dışı bırakma girişimidir (...)” (Hobsbawm 2014: 44).

Roman kahramanı Umur'un ilerleyen sayfalarda eşkıyadan ziyade farklı bir sorumluluk üstlenmiş olması ön plana çıksa da yukarıda anlatılan duruma *Komünist İmam* (1969) romanı örnek gösterilebilir. Çok küçük yaşta acımasız ağanın zulmü sonucu ailesini yangında kaybeden Umur, intikam alma duygusu içerisinde hayatına devam edecektir. Kahraman, günü geldiğinde tüm bu olaylara sebep olan Hasan Ağa'yı öldürerek ondan intikamını da almak isteyecektir:

“O, okuduğu Kuran'ın, yazdığı yazıların satır aralarında, tüm Hasan Ağa'yı görüyordu. Zaman, yaşıyla birlikte içindeki oç, kin duygusunu da büyüttü. Kuran'da oç almayı, 'kısasa kısas', gerekli gösteren hadis ve ayetleri ezberledi. Bakara suresi, kötüyeye, kötülüğe karşı koymayı, başkaldırmayı emrediyordu. 'Kötüyeye, zalime, karşı koymak elinden gelmiyorsa, buuz et' diyordu” (Kıyafet 2015: 21).

İntikam duygusunun fazlasıyla işlendiği romanlar arasında hem Murat Sertoğlu hem de Yaşar Kemal tarafından romanlaştırılan *Çakırcalı Mehmet Efe*⁶

⁶ Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Çakırcalı Mehmet Efe* romanının ilk baskısı 1955 yılında yapılırken Yaşar Kemal'in *Çakırcalı Efe* romanı 1972 yılında kitap hâline getirilmiştir. İki farklı yazar tarafından kaleme alınan bu romanda, kahramanın öldürülüş tarzı dışında olay örgüsü benzer bir yapıda ele alınmaktadır.

anlatısı dikkat çekmektedir. Çakırcalı'nın babası Ahmet Efe eski bir eşkıyadır ve hükümetin kendisini affetmesi sonucu düze inerek artık kır serdarlığı yapan bir hükümet çalışanıdır. Dağlarda ve düzde yaşayan tüm eşkıyaları ortadan kaldırmayı planlayan devlet, Ahmet Efe'yi de pusuya düşürerek öldürmüştür. Babasının ölümüne küçük yaşta şahit olmasının ardından devlete ve devlet çalışanlarına intikam duygusuyla büyüyen Çakırcalı Mehmet Efe, intikamını alma adına diğer roman kahramanlarında da olduğu gibi dağlara çekilerek dönemin azılı suçluları arasında yer alacaktır. Roman içerisinde özellikle annesinin telkinleriyle devlete olan intikamını canlı tutan Çakırcalı, babasının katili Hasan Çavuş'u öldürerek bir anlamda hedefine de ulaşmasını bilmiştir. Çünkü aranan adalet intikam duygusundan geçmekte ve Çakırcalı romanda kendince meşru olan bu adaleti uygulama adına herhangi bir tereddüt yaşamamaktadır:

“Adalet zorunlu olarak intikamı içerir. Öç alma duygusuna atıfta bulunmaksızın adaleti belli bir özde düşünmek olanaksızdır. Zaten adaleti anılmaya değer kılan da önemli ölçüde adaletsizlik karşısında duyduğumuz öfkedir. Hayal kırıklığı, hor görülmeye karşı derin nefret, gücenme, suçlama, değersizlik hissinin verdiği motive edici unsurlar ile birleşerek kişiyi adalete götürecek psikolojik serüveni başlatır. Adaletsizliğe uğradığımızda benliğimiz zedelenir” (Öztürk 2008: 123).

Devlete olan güvenini çok küçük yaşlarda kaybeden Çakırcalı Mehmet Efe, intikam duygusuna olan motivasyonunu babasının haince öldürülmesine bağlayarak suç dünyasına da ilk adımını atmak zorunda kalır. Romanlarda intikam duygusunun ele alınışında yazarların bu durumu bir “eşik” olarak vurgulamaları ve roman kahramanının haklı gerekçelerle şiddete başvurduğunun altını çizmek istemeleri öne çıkan noktalar arasında yer alır. Bu duygunun temelinde çok sevilen birinin hak etmediği bir şiddete maruz kalması ve kahramanların genelde bu anlara şahit olması olay örgüsünün kırılma anlarını oluşturur.

Çakırcalı Mehmet Efe gibi annesinin gözlerinin önünde öldürülmesine şahit olan *Çepel Dünya* (1971) romanının kahramanı Alo da benzer bir davranış sergileyerek bir gün köyüne intikam almak üzere dönecektir. Bir önceki başlıkta acımasız ağa imajının tezahürünün şiddet olması ve bu şiddetin kesinlikle intikam içermesi önemli noktalar arasında yer almaktaydı. İntikam duygusu burada da

kahramanların sıradan, masum bir köylü iken zamanla suç makinasına dönüşmelerine yol açan en önemli faktördür:

“Efkârlanma ana, öcünü bırakmayacağım onlara. Göğsüme sürdüğüm kanlarını, düşmanlarının kanları ile yuyacağım. Haklısın ana, gitmeliyim. Öcünü almak için gitmeliyim. Hakkımı helâl et. Sana yaptıklarını kulağımla duydum. İçim kan ağlıyor, kan. (...) Kan kokusu burnundan genzine akarken, yüreğini, cilet gibi bir acı dağladı. İstemeye istemeye evini, anasını bırakıp gidiyordu işte” (Karabulut 1971: 16).

Eşkıya romanlarının yapısında dikkat çeken bir diğer önemli nokta da yazarların sadece olumsuz kahramanlar aracılığıyla intikam almak istemeleri değildir. Bu durum, aynı zamanda var olan acımasız ve ezici sistemden de intikam alma eğilimini beraberinde getirmektedir. Olayların başlangıcında ve kahramanın hikâyesine yön veren durumlarda şiddet önemli bir unsur olarak vurgulanırken arka planda bu şiddetin veya intikam duygusunun hangi gerekçelerle alınmak istenmesi anlatılmaktadır. Maddi ve manevi gücü nedeniyle çevresinde sayılıp sevilen, karşılaştığı hemen her zorluğu parayla aşma yoluna giden ağa veya mütegalibe olarak adlandırılan bu kişiler, aynı zamanda yozlaşmış adalet sisteminin birer yansıması rolündedir. Bu sebeple yazarların birçoğunda kişi veya belirli bir gruptan alınan intikam kadar sistemden de bir intikam alış, onu da bu kişilerle birlikte yerle bir etme isteği fark edilmektedir.

İnce Memed romanında beş köyün ağası olarak köylüye zulmeden, haksız yollarla onların kazançlarını elinden alan ve gerektiğinde onlara şiddet uygulama hakkını kendinde gören Abdi Ağa için de durum pek farklı değildir. Abdi Ağa, tüm bu yasa dışı işlerini gerçekleştirirken yerel yöneticilerle olan çıkara dayalı ilişkisine güvenmektedir. Romanın ilk sayfalarında henüz İnce Memed’in hikâyesi anlatılmadan, Yaşar Kemal; Abdi Ağa’nın acımasızlığından bahsederek bir anlamda olay örgüsünün ne şekilde gelişeceğini sinyallerini okura vermektedir. Abdi Ağa, elinde hiçbir geçerli sebep olmaksızın Memed’i dövmekte ve ona karşı acımasız işkenceler uygulayabilme hakkını kendinde bulmaktadır. Romanın ana yapısı içerisinde bardağı taşıran son damla ise Memed’in sevgilisi Hatçe’nin zorla elinden alınarak ağanın yeğeni ile evlendirilmek istenmesidir. Bu durum, romanda aynı zamanda birçok aksiyonu da beraberinde getirecektir. Ancak *İnce Memed*’i diğer eşkıya romanlarından ayrı kılan özellik ise Yaşar Kemal’in Memed aracılığıyla tam

bir sosyal/soylu eşkıya profili çizmek istemesidir. Hatçe yüzünden eşkıya olmak zorunda kalan ve romanın sonunda Abdi Ağa'yı öldüren Memed, diğer ciltlerde de intikamını Abdi Ağa gibi acımasız kişilerden almaya devam edecektir.⁷ Yani, Memed'in intikamı sadece ağalar ile sınırlı kalmayıp sömürü düzeni de Memed'in nihai hedefi arasında yer alacaktır:

“Soylu eşkıya hikâyelerinde, köylü bir gencin, kendisine, babasına, anasına ya da sevgilisine yapılan bir kötülüğün öcünü almak için kötü ağayı öldürmesi zaten etkili bir formüldü. Ama görüyoruz ki İnce Memed ötekiler gibi yoksulu kollayan basit bir ‘öç alıcı’ figürü değildir; eylemi tüm toplumun kaderini etkileyebilecek bir destan kapsamına ulaşırken, o, yeni işlevleri yerine getirecek rollerle, yeni kimliklerle çıkar karşımıza” (Moran 1996: 91).

Genel bir çerçevede değerlendirildiğinde eşkıya romanlarında intikam alma duygusu yazarlar tarafından ısrarla vurgulanan bir öge olarak öne çıkmaktadır. Sıradan bir köylü iken başından geçen talihsiz bir olay sonrası eşkıya olmak zorunda kalan bu kahramanlar, mücadelelerini tamamladıktan sonra topluluklarına geri dönerek tüm bu olaylara sebep olan kişi veya kişilerden intikamlarını almaktadır. Ayrıca intikam alma serüveni de daha çok destanlarda karşılaşılan olumlu-olumsuz, iyi-kötü veya merhametli-acımasız şahısların çatışması şeklinde gelişmektedir:

“İnce Memed, destanlarda görülen kahraman, Abdi Ağa ise destan kahramanının savaştığı canavardır. Oğuz Kağan, destanda gergedanı öldürerek yurdunu ve milletini kurtarır. Battal Gazi, kızları, çocukları kaçırın ifritin peşine düşer, yer altında türlü maceralardan sonra kızları ve hazineyi yeryüzüne çıkarır. Manas zehirlenip ölünce, halkı kıtlık çeker; Manas tekrar dirilince kıtlık sona erer” (Kaya 2004: 207).

Adaletin temelinde intikam alma düşüncesinin yer aldığı, tüm bu haksızlıklara yol açan kişilerin öldürülmesi sonucu dünyanın daha yaşanılabilir bir yer olacağına inancına kapılan bu kahramanlar, şiddette ölçülülüğü kendilerine temel bir prensip olarak belirlemiştir. Ayrıca eşkıya mecburi hâllerin dışında intikam alma veya herhangi birini öldürme düşüncesine sahip taşımaz. Özellikle aile

⁷ Memed'in mücadelesi sadece Abdi Ağa ile sınırlı kalmayıp intikamı gerektiren bu ölümler; halka zulmeden, toprağını zorla elinden alan ve bürokrasi ile arası her daim iyi olan ağalarla devam etmektedir. I. cildin sonunda Abdi Ağa'nın ölümüne şahit olurken bu ölümler II. cildin sonunda Ali Safa Bey ve Hamza Ağa, III. Cildin sonunda Çiçekli Mahmut Ağa ve son olarak IV. ciltte Arif Saim Bey ile devam etmektedir. Bir anlamda her cildin sonunda Abdi Ağa'nın başka bir isim altında ama aynı formda yaratılmış bir “ağa”, “canavar” imajı ile karşılaşmaktayız. Detaylı bilgi için *bk.* Yaşar Kemal, *İnce Memed I-II-III-IV*. İstanbul 2018.

yakınlarının işkence görmesi veya şiddete maruz kalması, ağa ve yordakçıları tarafından ölümle sonuçlanan olaylarda kahramanları bu psikoloji içerisinde değerlendirerek bu kişilerin intikamlarını haklı bir sebebe dayandırma gerekçeleri yazarlar tarafından ısrarla vurgulanmaktadır:

“Çıkar yol yoktu. Bir hafta yarı tok, yarı aç dolaştı. Birkaç kuruş biriktirdi. Şehre indi. Sırtından ceketini satıp, biriktirdiği paraya ekledi. Bir tabanca uydurdu. Köye döndü. Fırsat kolladı. Bir gün Veli Ağa'yı da, kardeşini de temizleyiverdi. Artık köyde duramazdı. O sıralarda, Hallo adında bir haydut dolaşıyordu dağda, ovada... Onun çetesine katıldı” (Aygen 1969: 69).

Reşat Enis Aygen tarafından kaleme alınan *Kara Toprak* (1969) romanında, Alo yıllarca yaşadığı köyden intikam almak için ayrılmak zorunda kalır. Annesinin ağanın adamları tarafından işkence edilerek öldürülmesi kahraman için bir artık kırılma noktası olmuştur.

3.1.4. Suça Karışma/Nam Alma: Kanundışılığa İtiliş

İnceleme alanı içerisinde yer alan romanlara bakıldığında yazarlar tarafından öne çıkarılan noktalardan biri kahramanların suç dünyasına adım atmalarıdır. Yukarıda bahsedilen sebeplerden yaşadığı yeri/toprağı terk etmek zorunda kalan bu kişiler, eşkıyalık öncesi bir ön onay niteliğine sahip kurgu içerisinde yer alarak meşru iktidar tarafından artık yakalanması gereken “adı” birer suçluya dönüşür.

Kendince haklı itirazı sonrası devlet tarafından bir hedefe dönüşen ancak topluluğu tarafından umut bağlanılan bir halk kahramanı olma yolunda ilerleyen eşkıya, ilk aşamada yaşadığı yerde veya yaşadığı yere yakın bir coğrafyada herhangi bir suça karışarak adını duyurma amacı taşır. Kuvvetliye karşı zayıfın, haksıza karşı haklı olanın ve ezene karşı ezilenin yanında yer alan bu kişiler, aynı zamanda otorite boşluğunu fırsata dönüştürüp bu hedeflerine en kısa zamanda ulaşma başarısı göstermiştir. Çünkü suça atılan ilk adım, aynı zamanda halkın savunuculuğunun da habercisidir:

“(…) edebiyatta ya da halk kültüründe baskın olan eşkıya imgesi, kayıp masumiyete ve maceraya atılma hevesine duyulan özlemle, geri toplumlarda süregiden hayatın belgelenmesinden daha öte bir öneme sahiptir. Eşkıyalığın yerel ve toplumsal çerçevesinin

dışına çıktığımızda elimizde kalan, kalıcı bir duygu ve sürekli bir roldür” (Hobsbawm 2011: 188).

Komünist İmam romanının kahramanı Umur da eşkıyalığa başlamadan önce kendi bölgesinde ses getirecek eylemlere imza atarak kısa zamanda adını duyurmayı ve halkın sevgisini kazanmayı bilmiştir. Bu sevginin kazanılmasında ise halkı sömüren, emeğini elinden alan ağanın veya adamlarının kahraman tarafından yaralanması ya da aile yakınlarının öldürülmesi olarak tezahür etmektedir. Çünkü bu durum romanın ilerleyen sayfalarında kahramanın bireysel sebeplerle dağa çıkan bir özgürlük savaşçısı olmasından topluluğunun sözcüsü olma yolunda emin adımlarla ilerleyişinin sesidir.

Suçta karışma veya nam alma bireysel sebeplerle gerçekleşebileceği gibi kahramanın romanın olumsuz kişisi tarafından şiddete maruz kalmasıyla da gerçekleşebilir. Sıradan bir köylü ve çoban olarak dünyaya gelen *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1969) romanının kahramanı Atçalı Mehmet de bu kahramanlar arasında yer alır. Ağanın kızına âşık olmak gibi had aşan bir tavır sergileyen ve acımasız ağanın adamları tarafından öldürülmek istenen Atçalı, kendisini savunmak için bu olumsuz kahramanlarla mücadele ederek bir anlamda suç dünyasındaki yerini almaya başlar. Karıştığı suçu ağanın kendisini öldürmesi için gönderdiği Uzun Efe adındaki eşkıyayı öldürerek pekiştiren Atçalı, kısa zamanda adını civar köylerde de duyurarak halkın sevgilisi hâline gelecektir.

Karşılıksız veya imkânı olmayan bir aşk hikâyesinden suçta karışan bir diğer roman kahramanı da Yörük Osman Efe'dir. Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955) romanında, sevdiği kızı bölgenin varlıklı ailelerinden birinin oğluna kaptıran ve ezilmişlik duygusuyla hem sevdiği kızı hem de ağanın oğlunu öldüren Dağlar Kralı Yörük Osman Efe, çözümü dağlarda aramadan önce suç dünyasına karışarak kendi hikâyesinin de yönünü tayin etme yoluna gitmiştir. Burada ele alınan kurgu basit bir aşk hikâyesi gibi dursa da arka planda yatan ana etken sosyal adaletsizliktir. Fakir bir köylü olarak hayatını devam ettiren Yörük Osman Efe, sevdiği kızın tercihini paradan yana kullanması sonucu ezilmişliğini, adaletsiz bir dünyada yaşamanın imkânsızlığını şiddet yoluyla çözmeyi tercih ederek okura da birtakım mesajlar vermek istemektedir.

Basit bir aşk öyküsünden namı bir eşkıya olma yolunda ilerleyen kahramanlar kadar eşkıya romanlarında fazlasıyla yer alan örnek bir diğer örnek ise eşkıyalık öncesi “tütün kaçakçılığı” yapan kahramanlardır. Dönemin şartları gereği maddi getirisi fazla olan bir işe girmek isteyen bu kahramanlar, çözümü devletin yasakladığı ve bir suç olarak gördüğü tütün kaçakçılığında bularak kısa zamanda yasa dışına itilip birer “adi” suçlu konumuna dönüşecektir. Yazarlar tarafından tercih edilen bu kurgu, kahramanların eşkıya olduktan sonra dağlara, adalet savunuculuğu yapacakları sarp kayalıklara hâkim olmalarında onlara büyük bir yarar sağlayacaktır.

Birçok eşkıya romanı arasında efsaneleştirilen ve yaşadığı dönemde devletin azılı düşmanları arasında yer alan Ege'nin ünlü eşkıyası Çakırcalı Mehmet Efe de suç dünyasına ilk adımını tütün kaçakçısı olarak atmıştır. Kısa zaman sonra eşkıyalığa başlayacak olan Çakırcalı, kaçakçılık esnasında takip ettiği yolları kullanıp birçok çetin çatışmadan da sağ salim kurtulmasını bilmiştir. Yaşar Kemal, Çakırcalı Mehmet Efe'nin hayatını kitaplaştırdığı *Çakırcalı Efe* (1972) romanında eşkıyalık öncesi tütün kaçakçılığını şu cümlelerle açıklamaktadır:

“(…) Kaçakçılığa devam etti. Kaçakçılar arasında yavaş yavaş sayılmaya başladı. Kurnazdı. Cesurdu. Ele geçmiyordu. Bütün kaçakçılık hayatında bir kere olsun bir pusuya düşmedi. (...) Efelik Egede, kökü ta ötelere, derine dayanan bir gelenektir. Osmanlıdan, Bizanstan daha eski. Belki de bu dağlar dağ olalı zeybeksiz kalmamıştı. Kaçakçılık bir okuldu. Delikanlıları alıp, eşkıya yetiştiren bir okul. Çok efenin heybesinde, atının eyerinde tütün kokusu vardı” (2014: 21).

Tütün kaçakçılığında ele geçmez “adi” bir suçlu olmasının ardından babasının katili Hasan Çavuş'u öldürerek artık dağlara çekilen Çakırcalı, yaklaşık on beş yıl dağlarda hüküm sürecek bir imparatorluğa imza atıp yaşadığı dönem Ege'de adından söz ettiren bir eşkıya olma başarısı göstermiştir.

Yazarlar tarafından suça karışma ve nam alma olguları genelde eşkıyalık öncesi iyi bir deneyim olarak kurgulanırken bazı romanlarda bu durumun ekonomik yetersizliklerden de kaynaklandığı ele alınmaktadır. Askerden döndükten sonra ailesini geçindirme adına ciddi sıkıntılar yaşayan Mahmudo, çözümü tütün kaçakçılığında bulmuş, bir başka ifadeyle istemeden suç dünyasına karışmak zorunda kalmıştır. Eric Hobsbawm'ın da sıklıkla ifade ettiği gibi ekonomik olayların

eşkivalığın yaygınlaşmasında önemli bir faktör olması, Ömer Polat'ın *Mahmudo ile Hazel* (1973) romanında başarılı bir şekilde işlenmiştir. Maddi imkânsızlıklardan kaçakçılığa başlayan ve bu esnada jandarmalarla girmiş olduğu çatışma sonrası çözümü eşkıya olmakta bulan Mahmudo, olumsuz dönüşümünü yaşayana kadar romanda talihsiz bir kahraman olarak dikkat çekmektedir:

“Köylüler için batmak bilmeyen güneş, Mahmudo ile Hazel için tam yedi kere aceleyle doğup battı. Derken hasretlik azalmaya, Mahmudo Hazel'e, Hazel de Mahmudo'ya doydukça, huzursuzluk da gelmeye başladı yavaştan. Yoksulluğun kara bulutları çoğaldıkça çoğaldı. Mahmudo'nun geldiğinin altıncı mı, yedinci mi günüydü ne, ilk çekişme oldu evde” (Polat 2013: 31).

Burada yazarlar tarafından öne çıkarılan noktalar arasında kahramanların kaçakçılık esnasında jandarma veya kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girmekten kaçınmaları yer almaktadır. Hemen her eşkıya romanında kahramanlar mecbur olmadıkça askerlerle çatışmaya girmek istememektedir. Mecburi durumlar dışında ise kahramanlar, çatışmak zorunda kaldıkları anlarda şiddette ölçülü bir tavır sergileyerek öldürmek için değil sadece korkutmak amaçlı ateş açtıkları görülür. *Mahmudo ile Hazel* romanı dışında aynı durum Refi Cevad Ulunay tarafından kaleme alınan *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem* (1955) romanında da gözükmektedir. Romanın son bölümünde Abdülhamit tarafından affedilerek kır serdarlığına tayin edilen bu eşkıya, hayatının ilk yıllarını tütün kaçakçısı olarak sürdürüp daha sonra dağlara çekilmiştir.

Suçta karışma ve nam alma olgusunun trajik şekilde tezahür ettiği romanlardan biri de *İnce Memed*'dir. Abdi Ağa tarafından çocukluğundan itibaren şiddet gören ve tüm bunlara rağmen isyan etmeyen Memed, Hatçe'nin zorla elinden alınıp ağanın yeğeniyle evlendirilmek istenmesi sonrası Abdi Ağa'yı yaralayıp yeğenini de öldürerek ilk suçunu işlemiş olur. “Pasif köylü” vatandaştan “eylemci eşkıya”ya (Hobsbawm 2014: 44) dönüşüm yaşayan Memed; “Gidip hükümete teslim olmayacağım herhalde. Dağa çıkacağım” (Yaşar Kemal 2018: 120) ifadesiyle bu talihsiz olay sonrası adalete teslim olmak yerine dağlarda eşkıya olmayı tercih etmiştir.

İnce Memed gibi talihsiz bir aşk hikâyesinden dağa çıkmak zorunda kalan bir başka eşkıya da Gezikduran'dır. Reşat Enis Aygen'in kaleminden çıkan *Kara Toprak* (1969) romanında, kahraman Gezikduran yazar tarafından ağa çocuğu olarak tanıtılmaktadır. Ağa çocuğu olmasına rağmen Millî Mücadele'ye destek vermek ve Fransızlarla savaşmak için Millî Mücadele saflarına katılan Gezikduran, köyüne döndükten sonra karısının Veli Ağa tarafından ayartılıp namusunun kirletildiğini öğrenmesiyle Veli Ağa'yı öldürüp dönemin ünlü eşkıyası Hallo'nun çetesine katılır.

Genel bir tablo içerisinde değerlendirildiğinde, suça karışma ve nam alma olgusunun gerçekleştirilmesinde dönemin önemli geçim kaynakları arasında yer alan tütün kaçakçılığının, ekonomik sorunların ve trajik aşk hikâyelerinin öne çıktığı görülmektedir. Tüm bu sebepler dönemin şartları incelendiğinde ve yazarların ideolojik düşünceleri ön plana alındığında, aslında yazarların bu kurguyu sosyal adaletsizliğe bir atıf yapmak için kullandıkları anlaşılmaktadır. Sıradan bir köylü iken istemediği bir suça karışmak zorunda kalan kahramanlar, bir anlamda kendilerine dayatılan hayatı yaşayıp devlet nazarında da “adi” bir suçlu olarak kabul edilir.

3.1.5. Serüvene Atılım

Türlü zorluklarla karşılaşan ve sonunda adaleti sağlama adına dağlara sığınan eşkıya, bireysel sebeplerden tercih etmiş olduğu bu yolda kısa zaman sonra halkın sözcüsü ve ezilmişlerin savunucusu konumuna gelecektir. Bu serüvenin rotası, kahramanın çocukluğuna dayanan uzun bir yolculuktur. Bu yolculuk sırasında roman kahramanı pasif ve edilgen tavrını bir kenara bırakarak artık romanlarda aktif ve eylemci bir konuma gelmektedir. Serüvenin temelinde her ne kadar maruz kaldığı şiddet ve adaletsizlik yer alsada da kahramanın serüvenine yön verecek ana sebep karşılaştığı zorluklara artık “hayır” diyebilme gücünü kendinde bulmasıdır. Çünkü bu “hayır”, kendi içerisinde birçok farklı sorumlulukları da beraberinde getirmektedir:

“Kahraman sözcüğü ‘korumak ve hizmet etmek’ (...) anlamında bir kökten gelen Yunanca bir kelimedir. Kahraman, başkaları için kendi gereksinimlerinden ödün veren kişidir, tıpkı sürüsünü korumak ve ona hizmet etmek için fedakârlık yapan çoban gibi. (...) Psikolojik terminolojide, Kahraman arketipi, Freud'un ego –anneden ayrılan ve kendisini insan ırkının

geri kalanından ayrı tutan kişilik bölümü- olarak adlandırdığı şeyi temsil eder. Nihayetinde, Kahraman, sınırları ve egonun yanlısamalarını aşabilen kişidir, ama başlangıçta tüm kahramanlar egodurlar: Ben, tek, kendini grubun geri kalanından ayrı tutan kişisel kimlik. Birçok Kahramanın yolculuğu, çocuğun anneden ayrılışına karşılık düşen, aileden ya da klandan ayrı kalma öyküsüdür” (Vogler 2017: 71).

1950 sonrası yazarların Türk destan geleneğinden fazlasıyla faydalandığı yukarıda ifade edilmişti. Bu başlık içerisinde de yazarların bir kez daha bu zengin geleneğe başvurarak kahramanın yolcuğunu dinî bir ritüel, kutlu bir amaç ve en sonunda imkânsız başarıya gibi bir anlayışla ele aldıkları görülmektedir. Burada dikkat çeken önemli özelliklerden biri “çile” olgusunun romanlarda fazlasıyla yer almasıdır. Kanun dışı hayatına tercih etmediği bir olaydan sonra başlamak zorunda kalan bu kişiler, serüvenlerine toplumun onlara atfettiği “halk kahramanı” anlayışıyla devam etmek mecburiyetindedir. Çünkü onların itirazları ve haksızlık olarak nitelendirdikleri kavramlar, bütün bir toplumu da etkileyen unsurlardır. Bu serüven, kahramanın topluluğuna ya soylu bir kişi olarak ya da serüveni başarısızlıkla sonuçlanan bir kahraman olarak dönmesiyle neticelenecektir. Serüven, Vogler’in de ifade ettiği gibi “korumak ve hizmet etmek” (2017: 71) amaçları taşısa da aynı zamanda kahramanın kendisini kanıtlaması için muhteşem bir deneyim olacaktır.

Serüvene atılım olgusunda “alp tipi”nin eşkıya romanları ve destanlar arasındaki ilişkinin merkezinde yer aldığı görülmektedir. Gerek *Oğuz Kağan Destanı*’nda gerekse *Dede Korkut Hikâyeleri*’ndeki Basat’ın Tepe Gözü Öldürmesi anlatısındaki gibi kahraman, serüveni boyunca alp tipinin önemli özelliklerinden birisi olan kendini ispat etme mitini gerçekleştirmek zorundadır:

“(…) Türk milletine ait bilinçdışı, müşterek yürüyüşü içerisinde millî ve mukadder bir kahramanda olması gereken ‘davranış repertuarını’ tamamlayarak bu davranış kompleksini Oğuz Kağan’ın şahsına atfetmiştir. (...) Onun kahramanlığını ispatlamak için serüvene çıkması gerekecektir. Bu serüven aslında kahramanın büyüme sürecinde gerçekleştirmesi gereken aşamadan başka bir şey değildir. Bir yönüyle de ‘balinanın karnı’ ya da ‘rahim imgesi’ denilen ruhsal aşama beldesine doğru yapılan bir yolculuktur” (Özcan 2003: 77-78).

Eşkıya romanlarında da benzer bir serüven eğilimi dikkat çekerken kahramanların birçoğu zaman zaman çaresizliklerinden bu yola başvurmaktadır. Yozlaşmış sistem sonucu sömürülmüşlüklerini başka şekillerle ifade etme olanağı

bulamayan bu kişiler, çözümünü dağlarda arayarak bir anlamda kendileri gibi ezilmişlerin sesi, yanlış adalet sisteminin düzelticisi konumunda olmak ister. Ailesini, acımasız ağa tarafından çıkarılan yangında kaybeden ve çocukluğunun büyük bir bölümünü intikam duygusuyla geçiren *Komünist İmam* romanının kahramanı Umur, haklılığını dağlarda arayarak serüvenine ilk adımını atıp hem kendisinin hem de kendisi gibi ezilmişlerin savunucusu olmayı tercih etmektedir:

“Dağlar Umur’u hiç yadırgamadı. Kırk yıllık dost gibi karşıladı onu. Ak çamlar, kara taşlar, yeşil otlar gülümsediler. ‘Sen ki bizi deyip gelmişsin, başımız üstünde yerin var. Esen yeller, yaban eller gayrı dokunamaz kılına. Biz bizden olanı tanır ve koruruz’ dediler. Umur’un ilk işi baba dostu Goca Omar’ı bulmak oldu. Goca Omar ki, eşkıyaların piri, Koplarnın namusuydu. Çevre halkı, ona inanır, başına yemin ederdi: ‘Seri Omar’a vallah!’ diye” (Kıyafet 1969: 33-34).

Umur, Türk destan anlatılarında olduğu gibi “eşik” aşamasından bir adım öteye geçerek artık kahraman olma yolunda ilerlemektedir. Bu adım, kahramanın tüm hayatını etkilemekle birlikte serüveni sonunda başarı elde etmesi hâlinde tüm bir coğrafyanın/topluluğun da zaferi olacaktır. Burada önemli olan kahramanın serüvene atılma kararı vermesi ve bu karar sonrası göstereceği inanmışlık duygusudur.

Eşkiya anlatılarında kahramanın serüvene çıkışı aynı zamanda egemen otoriteye de bir başkaldırıyı ifade etmektedir. Başta maddi konular olmak üzere birçok konuda pasif, kaderine boyun eğen ve ezilmişliğine ses çıkarmayan köy toplumu; kendi topluluğunun mensubu olan kahramana kendi iradesini de teslim ederek bu savaşta onun yanında yer aldığı mesajını verir. Çünkü bu başkaldırı onlarca yıl süregelen adaletsizliğin değişim isteği, var olan iktidarın artık başka bir el tarafından yönetilmek istenmesi talebidir. Dolayısıyla bu süreçte de kahramanı birbirinden zorlu bir serüven beklemektedir. Ancak her zorlu aşama kahramanın kendisini bulma, özgüvenini yenileme ve egosunu yükseltme adına kayda değer bir yolculuktur:

“Sıradan köylü topluluklarında bu insanlardan çok fazla sayıda çıkmayabilir, ama her zaman böyle birileri olmuştur. Bir adaletsizlik ya da zulümle karşılaştıklarında, güç ya da sosyal üstünlük kimdeyse o kişi ya da kişilere uysalca boyun eğmeyip, direnişe geçen ya da kanun kaçağı haline gelen insanlardır bunlar. Şunu aklımızdan çıkarmamız gerekir ki, baskılara

karşı direnişe geçmek ‘asil’ bir soyguncunun karakteristik çıkış noktasıysa, direnme yolunu seçenlere karşılık adaletsizliği sindirenler de vardır” (Hobsbawm 2011: 52).

Serüvene atılım konusunda; *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* ve *Atçalı Kel Mehmet Efe* romanları öne çıkmaktadır. Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan her iki romanda, kahramanlar; kanun dışı hayatlarına itilişlerinin ardından eşkiya olmaya karar vererek kendi serüvenlerini de başlatmak zorunda kalır. Romanda, Yörük Osman’ın dağa çıkış sebebi hazin bir aşk hikâyesi olarak anlatılsa da arka planda yatan sebepler arasında güçlü-güçsüz, haklı-haksız ve adalet-adaletsizlik çatışması yer almaktadır. Sevdiği kızın bölgenin sözü gecen ağalarından biriyle evlendirilmesi sonrası hem sevdiği kişiyi hem de kocasını öldüren Yörük Osman Efe, sıradan ve güçsüz bir köylü olarak bu mücadeleyi güçlülerden ve haksız olanlardan kazanamayacağını bildiği için eşkiyalık yapmaya karar verir.

Atçalı Kel Mehmet Efe’nin durumu ise eşkiya romanlarında sıkça karşılaşılan bir serüven olarak dikkat çekmektedir. Yörük Osman Efe’de olduğu gibi arka planda bir aşk hikâyesi yatmasına rağmen köyde kalması durumunda ağanın ve acımasız adamlarının hedefi olacağını bilen Atçalı Kel Mehmet Efe, dağa çıkarak eşkiya olmaya karar verir. Köyden ayrılmasının ardından ağanın adamlarının annesine türlü kötülükler yapması ve en sonunda annesinin yaşadığı evi terk etmesinin istenmesi Atçalı’nın hayatında bir dönüm noktası olacaktır. Bu romanda dikkate değer nokta ise kahramanın yolculuğunda karşıt-kahramanlar olarak nitelendirilen kişilerin roman kurgusunda büyük rol sahibi olmalarıdır. Ağanın baş düşmanı olması sebebiyle katline ferman verilen ve ağa tarafından görüldüğü yerde öldürülmesi emredilen Atçalı, romanda acımasızlığıyla ön plana çıkan Uzun Efe’yi öldürerek serüvenine ilk adımını atmış olur. Bu durum “eşik” olgusunun aşılması ve kahramanın gerçek kimliğini bulması adına önemli bir etkidir. Çünkü ölmesi durumunda hikâyesine yön veremeyecek olan kahraman, romanda anti-kahraman olarak nitelendirilen kişi veya kişileri öldürerek bir başka ifadeyle ilk sınavını da başarıyla vermiş olacaktır:

“(…) Arkasından daha fazla tereddüt etmeden tetiğe dokundu. Şiddetli bir patlama kahveyi sarstı. Uzun Efenin elinden tüfeğinin düştüğü görüldü. Efe karnını tutuyor, danalar gibi bağırıyordu. Sonra iki büküm olarak yere düştü ve kıvrınmağa başladı. Diğer efeler hareketsiz duruyorlardı. (...) En ufak bir itaatsizliğin ölümle sona ereceğini çok güzel anlamışa benziyorlardı” (Sertoğlu 1969: 78).

Serüvene atılma noktasında hiçbir tereddüt göstermeyen Atçalı Kel Mehmet Efe, sadece roman kahramanı değil; aynı zamanda 1829-1830 yılları arasında Aydın İhtilali'ni başlatan bir halk kahramanı olarak da gözükmektedir. İlk eşiği aşmasının ardından serüvenine “adi” bir suçlu olarak başlayan bu kişi, ilerleyen zamanda tarih kitaplarında yer alacak bir kahramana dönüşerek bu serüvenin ne denli kararlılık gerektirdiğinin temsilcisi olacaktır.

Eşkîya romanlarına örnek olma adına serüvene atılım konusu, Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Çakırcalı Mehmet Efe* (1955) ve Yaşar Kemal'in *İnce Memed* (1955) romanları büyük önem arz etmektedir. Bu önem, her iki kahramanın da serüvene atılmalarının ardından sergiledikleri tavırdan gelmektedir. Babasının ölümünün ardından eşkıya olmasına kesin gözüyle bakılan ve küçük yaşlardan itibaren bu telkinlerle yetişen Çakırcalı, Hasan Çavuş'u öldürüp serüvenine adım atmak zorunda kalır. Hasan Çavuş'un devlet çalışanı olması ve aynı zamanda devleti temsil eden bir konumunda bulunması, Çakırcalı'nın sadece Hasan Çavuş'la değil bu yozlaşmış ve haksızlığa göz yuman sistemle de mücadelesi anlamına gelmektedir. Bireysel gerekçelerin sebep olduğu bu serüvende kahraman kısa süre sonra Hasan Çavuş'un temsil ettiği sisteme de saldırarak gücünü kanıtlama yoluna gidecektir. Mitolojik hikâyelerdeki “canavar”ı temsil eden Hasan Çavuş ve onu öldürerek mitik bir kahramana dönüşen Çakırcalı, ilk sınavını başarıyla tamamlayıp aynı zamanda fenomenleşme başarısı da göstermektedir:

“Mit kahramanlarının taşıdığı (ve temsil ettiği) bilinç; birincil varoluşuyla, sonradan kendisinden ayrışacak her türlü nesnenin ‘ana’sı niteliğindeki kaotik ‘bütün’den doğar; ardından –henüz- çelimsiz bir çocuk olarak emekleyerek anne kucağından (‘Ana’ Tanrıça ve temsilcilerinden) uzaklaşır; gençliğin gücü, direnci ve ‘deli’kanlılığıyla ayakları üzerine dikilir” (Saydam 2013: 57).

İnce Memed romanında da benzer bir serüvenle karşılaşılacaktır. Türlü işkencelere ve Abdi Ağa'nın acımasız şiddetine maruz kalmasına rağmen romanda itaatkâr bir tavır sergileyen İnce Memed, Hatçe'nin zorla elinden alınmasının ardından Abdi Ağa'yı öldürmeyi göze alarak serüvenine de ilk adımını atar. Hatçe'ye kadar hemen her türlü zorbalığı sindirmek zorunda kalan ve edilgen bir tavır

sergileyen Memed, bu olay sonrası hâkim güç konumunda bulunan Abdi Ağa'ya isyan ederek kendi serüveninin de ne şekilde ilerleyeceğinin kararını verir. Eşkıya olmaya karar vermesinin ardından Süleyman Emmi'den ilk telkinlerini alan Memed, yolculuğunun rotasını çizerek sabit/hareketsiz durumunu dinamik/hareketli duruma getirerek serüvene atılma adına kararlılığını ortaya koymakta ve Süleyman Emmi de burada Memed'e yol gösteren "bilge yaşlı rehber" konumunda yer almaktadır.

Serüvenine Hatçe'ye duyduğu sevgiyle başlamasının ardından her bir ciltte büyüyen, olgunlaşan ve en önemlisi sömürülen köylünün umudu hâline gelen Memed, sonraki ciltlerde de acımasız ağaları öldürmeye devam ederek aslında kendi hikâyesini tekrarlamaktadır. Sonu gelmeyen mücadeleler ve umutsuzlukla geçen günlere rağmen kararlılığını koruyan Memed, her bir cildin sonunda acımasız ağaları öldürüp atını dağlara sürerek bir sonraki macerasının da bekleyicisi olacaktır.

Yukarıda bahsedilen romanlar dışında "Serüvene Atılım" teması *Çepel Dünya* (1971), *Mahmudo İle Hazel* (1973) ve *Kamalı Zeybek* (1979) romanlarında da benzer temalarla kurgulanmıştır. Kahramanların birçoğu serüvenlerine mecbur kaldıklarından, istemedikleri bir suç işlemelerinden ve yozlaşmış adalet sisteminden başlar. Kahramanlar arasında zaman zaman serüvene atılım konusunda tereddütler görülse de başka etkenlerin yazarlar tarafından kurguya dâhil edilmesi sonucu kahramanların bir şekilde bu yolculuğa çıktıkları görülür. İlk eşik olarak adlandırılan ve birçok Türk destanına da konu olan serüven teması, kahramanın kendini bulması, gücünü ve yiğitliğini ispat etmesi ayrıca topluluğun sözcüsü olması açısından önemlidir. Çünkü onun mücadelesi kısa bir zaman sonra büyük bir çoğunluğun mücadelesi olacak ve onların bireysellikleri zamanla toplumsallaşma yoluna dönüşecektir.

Eşkıya anlatılarındaki serüven sürecinin destanlarla örtüşen yanları da dikkat çekicidir. Berna Moran'ın ifadesiyle 1950 sonrası yazarlar sıkça zengin halk edebiyatı anlatılarına başvururken eşkıya romantizminin kurgulanmasında da yardımcı kahramanlar aracılığıyla halk edebiyatı motiflerinin romanlarda yer aldığı fark edilmektedir. İlk olarak, kahraman; serüvenine atılmadan önce kendisine "rehberlik" eden yardımcı roman kişisiyle tanışır ve bu kişi roman kahramanının serüvene atılım konusunda ona yol gösterici konumda yer alması dikkat çekicidir.

Komünist İmam romanında kahraman Umur'un yol göstericisi ve romanda rehberliğini yapan Goca Omar, hem Murat Sertoğlu'nun *Çakırcalı Mehmet Efe*'si hem de Yaşar Kemal'in *Çakırcalı Efe* romanında Çakırcalı'ya deneyimlerini aktaran ve her türlü zorlukta yanında bulunan Hacı Eşkîya, *Kamalı Zeybek* (1979) romanında Kamalı'ya yardım eden ve tavırla ona örnek olan soylu eşkıya Köseoğlu, *Çepel Dünya* (1971) romanında roman kahramanı Alo'dan daha çok ön plana çıkarılan ve eşkıyalığı zamanında bir efsane olarak nitelendirilen Kara Paşo ve *İnce Memed* romanında kahramanının yol göstericisi, onun serüvenine atılımında yardımcı konumunda bulunan Süleyman Emmi; destanlardaki “rehber”, “yol gösterici”, “bilge yaşlı adam” veya “aksaçlı bilge” konumundadırlar. Kurgu içerisinde yer almamalarına veya çok az yer almalarına rağmen deyim yerindeyse romanda kilit bir rol üstlenen bu kişiler, kahramanın kendi iç yolculuğu öncesi onlara yol gösteren, yardımcı olan kişiler olarak ön plana çıkar. Örneğin, İnce Memed-Süleyman Emmi ilişkisinde Süleyman Emmi'nin yol gösterici nasihatleri gibi:

“Bana bak! Oğlum İnce Memed, dedi. Suçsuz adamı, az suçu olan adamı, parası için adam öldürürsen iki elim yakanda olsun. (...) Eğer bir Abdi Ağaya daha rastlarsan, onu da öldürmezsen gene iki elim yakanda olsun. Yüz tane Abdi Ağa görürsen, yüzünü de öldür” (Yaşar Kemal 2018: 123).

Eşkîya romanlarındaki serüvene atılım sürecinin destanlarla olan bir diğer benzerliği ise anti-kahraman, olumsuz-kahraman ve zaman zaman “canavar” olarak nitelendirilen roman kişilerinin kahramanın hikâyesinde önemli bir role sahip olmasıdır. Bu benzerlik, sadece destanlarla sınırlı olmayıp mitolojik anlatılarda da karşılaşılan bir durum iken anti-kahraman rolündeki bu kişiler bir şekilde kahramanı bu yolculuğa sevk ederek aslında esas kurgunun da inşasına sebep olmuştur. Hasan Ağa (*Komünist İmam*), Çakırcalı Mehmet Efe'nin Kamalı Zeybek'in efesi Köseoğlu'nu öldürmesi nedeniyle Çakırcalı Efe (*Kamalı Zeybek*), Demiroğlu Ağa (*Çepel Dünya*) ve Abdi Ağa (*İnce Memed*) gibi kişiler, mitolojik anlatılardaki ve destanlardaki olumsuz-kahraman imajına sahiptirler ve bir anlamda kahramanın serüvene atılımı konusunda kurguya doğrudan etki eden kişilerdir.

Bu benzerliğin altında yatan en önemli sebep mitolojik öykülerin ve destanlardaki kurgu yaratılışının evrensel bir özellik taşımasıdır. Hemen her kahramanlık hikâyesinde benzer motiflere rastlamakla birlikte, 1950 sonrası yazarların da bu zengin kültürden faydalanarak kaleme aldıkları eşkıya romanlarını benzer mitik yapılarla ve motiflerle kurguladığı fark edilmektedir. Birçok anlatıda bu tarz kahramanlar sıradan, hemen her toplumun içinden çıkabilecek kişi veya kişiler görüntüsü vermektedir. Ancak bu kişilerin özel yeteneklere sahip olması, adaleti sağlama adına tehlikeye atılmaktan çekinmemesi ve en sonunda topluluklarına “ölümsüz” bir kahraman edasıyla dönmesi yazarlar tarafından ısrarla vurgulanan noktalar arasında yer almaktadır.

3.1.6. Serüven Yolculuğundaki Eylemler ve Soyluluk

Eşkıya romanlarında kahramanın serüvene atılım göstermesindeki motivasyonu kadar serüven süresince takınmış olduğu tavır ve sergilemiş olduğu kararlılık da dikkat çekicidir. Bu eylem ve kararlılık, kahramanın topluluğu üzerindeki saygınlığını veya reddedilişini belirleyecek olmasından eşkıyanın hemen her hareketi topluluğu tarafından yakından takip edilerek ona olan bakış açısını belirlemektedir. Burada vurgulanmak istenen nokta, bu tavır ve eylemlerin “soylu” mu yoksa “soysuz” mu olduğudur.

Bu bölüm, kahramanın eyleme geçme ve bu süreçte karşılaştığı zorlukları aşma adına da romanların en önemli bölümleri arasında yer alır. Çünkü önceki başlıklarda olduğu gibi serüven yolculuğundaki eylemlerde de yazarların fazlasıyla Türk destan geleneğinden ve mitolojik anlatılardan faydalandıkları görülmektedir. Kahramanın imkânsızı başarması, topluluğuna zarar veren kişi ya da kişileri öldürmesi veya onlar karşısında kayda değer bir başarı elde etmesi, yazarlar tarafından dikkatle vurgulanmak istenen noktalar arasındadır:

“Erkeklerin çocukluk ve gençlik dönemlerine ait arketipik görevleri, dünyanın her yerinde mevcut olan kahramanlık mitlerinde sembolleşmiştir. Bunlarda kahramanın evini terk edişi ve başından geçen pek çok deneme ve girişim konu edilir. Ejderha veya canavarla savaşmak gibi çetin tecrübeler neticesinde olaylar doruğa tırmanır” (Stevens 1999: 76).

Eşkıya anlatılarına konu olan kahramanlık hikâyesi yukarıda ifade edildiği gibi evrensel bir nitelik taşımakta, eşkıyanın sergilemiş olduğu tavır aslında büyük

bir çoğunluğun tavrı ve düşüncesi olarak değerlendirilmektedir. Bu tavrın ortaya çıkmasında ise eşkıyayı başkaldırıya götüren sebeplerin halkının istekleriyle ortak paydada buluşması görünmektedir. *Üç Anadolu Efsanesi*'ndeki (tarihsiz) kahraman Köse Kenan da aynı gerekçelerle dağa çıkıp eşkıya olmaya karar veren ve hemen her zaman topluluğunun yardımını gözeten bir eşkıya olarak serüvenini devam ettirmektedir:

“Köse kendini bildi bileli Çamlıbeli tutmuş, burada yol kesiyor, kervan soyuyor, obalar donatıyordu. Köse Kenanın yüreği demircilerin örsü gibiydi. Ve bu yürek yalnız fakir fıkara için çarpıyordu. O olmasaydı, o Çamlıbeli tutmasaydı, fakir fikaranın hali dumandı. Yaşı da gelmiş geçiyordu. Biliyordu ki o bu Çamlıbeli tutmasa, bir ölüverse, keleşleri o gün hemen dağılıverirler. Fakir fıkara da öyle perperişan kalır” (Yaşar Kemal tarihsiz: 96-97).

Serüvene atılmasının ardından artık eylem durumuna geçen kahraman, bu süreçte halkın takdirini kazanacak tavırlar sergileyerek kısa zaman sonra aradığı desteği de elde eder. Romanlarda; ezilmişlerin, haksızlığa uğrayanların ve edilgen durumda bulunan topluluğunun sözcüsü olarak birtakım tavırlar sergileyen eşkıya, meşru iktidar tarafından potansiyel suçlu olarak görülmesine rağmen halkın gözünde kahraman ve kurtarıcı bir figür olarak değerlendirilmektedir:

“Sosyal eşkıyalık bir tepki ve direnç kurumu olarak, kır/köy insanının, denetleyemediği merkezi otoriteye ve ona bağlı olan ya da ona dayanarak yaşayan yerel otoriteye başkaldırısının simgesi yani sosyal protestonun en ilkel biçimidir. ‘Sosyal eşkıyalık’ bir başka anlatımla, zenginlere, yabancı işgalcilere, baskı uygulayanlara ya da geleneksel düzeni bozup, adaletsizliği yayan sömürücü güçlere karşı, sessiz, güçsüz ve köylü kitesinin yukarıda belirttiğimiz güçlülere karşı kendini korumasının, simgesel olarak direnmesinin yaygın, somut ve evrensel bir örneğidir” (Yetkin 2003: 9-10).

1950-1980 arasında eşkıyalık temasını konu edinen romanlarda kahramanın eylemlerine geniş bir yer verilerek okuyucunun dikkati çekilmek amaçlanmıştır. Yazarlar, bu bölümlerde daha çok kahramanı övme ve onların eylemlerini takdir etme kurgusuna yer vererek bir anlamda eşkıyalığa olan romantik bakış açılarını da eserlerine yansıtmıştır. Bu romanlarda dikkat çeken husus ise eşkıyanın halkı sömüren acımasız ağayı ve yerel yöneticileri dize getirmesi, kendi bölgesinde adaleti sağlaması ve sözüne güvenilir birisi olmasıdır. Tüm bunların dışında eşkıyanın

fakirlere, yardıma muhtaçlara kol kanat gemesi ve en önemlisi “namus” kavramına dikkat etmesi öne çıkan noktalar arasında yer alır.

Dağlar Kralı Yörük Osman Efe, bu özelliğiyle dikkat çeken romanlar arasındadır. İzmir ve bölgesindeki faaliyetleriyle dikkat çeken Osman Efe, dağda kaldığı süre içerisinde halkın sevgisini kazanarak “soylu” bir eşkıya olarak anılmıştır. Sadece yardıma muhtaç olanlara kol kanat gemesiyle ön plana çıkmayan bu efe, aynı zamanda bölgede faaliyet gösteren ve acımasızlıklarıyla Rum hegemonyasını bölgede canlı tutmaya çalışan Rum çetelerle de olan mücadelesiyle de öne çıkar. Dağda kaldığı sürede “karşı-sosyal eşkıya” olarak nitelendirilecek birçok Rum çetesini dağıtma başarısı gösteren Osman Efe, Murat Sertoğlu tarafından kan dökmekten hoşlanmayan, devlet malına zarar vermeyen ve ilk cinayeti dışında sebepsiz yere kimseyi öldürmeyen bir eşkıya olarak anlatılmaktadır (Sertoğlu 1955: 59).

Serüvenleri süresince halkın onayını almaya özen gösteren eşkıyalar, harama el uzatmamaları gibi namusa el uzatmamalarıyla da öne çıkmaktadır. Hemen her eşkıya anlatısında yazarlar özellikle bu kavrama atıfta bulunarak “soylu”luğa giden yolda namusun önemli bir kavram olduğunu belirtmek ister. Namus teminin ısrarla ön plana çıkarıldığı romanlardan biri Refi Cevad Ulunay tarafından kaleme alınan *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem* adlı eseridir. Ulunay, romanda; eşkıya kahramanı Balçıklı Edhem’in otoritesini ve güvenilirliğini ayrıca namus konusundaki hassasiyetini vurgulamak için evli bir kadınla ilişki yaşayan öz yeğenini gözünü kırpmadan öldürttüğünü anlatarak bu temayı pekiştirme yoluna gitmektedir. Muharrem Kaya, *Türk Romanında Destan Etkisi* (2004) kitabında romanla ilgili bazı değerlendirmelerde bulunarak Balçıklı Edhem ve Çakırcalı Mehmet Efe arasındaki benzerlikleri dile getirip Edhem’in Çakırcalı imajından esinlenilerek kaleme alındığı görüşünü savunmaktadır:

“Refi Cevad Ulunay’ın *Dağlar Kralı* romanı, Balçıklı Edhem ve altı kişilik çetesinin maceralarına dayanır. Fakat romandaki olaylar, Çakırcalı Mehmet Efe’yle ilgili anlatıların başka isimler ve coğrafyayla canlandırılmasından başka bir şey değildir. Romanda Edhem’in eşkıyalığa başlamasına sebep olan olaylar ve eşkıyalığının sonu Çakırcalı’dan farklıdır. Ama eşkıyalık dönemi Çakırcalı Mehmet Efe’yle ilgili anlatıların aynısıdır” (2004: 188).

Eşkîyanın eylem ve kararlılığının “soylu”ya dönüştüğü bir başka roman da Tarık Dursun Kakıncı tarafından kaleme alınan *İnsan Kurdu* (1959) romanıdır. Bu romanda başlığa konu olan kahraman ikincil bir karakter olarak nitelendirilse de yazarın anlatımından Muratağa adındaki eşkıyanın halkın çıkarını gözeten, zor anlarında ezilmişlerin yanında olan ve kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girdiğinde can almaktan sakınan bir şaki olduğu vurgulanmaktadır.

Kahramanın roman süresince geçirdiği dönüşümler, yaşadığı duygu yoğunluğu ve adalet arayışı da serüvene atıldığı andaki gibi kalmayıp zaman zaman farklılık gösterebilmektedir. Bu süreç, yukarıda da ifade edildiği gibi romanların olay örgüsünün çözümlenmesinde ciddi bir eşik olarak okuyucuya sunulurken eşkıyanın yaşadığı dönüşüm de olumludan olumsuz, haklıdan haksıza evrilmektedir. Bu kurgunun başarıyla ele alındığı roman ise *Mahmudo ile Hazel*’dir. Önceki başlıklarda ifade edildiği gibi eşkıyalığa hiç de istemediği bir suç yüzünden başlamak zorunda kalan Mahmudo, her geçen gün yasa dışı iktidarını halkın aleyhinde kullanarak kısa zamanda topluluğunun nefretini kazanmıştır. Serüveni süresince gücü elde eden ve elde ettiği güçle giderek soysuzlaşmaya ve olumsuz yönde dönüşüm yaşamaya başlayan roman kahramanı, sahip olduğu ünü de acımasızlığına ve halkın üzerinde yarattığı korkuya borçludur (Kaya 2004: 238).

Mısto Ağa’nın aşiretin eşkıyası olma teklifini reddederek kısmen eşkıya anlatılarındaki erdemli/soylu davranışlardan birini sergileyen Mahmudo, karısı Hazel ile dağlarda kaldığı süre içerisinde “karşı-sosyal eşkıya” anlatılarındaki kahraman tipolojisine yaklaşmaktadır. Mahmudo namusa göz dikmeme, şiddette ölçülü olma ve halka zarar vermeme gibi eylemlerden uzaklaşarak “soylu” başladığı macerasına “soysuz” bir eşkıya olarak son vermek zorunda kalmıştır:

“Mahmudo ile Hazel tam yedi güz aştılar Aladağlar’ı. Yedi kış Aladağlar’da, yedi yaz da Saragöl’de geçti. (...) Vurdu, kırdı, yaktı. Attığını vurdu tuttuğunu vurdu. Vurdukça nam saldı. (...) Acımadı. Acıya acıya acıyı unuttu yedi yılda. Hizmetkâr olduğu günleri unuttu. Baş eğdiği, el bağladığı günleri unuttu. Anadan doğma eşkıya, soydan eşkıya bildi kendini. (...) Talan vurdu, kuş vurdu, jandarma vurdu. Kaybettikçe vurdu, kazandıkça vurdu. Ağlayanı vurdu, güleni vurdu. Vurdukça kudurdu” (Polat 2013: 216).

Romanda, Mahmudo ve Hazel'in değişimleri başarıyla ele alınırken romanın yazıldığı dönemde diğer örnekler kadar ses getirememesinin nedeni ise ilerleyen sayfalarda Mahmudo ve karısı Hazel'in kahraman-eşkiyadan "karşı-sosyal eşkiya"ya dönüşmesi olmalıdır. Eşkiya romantizmini ağır bir dille eleştiren ve Türk romanındaki eşkiya anlatılarında Kemal Tahir çizgisini benimseyen Tuncay Şenkal, *Mahmudo ile Hazel'i İnce Memed*'le karşılaştırarak her iki roman hakkındaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Ömer Polat, geniş reklam imkanlarıyla piyasaya sürülen bir İnce Memed'i Adana'nın Toroslarından alıp Ağrı'nın dik yamaçlarına kondurmuştur, diyebiliriz. Aynı görüş, aynı sistem anlayışı. Birinde toprak reformu, birinde uçkur düşkünlüğü.. Yalnız bir fark var. Her nedense İnce Memed, namusluluk çizgisinden pek sapma göstermemiştir. Fakat Mahmudo, fakire, çobana karısını peşkeş çekmekte bir sakınca görmemiştir. Eh, eşkiyalıkta bu kadar da olur denecekse, söylenecek bir söz kalmaz tabi." (1979: 13).

Eşkiya anlatılarındaki serüven süresince sergilenen eylemler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki başlık altında ele alınırken kahramanın tavrı serüvene ne şekilde devam edeceğinin de belirleyicisi olmuştur.

Eşkiyalık, bireysel eylemlerin ağırlıklı olduğu bir hareket olmasına rağmen zamanla topluma mâl olarak geniş çevrelerde karşılık bulma eğilimi de gösterir. Romanlar arasında bu tavrın en net sergilendiği eserler, *Çakırcalı Efe*, *İnce Memed* ve *Çepel Dünya*'dır. Her üç romanda da kahraman-eşkiya halk tabanında karşılık bulacak eylemlere imza atarak serüvenlerini Eric Hobsbawm'ın tespitiyle soylu/asil olarak devam ettirecektir.

Çakırcalı Efe (1972) romanında Çakırcalı'nın evlenme çağında olan ancak maddi imkânsızlıklardan evlenememiş gençleri evlendirmesi kadar o dönem halka zulmeden Arnavut çetelerle mücadelesi de dikkat çekmektedir. Gerek Murat Sertoğlu gerekse Yaşar Kemal anlatısındaki Çakırcalı Mehmet Efe profilinde; efenin özellikle Çerkeslere ve Arnavutlara karşı acımasız oluşu ön plana çıkmaktadır. Bu tarz davranışlarıyla kısa zamanda halkın saygısını kazanan Çakırcalı, aynı zamanda Ege Bölgesi'nde korkulan bir efe olma başarısı da göstermiştir:

"Çakırcalının nişanlı fikara kızlara çeyiz, yoksullara yardım yapışı on iki köyden taşmış, bir sevinç yeli gibi eteklerden Aydın ovasına, Ödemiş, Karıncalının Yörüklerine, ta İzmir'e

kadar ulaşmıştı. Son yıllarda böyle davranan ilk efeydi Çakırcalı. (...) Bundan sonra, Çakırcalı adına eşkıyalık yapan dokuz Arnavutu diri diri yakışı da ortalığı allak bullak etmiş, dört bir yana korku salmıştı” (Yaşar Kemal 2014: 45).

Eşkîyanın dağlarda hüküm sürdüğü süre boyunca sergilemiş olduğu tavırlar arasında rakip eşkıya gruplarının da bertaraf edilmesi öne çıkmaktadır. Bu durum, eşkıyanın halk arasında giderek efsaneleşmesinin yanı sıra aynı zamanda diğer eşkıya gruplarına da gözdağı vermek için önemi inkâr edilemez bir hamle olarak görünmektedir. Bu eşkıyalar arasında ise bir kez daha Çakırcalı Mehmet Efe'nin hamleleri dikkat çeker. Çünkü eşkıyalığı kadar zekâsıyla da dikkat çeken bu efe, Ödemiş dağlarında hüküm süren ve kendisine rakip olarak gördüğü bir başka efe olan Poslu Mehmet'i öldürerek rakiplerinin de dağlardaki hükmüne son vermeyi amaçlamaktadır:

“Manzara o kadar hazin ve o kadar fecidi ki, hepsi taş gibi donup kaldılar. Biraz evvel gök gürültüsü gibi etrafı karıştıran bağırsıklar ve feryatlar bir anda bıçakla kesilir gibi kesilmişti. Yalnız bir türlü ölmek istemiyen ve çırpınan iki cesedin çıkardığı korkunç sesler ve Çakırcalının boğuk hıçkırıkları duyuluyordu” (Sertoğlu 1965: 115).

Yukarıda bahsedilen durumlar *İnce Memed* ve *Çepel Dünya* romanlarında da yaşanır. Ancak tek bir farklılıkla *İnce Memed* romanının diğerlerinden ayrıldığı ifade edilmelidir. Yoksullara yardım etmesi kadar köylüyü bilinçlendirip bir anlamda toprak reformu gerçekleştirmek isteyen Memed, bu özelliğiyle eşkıya romanları arasında “tek” örnektir:

“*İnce Memed* dörtlemesi boyunca İnce Memed, dışa açıldıkça bilinçlenen, aydınlanan Türk köylüsünün simgesine dönüşür. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'le simgeleştirdiği Türk köylüsünün ‘ütopya’sı, herkesin kendi toprağını ekip biçtiği, herkesin kendi kazandığının kendisinin olduğu bir yaşam biçimidir. *İnce Memed*'de, üretim ilişkilerinin niteliğinde bir değişme olup olmayacağına, zenginle yoksul ayrımının, güçlü güçsüz ayrımının ortadan kalkacağına ilişkin açıklamalar yoktur; kapitalizm tartışılmaz. Düşlenen ‘ütopya’, topraksız köylünün topraklandırılmasından ibarettir. Yaşar Kemal'in *İnce Memed* dörtlemesinde betimlediği ‘ütopya’, olayların geçtiği 1933-1938 yılları arasındaki Türkiye'nin feodalleşen toprak mülkiyeti sistemi karşısında köylünün kendine yeterliğini sağlayacak bir ‘toprak reformu’nun gerekliliğini anlatır” (Akın 2007: 98).

İnce Memed örneğinde olduğu gibi Yaşar Kemal, anlatısını diğer eşkıya romanlarından bir adım öteye taşıyarak kahramanı Memed'i "sosyal" bir eşkıya olarak yaratmıştır. Memed'in talebi ve özlemi bireysellikten öte toplumsallığı ifade ederken bu durum kanun dışılığı itilen eşkıya romanlarında karşılaşılmayan bir özellik olarak anlam kazanmaktadır.

Genel hatlarıyla değerlendirildiğinde eşkıya romanlarındaki serüven yolculuğunda sergilenen eylemler hemen hemen aynı özelliklerle okurun karşısına çıkmaktadır. Eşkıyaların birçoğu adalet sistemindeki aksaklıklar dolayısıyla "mecbur" kaldıkları bir hayatı yaşamak, bu süre zarfında da topluluklarının faydasına eylemler ortaya koymak ister. *Mahmudo ile Hazel* örneğinde olduğu gibi kahramanın serüvenine hangi amaçla çıktığı ve bu serüven süresince sergileyeceği tavrın topluluğunun ne derece onayını alacağı ise olay örgüsündeki kırılma anları olarak belirmektedir. Çünkü bu süreçte sergilenen tavır ve roman kahramanının gösterdiği refleks, kişinin özlemini duyduğu topluluğuna kahraman mı yoksa soyluluktan soysuzluğa dönüşen bir "karşı-sosyal eşkıya" olarak mı döneceğinin de göstergesidir.

Romanlar arasında bu başlıkla ilgili olarak dikkat çeken son nokta ise yazarların mitolojik anlatılardan ve destan geleneğinden fazlasıyla etkilenmeleridir. Önceki başlıklarda olduğu gibi romanların bu bölümlerinde de yazarların kahramanlarına "tanrısal" özellikler atfettiği görülmektedir. Tüm bir topluluk boyunca korkulan veya karşılaşılmak istenmeyen bir anti-kahramanın yenilmesi, bozguna uğratılması ve bunun sonucunda da serüven süresince sergilenen tavrın kutsallığı yazarların ısrarla vurguladığı noktalar arasında yer almaktadır.

3.1.7. Sömürü Düzeni ve Eşkıya

Teorik kaynakların birçoğunda eşkıyalık olgusunun ortaya çıkışında çeşitli sebepler ileri sürülmekte ve bunlardan biri -belki de en önemlisi- toplumsal yapıda var olan adaletsizlik ve buna bağlı olarak gelişen sömürü düzenidir. Tarıma dayalı ekonomilerde de fazlasıyla görülen sömürü düzeni, 1950 sonrası yazarların da eğildiği temalar arasında yer alıp eşkıya romanlarında fazlasıyla kendisine yer edinmiştir.

Sömürü düzeni içerisinde özellikle ağa, mütegalibe ve yerel yöneticiler ön plana çıkmaktadır. Ancak bu yapının oluşmasında pasif köylü tavrın etkenler arasında yer aldığı da söylenebilir. Eşkıyalık olgusuna bakış açısını kuramlaştırarak bu konuda çalışma yapacaklara ciddi katkılar sağlayan Eric Hobsbawm, eşkıyalığın tarihsel gelişimi hakkında dikkat çeken yorumlara yer vererek sömürü düzeni ve eşkıyalık arasındaki olguyu şu şekilde açıklamaktadır:

“(…) Eşkıya-öncesi toplumlar sınıflı ve devletli toplumların parçasını oluşturmaya başlarken, eşkıyalığın doğuşu; kapitalizmin yerel ölçekte ve dünya ölçeğinde yükselişinden itibaren, eşkıyalığın dönüşmüş halleri; arada kalan devletler ve toplumsal rejimlerde eşkıyalığın uzun serüveni. (...) Tarihinin uzun ikinci aşamasında toplumsal bir olgu olarak eşkıyalık, köylü toplumlarında sınıf, servet ve güç dağılımı bağlamında ortaya çıkar” (2014: 9-11).

MÖ 73 yılında kölelik düzenine başkaldırarak tarihî kaynaklara Spartacus İsyanı olarak giren, bu sisteme ilk kafa tutuşu sergileyen Spartacus ve arkadaşları, canlarıyla ödemek zorunda oldukları bu başkaldırıyla prototip olmuş; sinemadan edebiyata birçok türe kaynaklık etmiştir. 1950 sonrası yazarlarda da bu etkinin varlığı görülür. Çünkü 1950 sonrası kaleme alınan romanlara bakıldığında kölelik düzenine son vermek isteyen, sömürü sisteminin bir parçası olmayı kabul etmeyerek başkaldırıları haklı gerekçelere dayandıran eşkıyalar vardır ve bunların Spartacus’le benzer gerekçelerle isyan ettikleri dikkat çekmektedir. Her ne kadar birebir benzerlik bulunmasa da kölelik düzeninin son bulmasını hedefleyen her iki başkaldırı türünde de aslolan “hayır” diyebilme motivasyonudur. Köleliğin yaygınlaştığı ülkelerde dikkat çeken özellikler arasında ise gelir dağılımındaki adaletsizlik ve eşitsizlik öne çıkan sebepler arasında yer almaktadır:

“(…) Köleliğin olanaklı olabilmesi için, bölüştürmede işin içine daha öncede belli ölçüde bir eşitsizliğin girmiş olması gerekir. Kölelikle yapılan çalışmanın tüm bir toplumun egemen üretim biçimi durumuna gelmesi için de üretimden, ticaretten ve zenginlik birikiminden çok daha kayda değer bir çoğalma gereksinimi duyulur” (Engels 1996: 170).

Bireyler arasındaki eşitsizlik birçok toplum ve siyaset bilimci tarafından ele alınsa da yukarıda ifade edilenlerle alakalı Fransız filozof ve yazar Jean Jacques Rousseau’nun görüşleri öne çıkmaktadır. Rousseau, modern çağ öncesi ilkel durumda bulunan insanın çok daha eşit olduğunu ancak toplumların uygarlaşma adına attıkları her bir adımda eşitsizliğe daha da yaklaştıklarını ifade etmektedir.

Eşitsizliğin kaynağını iki sebebe dayandıran ve bunlardan ilkinin “doğal/fiziksel”, ikincisini ise “politik” eşitsizlik (Rousseau 2015: 87) olarak açıklayan Rousseau’nun düşünceleri olgunun sömürü düzeni bağlamında değerlendirilmesini de mümkün kılmaktadır.

Sömürü düzeni teması bu eksen etrafında şekillenerek eşkıya romanlarının ana iskeletini meydana getiren bir yapıdadır. Kahramanın adaletsiz düzene son vermek istemesi, köylüyü ağa ve mütegalibe zulmünden kurtarma temennisi hemen her romanda karşılaşılan bir temadır.

Sömürü düzenine konu olan bölümlerde eşkıya kadar öne çıkan bir başka roman kahramanı da “ağa”lardır. Ağaların köylüye hak ettiği emeği vermemesi, toprak üzerinden kırsal kesim insanlarını bir meta olarak görüp sömürmesinin dışında bu kişilerin yerel yöneticilerle de sıkı ilişkileri romanlarda ısrarla vurgulanmaktadır.

Cahit Uçuk tarafından yazılan *Değirmen Taşı* (1966) romanında sömürü düzeni ve ağa ilişkisi bu anlayışta öne çıkmaktadır. Köylüyü sadece maddi anlamda sömürmekle kalmayan aynı zamanda “pis işler”ini de onlara yaptırtan Hacı Ağa, roman kahramanı Feyzo’yu yasa dışı işlerine alet ederek onun ölümünü de bireysel ilişkileriyle örtbas etme çabasıdır:

“Sen vaz geç Ayşe kadın bu sevdadan! Karşıdaki güçlü kişi. O, seni de ezer istese. Ama, sen yanıp yakıldıkça o kendini temize çıkarıyor işine geliyor böylesi! Telgrafın yerine gitmedi bir yol olsun. Buradakilerin hepsi doyuruldu. Vazgeç Ayşe kadın... İş Allaha bırak!” (Uçuk 1966: 136).

Ağanın bu denli cüretkâr olmasında maddi-manevi gücünün yanı sıra yozlaşmış sistem içerisinde kendisine tabii olan sayısız çalışana sahip olması önemli bir etkidir. Ağaların “olumsuz” gücüne ısrarla işaret edilmesinin nedeni ise yazarların eşkıyalara meşru bir zemin yaratmak istemeleri ve okur tarafından bu kişilere romantik bir bakış açısı kazandırma çabasından kaynaklanmaktadır. Önceki başlıklarda da ele alındığı gibi eşkıyanın mücadelesi sadece ağa/mütegalibe ile sınırlı kalmayacak aynı zamanda görevini adilane bir şekilde yerine getirmeyen devlet adamlarıyla da sürecektir:

“Ağanın çevresinde kalan üçüncü grup, onu korumakla görevli emniyet unsurlarıdır. Doğal olarak, ağanın, geniş mülkiyetini idare edebilmesi için çok sayıda adama ihtiyacı vardır. Bu adamlar, kıyıda köşede, az da olsa ağaya karşı olan sözleri ve davranışları önedikleri gibi, ağaya ve onun mülkiyetine karşı olan fiili tecavüzleri de bastırırlar. Emniyet unsurlarının görevi tamamen baskıdır. Bu baskı, bazen tabandaki halk yığınlarında karşılığını da bulmaktadır. (...) Bu çatışmalardan sonra halk, jandarma, yargıç, savcı, kaymakam gibi devlet otoritelerinin çok zaman, ağanın yanında olduğunu bildiği için en emin yolu dağa çıkmakta bulmaktadır. Aslında kamuoyunda eşkıyalık diye anlatılmaya çalışılan bu tür olaylar, mazlum halka karşı değil, halkı ezen ağalara ve her zaman bu ağalarla işbirliği yapmış ve onların çıkarlarını korumuş olan Devlet-Bürokrasisine karşıdır” (Beşikçi 1970: 154).

İsmail Beşikçi, devlet-ağa, ağa-sömürü düzeni hakkındaki ilişkiyi bu cümlelerle özetlerken bu durumun yaşanılabilirliği yazarlar tarafından romanlara tatbik edilmiştir. Aşılması gereken zorluklar arasında devlet kademesinde yer alan yöneticilerin olması ve bu kişilerin halkın sorunlarına kayıtsız kalması ise bireysel adalet arayışının doğmasına yol açmakta ve bu aşamada kurtarıcı-kahraman olarak eşkıya figürünün belirmesine neden olmaktadır.

Sömürü düzeninin yalın bir şekilde anlatıldığı romanlara *İnsan Kurdu* (1959) ve *İnce Memed* (1955) örnek gösterilebilir. Her iki roman acımasız ağaların halkı nasıl fakirleştirdiğini, kırsalda feodal bir yapının varlığını nasıl koruduğunu gözler önüne sermektedir. Tarık Dursun Kakinç *İnsan Kurdu*'nda Hüseyin Ağa karakteriyle sömürü düzenini ele almakta ve toplumsal yapıdaki adaletsizliğe parmak basarak okurda bir farkındalık yaratmaktadır. Devlet otoritesinin oldukça zayıf olduğu, merkezî yönetimden uzak yerlerde kendilerini bir anlamda meşru iktidar olarak gören ağa takımı, pasif/edilgen durumdaki köylü üzerinde hak iddia ederek doğrudan eşkıyalığın çıkışına zemin hazırlamaktadır. *İnsan Kurdu* romanında yazar bu duruma parmak basmakta ve roman kahramanına birtakım sorgulamalar yaptırarak ağalık sisteminin ve sömürü düzeninin olumsuzluğuna dikkat çekmektedir:

“Ağalık kim, bu zibidi Hüseyin kim? Bunun babası da bu köyün ağasıymış. Vaktinde, dedesi de, dedesinin dedesi de. Sülâlecek köyün üstüne oturup ağa kesilmişler. Ne kadar toprak var, bunların. Ne kadar bağ bahçe var: bunların. Ulan, bunların tapusunu Allah kendi eliyle mi verdi ki size...? Ağalığımız Allahtan mı, kuldan mı? Kuldan, öyle ya!” (Kakinç 1959: 114).

Yazarın da ısrarla vurguladığı gibi ağalık düzeni alelade bir düzeni ifade etmeyip feodal toplumlarda görülen ve kan yoluyla bir sonraki nesle aktarılan bir yapı olarak anlatılmaktadır. Yıllarca süregelen bu haksız zincirin kırılması, ezilmişlerin artık sesini yükseltebilme imkânı bulması ise “bedbaht” eşkıyanın hiç de istemediği bir olaydan suç işlemesiyle gerçekleşecektir. Suçun meşruluğu ve var olan adaletsiz sistem eşkıyanın kendi “yasa yapıcı” şiddetini meydana getirecek ve artık romanlarda bu kişilerin kahraman olabilmesinin yolu açılacaktır.

Yukarıda ifade edilen durumları tek bir örnekle açıklayacak roman ise *İnce Memed*'dir. Roman, ilk cildinden son cildine kadar sömürü düzeni ve bunun karşıtlığı üzerine kurulmuş bir yapı izlemektedir:

“Dikenlidüzü bu düzlüklerden biridir. Dikenlidüzüne beş kadar köy yerleşmiştir. Bu beş köyün beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi Ağanındır. Dikenlidüzü, dünyanın dışında, kendine göre apayrı kanunları, töresi olan bir dünyadır. Dikenlidüzünün insanları, köylerinden gayrı bir yeri bilmezler hemen hemen. Düzlükten çıktıkları pek az olur. Dikenlidüzünün köylerinden, insanlarından, insanların ne türlü yaşadıklarından da kimsenin haberi yoktur. Tahsildar bile iki üç yılda bir kere uğrar. O da köylülerle hiç görüşmez. Abdi Ağayı görür gider” (Yaşar Kemal 2018: 11-12).

Abdi Ağa ile başlayan süreç, Arif Saim Bey ile sonlanırken Yaşar Kemal bu yapı içerisinde her ne kadar *İnce Memed* gibi bir kahraman yaratsa da sömürü düzeninin asla sonlanamayacağını mesajlarını okura vermektedir. Sıradan bir köylü iken bir anda eşkıya olmak zorunda kalan ve ilerleyen süreçte adım adım toplumsal bir reformcuya dönüşen *İnce Memed*, kitabın hemen her cildinde bu düzene atıfta bulunarak Eric Hobsbawm'ın “sosyal eşkıya” olgusunu temsil etmektedir.

Halk kültürü kaynaklarından fazlasıyla beslenen, yaşadığı coğrafya gereği sözlü kültüre oldukça hâkim olan Yaşar Kemal, Türk romanında *İnce Memed* karakteriyle bir prototip yaratarak eşkıyalık üzerinden sömürü düzenine birtakım mesajlar vermeyi amaçlamıştır. Sorunun çözümünü başkaldırıdan bulan yazar, eşkıyalığın topluma ne gibi yenilikler getirdiğine dair kendisine yöneltilen bir soruya şu cevabı vermekte ve aslında *İnce Memed* karakteriyle neyi hedeflediğini açıklamaktadır:

“Eşkiyalar üstünde araştırmanın pratik bir sonuç getireceğini sanmıyorum. Herhangi bir sosyolojik araştırma topluma, bilime ne kazandırır, eşkiyalık üstüne yapılan araştırmanın da onu kazandıracaklarını sanıyorum. Eşkiyalık geleneğinden politik savaş sonucu almaya yönelenler var. Türkiyede ve bütün dünyada bu salgın haline geldi. (...) Hangi türü olursa olsun başkaldırma, toplum düzenine karşı savaş verme bir birikimdir. Çağımızın bütün başkaldırma olayları da hangi türde olursa olsun toplumu değiştirmeye doğru bir birikimdir” (Türkiye Defteri Dergisi 1974: 3).

Toplumsal sorunların çözümünü başkaldırıda bulan ve bunu zengin bir tarihî birikime dayandıran yazar, *İnce Memed* serisinin ilk cildinde Memed’in sıradan bir eşkiya olmayacağını, onun kararlılığının ve sergileyeceği tavrın aslında bütün bir Çukurova’nın kaderini değiştireceğini söylemektedir:

“Bu köyün, öteki dört köyün, tarlasını, tarlasının hepsini. Kim ne kadar... Ne kadar ekiyorsa. Hepsini... Ektiği kadar... Gerisini siz bilirsiniz. İşte böyle. Silahım elimde beklerim. Çakırdikenliğe de ateş... (...) Bu topraklar herkesindir... Toprağı o gavur yaratmadı. Beş köy köle gibi ona çalışır” (Yaşar Kemal 2018: 320).

Eşkiya romanlarında sömürü düzeninin yapısı genel olarak bu şekilde ifade edilebilecekken yazarlar; köyün ağası ile meşru yöneticiler arasındaki gayriahlaki ilişkiyi ısrarla ön plana çıkarmak ister. Başkaldırıda uzak, itaatkâr bir tavır takınan ve kaderine razı bir görüntü çizen köy halkı, bir şekilde bu duruma isyan eden kahramanı kurtarıcı olarak görüp kendi ezilmişliklerinin çözümünü de bu kişide bulur. Var olan düzen gereği ellerindeki mahsulü/ekini ağaya teslim etmek zorunda kalan bu insanlar, kurtarıcı-kahraman eşkiyanın ortaya çıkıp sömürü düzenine son vermesiyle kıtlıktan bolluğa geçişin ilk aşamasını da gerçekleştirmiş olur (Moran 1996: 84).

3.1.8. Ezilenlerin Mücadelesi: Yerel Halk – Eşkiya İlişkisi

Eşkiyalık hakkında öne sürülen görüşlerin büyük bir çoğunluğu eşkiyalığın kırsal bir isyan modeli olduğu, sosyolojik-kültürel ve ekonomik bakımdan geri kalmış bölgelerde belirdiği yönündedir. Kırsal isyan özelliği taşıması bakımından bu kişilerin bölge halkıyla ilişkisi son derece önemlidir. Bu ilişkinin belirleyicisi ise eşkiya olarak tanımlanan kişilerin topluluklarına ne derece fayda sağlayıp sağlayamadıklarıdır.

Eşkîya, içinden çıktığı toplumun gereksinimlerini hissettikçe, ezilmişlerin sesi olmaya karar verdikçe bu ilişki hep bir dayanışma içerisinde kendisini ön plana çıkarır. Burada dikkat çeken nokta ise toplumun eşkıyaya yüklediği sorumluluktur. Bu sorumluluk bazı zorlukları beraberinde getirmesine rağmen halkın hemen her zaman eşkıyanın yanında yer alması onun mücadelesindeki kararlılığının da motivasyonunu sağlamaktadır. Halk ve eşkıya arasındaki bu uyumluluğun temel prensibi ise “hayır” diyebilme düşüncesine ses yükseltmektir:

“(…) Her isyanın önermelere dayanan rasyonel içeriğinin ardında bir duygulanım kuvveti, yoğun bir arzu vardır. İsyân tepkisel güçlere karşı bir isyan olduğu müddetçe, bu duygulanım kuvvetinin olumlanması isyan için aslidir. Dolayısıyla aynı nefeste hem ‘hayır’ hem ‘evet’ der ve sadakate değer bir şeyler olduğunu onaylar” (Diken 2013: 41).

Yerel halk, kendi edilgen konumunu, adaletsizlik karşısındaki suskun tavrını kendi topluluğu içerisinde oldukça yüksek bir sesle kabul etmeyen, bu durum karşısında yasa dışında kalmayı kabul eden eşkıyayı adaletin düzelticisi ve haksızlıkların engelleyicisi olarak görüp kendi sözünü ve adalet arayışını ona emanet etmeyi tercih eder. Yukarıda da ifade edildiği gibi eşkıyalık bireysel bir başkaldırı modeli olmasına rağmen kısa bir süre sonra toplumsallaşma eğilimi göstererek -en azından kendi bölgesinde- yaşam alanını gittikçe genişleten bir olgudur.

1950’den sonra yazarlar tarafından kaleme alınan eşkıya anlatılarında da yerel halk-eşkîya ilişkisi yukarıda ifade edildiği gibi işlenmektedir. Tercih etmediği bir suçtan yasal iktidar karşısında “adi” bir suçlu konumuna düşen eşkıya, artık halkının desteğiyle özgürlük ve adalet meşalesini elinde taşıyan bir figür konumuna gelmektedir. Bu örneğin yaşandığı romanlardan birisi ise *Komünist İmam*’dır. Yazar tarafından roman kahramanı Umur olarak kurgulanmasına rağmen yerel halk-eşkîya ilişkisindeki olumlu birliktelik daha çok yıllarca dağlarda hükümünü süren Goca Omar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dağa çıkmasının ardından halkın aleyhinde en ufak bir girişimde bulunmayan, acımasız ağalara karşı her zaman köylüyü koruyan Goca Omar, bu tavrının karşılığını da yerel halktan geniş bir destek alarak elde etmektedir. Zira eşkıya olmaya karar veren Umur’a, Goca Omar’ın kural gibi nasihatleri onun dağlarda yıllarca nasıl hüküm sürdüğünün de kanıtı niteliğindedir:

“Şu gördüğün dağlar her çileyi, her derdi çeker. Yalnız tek bir şeyi çekmez. Haktan, halktan, doğruluktan uzaklaşmayı! Kötü yola düşmeyi, ırza namusa dokunmayı. Halka zulme yöneldiğini sezdi mi, bitiktir işin. Yaşatmaz seni. Bu dağların gözle görülmeyen, elle tutulmayan bir adaleti, yarası vardır. Sessiz ve derinden işler” (Kıyafet 2015: 41-42).

Hasan Kıyafet’in Goca Omar aracılığıyla okurlarına ilettiği mesajın temelinde eşkıyanın serüvenine hangi amaçla çıktığını unutmaması, olası bir yol ayrımında ise dağlarda süren hükmünün bir gün son bulacağı yer almaktadır. Çünkü diğer örneklerde de görüleceği üzere Robin Hood mitinin sürdürülebilmesi için eşkıyanın dağlarda yaşam hakkı bulmasının yolu halkının desteğini almakta, onların karşısında herhangi bir olumsuz eyleme girişmemekte yatmaktadır. Bu eylemin neticesi ise eşkıya olarak nitelendirilen kişilerin maceralarına “soylu” mu yoksa “soysuz” mu devam edeceklerinin temel belirleyicisi olacaktır.

Ağa/mütegalibe ve yerel yöneticiler arasındaki çarpık ilişki hemen her romanda karşılıklı çıkar ilişkisine dayandırılrsa da yerel halk-eşkıya arasındaki ilişkide böyle bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Halkın eşkıyaya destek vermesinde ve onu kurtarıcı mertebesine yükseltmesinde kahraman-eşkıya aracılığıyla toplumda var olan adaletsizliğin bir gün son bulacağına dair inancı yatmaktadır. Yıllarca acımasız ağa ve yerel yöneticiler tarafından sömürülen, haksızlıklar karşısında edilgen konumda bulunan yerel halk; özgürlük savunucusu olarak gördüğü bu kişilere tam bir bağlılık örneği göstererek kimi zaman ağır işkencelere dahi maruz kalmayı bile göze almaktadır.

Yerel halk-eşkıya ilişkisi hakkındaki en anlamlı örnekler ise Ege eşkıyalığına odaklanan romanlarda görülmektedir. Hemen her romanda Yörüklerin⁸ eşkıyanın en önemli yatakları arasında yer aldığı, bu kişilerin hiçbir şekilde eşkıyayı ele vermedikleri romanlar arasında öne çıkan noktalar. Sıradan bir köylü iken suç dünyasına adım atarak eşkıya olmak zorunda kalan, ilerleyen zaman diliminde ise tarihte Aydın İhtilali olarak anılan büyük bir isyana sebep olan Atçalı Kel Mehmet Efe’nin de önemli yatakları arasında Yörükler bulunmaktadır. Eşkıyanın saklanması, maddi-manevi her türlü ihtiyacının karşılanması, hatta çatışma anlarında gizli

⁸ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*’e göre “Yörük” kelimesi şu şekilde tanımlanmaktadır: Hayvancılıkla geçinen, genellikle Toroslarda yaşayan göçebe Türk oymağı, Türkmen. <https://sozluk.gov.tr/> E.T. 07.12.2019

geçitlerin gösterilerek hızla oradan uzaklaşmasının sağlanması yerel halk olarak Yörüklerin eşkıyaya kattığı yararlılıkları ifade eder:

“(…) Bu namussuz eşkıya yataklarını yaşatmıyacağım. O kadarını yakalatıp döğdürdüm. Çadırlarını başlarına yıktım. Fakat her ne yaptım sa kâr etmedi. (...) Bu gibi adamlar her zaman kendilerine rahatça yataklık edecek gerektiği zaman kendilerini saklayacak olan yörüklere ellerinden gelen yardımı yaparlar. Böylece onların kalplerini kazanırlar” (Sertoğlu 1969: 194-195).

Romanda geçen konuşmadan anlaşılacağı üzere Ege eşkıyalığı hakkında kaleme alınan romanlarda Yörüklerin eşkıyaya desteği yadsınamaz derecede büyüktür. Romanlarda olay kurgusunun içerisinde aktif rol almamalarına rağmen eşkıyanın saklanması, her türlü ihtiyacının giderilmesinde Yörükler kilit rol oynamaktadır. Atçalı Kel Mehmet Efe romanındaki benzer motifler diğer Ege eşkıyalığını anlatan *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955), *Çakırcalı Mehmet Efe* (1955) ve *Kamalı Zeybek* (1979) romanlarında da görülmektedir.

Bu örnekler arasındaysa hem Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Çakırcalı Mehmet Efe* (1955) hem de Yaşar Kemal olan *Çakırcalı Efe* (1972) diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Bu fark, her iki romanda da yerel halkın eşkıyaya yardım etmekle kalmayıp aynı zamanda Çakırcalı Efe’yi yaşadığı bölgenin “meşru iktidar”ı gibi görmesidir. Hemen her sorunlarında Çakırcalı Efe’ye başvuran, kendi aralarındaki uzlaşmazlıkları bile Efe’nin çözmesini bekleyen yerel halk; eşkıyaya farklı bir sorumluluk yükleyerek onu bir anlamda mutlak “otorite” olarak görmektedir:

“Sosyal isyancı, düzenin yasalarına ve yöneticilere göre suçludur. Çünkü başkaldırılmış, düzenin ve yöneticilerin egemenliğini tanımamış, öngörü ve düzenlemelerin dışına çıkmış, ‘bozguncu’luk yapmıştır. Oysa halk açısından ele alındığında durum oldukça değişiktir. Bu tür isyancılar kahraman, hak ve özgürlüklerin savunucusu, doğruluğun ve adaletin savaşçısı olarak kabul edilirler. Genellikle eylemleri halk tarafından onaylanır. Kendilerine en zor koşullarda bile yardım edildiği görülür” (Celnarova, Avcı 2012: 174).

Bu minvalde düşünülduğünde eşkıyalık farklı bir boyut kazanmakta, bu boyutun kazandırılmasında da halkın desteğinin önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır. Zira Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Çakırcalı Mehmet Efe* romanının daha ilk sayfasında, halk; dağlarda hüküm süren Rum eşkıyaların köylüye

yaptığı zulümden, zengin fakir demeden herkesi haraca bağlamasından dert yanarak Çakırcalı'nın bu soruna bir çözüm üretmesini talep etmektedir. Aynı durum Yaşar Kemal anlatısında da devam ederek halkın zaman zaman eşkıyayı sıradan bir suçlu konumundan yerel bir yöneticiye/idareciye yükselttiği fark edilmektedir.

Bu ilişkinin dikkat çeken bir başka boyutu da eşkıyanın halka motivasyon kaynağı sağlayarak pasif konumdaki köylünün artık ağaya/mütegalibeye ve yerel yöneticilere isyan edecek konuma gelmesine aracı olmaktır. Taşra insanının acımasız ağa veya yerel yönetici karşısında çaresiz olması, hakkı olanın elinden alınmasına sessiz kalmasının sebebi kendilerini sahipsiz hissetmeleridir. Bu, birçok romanda karşılaşılan bir durumdur. Ancak bir kurtarıcının (eşkîya) ortaya çıkması ile köylü de bu acımasız yöneticilere karşı isyan etmeye, hakkını aramaya başlar. Bu anlatılanlara verilebilecek bir başka örnek ise *Çepel Dünya* (1971) romanıdır. Acımasız ağa motifinin başarılı bir şekilde işlendiği bu eserde yıllarca halka zulmeden, onları sömüren, onlara karşı kendisinde şiddet uygulama hakkı gören Demiroğlu, eşkıyanın desteğini arkasına alan köylü karşısında tarlalarının yakılması, evinin ateşe verilmesi sonucu çaresizlikten yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalır:

“Toprak bile yandı için için günlerce(...) Yılların ezikliğini ateşle birlikte söküp attılar içlerinden. Mutluydular çok, rahattılar artık. Dünyaya yeni gelmiş gibiydiler. Hele Demiroğlu'nun köye bir daha gelemeyeceğine kendilerini inandırdıkları anlar yok mu neşelerine hiç diyecek olmazdı. Günlerce eğlendiler, bayram yerine çevirdiler Demiroğlu'nun yanan evinin yerini” (Karabulut 1971: 252-253).

Yaşar Kemal, Alain Bosquet ile yapmış olduğu mülakatta eşkıyaları “mecbur” insanlar olarak tanımlamaktaydı. Yazarın düşünceleri biraz daha irdelendiğinde ise bu “mecbur” (Bosquet 2003: 161) olma durumunun eşkıyaya yüklenmesinde yerel halkın da katkısının oldukça büyük olduğu görülmektedir. Halk, ihtiyacı olan kahramanı yaratmış, artık sonu gelmeyen haksızlıklara bu kişiyle çözüm üreteceği kanaatine varmıştır. Bu durumda eşkıya toplumsal bir sorumluluğu üzerinde hissederek zaman zaman umutsuzluğa kapılsa da “mecbur” olduğu bu yolda yürümek zorunda kalmıştır. İdealize edilen, artık halkın savunucusu konumuna geçen eşkıya ise üzerine düşen sorumluluğu büyük bir hassasiyetle yerine getirerek topluluğunun da takdirini kazanmak zorundadır:

“İşin başındaki bir toplumsal şakinin ahali tarafından ‘onurlu’ ya da suçsuz kabul edilmesi önemlidir zira eğer yerel adetlere göre suçlu kabul edilse, tümüyle güvenmek zorunda olduğu yerel desteği elde edemeyecektir. (...) Bir şakinin başına gelebilecek en kötü şey kendi yerel tedarik kaynaklarından yoksun kalmaktır ki o zaman gerçekten çalmaya ve soymaya zorlanır ve dolayısıyla şiddetle eleştirilebilen bir suçlu haline gelir” (Hobsbawm 2014: 32).

Yaşar Kemal ve Eric Hobsbawm’ın görüşlerinden yola çıkıldığında *İnce Memed* romanında yerel halk-eşkıya ilişkisi çok daha anlam kazanmaktadır. Eşkıyalığa Abdi Ağa’nın sonu gelmeyen zulümleri sonucunda başlayan Memed, böylelikle halkının da onayladığı bir suçtan yasa dışında kalarak ilk adımı başarıyla geçmektedir. Sonraki adımlarda öne çıkan noktalar ise halkın Memed’e yüklediği sorumluluk ve Memed’in bunları ne derece yerine getirdiğidir. Atılacak her adım topluluğa daha da yaklaşılacak bir aşama olmasından İnce Memed, sorumluluğunu layıkıyla yerine getirip aynı zamanda köylünün de özgürlüğe olan inancına motivasyon kaynağı olma başarısı gösterecektir:

“Sinek pis değil amma mide bulandırır. Bu İnce Memed bir şey değil ama, eşeğin aklına karpuz kabuğu düşürüyor. Köylüyü kıskırtıp bizim üstümüze salıyor. Köylüyü ayaklandırıyor. Ağalarımız, beylerimiz, koruyucumuz Hükümetimiz üstüne. Köylü ondan öğrendi ağaların atlarını çalmayı, harmanlarını yakmayı, adamlarını vurmayı” (Yaşar Kemal 2018: 763-764).

İnce Memed aracılığıyla romanda sıradan bir eşkıya değil bir halk kahramanı, hatta reformist bir adalet sağlayıcısı yaratan Yaşar Kemal’in kayda değer başarılarından birisi de *İnce Memed* romanında okuyucularına farklı eşkıya profilleri sunmasıdır. Memed’in eşkıyalığa karar verip dağa çıkmasından sonra Deli Durdu kahramanı ile okurlara “karşı-sosyal eşkıya” tipi yaratan yazar, zıtlıkların bir arada bulunmasıyla ve Deli Durdu’nun halka olan davranışıyla Memed’i idealize ederek gerçekte sosyal/soylu bir eşkıyanın nasıl olması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

1950-1980 arasında yayımlanan eşkıya romanlarına bakıldığında yerel halk-eşkıya arasındaki bağ; genelde çıkar ilişkisine dayanmayan, halkın kendisinde olmasını istediği ancak sahip olamadığı özellikleri başkasında bulması hâlinde kayıtsız şartsız bu kişilere destek vermesi şeklinde belirmektedir. Özellikle Ege eşkıyalığı üzerine yoğunlaşan romanlarda Yörüklerin eşkıyanın en büyük destekçisi

olmaları ve onların hayatta kalabilmeleri için romanlarda önemli bir figür olmaları yazarlar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Sömürü ve adalet arayışı ekseninde yıllarca köleleştirilen, karar alma konusunda son derece etkisiz kalan köy toplumu, kendi içinde yetişen ve bu haksızlığa dur deme başarısı gösteren eşkıyaya toplumsal sorumluluklar yükleyerek bir anlamda onun fenomenleşmesini ve kısa zamanda ölümsüz bir kahramana dönüşmesini sağlamıştır.

Eşkıyanın halk tarafından onaylanmasında, büyük destek görmesinde en önemli etken onun dağa çıktıktan sonra sergilediği tavidir. “Karşı-sosyal eşkıyalar” içinse bu süreç daha farklı gelişmektedir. Bu eşkıyalar halka zulmeder ve ağaların adamı olur. Halk, bu eşkıyalar karşısında edilgen durumdadır ve onların tavrını onaylamaz. Bunun sonucunda da “karşı-sosyal eşkıyalar” ilk fırsatta yakalanır veya öldürülür. Bu açıdan incelendiğinde kahraman-eşkıya mitinin yaratılmasında halkın eşkıyaya yüklediği sorumluluk ve bu ilişkinin ortak beklentiler içerisinde gelişmesi son derece önemlidir.

3.1.9. Devletin Şakilerle İktidar Mücadelesi ve “Meşru” Şiddet Kullanma Hakkı

Jean Jacques Rousseau, modern çağ öncesi ilkel insanın daha adil, özgür ve uzlaşmaya dayalı olduğunu söylemektedir. Ancak Rousseau ilerleyen zaman diliminde modernleşmeye yönelik atılan her adımda eşitliğin, adaletin ve uzlaşmanın yok olmaya yüz tuttuğunu ve insanlar arasındaki iş bölümünün sınıflaşmaya sebep olduğunu ifade etmektedir. (Rousseau 2015: 80).

İlkel insanın gelişmeye açık olması, her geçen gün ihtiyaçlarını karşılamak ve sahip olduğu hakları başka bir oluşuma/mekanizmaya devretmek zorunda kalması modern çağda “devlet” anlayışının hızla gelişmesine yol açmıştır. Literatürde ise kurulan tüm devletlere ve devlet anlayışına öncülük eden kaynak ise Platon’un *Devlet* isimli eseridir. Platon bu eserinde, yol göstericisi ve hocası olarak kabul ettiği Sokrates’in ağzından devlet anlayışından, vatandaşlık haklarından ve eşitlik gibi kavramlardan bahsederek ideal devletin ne şekilde olması gerektiğini etraflıca açıklamıştır. Platon’un bu açıklaması birçok siyaset bilimci tarafından ütöpik bulunsa da bu eser modern ulus devletlerin kurulmasında bir model olarak kabul edilmektedir.

Platon'un aklındaki ideal devlet tanımlamasının ardından bu görüşlere katılanlar kadar karşı çıkanlar da olmuştur. Platon'un devlet tanımında ve ortaya koyduğu görüşlerde toplumu seçilmişlerden oluşan bir grubun yönetmesi öne çıkarken bu görüşe karşı olanların ise "demokrasi" kavramına vurgu yaptıkları görülmektedir:

"Toplumları 'kimi/kimlerin' sevk ve idare etmesi, yönlendirmesi, değiştirmesi, hasılı toplum için 'ne yapılması gerekli' (veya gerekli görülmede) ise yapılması icabettiği fikri, en eski zamanlardan beri en ciddi felsefi ve siyasî tartışmaların yaşandığı alanlardan birisi olma hüviyetini daima muhafaza etmiştir. Bu konuda, Platon ile Protagoras'tan beri zıt kutuplardaki iki görüş arasında sürekli mücadeleler olmuştur. Platon'a göre, bir toplum ancak bir 'entelektüel seçkinler' zümresince idare edilmelidir; toplum ancak bu şekilde erdemli bir toplum olabilir. Buna karşılık Protagoras, toplumun kendi kendisini idare etmesini müdafaa etmektedir. Platon'un gençlik dönemi eseri olan *Politei*'de ortaya attığı 'filozof hükümdar' düşüncesi 'Entelektüalist Elitizm', Protagoras'ınki de 'Demokrasi' olarak özetlenebilir. Eğer entelektüalist elitizm, zor kullanmayı, yani 'zorbalık'ı da kendisinde meşru ve doğal bir hak olarak telakki edecek olursa, bu taktirde Entelektüalist Elitizm, bir 'zorba elitizme' dönüşür ve, 'Entelektüalist Zorbalık' veya 'Entelektüalist Despotizm' olarak anılır" (Hocaoğlu 2000: 79).

Tarih sahnesinde yer almasından sonra şiddet kullanımını kendi tekelinde meşrulaştıran ve kendisi dışında herhangi bir aygıtın/oluşumun şiddete başvurmasına müsaade etmeyen devlet, "adi" suçlar kapsamında yer alan eşkıyalık hareketleri karşısında da şiddete başvurmaktan çekinmemiştir. Meşruiyetini zaman zaman şiddete başvurmakla güçlendiren, başvurduğu bu şiddetle toplumda yaşayan diğer bireylere bir anlamda gözdağı veren devlet, kendi siyasal iktidarı dışında her türlü oluşuma benzer yöntemlerle karşılık vermeyi tercih etmiştir. Devlet tarafından kullanılan bu yöntem, her zaman şiddet uygulamakla sınırlı kalmayıp kimi zaman çeşitli cezalarla kendisini göstererek yasanın dışında kalan bireylere karşı bir yaptırım gücü olarak da kullanılmıştır:

"Friedrich W. Nietzsche, *On the Genealogy of Morality (Ahlâkın Soykütüğü)* (1887) adlı putkırıcı risalesinde, cezanın kökeninde, *alacaklı* ile *borçlu* arasındaki *sözleşmeli* ilişkiyi buldu; zira, ahlâki 'suçluluk' (*Schuld*) kavramı, maddi 'borç' (*Schulden*) kavramından türemiştir. *Alıcı* ile *satıcı* arasındaki ilişki, Nietzsche'ye göre 'var olan bu en kadim ilişki', 'her şeyin bir fiyatının olduğu' kendine özgü bir adalet anlayışıyla sonuçlandı. O halde, 'her yaralamanın *hesabının*, gerekirse yaralayan kimsenin acısı üzerinden ödenebileceği'

şeklindeki bu kadim fikir, *beden kesmenin* en yaygın ödeme şekillerinden biri haline geldiği ilk çağlara egemen oldu. (...) Nietzsche'nin gösterdiği gibi, Almanca 'sefalet' (*élemd*) kelimesi, aslen sürgün edilmiş bu yaralayan kimseyi ifade ediyordu. Çarpıcı bir biçimde, Eski Roma'da 'öldürülebilir ama kurban edilmemiş olan' *homo sacer* (kutsal insan), bir kuş gibi özgür kılınan ve tam da bu nedenle herhangi biri tarafından ilk görüşte öldürülebilir Almanca *Vogelfrei* (özgür-kuş) kavramı ve İngilizce *bandit* (eşkıya) kelimesinin türediği, 'yasanın uygulanmadığı ve böylece herhangi gibi biri tarafından öldürülebilecek' İtalyanca *bandito* (yasaklı) kavramı, *kanun-dışı* (out-law) olanları, kanun dışına koyulmuş, insanı yeniden bir canavara dönüştüren *istisna* durumuna sürülmüş olanları ifade etmekteydi" (Özcan 2018: 27-28).

Ahmet Özcan'ın etimolojik yönden suç, ceza, sürgün ve yasa dışında kalma kavramlarıyla ilgili yapmış olduğu yukarıdaki tespitler; aynı zamanda eşkıyalığın da yasa dışı şiddetinin tarihsel gelişimini açıklaması bağlamında önemlidir. İlk suçunu işleyerek kanun dışında kalan ve devlet tarafından artık potansiyel suçlu kategorisine dâhil edilen eşkıya, tüm aygıtlarıyla birlikte meşru şiddet kullanımını elinde bulunduran devletin otoritesini sarsma, yaşadığı topraklarda zaman zaman kendi iktidarını ilân etme hakkına sahip olacaktır. Ya da devletin bu kadim mirasına bir şekilde ortak olmak isteyecektir. Çünkü eşkıya, hem özgür hem de herkes tarafından yakalanması veya öldürülmesi meşru bir hedef hâline gelmiştir.

1950 sonrası kaleme alınan eşkıya romanlarında devlet-eşkıya arasındaki bu çatışmanın izdüşümlerini görmek mümkündür. Devlet, yasal bir organ olması ve düzeni sağlayıcı konumu nedeniyle yasa dışına çıkan her bireyi/kitleyi suçlu sınıfına sokarken listenin ilk sırasında da eşkıyanın yer alması şaşırtıcı olmayacaktır. Halkın geniş desteğini arkasına almasının ardından kısa sürede dağlarda hükmünü ilân eden, yerel bir otorite gibi davranarak devletin gücünü sarsma yoluna giden eşkıya, sonunda kaybedeceğini bilmesine rağmen bu çatışmanın başkahramanı rolünde yer almaya gönüllü olacaktır.

Eşkıyanın kendinde "hak" gördüğü bu otorite talebi ve devletin iktidar alanına kısmen sahip olma isteği ise yaşadığı bölgede otorite boşluğunun son derece zayıf olması veya hiç olmamasından kaynaklanmaktadır. Devletin bıraktığı boşluğu kendi iktidarıyla doldurmak isteyen bu kişiler, kısa bir süre içerisinde istediklerini elde ederek kendi "yasa yapıcı" şiddetini vakit kaybetmeden uygulamaya sokacaktır.

Eşkîyalık konusunda araştırma yapan yazarlar bu olgunun ortaya çıkışında ve gelişiminde çeşitli gerekçeler öne sürerken birçok ismin ortak düşüncesi arasında merkezî otorite boşluğudur. Savaş, kıtlık, ekonomik durgunluk, asker kaçaklığı, coğrafi özellik vb. birçok etken kadar etkili olan otorite boşluğu; özellikle eşkîyalığın gelişmesinde son derece önemli bir faktördür:

“Toplu bir olgu olarak, yani şiddete başvurma ve silah kullanma imkânı olan grupların bağımsız eylemi olarak eşkîyalık, ancak iktidarın istikrarsız olduğu, eksik kaldığı ya da dirençle karşılaşmış tanınmadığı yerlerde hayat alanı bulabilmiştir. (...) Elbette sosyal, siyasal ya da ideolojik bakımdan büyük hırslara sahip olmayan kişiler de böylesi zamanlarda başka devirlere kıyasla daha fazla soygun ve yağma fırsatı bulabiliyorlardı” (Hobsbawm 2011: 21).

İktidar istencini otorite boşluğundan faydalanarak elde etme talebinde bulunan eşkıya, istediği gücü elde etmesine rağmen kısa bir süre sonra devletin şiddet yüzüyle karşılaşmakta geç kalmayacaktır. Murat Sertoğlu'nun *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1964) romanında bu şiddeti görebilmemiz mümkündür. Dağlardaki eşkîyalık faaliyetine son vermek ve meşru iktidarını geç de olsa güçlendirmek isteyen devlet, eşkıyanın önemli yatakları arasında yer alan Yörük obalarını basarak Atçalı'ya dair bir iz aramaktadır. Ancak yazar tarafından burada vurgulanan nokta ise devletin eşkıya takibinde oldukça acımasız olması, suçsuz insanlara bile işkence etmesidir (Sertoğlu 1969: 193).

Adaleti sağlama adına çok geç kalan, harekete geçtiği zaman diliminde de yanlış bir politika uygulayarak yerel halkın eşkıyaya daha da yaklaşmasına sebep olan devlet, bu mücadelesinden yine de vazgeçmeyerek şiddet tekeline bir adım ileriye taşımaktadır. Bu şiddet ise eşkıyanın ailesine ve yakınlarına ağır yaptırımlar uygulama olarak belirlemektedir. Ege dağlarında yıllarca hüküm sürerek halkın sevgisini kazanan ve zaman zaman devlet otoritesinin bile önünde yer alan Çakırcalı Mehmet Efe için de benzer bir durum söz konusudur. Devlet tarafından babasının hain bir pusuya düşürülerek öldürülmesinin ardından hayatını intikam almaya adanmış Çakırcalı, bu olayın üstüne babasının katili Hasan Çavuş'un annesine şiddet uygulaması ve onu aşığılamasıyla bir kez daha devlet otoritesini sarsmak ve dağlardaki meşruluğunu güçlendirmek isteyecektir:

“Senin o oğlun”, dedi ‘bir elime geçerse... Babasından kötü ederim. Nereden çıkardın o kahpe doğurduğunu? Koyun gibi adam boğazlar. Şurandan mı? Ve kadının bacaklarının arasına tüfeğini uzattı. ‘Öyle köpek babadan, böyle kahpe anadan, bunun gibi zina meydana gelir. Söyle yerini!’ Sonra Hasan Çavuş, Çakırcalının akrabalarından birkaç kişiyi sopa altına yatırdı, dövdü dövdü” (Yaşar Kemal 2014: 30).

Devlet şiddeti, romanlar içerisinde yanlış bir politika olarak sunulmasının dışında eşkıyalığın da halk tabanında geniş bir karşılık bulmasının sebebi gösterilmektedir. Çoğu zaman eşkıyanın yerini öğrenmek için bu kişilerin yakın akrabalarına işkence eden, onların evlerini, tarlalarını yakan, hatta onları öldürmeye varacak kadar sert uygulamalar takip eden devlet, sorunun bu yolla çözülemeyeceğini anladığında da bu kişileri düze indirerek devlet çalışanı olarak kabul etmek zorunda kalacaktır. Suç dünyasına adım atmasının ardından annesinin karşılaştığı aşağılama sonucu dağda kalıp eşkıyalığa devam eden Çakırcalı, ilerleyen zamanda devleti oldukça zor durumda bırakarak intikamını da fazlasıyla alacaktır.

Dönemin romanları ele alındığında devletin eşkıyayla olan mücadelesi diğer romanlarla da benzerlik göstermektedir. Yazarların hemen hepsi devletin orantısız şiddetinden, uygulanan şiddet sonrası halkın eşkıyaya daha da yaklaşmasından söz etmektedir. Bu romanlar arasında, *İnce Memed* (1955) serisi, *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem* (1955), *İnsan Kurdu* (1959), Reşat Nuri Güntekin tarafından kaleme alınan *Kan Davası*⁹ (1960), *Çepel Dünya* (1971), *Mahmudo ile Hazel* (1973) ve *Kamalı Zeybek* (1979) yer almaktadır:

“(…) Bugünlerde çok sık gelir oldular ağam. Köylüye türlü eziyet ederler. (...) Böyle ağam. Bu yiğit, iki kişiyi vurup öldüresiymiş. Öyle derler. Ölü, ya da diri yakalansın diye emir çıkmış. Fellik folluk ararlar. Seni de buldular mı, bir kaşık suda kanını içecekler” (Kakinç 1959: 123-124).

Burada yazarların okura vermek istedikleri mesajın var olan çatışmanın temelinde aslında her iki tarafın iktidar tekeli elinde bulundurmamak istemesi talebi yatmaktadır. Sarsılan otoritesini ve halkın gözünde yitirdiği saygınlığını şiddet

⁹ Reşat Nuri Güntekin tarafından kaleme alınan bu eserde, eşkıyalık temi olayların merkezinde yer almamaktadır. Romanın konusu, Yukarı Sazan ve Aşağı Sazan köyleri arasındaki kan davasını işlenmektedir. Yazar tarafından romanın ilk bölümlerinde yol kesip soygunculuk yapan çocukların eşkıya olduğuna dair yapılan atıf dışında eşkıyalık olgusu ile herhangi bir bilgiye/kurguya yer verilmemektedir. Detaylı bilgi için bk. Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İstanbul 1991.

uygulayarak tekrar elde etmeye çalışan devlet, kendisi dışında bu hakkı meşrulaştırmaya çalışan eşkıyaya karşı geç de olsa “tanrısal şiddet” edimini kullanarak bu gücün temsilinin sadece kendisinde olduğunu ifade etmek ister:

“(…) Mitin karşısına Tanrının konulmasına benzer bir biçimde, mitik şiddetin karşısına da ilahi şiddet konulur. İlahi şiddetin asli özelliği, her anlamda mitik şiddetin karşıtı olmasıdır. Mitik şiddet hukuk yaratıyorsa, ilahi şiddet hukuku yok eder; ilki sınırlandırır, ikincisi sınırları ortadan kaldırır; mitik şiddet hem yükümlülük, hem de kefarete getirir, ilahi şiddet kefareti ortadan kaldırır; mitik şiddet tehditkârdır, ilahi şiddet vurucudur; ilki kanlıdır, ilahi şiddet kan dökmeden öldürücüdür” (Benjamin 2014: 38).

Eşkıyaya kıyasla gelişmiş silahlara ve düzenli orduya sahip olan devlet, meşru şiddet iktidarını paylaşma talebinde bulunan eşkıyaya karşı çoğu zaman başarı elde ederek otoritesini bir kez daha sağlamlaştırma başarısı göstermiştir. Kazanılan bu mücadeleyi aynı zamanda lehine çevirmek için birtakım politikalar benimseyen yasal iktidar, halkın üzerindeki etkisini/baskısını kontrol etmek için en etkili mücadele yönetimi olan “teşhir”i uygulamaya sokmaktan çekinmemektedir. Teşhir, çoğu zaman devletin yasa dışı oluşumlara karşı takip etmiş olduğu etkili mücadele yöntemleri arasında yer almaktadır. Otoritesini hiçe sayarak belirli bir alan dâhilinde yeni bir iktidar talebinde bulunan eşkıyayı öldürerek köy meydanında teşhir etmek halka verilecek en anlamlı mesajı da içinde barındırmaktadır:

“(…) Bu iktidar tekniği, eşkıyaları en sefil ve zelil hallerinde sergileyerek kahraman eşkıya mitini yanlışlıyor; böylece, başka hiç kimse devlet otoritesine karşı gelmeye cüret edemiyordu. (...) Örneğin, 1959’da bir eşkıyanın cesedi, Sivas’ın bir jandarma karakolunda kamunun seyrine açıldı. Yine, ünlü eşkıya Koçero’nun öldürüldükten hemen sonra çekilen fotoğrafı, ulusal gazetelerin ilk sayfalarında sergilendi” (Özcan 2018: 131-132).

Romanlar arasında “teşhir” politikasına rastlanmakta ve böylece yazarların dönemin güncel siyasetinden faydalandıkları anlaşılmaktadır. Yakalanması güç bir eşkıyayı uzun uğraşlardan sonra öldürme başarısı gösteren devlet, bu durumu kutsal bir törene çevirerek topluluğun diğer üyelerine de yasaya karşı gelenlerin er ya da geç sonlarının ölüm olacağına mesajını vermek istemektedir:

“(…) İşte kanuna karşı gelen, sizi de saptıran efenezin sonunu gördünüz! Sizler için hiç bir kurtuluş yolu yoktur. Canını kurtarmak isteyen çıkıp teslim olsun! (...) Yenik kızanlar getirilen uzun iplerle birbirlerine bağlandılar. Zeybekler biri ise Yılık Abdinin kafasını kesti.

Sonradan bu kesik baş ibret olsun diye Ödemiş'te kulağından bir ağaca çivilenerek bir süre halka teşhir olundu” (Sertoğlu 1979: 207-208).

Platon'dan itibaren süregelen devlet anlayışında devletin kadim bir yapı olması, iktidarını herhangi bir oluşum veya grupla paylaşmama paydası eşkıya romanlarında sıkça işlenen bir tema olarak ön plana çıkmaktadır. Merkezî otoritenin kırsalda yeterince güç sahibi olmaması üzerine beliren eşkıya, halkın desteğini de arkasına alarak kısa sürede kendi bölgesinin sözü geçen aktörü hâline gelmektedir. Bu durumun yol açtığı en önemli çatışma ise “şiddet” tekelinin kimin elinde olacağı ve bunu ne şekilde kullanacağıdır.

Kırsalda oluşan otorite boşluğunu giderme politikası takip eden devlet, her ne kadar eski gücünden uzaklaşmış olsa da meşru şiddet uygulama hakkını kullanarak sadece eşkıyaya değil aynı zamanda toplumun tüm üyelerine mesaj vermeyi, kaybettiği otoritesini yeniden sağlama adına bu yasal hakkını kullanmaktan çekinmeyeceğini ifade etmek ister; “Weber’e göre devletin diğer iktidar birimlerinden en önemli farkı, belirli bir bölge sınırları içinde ‘meşru fiziksel güç kullanımı tekeli’ kendi elinde bulundurmasından kaynaklanır” (Öztürk 2007: 136). Ancak romanlara bakıldığında bu durum birtakım belirsizlikleri, özellikle bireyin devlete olan bakışında ciddi değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Eşkıyayla mücadelesinde çoğu zaman şiddete, işkenceye ve aşağılamaya başvuran devlet, kimi zaman suçsuz insanların yaşam alanına saldırarak bu kişilerin eşkıyaya bel bağlamasına ve eşkıyalığın çok daha hızlı yayılıp gelişmesine yol açmaktadır:

“(…) Devletin kolluk kuvvetlerinin bölge nüfusunu baskı altına aldığı yönünde ulusal gazetelerde çıkan bu ve benzeri haberlerden hareketle Hükümeti sert bir dille eleştirmeye başladı. Örneğin Kemal Bisalman, Urfa’da bir kadının kanun kaçağı olan oğlunun saklandığı yeri itiraf etmesi için Jandarma tarafından düzenli aralıklarla dövüldüğü yönündeki bir şikâyet mektubundan bahsediyor; bölgedeki komando birliklerinin eşkıya avlama bahanesiyle masum köylere baskınlar yapmaya başladığını yazıyordu” (Özcan 2018: 170).

Görüldüğü üzere etkili bir mücadele yöntemi olan “teşhir”, yazarlar tarafından ısrarla vurgulanmaktadır. İmkânlar dâhilinde eşkıyaya kıyasla ciddi bir üstünlüğe sahip olan devlet, uzun takipler sonrası yakalama veya öldürme başarısı gösterdiği eşkıyayı herkesin görebileceği bir yerde teşhir ederek gücünü bu yolla sembolleştirme, halka da iletmek istediği mesajı verme amacındadır. Tüm bunlar bir

arada düşünülduğünde ise devletin çoğu zaman otoritesini paylaşmaya yanaşmadığı, fırsatını bulduğu anda sonucu ölümle noktalanacak eylemlere imza atmaktan çekinmeyeceği görülmektedir. Memed'in uğruna dağlara çıkıp eşkıya olmasına sebep olan Hatçe'nin ölümü de bu duruma verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır:

“İnce Memed, ben Asım Çavuş değilim. Hizaya gel diye bağıırıyordu. Memed karşılık vermiyordu. Candarmanın elinden nasıl kurtulunur, öğrenmişti. (...) Arkadan ‘yandım’ diye Hatçenin sesi geldi. Memed olduğu yerde donakaldı, ama geri dönmedi. Yüzbaşının bulunduğu yeri ateş çemberine aldı. Bunu da içi götürmedi, oraya bomba üstüne bomba attı” (Yaşar Kemal 2018: 426-427).

Romanda çoğu kez şiddette ölçülü bir tavır takınmasıyla öne çıkan Memed, Hatçe'nin ölümü sonrası şiddet tepkimesini artırarak aşırılığa kaçan bir tavır sergilemektedir. Bu durum, eşkıyanın kendisinden çok aile yakınlarının işkenceye maruz kalması veya onların devlet tarafından öldürülmesi sonrası belirlemektedir.

3.1.10. Düze İnme: Kır Serdarlığı ve Hak-Adalet Dağıtımı

Meşru iktidar alanını eşkıya ile paylaşma yoluna gitmeyerek “otorite”nin sadece kendisinde olduğunu göstermeye çalışan devlet, zaman zaman bu politikasından vazgeçip iktidarını bu “adi” suçlularla paylaşmak zorunda kalmıştır. Kırsalda halkın desteğini arkasına almasının ardından bölgesinde hızla sözü geçen bir iktidar konumuna gelen eşkıya, yürütmüş olduğu faaliyetlerle devleti zor durumda bırakarak onu pazarlık masasına oturtma başarısı göstermiştir (Hobsbawm 2011: 22).

1950 sonrası eşkıya anlatılarını konu edinen romanlarda da bu durumla sıkça karşılaşılmaktadır. Meşru şiddet uygulama hakkı, eşkıya olarak nitelendirilen kişilerin yakınlarına ağır hakaretler etme ve bir başka eşkıyanın ölümü üzerinden diğerlerine ders verme politikası başarısızlıkla sonuçlanan devlet, bu mücadeleden daha fazla itibar kaybıyla ayrılmamak için bu kişileri affederek onları devlet bünyesinde birleştirme amacı gütmüştür. Devletin böyle bir politika benimsemesinin sebebi otoritesinin daha fazla sarsılmasını önlemek istemesinden ziyade, bu kişilerin sıradan bir “adi” suçlu profilini aşarak yaşadıkları bölgede yerel halkı kışkırtıp olası bir isyanın lideri olmalarının önüne geçme düşüncesidir:

“İsyancılığın asıl önemi, kitlelerin düşüncesine, onları egemen güçlerle savaşa teşvik ederek, onları yüreklendirerek ve onlara aktif bir direniş örneği vererek yaptığı etkidir. İsyancılık halk edebiyatında ezilen kitlelerin antifeodal direniş ruhunun ideolojik ifadesini bulduğu şarkı, efsane ve destanlara malzeme sağlamıştır. Halk şarkılarındaki isyancı tipleri, halkın sahip olmak istediği bu özellikleri taşımış ve halkın kendi yapmak istediği eylemler gerçekleştirilmiştir” (Bayrak 2014: 235).

Bu bağlamda değerlendirildiğinde 1950 sonrası öne çıkan romanlardan biri de *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem*'dir. Dağda eşkıyalık yaptığı süre zarfında mecbur olmadıkça kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girmeyen ve onların canına kastetmeyen Edhem, roman içerisinde tam olarak sosyal/soylu eşkıya profiliyle karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Rum çetelerle mücadelesinde halkın geniş desteğini elde eden Balçıklı Edhem ve arkadaşları, yürütmüş oldukları faaliyetler sonrası II. Abdülhamit'in fermanıyla affedilerek düze inip kır serdarlığına tayin edilecektir:

“Bir müddettenber'u Gebze, Kartal ve Şile kazâları havâlisinde icrây-ı şekavet eden Balçıklı Ethem nam şahsın bu kerre vuku'bulan dehâlet ve istimâni karîn-i kabul buyurulmuş ve merkumun afv-ı Şâhâneye mazhariyeti hususunda şerefsâdır olan irâde-i seniyye-i Keremkâri mekamat'ı âideye tebliğ kılınmıştır” (Ulunay 1973: 262).

Birçok romanda devletin böyle bir politika takip etmesinin altında yatan sebep, halkın eşkıyanın yanında yer almasının dışında bu kişilerin mesken edindikleri dağları çok iyi tanıyarak türlü çarpışmalardan yara almadan kurtulmalarıdır. Merkezî otoritenin zayıflığından bir de eşkıya takibinde düzenli ordusunu bu bölgelere sevk etmek istemeyen meşru iktidar, bu kişileri kır serdarlığına tayin edip var olan sorunu çözme anlayışı benimsemiştir.

Benzer bir durum *Kamalı Zeybek* (1979) romanında da söz konusudur. Bir yanlış anlama sonucu akrabası Çakırcalı Mehmet Efe ile düşman olup dağlara çıkan Kamalı Zeybek, bu süre zarfında defalarca düze inmeyi istemesine rağmen bunu gerçekleştirememiş bir kahraman olarak görünmektedir. Eşkıyalığa Köseoğlu'nun yanında başlayan ve Köseoğlu'yla birlikte ilk düze inmesinde efesinin Çakırcalı tarafından öldürülmesi sonucu tekrar dağlara çekilen Kamalı Zeybek, devletin af çıkarmasıyla düze inerek uzun süredir hayalini kurduğu hayata da bir adım daha yaklaşmış olur:

“Kıbrıs Kâmil Paşanın bu işe olduğu gibi ağırlığını koyması nihayet beklenen sonucu verdi. İstanbul’dan Kamalı’nın affı hakkındaki ferman İzmir’e geldi. (...) Adamopolonun adamlarından biri ancak günlerden sonra Kamalıyı bir obada bularak ona müjdeyi verdi. Hattâ bunu isbat eden, İzmir’de yayınlanan bir gazeteyi de efeye verdi. Kamalı o zaman rahat bir nefes alabildi” (Sertoğlu 1979: 297).

Düze inmesinin ardından artık hayatını normal bir vatandaş olarak geçirme hayalleri kuran Kamalı, bu hedefine çok yaklaşmasına rağmen efesi Köseoğlu gibi Çakırcalı tarafından pusuya düşürülerek ölümle yüzleşmek zorunda kalır.

Eşkîya romanları arasında düze inme temasının sıklıkla -belki de en detaylı şekilde- işlendiği romanlardan birisi *Çakırcalı Efe* (1972) romanıdır. Dağda kaldığı süre içerisinde devletle girdiği hemen her çatışmada yara almadan kurtulan, zaman zaman faaliyetleriyle devleti oldukça zor duruma sokan bu efe, düze inme sürecinde de devleti tam anlamıyla aşağılamayı tercih ederek bir kez daha hedefine ulaşmıştır. Hem Murat Sertoğlu hem de Yaşar Kemal anlatısında dağda kaldığı sürede bölgenin önde gelen aileleriyle çarpık ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılan Çakırcalı’nın, İngiliz Vitöl ailesi ve İzmir Valisi Kâmil Paşa’nın oğlu Sait Paşa ile yakınlığı romanda önemle vurgulanan noktalar arasında öne çıkarılmaktadır.

Günden güne yaşadığı bölgenin yerel yöneticisi konumuna gelen ve artık eşkıyalığı bırakıp düze inmek isteyen Çakırcalı, devletin kendisine yaptığı teklife oldukça ağır şartlarla cevap vererek kendi sonunun babası Ahmet Efe gibi olmaması için can güvenliğini garanti altına almak istemektedir:

“Çakırcalının şartlarının başında devlete karşı Mister Vitölün kendisine kefil olması şartı geliyordu. (...) Çakırcalı ve avanesi tamamen affedilecekler. Hiçbir sebepten hiçbir suçları kalmayacak. Çakırcalı ve adamları silahlarını olduğu gibi muhafaza edecekler. Çete Çine kazasının Akçaova köyünde oturacak, bu köye, köyün yakınına hükümete mensup ne candarma, ne tahsildar, hiç kimse gelemeyecek. Vergileri Çakırcalı toplayıp hükümete verecek. Yüze çıkma Birgide olacak. Affı yalnız padişah yapabilecek, başka hiçbir af şekli kabul edilmeyecek” (Yaşar Kemal 2014: 58).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Çakırcalı’nın çoğu şakiye benzemediği görülmektedir. Eğer devletin af talebini kabul edecekse bunun sadece kendi şartlarının yerine getirilerek gerçekleşeceğini bildirmektedir. Hem eşkıyalığı süresince sergilemiş olduğu sosyal/soylu tavırlardan halkın tam desteğini alması hem

de devletin köşeye sıkışmasını avantaja dönüştürmek isteyen Ege'nin bu ünlü eşkiyası, düze indikten sonra da yerel bir yönetici kimliği kazanarak saygınlığını koruma amacındadır.

Düze inmesinin ardından geçen süre zarfında halkın kendisine olan sevgisi katlanarak büyüyen Çakırcalı, yaşadığı bölgede tam bir otorite gibi davranarak günden güne devletin de "kadim" imajına zarar vermeye devam etmektedir. Bu durumdan rahatsız olan sadece devlet de değildir. Bölgenin önde gelen aileleri, ağalar, nüfuzlu eşraf bu durumdan duydukları rahatsızlığı merkezî hükümete bildirerek Çakırcalı'nın pusuya düşürülüp öldürülmesini talep etmektedir. Bu amaçla bölgenin ileri gelenleri acımasızlığıyla tanınan Çamlıca ve çetesini Çakırcalı'nın üzerine göndererek onu öldürme planlarını hayata geçirmeyi ister:

"Yüzde bulunan Çakırcalı ise, afta elde ettiği haklara dayanarak yaşıyor; bir anlamda devlet gibi çalışıyordu. Başı sıkışan, arazisini zengine kaptıran, mültezimin zulmüne uğrayan, soluğu efenin yanında alıyordu. (...) Çakırcalı'nın bu davranışları, zarar gören ağaların, nüfuzlu eşrafın keyfini kaçırıyordu. Ne yapıp yapıp Çakırcalı'yı ortadan kaldırmalıydılar. Böyle sorunları çözmek için alışılmış çeteleri vardı: Çakırcalı'yı çekemeyen, ona düşman hangi efe var? Eski efelerden Çamlıcalı Hüseyin bulundu, kışkırtılarak çete kurduruldu ve ihtiyacı görüldü. (...) Görülmekte ki, vilayette yaşanan eşkiyalığın ardında, eşrafın nüfuz çatışması yatmaktadır" (Yetkin 2003: 99).

Çamlıcalı ve çetesini öldürmesinin ardından bir kez daha dağlara çekilen Çakırcalı, bu sefer çok daha ağır şartlarda devletle bir anlaşma yaparak ikinci kez düze inmeyi kabul etmiştir. Çünkü dağa ikinci çıkışında artık acımasızlığıyla devleti zor durumda bırakan Çakırcalı, sıradan bir birey olma adına düze inmeyi kabul ederek devleti bir kez daha gafil avlama başarısı göstermiştir.

Çakırcalı'nın ikinci kez düze inmesinin ardından dağlarda oluşan otorite boşluğu, birçok acımasız eşkiyanın türemesine ve halka zarar vermesine yol açmıştır. Özellikle eşkiya takibinde devlete inanılmaz katkı sağlayan Çakırcalı, kısa sürede devletin başaramadığı bir işe imza atarak hemen bütün Ege dağlarını eşkiyalardan arındırma başarısı göstermiştir. Bu durum, son Kürt eşkiyaları arasında yer alan ve sergilemiş olduğu tavırla bölgenin sevgilisi hâline gelen Hamido'da (Hamit Aldemir) da görülmektedir:

“(…) 1984 yılında Hamido, 53 yaşına gelmiş bu eski eşkıya, ulusal gazetelerde son kez, ‘terörist’ avına çıkmış Devletin silahlı kuvvetlerine yardım eden bir izci olarak belirecekti. Eski eşkıya, kendisiyle yapılan röportajda, ‘Tanrı’nın izniyle bu çapulcuları Türk askeri yakalayacaktır’ diyordu. (...) ‘Halkın muhafızı’ haline gelen Hamido örneğinde olduğu gibi, böyle bir durumda köylüleri eşkıyaya karşı koruyan yine bir eşkıya olabiliyordu” (Özcan 2018: 217-219).

Çeşitli sebeplerden tekrar dağa çıkmak zorunda kalan Çakırcalı, ilerlemiş yaşı ve artık eşkıyalığı eskisi kadar benimsememiş olmasından devletin af teklifini kabul ederek üçüncü kez düze inmeyi kabul etmiştir. Düze indikten sonra tekrar dağa çıkmasında Çakırcalı’nın herhangi bir hatası bulunmazken Çakırcalı her seferinde devletin teklifini kabul ederek aslında yasa dışı hayatına artık son verme temennisini ifade etmektedir. İsteddiği gücü elde etmesine ve halkın geniş desteğini kazanmasına rağmen eşkıya romanlarının birçoğunda kahramanların sıradan insanlar gibi düze inip yaşama istekleri yazarlar tarafından sıkça vurgulanan bir eylem olarak görülmektedir.

Devlet-eşkıya arasındaki ilişki genelde çatışma şeklinde tezahür etmektedir. Ancak yazarlar düze inme ve kır serdarlığına tayin edilme sürecinde bu ilişkiyi uzlaşmaya dönüştürerek alışlageldik bir kurgunun dışına çıkmayı tercih eder.

Eşkıya romanlarında, devlet-eşkıya çatışması sıklıkla vurgulanan kurgular arasında yer almasına rağmen bu durumun zaman zaman tam tersi bir seyir takip ettiği de olmuştur. Devletin eşkıyayla mücadelesinde başarı sağlayamaması, bu bölgelerde yerel halkın desteğini kaybederek aynı zamanda otoritesini ciddi şekilde sarsması ön plana çıkan olaylar arasında yer alır. Eşkıyaların devletin teklifini kabul etmesinin altında yatan en önemli etken ise artık insanca bir yaşam sürerek suçsuz bir birey konumunda hayatlarını devam ettirmek istemeleri görülmektedir:

“Sosyal eşkıya adı suçlu olmadığı için, kanunla arası düzeldiğinde saygın bir kişi olarak topluluğuna geri katılmakta hiçbir güçlük çekmez. Bu noktayı doğrulayan çok sayıda belge vardır. Çoğu örnekte eşkıyanın kendi köyünün ya da akrabalarının bölgesinin içinde hayatını sürdürmesi, hem sağduyunun gereği olarak hem de aile yükümlülükleri gereği herhangi bir sorun çıkmadan gündelik yaşantısına devam etmesi muhtemeldir” (Hobsbawm 2011: 70).

Bir anlamda karşılıklı çıkar ilişkilerinin kesiştiği bölümlerde bu uzlaşma anlayışı kendisini hissettirir. Devletin bu bölgelerde halkın gerçek sorunlarından çok

uzak oluşu, merkezî otoritesini sağlama adına ciddi eksiklikler/sorunlar yaşadığı bir dönemde eşkıyanın düze inmesi ve kendisini temsil eden bir görevli olması; uzlaşya hangi pencereden bakılırsa bakılsın anlaşılması güç bir durum olarak dikkat çeker.

3.1.11. Özgürlük Ütopyasının Yıkılışı: Yeniden Dağlara Yöneliş

Düze inmesinin ardından gücünün sınırını bilen ve buna göre davranan, devlet tarafından affedilip sıradan bir birey olarak hayatına devam eden eşkıya; bir kez daha hiç de tercih etmediği bir sebepten suç dünyasına bir kez daha adım atmak zorunda kalır. İlkinde olduğu gibi burada da bir suça itiliş veya “mecbur” kalışın öne çıkması ayrıca önemlidir.

Bu hayatı tercih etmelerine rağmen düze inme, sıradan bir insan olma hayalini her daim canlı tutan bu kişiler, yeniden dağlara çekilmek zorunda kaldıkları süreçte çok daha acımasız ve var olan otoriteyi derinden sarsıcı hamlelere imza atarlar. Çünkü hayatlarının büyük bir bölümünü devlet otoritesini sarsarak geçiren bu kanun dışı kahramanlar, her şeye rağmen kendi gücünün farkındadır ve bir anlamda devlet tarafından kendisine altın tepside sunulan hayatı reddetme yoluna gitmek istemezler:

“Bu kişiler, kendi fikirleri ya da amaçları ne yönde olursa olsun, siyasal düzlemde gerçekçi davranmak mecburiyetindedirler. O yüzden, ellerine geçebilecek en iyi fırsat belli bir derecede özerkliğe sahip olmak ve –tam anlamıyla bir kampa dahil olmadan- kendi destekleri için en yüksek bedeli ödemeye niyetli olanlarla, yani onlarsız amaçlarına ulaşamayacak taraflarla pazarlığa girmektir. Ancak son analizde, üstün güce sahip merkezlerin onların varlığını hoş görmeye hazır oldukları koşullara rıza göstermek durumundaydılar –aksi takdirde varlıklarının ortadan kaldırılması çok da zor olmazdı” (Hobsbawm 2011: 22).

Hobsbawm’ın da ifade ettiği gibi pazarlık sürecini çok fazla uzatmadan devletin teklif etmiş olduğu şartları kabul eden eşkıya, en azından hayatının geride kalan bölümünü suç dünyasından uzak geçirme hayali kurar. Ancak bu durum hemen her zaman bu şekilde tezahür etmeyip çoğunlukla tersinin gerçekleştiği başka bir gerçeklik olarak gözükmektedir.

Eşkıyalığa intikam amacıyla başlayan ve hayatını Çakırcalı’yı öldürmeye adanmış olan Kamalı Zeybek için durum böyledir. Dağa çıkıp Köseoğlu çetesine katılmasından çok kısa bir zaman sonra aftan yararlanarak düze inen Kamalı Zeybek,

efesi Köseoğlu'nun Çakırcalı ve adamları tarafından pusuya düşürülmesi sonucu tekrar dağa çıkararak intikam yeminini çok daha kararlı bir şekilde uygulamaya koyar. Burada Murat Sertoğlu tarafından öne çıkarılan nokta ise eşkıyanın her ne kadar suç dünyasından uzak durma düşüncesi olsa da bu kişilerin er ya da geç tekrar dağa çıkmak zorunda kalacaklarıdır:

“Pek güzel tahmin edileceği gibi Kamalı'yı yakından tanıyan herkes de aynı düşüncede idi. Efesi vurulan bir kızana düşen tek namus borcu, efesini vuranı bulmak ve onu öldürmek suretiyle efesinin intikamını almaktı. (...) Kamalı, efesinin intikamını almağa çoktan karar vermiş ve buna göre hazırlanmağa başlamıştı. Onun Osmanlıya güveni yoktu” (Sertoğlu 1979: 53).

Yasa dışı hayatına bir kez daha “mecbur adam” rolünde devam etmek zorunda kalan Kamalı, intikam amacıyla yeniden dağlara çıksa da siyasal iktidarı bir kez daha karşısına alıp meşru hedef konumuna düşmekte ve düşman eşkıya çetesi dışında devletin de radarına girmektedir.

Eşkıya romanlarının birçoğunda kahramanların düze inmesinin ardından kurgu gereği hemen hepsinde suçtan uzak durma/suçta karışmama eğilimi dikkat çeker. Zaten yasa dışı hayatlarına istemedikleri bir suçtan girmek zorunda kalan bu kişiler, kendilerine sunulan özgürlük imkânını olabildiğince yasalar çerçevesinde değerlendirmek isterler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde özgürlük ütopyasının sonlandığı en önemli eser Murat Sertoğlu'nun *Çakırcalı Mehmet Efe*'si (1955) ve Yaşar Kemal'in kaleminden çıkan *Çakırcalı Efe* (1972) romanıdır. Önceki başlıklarda da olduğu gibi eşkıyalığı süresince deyim yerindeyse efsaneye dönüşen, ünü ülke sınırlarını aşarak gündem güne Türk Robin Hood kimliği kazanan bu efe, her seferinde devletle anlaşma masasına oturmasına rağmen bir şekilde tekrar dağlara dönmek zorunda kalmıştır.

Murat Sertoğlu tarafından yazılan eserde Çakırcalı'nın ilk düze inmesinin ardından tekrar dağa çekilmesinin sebebi kendisini öldürmeye gelen Binbaşı Hüsnü Bey'i öldürmesi olarak kurgulanırken Yaşar Kemal tarafından bu tema Çakırcalı'yı öldürmesi için görevlendirilen Çamlıcalı Hüseyin'in efe tarafından öldürülmesi olarak kurgulanmaktadır. Sertoğlu anlatısında, kişisel sebeplerden Çakırcalı'yı öldürmeyi kafasına koyan Binbaşı Hüsnü Bey, Efe'nin yaşadığı köye baskına

giderken yolda Çakırcalı Mehmet Efe ve adamları tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesi ön plana çıkmaktadır. Burada okurların dikkatine sunulan en önemli nokta ise Çakırcalı'nın bu çatışma esnasında oldukça acımasız oluşudur. Şiddette ölçülü olmak sosyal/soylu eşkıyaların ilk öncelikleri arasında yer almasına rağmen Hüsnü Bey yüzünden tekrar dağa çıkmak zorunda kalan Çakırcalı; adamlarına çatışma esnasında yaralanan askerlerin de kurşundan geçirilmesi talimatını vererek bu sefer çok daha acımasız ve zalim olacağını mesajını devlete vermek istemektedir.

Yaşar Kemal tarafından Ege'nin bu ünlü efesinin ikinci kez dağa çıkma sebebi ise Sait Paşa'yla ters düşmesi olarak anlatılmaktadır. Bir kez daha kır serdarlığına tayin edilmesinin ardından kırsalda merkezî hükümet gibi davranan ve devlet otoritesini kısmen sarsan Çakırcalı, Takip Kumandanı Sait Paşa'nın kendisinin ve adamlarının silahlarını bırakması talebi üzerine bir kez daha devlete güvenilmeyeceğini düşünerek tekrar dağa çıkmak zorunda kalır.

Bu dönem romanlarında dikkat çeken noktalardan birisi de yazarların eşkıyayı bir kez daha romantik bir bakış açısıyla kurguladıklarıdır. Eşkıyalığa ilk adım atmalarından affedilip tekrar dağa çıkmalarına kadar geçen sürede bu kişilerin bir şekilde suça itildiklerini, halk nazarında kahraman olarak nitelendirilen bu kişilerin aslında suçtan uzak kalmak istediklerine vurgu yapan yazarlar; eşkıyanın kendilerince haklı davasını bu anlayışla meşrulaştırma yoluna gider. Özellikle Çakırcalı Mehmet Efe örneğinde olduğu gibi bu kişilerin tekrar dağa çıkmalarında açıkça ifade edilmese de devletin yanlış bir politika takip etmesinin izlenimini veren yazarlar; eşkıyalık olgusunu bir kez daha romantikleştirme yoluna gider.

Özgürlük ütopyasının sonlanmasına dair kaleme alınan bir diğer eser de *İnce Memed*'dir. *Kamalı Zeybek* ve *Çakırcalı Efe* romanlarındaki kurgunun dışında farklı bir anlayışla ele alınan bu romanda bireysel bir kararla artık suç dünyasından uzaklaşmak isteyen ve devletle uzlaşma masasına oturmayan Memed'in tekrar dağlara çıkmak zorunda kalışı anlatılmaktadır. Sömürü düzeninin sadece köyde olduğunu düşünen ve bu anlayışla eşkıyalığı bırakarak kasabaya yerleşen, var olan düzenin burada da devam ettiğini, doymak bilmeyen ve yoksul halkı her fırsatta sövmeye devam eden ağaların köy dışında da hüküm sürdüğünü gören Memed, bu haksızlığa

daha fazla dayanamayarak kasabanın ileri gelenlerinden Şakir Bey'i öldürüp bir kez daha eşkıya olmaya karar verir:

“(…) bu Muallim Zeki Bey için,’ diye tetiğe bastı. ‘Bu da sıtmadan ölen çocuklar için...’ Bir daha tetiğe çöktü, çok soğukkanlıydı. Yüzü de gülüyor gibiydi, ‘Bu da hakkını yediğin ırgatlar için.’ (...) Her şey o kadar şaşırtıcı olmuştu ki kasabalılar, uzun bir süre kendilerine gelemediler. Candarmaların haberi olduğunda Memed, çoktan mor dağları tutmuştu” (Yaşar Kemal 2018: 1847-1848).

Burada özgürlük ütopyasının yıkılışında devletin herhangi bir etkisinden çok sömürü düzeninin toplumun her yerine hâkim olması anlayışı öne çıkmaktadır.

3.1.12. Eşkianın Tereddütü: Umut ve Umutsuzluk

Bireysel sebeplerden eşkıya olmaya karar veren ancak ilerleyen zaman diliminde mücadelesi tekillikten çoğulluğa dönüşen bu halk kahramanları, zaman zaman verdikleri mücadeleyi sorgulayarak başarıya ulaşip ulaşamayacaklarına dair ciddi kaygılar yaşamaktadır. Kendilerine dert edindikleri sorunların büyük bir çoğunluğun da kaygısı olması ve bu bilinç doğrultusunda yasa dışında kalmayı göze alarak mücadelesini devam ettirme eğilimi gösteren eşkıyalar, ezilenlerin sözcüsü olma konusunda birtakım tereddütler yaşayarak bu konuda kimi zaman umutsuzluğa sürüklenmektedir.

Eşkialık üzerine yapılan kuramsal çalışmaların birçoğunda bu olgunun siyasal bir mücadele olmaktan uzak olduğu, daha çok kırsalda köy toplumunun bireysel bir başkaldırısı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Ancak halkının geniş desteğini almasının ardından vermiş oldukları mücadele anlamında motivasyonlarını her geçen gün daha da yükselttikleri gözlemlenen bu kişiler, yaşadıkları olaylar sonrası umutlarını umutsuzluğa dönüştürerek köy topluluğunun sıradan bir üyesi olma temennisi taşımaktadır. Bu anların yaşanmasına sebep olan en büyük etken ise vermiş oldukları mücadelenin sekteye uğraması söylenebilir:

“(…) eşkıyalar her vesileyle, kendilerini ele verene kadar resmi makamların onları tanımayacağı şekilde, sıradan insanların kılığına girerek ya da hiç tanınmaz hallerde kırlarda dolaşırlar. Nasıl olsa kimse onları ele vermeyeceğine ve onları sıradan insanlardan ayırmak mümkün olmadığına göre, görünmez olacak kadar iyidirler. (...) Eşkianın yenilgiye uğraması ve ölmesi, halkının da yenilgiye uğramasına, daha kötüsü, umutlarının sönüp

tükenmesine eş tutulmaktadır. İnsanlar adaletsiz yaşayabilirler, gerçekte de buna alışmak durumundadırlar, fakat umutsuz yaşayamazlar” (Hobsbawm 2011: 74-75).

Hobsbawm’ın da ifade ettiği gibi halk ve eşkıya arasında yaşanan bu karşılıklı motivasyonun kaynağı; “umut”tur. Eşküyayı yaşatan ve birçok karşıt güçle mücadele etmesine sebep olan etken de bu umut motivasyonudur. Motivasyonlarının temelinde var olan siyasi olguyu değiştirme, bir anlamda meşru iktidarı devirme talebi veya düşüncesi olmamasına rağmen eşkıyanın sosyal hayattaki aksaklıkların düzeltilmesi, adalet dağılımındaki eksikliklerin giderilmesi ve yöneticilerin adilane bir tavır sergilemelerini beklemeleri; bu kişilerin aynı zamanda reformist bir görev üstlendiklerini de göstermektedir:

“Antik dünyanın eşkıyaları varolan düzenin yok edilmesini amaçlamazlar. Kendileri de toplumdaki belli bir gerilim ve kriz dönemlerinden beslendikleri için sadece varolan hak/haksızlıkları şiddet kullanarak düzeltmeye çalışan isyankârlardır. Eşküyadan beklenen ideolog ya da peygamber olması değildir. Beklenen güçlü bir kişilik ve askeri yeteneğine dayalı olarak haksızlıklara karşı savaşın liderliğini yapmasıdır” (Bezci 2006: 101).

Bu anlayış çerçevesinde, 1950-1980 yılları arasında yayımlanan romanlarda da bu anlayışa tanık olunur. Sevgisine karşılık bulamadığı için sevdiği kıızı ve nişanlısını öldürerek dağlara çekilen Yörük Osman Efe, hem çok genç ve deneyimsiz bir eşkıya olmasından hem de elbet bir gün devlet tarafından yakalanılarak öldürüleceğini tahmin ettiğinden mücadelesine kendi isteğiyle son verip düze inmek zorunda kalır. Yörük Osman’ın yaşamış olduğu umutsuzluğun temelinde ise bir eşkıyanın sahip olması gereken cephaneye, tecrübeye ve her şeyden öte kendisine yoldaşlık edecek kızanlara sahip olmamasıdır. Benzer bir durum ise *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem* (1973) romanında görülmektedir. Kendisi gibi eşkıya olma isteğini ifade eden köylüye Edhem’in cevabı kesinlikle bu yoldan uzak durması gerektiği şeklindedir. Çünkü kendisinin bu suçtan çıkamadığını nasihat etmesi eşkıyaların yaşadıkları umut/umutsuzluk olgusunun da anlaşılması açısından son derece önemlidir.

Umut ve umutsuzluk çelişkisinin yaşandığı bir diğer roman Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan *Çakırcalı Efe*’dir (1972). Kanun dışı hayatına ilk adımını atmasının ardından eşkıya olup olmama konusunda ciddi çelişkiler yaşayan ve

önünde sonunda devlet tarafından öldürüleceğini tahmin eden Çakırcalı, olayların iyice içinden çıkılmaz bir hâl almasından önce eşkıyalığı bırakıp düze inme hayali kurmaktadır:

“Su testisi suyolunda kınılır... Şimdiye kadar görülmüş müdür ki bir efe başadak yaşasın, uzana uzana yatağında ölsün? Efe ne kadar yiğit olursa olsun, kurşundur sonu. Dağlar, dağlar oldu olalı çok efe görmüştü. Hiçbirisinin sonu son değildi. Büyük Cerit, Küçük Cerit, Parmaksız Arap... Daha yüzlerce efe! Hükümetin eli kolu uzundu. Hükümet bir devdi. Sonunda, bir efe ne kadar yiğit olursa olsun onun pençesine düşüyordu” (Yaşar Kemal 2014: 28-29).

Babasının intikamını almak amacıyla eşkıya olmaya karar veren ve bu süreçte annesi ile yakın çevresinin ciddi baskılarına maruz kalan Çakırcalı, bir efsaneye dönüşecek olan eşkıyalık hayatına tam adımını atmadan bu tereddütleri yaşamaktadır. Eşkuya romanlarına konu olan devlet-eşkuya ilişkisi ve pazarlık masasının yazarlar tarafından ısrarla vurgulanmasının nedeni ise eşkıyaların kendi içlerinde yaşadıkları bu ikilemden kaynaklanmaktadır. Ancak bu durum hemen her zaman eşkıyanın dağda kalarak bir şekilde yasa dışı hayatına devam etmesiyle sonlanır. Benzer kaygı ve kurgu *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955), *İnsan Kurdu* (1959) ve *Kamalı Zeybek* (1979) romanlarında da göze çarpar.

Umut ve umutsuzluk anlayışının en güzel ele alındığı roman ise *İnce Memed* (1955) serisidir. Yazıldığı dönem itibarıyla olumlu olduğu kadar birçok olumsuz eleştirinin de hedefinde kalan bu eser, bütün bir cilt boyunca eşkıya Memed’in tereddütlerine yer vermektedir. Zaman zaman umutsuzluğa kapılarak vermiş olduğu mücadelenin nihayet kazanamayacağına inanan bu şaki, eşkıyalığı bırakmasına rağmen çeşitli sebeplerden tekrar dağlara çekilerek ütopyik ancak bir o kadar da hayalini canlandırdığı umudunu canlı tutmayı sürdürür. Memed’in bu ütopyik umudunun kaynağında ise ağaların olmadığı, herkesin kendi toprağına sahip olduğu ve kendi toprağını kendisinin ektiği köy hayali yer almaktadır:

“Türk romanında Yaşar Kemal efsanesi de hikâyesi Çukurova’da geçen *İnce Memed*’le başlar. Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf*’u gibi, anlatılan olaylar, Osmanlı tarihi içerisinde cereyan etmekle birlikte, köylünün dramı değişmemiştir. Çözülmeyen feodal ilişkilerin baskısından bunalan köylü genci Memed’in isyanında, hem bireysel bir meseleyi hem de köylünün genel toplumsal ve ekonomik sıkıntılarını buluruz. Bütün varoluş koşullarıyla

çizilen insanların gerisinde –belirleyici dinamikler olarak- çoğu zaman maddi nedenler, bazen de bireysel psikolojiler yer alır” (Türkeş 2008: 1054).

Roman içerisinde Memed’in sorgulamalarına sebep olan olgu ise ağalık düzenidir. Birinci ciltte Abdi Ağa’nın öldürülmesinin ardından aslında sonu gelmeyen bir sürecin başladığına kanaat getiren Memed, Abdi Ağa’nın bu düzen içerisinde sadece sıradan bir örnek olduğuna; aslında var olan düzenin tümünden değişmesi gerektiğine inanmaktadır. Burada da Yaşar Kemal’in birçok röportajında ve söyleşisinde yer verdiği “mecbur” olma hâli ön plana çıkar. Memed, her ne kadar bu çatışmanın uzağında kalmaya çalışsa da “mecbur” olduğu durumlar ve halkın ona verdiği sorumluluk bu çatışmanın romanın dört cilt boyunca devam etmesine yol açmıştır. Çünkü Memed’in ağalar karşısında elde edeceği zafer aynı zamanda topluluğunun da zaferi olarak anlam kazanacak ve ağaların yol açtığı umutsuzluk veya kıtlık yerini mutlaka umuda bırakarak bolluğa dönüşecektir.

Memed’in sorgulamalarının özellikle ikinci ciltte giderek yoğunlaştığı fark edilir. Birinci cildin sonunda Abdi Ağa’yı öldürerek atını dağlara süren bu halk kurtarıcısı, serüveni boyunca Abdi Ağa’nın aslında form değiştirdiğini, hep farklı isimler altında bir şekilde yeni Abdi Ağa’ların karşısına çıktığını fark eder. Memed, Süleyman Emmi ile yapmış olduğu konuşmada var olan durumu ise şu şekilde özetler:

“Abdi gidecek, Hamza gelecek, Hamza gidecek, Süleyman gelecek, Ali gidecek, Veli...’ (...). ‘Sağlıcakla kalın,’ dedi, dışarı çıktı, ata atladı. ‘Uğraşmak, dövüşmek, canını kanını vermek... Boş yere... Uğraşmak haklı...’ Kafasındaki bu soru gittikçe onu çökertiyordu. ‘Uğraşmak, hiçbir şey değilse uğraşmak, nasıl hak olur?’ Şimdiye kadar tatmadığı ayrı bir duygu içindeydi. Düşmenin tadını şehvetle bütün bedeninde duyuyor, çaresizlikle kıvrıyor, çöküyordu” (Yaşar Kemal 2018: 662-663).

Okur, romanda Memed’in sorgulamalarıyla ilk kez ikinci ciltte karşılaşmaktadır. Abdi Ağa’nın ölümüyle genelde dünya üzerindeki özelde ise Dikenlidüzü’ndeki kötülüklerin son bulacağına inanan Memed, bu durumun böyle olmadığını anladığında eşkıyalığı ve kendi serüvenini sorgulamalara tabii tutarak bıkkınlık ve umutsuzluk gibi hislerle okurun karşısına çıkmaktadır.

Romanın üçüncü cildinde ise bu sorgulamalar artık doruk noktasına ulaşır. Ağalık düzeninin son bulmayacağına inanan Memed, kendi eylemlerinin de halka hiçbir fayda sağlamayacağı; aksine onlara daha da zarar vereceği düşüncesine kapılır. Bu düşüncesini bir adım öteye taşıyarak Seyran'ı alıp uzak yerlere, portakal bahçelerinin olduğu bir düşler ülkesine gitme hayali kuran Memed; eşkıyalığın bir fayda getirmeyeceğine inanarak serüvenine son vermek istemektedir:

“Gidip uzak bir köyde bir tarla alacağım, azıcık param var, bir ev yapacağım, adımlı da Kara İbrahim, Sefil İbrahim koyacağım, iyi mi, çocuklarım olacak. Anladım ki eşkıyalık bana göre değil, ben de babam gibi, eline vur ekmeğini elinden al, yumuşak bir kişiyim. Adam öldürmek benim işim değil. Çok düşündüm, Allah'ın yaptığı yapıyı yalnız Allah yıkmalı” (Yaşar Kemal 2018: 1286).

Memed'in yukarıdaki sözleri aslında birçok eşkıya romanında kahramanlar tarafından dile getirilen bir istek ve arzu olarak açığa çıkmaktadır. Kahramanların birçoğu mücadelelerinin bir şekilde başarısızlıkla sonuçlanacağına, yaptıklarının var olan düzeni değiştirmeyeceğine inanarak kaderlerine razı bir görüntü çizmektedir. Bu sorgulama veya tereddüt aslında serüvenlerine ilk atıldıkları anlarda beliren “edilgenlik” duygusunu ifade etmektedir. Bu durumun esas nedeni ise bu kişilerin kanun dışı hayatlarına istemedikleri bir suçtan karışmaları ve düzen hakkındaki düşüncelerinin temelinde siyasal bir amaç taşımamalarıdır. Ancak durum her ne kadar bu şekilde özetlense de Memed, halkın kendisine verdiği “kutsal” görevi yerine getirme adına Mahmut Ağa'yı öldürerek bir kez daha haklı mücadelesine kaldığı yerden devam etmek zorunda kalır.

Tüm cilt boyunca devam eden sorgulamalar eserin son cildinde de kendisini hissettirmektedir. Geçen süre içerisinde halka zulmeden, sömürü düzeninin yerleşmesi için hakkı olmayan bir şeyi talep eden ağaların son bulmaması Memed'i iyiden iyiye umutsuzluğa sürükler. Abdi Ağa, Ali Safa Bey, Hamza Ağa ve son olarak Mahmut Ağa'nın ardından bu sefer düzenin esas sahibi Arif Saim Bey'le karşılaşan Memed, bir kez daha adam öldürmeye alışamadığını, gerçekleştirdiği eylemlerin düzenin değişmesi adına en ufak bir tesiri olmadığından dert yanmaktadır:

“Alışamadın, dedi adam öldürmeye. Kim olursa olsun, hiçbir zaman da adam öldürmeye alışamayacağım Hocam. (...) Biz umut oluyoruz. O deli atın kişnemesi kayaları yerinden oynatıyor. Bin yıllık, bin bin yıllık kıpırdamaz kayaların yüreklerini hoplatıyor. Biz de öyle değil miyiz? Bir işe yarıyoruz muyuz Hocam?” (Yaşar Kemal 2018: 1850-1851).

Eşkîya romanlarına konu edinen umut ve umutsuzluk temasına bu örneklerle ışık tutulabilir. Yazarlar, kimi zaman kahramanları aracılığıyla toplum düzeninin değişmeyeceği, eşkıyanın da bu sistemin değişmesinde bir rol alamayacağını belirtmesine rağmen halkın desteği aracılığıyla kahramanların motivasyonlarının çok yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Çünkü onların mücadelesi aynı zamanda yerel halkın da talebidir. Bu taleplerin karşılanması durumunda halk her zaman eşkıyaya destek verecek ve onun umutsuzluğa kapıldığı anlarda kurtarıcı-kahraman rolünü tekrar üstlenmesini sağlayacaktır.

Romanlarda öne çıkan bir diğer önemli nokta ise kahramanların eşkıyalığı bırakma sebeplerinin aynı zamanda tekrar dağlara sığınma gerekçeleri de olmasıdır. Düzenin hiçbir şekilde değişmeyeceğine inanan bu halk kahramanları, halka işkence eden ve onları giderek yoksullaştıran bir ağanın tekrar gün yüzüne çıkmasıyla serüvenlerine kaldıkları yerden devam edip umutsuzluklarını umuda bırakacaklardır.

3.1.13. Yerel Özerklik ve Siyasallaşma: *Atçalı Kel Mehmet Efe* ve *Komünist İmam Örnekleri*

Eşkîyalık olgusu üzerine yoğunlaşan çalışmaların hemen hepsinde bu hareketin siyasal bir nitelik taşımadığı; sadece kırsal toplumlarda “ilkel” köylü direnişi olarak adlandırılması hususunda önemli bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu görüşlerin toplamı, eşkıyalığı siyasal zeminden uzaklaştıran ancak bir o kadar da bireysel isyana/başkaldırıya yaklaştıran etkenler arasında yer almaktadır. Türk edebiyatında eşkıya anlatılarına geniş yer verilen 1950-1980 arasındaki romanlarda da bu görüş öne çıkmakla birlikte bazı istinaslar da yer almaktadır.

“Bahtsız, fenâ hareketli, haylaz, habîs, haydut, yol kesen” (Devellioğlu 2005: 977), “kâtîu-t-tarîk (kuttâu't-tarîk), haydut, harâmi anlamına gelen muhârib” (Bardakoğlu 1995: 463 TDV) ve “dağda, kırdan yol kesen hırsızlar, haydutlar” (TDK, <https://www.sozluk.gov.tr/> E. T. 08.12.2019) şeklinde tanımlanan eşkıya kelimesinin tarihî süreç içerisinde siyasal bir anlam kazanması da oldukça ilginçtir. Etimolojik

yönden “bahtsız”, “kara bahtlı” ve “talihsiz” anlamları taşıyan bu kelime, devlet politikalarının değişimi/dönüşümü ile özellikle 1970’li yıllarda farklı bir anlam kazanacak ve bu bağlamda hem konuşma diline hem de siyasi literatüre yerleşmeye başlayacaktır.

Eşkıyalık üzerine birbirinden önemli çalışmalar olmasına rağmen Eric Hobsbawm’ın bu anlayış doğrultusunda kaleme aldığı *Eşkıyalar* (2011) adlı teorik çalışma, olguya kuramsal düzeyde yaklaşması bakımından mihenk taşıdır. Evrensel eşkıya türleri üzerinde yoğunlaşarak konuya farklı bir bakış açısı kazandıran ve kitabında çeşitli coğrafyalardaki eşkıyalık hareketlerinden/liderlerinden örnekler vererek (Hobsbawm 2011: 27) aslında toplumların ortak bir “eşkıya miti” yaratmasından söz eden İngiliz yazar, bu eserinde kavramın dönüşümü hakkında kendince haklı bir eleştiri getirerek “adi” suçlar kapsamında değerlendirilmesi gereken bu olgunun çerçevesinin oldukça iyi çizilmesi gerektiğini belirtmektedir:

“Kanuna göre, şiddet kullanarak başkalarına saldıran ve onları soyan bir gruba ait olan (ve şehirde bir sokak köşesinde maaş paralarını çalanlardan, resmen tanınmaları söz konusu olmayan örgütlü asilere ya da gerillalara kadar) herkes, eşkıyadır. Günümüzdeyse böyle insanlara hemen –ve eleştirme zahmetine bile katlanmaksızın- ‘terörist’ yaftası yapıştırılır; bu durum, yirminci yüzyılın ikinci yarısında eşkıya imgesinin nasıl tarihsel bir gerileme içine girdiğinin göstergesidir. Tarihçiler ve sosyologlar böyle kaba bir tanımı kabullenemezler” (Hobsbawm 2011: 25).

Burada birçok yazar tarafından ısrarla vurgulanan nokta; eşkıyanın belirli bir plan dâhilinde herhangi bir siyasi amacı temsil etmediği, özgürlük ve adalet talebinin karşılık bulamaması durumunda bireysel bir başkaldırı dinamiği sergilediğidir. Bu çıkarım doğrultusunda değerlendirildiğinde de bu kişi veya kişilerin siyasi bir kimlik kazanma adına itirazlarını dile getirdikleri söylenemez. Olgunun ilerleyen zaman diliminde kendi içerisinde bir değişim/dönüşüm geçirmesinin nedeni ise yasal iktidarın eşkıyalarla olan mücadelesinde benimsemiş oldukları politikadır:

“1960’ların ikinci yarısında, hızla tırmanan ‘solcu’ ve ‘sağcı’ siyasal şiddeti ifade etmek için *Doğu* eşkıyalığından alınan ilhamla oluşturulmuş ‘siyasal şekavet’ terimi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu görüşmelerinde kullanılan gözde terimlerden biri haline geldi. (...) yasadışı örgüt üyeleri ‘şehir eşkıyası’ ya da ‘siyasal eşkıya’ olarak adlandırılmaya başlandı. (...) Söz konusu terimlerin siyasal seçkinler tarafından kullanımı, 1970’lerin ikinci yarısında

doğuna ulaştı. (...) Sonuç olarak, 1970'lerin ikinci yarısında, *şaki* ve *şerir* gibi geçmişin kimi gözde terimleri siyasal dildeki önemlerini kaybederken, *eşkıya* ile *şekavet* terimleri, *terörist* ve *terör* terimleriyle birlikte, özellikle yasadışı sol siyasal örgütlerin şehirde ya da kırdaki silahlı eylemlerini betimlemek için kullanılan moda terimlere dönüştü” (Özcan 2018: 182-183).

1970 sonrası bu olgunun “adi” suçlar kapsamında değerlendirilmesi anlayışından uzaklaşarak kavramın gittikçe siyasal bir form aldığı gözlemlenmektedir. Bu görüş doğrultusunda, Murat Sertoğlu'nun *Atçalı Kel Mehmet Efe* (1964) ve Hasan Kıyafet'in *Komünist İmam* (1969) romanı, sıradan/adi bir şekavet suçunun çok ötesinde romanlar olarak değerlendirilmesi mecburiyeti taşımaktadır.

Bahsedilen romanlardan ilki *Atçalı Kel Mehmet Efe* eseridir. Diğer eşkıya anlatılarında olduğu gibi yasa dışı hayatına suça itilerek adım atmak zorunda kalan Atça Kasabası sakini Kel Mehmet, ilerleyen zamanda sıradan bir şaki olmanın bir adım ötesine geçerek Aydın hükümet konağını ele geçirip aynı zamanda yönetime el koyan bir lider olarak görünmektedir. II. Mahmut zamanında konu edinilen bu romanda haksızlıklara daha fazla dayanamayan ve halkın sömürülüşüne tanık olmak istemeyen Atçalı Kel Mehmet Efe, kendi adalet anlayışını yürürlüğe koyarak Aydın İhtilali'nin başlatıcısı ve lideri olmuştur:

“Kel Mehmed, Kuyucak ve Nazilli'yi zaptettikten sonra Aydın üzerine yürüyor. Kuyucak ve Nazilli, direnmeden Kel Mehmed'e teslim oldukları hâlde, Aydın mukavemet ediyor. Mütesselim Salih Bey, Kuyucak ve Nazilli'de çıkan ihtilâli bastıramadığından azledilmiş, yerine Aydın'ı iyi tanıyan Haşim Ağa tayin edilmiştir. Kel Mehmed'in gönderdiği kuvvetler birkaç defa başarısızlığa uğrayıp geri çekiliyor. Bunun üzerine Kel Mehmed, kuvvetlerini toplayıp Aydın üzerine yürüdü. Mütesselim Haşim Ağa, şehirden çıkıp eşkiyayı karşıladı. Haşim Ağa, bu çarpışmada yenildi, Aydın'a kaçtı. Kel Mehmed, Haşim Ağa'nın peşinden şehre girdi. Haşim Ağa, konağına çekilerek savunmaya devam etti. 6 saat zeybeklerle çarpıştıktan sonra kaçmak zorunda kaldı, Aydın da Kel Mehmed'in eline düştü” (Uluçay 2013: 69).

Çağatay Uluçay'ın *Atçalı Kel Mehmet* üzerine yapmış olduğu bu çalışmada birkaç nokta dikkat çekmektedir. Her şeyden önce Kel Mehmet'in diğer eşkiyalardan farklı olarak kısmen düzenli bir askerî birliğe sahip olduğu ve bu askerî birliği savaş nizamları içerisinde düzenlediği anlaşılmaktadır. Bundan önceki eşkıya romanlarında

eşkîyanın zeybekleri veya çete üyeleri çatışma konusunda deneyimli, silah kullanmada maharetli kişiler olmasına rağmen hiçbirinin “birlik” düzeyinde bir yapılanmaya sahip olmadıkları görülürken Kel Mehmet’in Ege Bölgesi’nin merkezî bir şehrini ele geçirecek kadar çete üyesine ya da askere sahip olduğudur. Aynı zamanda eşkıya, yaşadığı bölgedeki haksızlıkları düzeltmek, çok daha yaşanılabilir bir hayat tesis etme arzusu taşıırken Atçalı’nın aynı zamanda var olan düzeni/sistemi değiştirmek istemesi eşkıya anlatılarında ilk kez karşılaşılan bir durumdur:

“Akşama kadar şehrin bozulan nizamını yeniden kurmakla meşgul oldu. Bu arada kargaşalıktan faydalanarak çapulculuk yapan iki kişiyi de hemen boş sehpalara astırverdi. Onun bu icraatı, bilhassa pek perişan hale düşen memurların maaşlarını hemen ödemesi, şehrin bozulmuş bulunan nizamını bir anda yeniden kurması ve çapulculara göz açtırmamak hususunda sert tedbirler alması, Aydın halkına kendisini bir anda bir kat daha sevdirmişti” (Sertoğlu 1969: 278).

Eric Hobsbawm *Eşkîyalar* (2011) adlı eserinde, eşkıyaların yarattıkları etkinin sadece kendi bölgeleriyle sınırlı kaldığını, tek bir koşulla eşkıyalık olgusunun ciddi bir destek bulması hâlinde toplum düzenini değiştirebilecek bir etkiye kavuştuğunu ifade etmektedir. Ancak yazar burada öne sürdüğü düşünceye şerh düşerek eşkıyaların da hayat görüşlerinin köylüler gibi “dar ve sınırlı” olmasından eylemlerinin sonuçlarının beklentileri karşılamayacak düzeyde kaldığını belirterek eşkıyalık çerçevesinde bu olgunun etkilerini sınırlandırmaktadır (Hobsbawm 2011: 43). Hobsbawm’ın kitabı birçok çalışmaya referans olmasına rağmen Atçalı Kel Mehmet Efe örneğinin bu bakış açısının dışında kaldığı fark edilmektedir. Zira İngiliz yazarın belirttiği gibi Atçalı’nın eylemleri sadece kendi bölgesiyle sınırlı kalmamış, Aydın yönetimine el koyarak tarih kitaplarına konu olacak düzeyde bir nitelik kazanmıştır.

Atçalı Kel Mehmet Efe romanında dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise kahramanın hükümet konağını ele geçirmesinin ardından ortaya koymuş olduğu eylemlerdir. Atçalı, diğer romanlara konu edinilen şakilere kıyasla Aydın yönetimini ele geçirmesinin ardından yerel bir yönetici, devletin meşru valisi gibi davranmaktadır. Aydın halkının, hükümet konağındaki devlet memurlarının sorunlarını dinleyerek devlet adamı refleksiyle birtakım kararlar alan bu eşkıya, hatta eylemini bir adım öteye taşıyıp kendi adına mühür bastırmaya kadar ileri gidecektir:

“(…) Bu devamlı telkinler neticesini vermiş ve Atçalı Raşit Beye istediği izni vermişti. Zaten o şimdi Aydınlıların isteği üzerine resmen valiliğe de başlamıştı. ‘Vali-i Vilâyet, Hademe-i Devlet Atçalı Kel Mehmet’ diye bir de mühür kazdırmıştı. Emirnamelerinin altına bu mührü basıyordu” (Sertoğlu 1969: 299).

Eşkîya anlatılarında herkesçe sevilen, halkın geniş desteğini alan, uzun bir süre İstanbul Hükümeti’ni zora sokan Çakırcalı Mehmet Efe’de bile bu tarz bir eğilim görülmezken Atçalı’nın böyle eylemlere imza atması son derece önemlidir. Yönetimin haksız kararlarına, halkın eşraf tarafından giderek sömürülmesine ve düzenin başıbozukluğuna başkaldıran bu eşkıyanın eylemlerini sözlü kültürün veya mitlerin bir etkisi olarak değerlendirmek oldukça zordur. Eylemlerinin tarih kitaplarında yer alması, hakkında birçok çalışmanın bulunması Atçalı’nın diğer eşkıyalara kıyasla -gerçek hayatta var olması sebebiyle- bir adım öne çıkmasına neden olmaktadır.

Eşkîya romanlarında, yerel özerklik ve yönetime el koyma konusu *Atçalı Kel Mehmet Efe* eseriyle hayat bulurken siyasallaşma teması ise *Komünist İmam* (1969) romanında görülmektedir. Hasan Kıyafet, eserine her ne kadar eşkıya anlatısı olarak başlasa da ilerleyen sayfalarda yazarın romanın nihai amacından uzaklaştığına ve roman kahramanı Umur’un serüvenini anlatmak yerine Hasan Kıyafet’in esere müdahalesiyle mesaj verme, propaganda yapma kaygısına dönüştüğü görülmektedir.

İmam Hatip öğrencisi iken almış olduğu İslami eğitimle ağalık düzenini sonlandırmayı ve sömürü düzenini bitirmeyi hedefleyen Umur, okumuş bir eşkıya olarak çıktığı dağda sosyalizmin bir savunucusuna/liderine dönüşecektir. Atçalı Kel Mehmet örneği gibi diğer eşkıya romanlarından farklılık arz eden bu roman da eşkıyanın siyasallaşması, kahramanın zamanla sosyalist bir lidere dönüşmek istemesi noktasında kayda değer bir örnektir:

“(…) Eşkîyalar toplumun bu kapsamdaki dönüşümlerinde –eğer oynamışlarsa- nasıl bir rol oynamışlardır? Bireyler olarak bu kişiler, bırakın devrimci olmayı, boyun eğmeyi reddeden, böylece benzerlerinden ayrılarak öne çıkan, ya da daha basitçesi, hayatlarının olağan akışını bırakıp kanundışılığa ve ‘suç’a sürüklenen köylüler kadar bile siyasi ya da sosyal isyancı değillerdir. Toplu haledede değerlendirildiklerinde, kendi toplumlarında buhran ve gerilim (açlık, salgın hastalık, savaş ya da huzuru bozan başka bir şeyin) belirtisi olmaktan biraz daha fazla anlam taşırlar. Dolayısıyla eşkıyalık, köylü toplumu adına ortaya konan bir program

falan değil, belirli koşullarda kendi başına kaçıp kurtulmanın bir biçimidir” (Hobsbawm 2011: 37).

Hobsbawm’ın yukarıdaki görüşlerinden yola çıkıldığında *Komünist İmam* romanını eşkıya anlatısı olarak değerlendirmek son derece zordur. Serüvenine, eşkıya olarak başlayan veya gerçek hedefine ulaşma adına eşkıyalığı bir basamak olarak kullanan Umur, romanın ilerleyen sayfalarında siyasi bir figüre dönüşerek sosyalizmin yüksek sesle savunucusu olacak ve topluluğunu da bu yönde etkilemeye çalışacaktır.

Eşkıya olmaya karar vermesinin ardından dağa çıkarak babasının yakın arkadaşı aynı zamanda döneminin önde gelen eşkıyalarından Goca Omar’ın yanına yerleşen Umur, zamanla eşkıyalık düşüncesinden uzaklaşarak ilk aşamada Goca Omar’ı etkileme yoluna gider. Umur, aklından geçenleri Goca Omar’a anlatarak sadece eşkıyalıkla düzenin değişemeyeceğinden, ağalık sisteminin yıkılabilmesi için halkın da bu duruma siyasal bir amaçla destek vermesi gerektiğinden bahsetmektedir. Birçok eşkıya romanında ağa-eşkıya çatışması romanın ana merkezinde yer alırken Umur’un bu çatışmanın çok daha ötesinde aslında var olan haksız düzeni iyileştirmek yerine değiştirmeye yönelik birtakım planlarının olduğu fark edilmektedir. Bu durum, çalışma sahasını kapsayan eşkıya romanlarında ilk kez karşılaşılan bir kurgudur. Çünkü Umur’un düzen adına planlamış olduğu eylemlerin eşkıyalıktan öte bir devrimciye dönüşmenin mesajları olarak okunabilir:

“(…) Bu arada yeni adını Umur’un koyduğu ‘Halk Çetesi’nin eylem kolu, eyleme geçmişti bile. Amaçları sadece bilgi toplamak, ağaların aldığı kararı kesin öğrenmekti. Umur çeteye yeni adını koyarken: ‘Biz bundan sonra eşkıya değil, Halk Çetesiyiz. Köylülerin, yetimlerin, yoksulların, dağdaki gücüyüz. Onların gözü kulağı değilsek de, kolu bacağıyız” (Kıyafet 2015: 53).

Romanın bu bölümüne kadar Umur’un söz ve davranışlarını zaman zaman eşkıyalıkla bağdaştırma imkânı olmasına rağmen bu bölümden itibaren *Komünist İmam* romanını eşkıya anlatısı olarak ele alıp değerlendirmek mümkün değildir. Eşkıyalıktan devrimciliğe dönüşen ve bunu da bir program/sistem dâhilinde yapmayı amaçlayan Umur, bir anlamda yazarın ideolojik kaygısına yenik düşerek romanın ilk sayfalarındaki eşkıya özelliğini yitirmiştir. Romanın ilerleyen bölümleri de bu

kaygıyla kurgulanarak Umur'un ağalık düzenini yıkmaya yönelik kaleme aldığı manifestoya kadar gitmektedir:

“(...) Romanın sonunda ise köylüler, Umur ve çetesini tutuklayan jandarmalarla karşı karşıya gelecek kadar ileri gitmişlerdir. Köylülerin romanın başındaki ve sonundaki tutumlarındaki bu değışiklik romandaki inandırıcılığı zayıflatmaktadır. Bu da tamamen, anlatıcının, köy ve köylünün meselelerine, ideolojik açıdan yaklaşmasından ve bir model göstermek istemesinden kaynaklanmaktadır” (Kaya 2004: 226).

Eşkıya romanlarındaki yerel özerklik ve siyasallaşma bu iki roman üzerinden açıklanabilir. Hem 1950-1980 arası hem de bu zaman diliminden önceki romanlarda zaman zaman eşkıyaların Millî Mücadele'ye destek vererek kısmen siyasallaşmalarına şahit olursa da eşkıyalık bahsedilen konu etrafında değerlendirildiğinde bu iki romanın diğer örneklerden çok farklı olduğu görülmektedir. Atçalı örneğinde roman kahramanının yerel özerklik elde etmeye varacak, yasal iktidarın ordularıyla savaşmaya kadar gidecek cesaret göstermesi, Umur'un İslamiyet'le kendi intikamı arasında bir bağ kurarak eşkıya olmaya karar verip daha sonra devrimciye dönüşmesi ve sosyalizmin sözcüsü olması; incelenen romanlar arasında karşılaşılan bir durum değildir. Bu iki örnek arasında özellikle *Komünist İmam* romanını eşkıya anlatısı olarak değerlendirmek oldukça zordur. Yazarın siyasi görüşünü okura iletme ve okurda kendince bir farkındalık yaratma düşüncesiyle kaleme aldığı bu eser, birçok eşkıya anlatısıyla örtüşmeyen nitelikler taşımaktadır.

3.1.14. Mitleşme/Fenomenleşme

Kahramanlık anlatılarının birçoğunda karşılaşılan kahramanın mitleşmesi veya bir fenomen olarak görülmesi eşkıya romanlarında sıkça görülen bir durumdur. Topluluğun cesaret edemediği bir serüvene atılarak bu serüven sonunda sergilemiş olduğu tavırla halkın gözünde ölümsüzleşen, yenilmesi oldukça güç bir kahramana dönüşen veya eylemleriyle büyük bir çoğunluğun geleceğini belirleyen bu kişiler; sözlü kültürün etkisiyle birtakım özelliklere sahip olarak kısa zamanda yenilmez birer savaşçıya dönüşürler.

Önceki örneklerde olduğu gibi mit, destan, halk hikâyeleri ve masallar yüzyıllardır toplumların ortak bilinciyle oluşan ve kısa sürede kolektif bir nitelik

kazanarak sonraki nesillere aktarılan anlatılardır. Bu anlatıların, toplumların hemen hepsinde benzerlik göstermesinin nedeni ise insanoğlunun ortak ihtiyaçlardan, benzer taleplerinin karşılanma isteğinden ve tarihin belirli dönemlerinde yüzleştikleri sorunlardan meydana getirilmesidir:

“Mitler, insan ruhunun yaratıcı eylemlerle yaptığı sıçramaları, nesiller boyunca canlılığını koruyan, ileriye açık kazanımlar şeklinde yansıtır; insan bilincinin gelişim öyküsünü ve bu zorlu süreç içindeki korku, kaygı, umut, coşku gibi yaşantıları aynalar. Gerek birey ve gerek kültür olarak insanı anlamak, mitlerin müziğine kulak vermekten geçer. Yaratılış mitlerinden kahramanlık mitlerine, evrenin ve insanın oluşum/gelişim süreci aşamalarla öykülenir” (Saydam 2013: 9-10).

Sözlü kültürün bir üretimi olmasından mitlerin gerçekliği zaman zaman sorgulansa da bu anlatıların tarihin ve insanlığın en eski yapı taşları olduğu konusunda tüm araştırmacılar ortak bir düşünceye sahiptir. Hayata dair çeşitli modellemelerin kodlandığı, hayal ürünlerinden ziyade gerçekliğe çok daha yakın olduğu ve toplumların yaşam tarzı hakkında en derin bilgileri verdiği bir kavram olması nedeniyle mitler her zaman var olmuştur ve bundan sonraki dönemlerde de var olmaya devam edecektir. Mitlerin tarihi ve araştırılması konusunda önemli çalışmalara imza atan Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri* (2017) adlı eserinde mitleri tanımlayarak bu mirasın özelliklerini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“(…) Bana göre en geniş kapsamlı olduğu için en az kusurlu olan tanım şudur: Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda, ‘başlangıçtaki’ masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğaüstü Varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir. Demek ki mit, her zaman bir ‘yaratılış’ın öyküsüdür: Bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl *var olmaya* başladığını anlatır. Mit ancak *gerçekten* olup bitmiş, tam anlamıyla ortaya çıkmış olan şeyden söz eder” (2017: 17).

Mitlerle ilgili olarak birçok toplumda mitlerin uydurulmuş hikâyeler olduğu ve gerçeği asla yansıtmadığı algısı vardır. Hâlbuki Eliade aksini ifade etmekte ve mitlerin gerçekten olmuş bitmiş eylemler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu özellikleri nedeniyle mitler, insanlığın kolektif hafızasında yaşam alanı bulmuş ve sonraki nesillere aktarılmaya devam etmiştir.

Geçmişten günümüze kadar birçok mit türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çeken “kahramanlık mitleri”dir. Kahramanlık mitlerinin yapısı incelendiğinde hemen hepsinin birbirlerine benzerlik göstermesi ve birçoğunda bu yapının temelinde kahramanın olağanüstü bir davranış şekli veya cesaret örneği ortaya koyması oldukça dikkat çekicidir.

Otto Rank, *Kahramanın Doğuş Miti Mitolojinin Psikolojik Yorumu* (2018) adlı çalışmasında belli başlı mitolojik kahramanları ele alarak bu kişilerin birbirlerine benzerliklerini belirtmektedir. Farklı zaman dilimlerinde ve toplumlarda yaratılmasına rağmen bu kahramanların hemen hemen aynı motiflerle oluşturulması ve ayrılıklarının yanı sıra benzerliklerinin çok daha fazla olması, toplumların; “kahramanlık mitleri”ne atfettikleri değer/beklentinin anlaşılması bakımından önemlidir (2018: 9). Mitler üzerine yapmış oldukları çalışmalarla öne çıkan Joseph Campbell ve Bill Moyers ise, *Mitlerin Gücü* (2013) eserinde insanlığın tek bir arayışı olduğunu ve bazı mitlerin de bu arayış çerçevesinde toplumların ortak inancını/arzusunu yansıttığını düşünmektedir:

“Hayal arayışı, bir lütuf arayışına gitmek olarak adlandırabileceğimiz belirli bir tür mit var. Bu mitler her mitolojide aynı forma sahip. Yazdığım ilk kitap olan *The Hero with a Thousand Faces*’ta¹⁰ anlatmaya çalıştığım şeydi bu. Tüm bu farklı mitolojiler bize özünde aynı arayışı veriyor. İçinde bulunduğumuz dünyayı bırakıp bir şeyin derinliğine giriyorsunuz, uzağına düşüyorsunuz ya da yüksekliğine çıkıyorsunuz. Orada daha önce içinde yaşadığımız dünyadaki bilincinizde eksik olan şey karşınıza çıkıyor. Sonrasında ise dünyayı bırakıp burada mı kalmalıyım yoksa bu lütuf ile geri dönüp sosyal dünyaya geri dönerken buna tutunmaya devam mı etmeliyim sorusu geliyor. Bu kolay bir şey değil” (2013: 169-170).

Mitlerin bu şekilde tanımlanıp değerlendirilmesinin ardından benzer etkiler destanlarda da görülmektedir. Özellikle Türk destan geleneğinde “kahraman mitleri”ne fazlasıyla yer verilip bu anlatıları yüzyıllar sonra toplumun hafızasını şekillendiren eserler olarak yorumlamak mümkündür. Mitler de olduğu gibi destanlarda da kendisine geniş bir saha bulan kahramanlık anlatıları, bu hikâyelerin gelişigüzel bir şekilde oluşturulmadığı aksine bir toplumun ortak hafızasından çıkan ürünlerin/yaratımların olduğu görülmektedir. Farklı toplumlarda meydana

¹⁰ Mitolojik hikâyelerde yer alan kahramanları ve günümüz Hollywood filmlerindeki kahramanlık öykülerini arketipsel bir anlayışla ele alıp psikomitolojik incelemeye tabii tutan Joseph Campbell’ın bu eseri için bk. Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, İstanbul 2017.

getirilmelerine rağmen destan kahramanlarının da mitler gibi evrensel bir özellik taşıdığı vurgulanmaktadır. Çünkü insanoğlunun ihtiyacı hemen her dönem aynıdır ve karşılaştığı zorluklar karşısında “kendi” kahramanlarına atfettiği nitelikler de destanlarda benzer özellikler göstermektedir:

“Avcı göçebe toplumların kahramanlığa dayalı epik destanlarında ise destan kahramanlarının özellikleri şöyle sıralanır: Savaşçılığı güce, cesarete ve akla dayalıdır. Kahramanlık ve teke tek dövüşme önemlidir. (...) Zira kahraman toplumu temsil eder. Eğer destan kahramanı hileye, kandırmaya dayalı işler yapıyorsa o eser hikâyeleşmeye başlamış demektir. (...) Kahraman halkına karşı ölçülüdür ama cesurdur da. Dürüstlük önemlidir ama kahraman, sadece kendi tarafına karşı dürüştür. Söz ustalığına sahiptir. (...) Destan kahramanları alelade insanlardan farklı, üstün insanlardır. İnsanlar onları özlemleri ve korkularıyla büyütürler. Bunlar, alelade insanların kas gücünden farklı güce, zekâya sahiptirler” (Kaya 2004: 48-49).

Muharrem Kaya'nın yukarıda saydığı özelliklerin dışında kahramanların doğumları, hayatta kalmaları ve ölümleri de olağanüstü şekillerde gerçekleşmektedir. Örneğin *Bozkurt* ve *Ergenekon* Destanlarında kurt tarafından büyütülen kahramanlar yer alır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin önemli figürlerinden Basat'ı aslanlar büyütür. Olumlu-olumsuz her kahramanın mitolojik kaynaklar bağlamında ölümleri de diğer kişilere kıyasla oldukça farklıdır. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin acımasız canavarı Tepegöz, sadece gözünden alacağı yarayla öldürülebilir veya yaralanabilir. Yunan mitolojisinin önemli savaş kahramanları arasında yer alan Achille'in ise sadece topuğundan vurulduğunda hayatını kaybedeceği düşüncesi hâkimdir (Kaya 2014: 46-47).

Birçok mitolojik figür ve destan kahramanı bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sözlü kültür geleneğinin oldukça yaygın olduğu Türk edebiyatında da dolayısıyla yazarlar bu zengin kaynağa başvurarak zaman zaman eserlerinde bu mirastan faydalanmıştır. Bu durumun etkileri 1950-1980 arası kaleme alınan eşkıya romanlarında da sıkça karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar, kahramanları aracılığıyla toplumun motivasyonunu artırma ve umutsuzluk duygusuna kapıldığı anlarda umut aşılama görevini eşkıyaya vererek sözlü kültürün geleneksel kalıplarını eserlerine tatbik etmiştir. Eşkıya anlatılarında kahramanların birçoğu tıpkı mitlerde ve destanlarda olduğu gibi “ölümsüz” kişiler olmalarıyla ön plana çıkar. Birbirinden

farklı birçok eşkıya romanında kahraman ya ölümsüz ya da en olmadık tesadüf neticesinde ölen bir kişi olarak kurgulanmaktadır. Yine destanlarda görülen özelliklerden atlarının, silahlarının ve giydikleri elbiselerin halk tarafından mitleştirilerek bu nesnelere fazlasıyla özellik atfedildiği gözlemlenmektedir. Çünkü mitolojik kalıp ve destan motifleri içerisinde yer almamalarına rağmen onlar da birer halk savaşçısı, haksızlığın sözcüsü ve acımasız canavarların en asil düşmanlarıdır. Davranışlarının etkisi sadece kendisini değil bütün bir toplumu etkileyecek öneme sahiptir. Bu yüzden toplumlar, halkın takdirini kazanan bu kahramanları öldürmek yerine mite veya destansı anlatıya başvurarak onları ölümsüzleştirmeyi amaçlamıştır.

Eşkîya romanlarında kahramanlara mitsel özellikler atfedilmeden onların ilk aşamada fenomenleştiği görülmektedir. Oldukça zor bir görevin üstesinden gelerek halkın/topluluğun beğenisini kazanan ve adaletin savunuculuğunu üstlenen bu kişiler, özellikle yoksul ve sömürülmüş halkın yanında yer alarak mitsel yolculuklarına ilk adımlarını atarlar:

“Batı Avrupa’nın halk kültüründe, eşkıya mitlerinin on sekizinci yüzyılda çoğalmasını açıklayan bazı değişikliklerin gerçekleşmiş olması tabii ki muhtemeldir, fakat Doğu Avrupa’da benzer biçimde seyreden kronolojiyi aynı kapsamda açıklamak da güçtür. Bu noktada ileri sürülebilecek düşünce, salt sözlü bir kültürün –eşkîya kahramanların şöhretini yaşatanlar okuma yazma bilmez insanlardı- yarattığı hafızanın görece eksik kalmış olacağıdır. Aradan birkaç kuşaklık bir zaman dilimi geçtikten sonra bir kişinin hafızası geçmişin efsanevi kahramanlarının kolektif resmiyle karışır; mitleştirilen ve ritüel bir sembolizme konu olan ve hafızalarda bu zaman dilimini aşmayı başaran Robin Hood gibi insanların yerine artık gerçek tarih bağlamında başka bir şey konamaz” (Hobsbawm 2011: 185).

1950-1980 arasındaki romanlarda da eşkıya romantizminin mitleştirilerek anlatıldığı birçok roman bulunmaktadır. Bunlar arasında dikkat çekenlerden ilki, *Komünist İmam* (1969) romanıdır. Aradığı adaleti dağlarda bulan ve maruz kaldığı haksızlığın intikamını alma adına eşkıya olmaya karar veren roman kahramanı Umur, kısa sürede topluluğunun dikkatini çekecek eylemlere imza atarak köy halkı tarafından mitleştirilecektir. Özellikle köyün acımasız ağası Hasan Ağa ile olan mücadelesinde ve kazandığı zaferlerin ardından halk tarafından fenomenleştirilerek kurtarıcı bir kahraman rolü üstlenen Umur, romanın ilerleyen sayfalarında

kurşungeçirmez bir kahramana dönüşerek mit ve destan kahramanlarının sahip olduğu özellikleri yansıtacaktır.

Mitsel özelliklerin ön plana çıktığı bir diğer eser ise Tarık Dursun Kakinç'a ait *İnsan Kurdu* (1959) romanıdır. Roman içerisinde eylemleriyle halkın takdirini kazanan ve sosyal/soylu bir eşkıya olarak nitelendirilen Muratağa, özellikle mit ve destan kahramanlarının sahip olduğu “görünmezlik” mitine sahip olarak çatışmalarda yara almadan bulunduğu ortamdan hızla uzaklaşabilme yeteneğine sahiptir:

“Ben, diye haber salmış kumandan paşaya; yarın gece, falan saatta, falan köydeki falan ağada yemekteyim. Gelsin, buyursun, bir acı kahvemizi içsin. Paşa, sarmış köyü. Sarmış ağanın evini. Murat ağa, o ağanın evine gelmiş. Kumandan paşayla kahvesini içmiş, hızır gibi, yine kaybolmuş. Kimseler tutamamış” (Kakinç 1959: 100).

Eşkıya Muratağa'nın sahip olduğu görünmezlik miti sadece mitolojik kahramanlarda ve destan kahramanlarında karşılaşılabilecek bir özelliktir. Bu, birçok eşkıya romanında işlenirken kahramanın en zor şartlar altında yara almadan çatışmayı delmesi, bir anda gözden kaybolması ve yaralanamaz/öldürülemez bir figür olarak halk hafızasında tasavvur edilmiş olması bahsedilen etkilerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Muratağa, halk kahramanıdır ve olası bir başarısızlığı topluluğunun da başarısızlığı olarak kabul edilecektir.

Birçok mitte ve destanda yer alan kahramanın yaralanmayacağı miti, *Çepel Dünya* (1971) romanında Timur Karabulut tarafından başarıyla ele alınmaktadır. Romanın başkahramanı Alo olmasına rağmen eşkıya Kara Paşo aracılığıyla eşkıyalığa dair görüşlerini açıklayan Karabulut, dağda kaldığı süre zarfında eylemleriyle halkın sevgilisi olan Kara Paşo'nun kurşun geçirmediğinden, hatta askerlerin bile Kara Paşo'yla çatışmaya girmekten korktuklarından bahsederek Kara Paşo bağlamında eserinde ölümsüz kahraman-eşkıya mitini işlemektedir:

“(…) Eğer duyduğum Kara Paşo ise... Benim duyup bildiğim Kara Paşo'ya Demiroğlu bir şey edemez. Candarma bile üstüne varamazmış benim duyup, bildiğim Kara Paşo'nun. Benim duyup bildiğim Kara Paşo'ya kurşun da geçmezmiş! Öyle derlerdi hep. Herkes korkarmış ondan. Fıkara babası bir eşkiyaymış benim duyduğum Kara Paşo. Eşkıya değil, sanki Hızır gibi bir şeymiş. Görenler hep öyle derlerdi. Hızır gibi olmazsa, bana bu iyilikleri eder miydi hiç?” (Karabulut 1971: 77).

Halkın zihninde kurtarıcı olarak görülmesin nedeniyle “ölümsüz” bir kahramana dönüşen Kara Paşo, kurşungeçirmez sihirli bir zırha sahip olmasının yanı sıra zor anlarda halka yapmış olduğu yardımlarla da “Hızır” gibi anlatılmaktadır. Timur Karabulut’un geçmişin sözlü kültüründen yararlanma amacı sadece bu örnekle de sınırlı kalmaz. Yazar, eserinin ilerleyen sayfalarında Alo’nun da tıpkı Kara Paşo gibi bir halk kahramanı olmasından ve adına türküler yakılmasından bahsetmektedir (Karabulut 1971: 243).

Kahramanın mitleştirildiği önemli eserlerden birisi de Murat Sertoğlu’nun *Çakırcalı Mehmet Efe*’si (1955) ve Yaşar Kemal’in romanı *Çakırcalı Efe*’dir (1972). Yaşadığı süre boyunca eylemleri halk arasında efsaneleşen ve günden güne ünlünen Ege’nin bu ünlü eşkıyası, her iki anlatı da mitsel motiflerle belirmektedir. Önceki örneklerde olduğu gibi Murat Sertoğlu yazınında kurşungeçirmezliği ile kaleme alınan Çakırcalı, Yaşar Kemal romanında öldükten sonra bile mezarının köylüler tarafından kutsal sayıldığına, mezarının bir türbe hüviyeti kazanarak birçok hastalığa iyi geldiğine inanıldığı anlatılmaktadır:

“Çakırcalının mezarı Nazillinin dışında, yol üstündedir. Köylüler mezarı o gün bugündür evliya türbesi makamında ziyaret ederler. Sonra, bir de Çakırcalının mezar toprağı birçok dertlere deva sanılır. Sıtmaya, sızıya, ağrılara birebirdir denir. Öyle söylerler. Çakırcalı öldürüldükten yıllar, yıllar sonra bile, o yoldan geçen köylüler mezara yarım saat kala, olanca sesleriyle bağırırlar: Çakırcalı Efe! Çakırcalı Efe! Yol ver geçelim. Yaban değiliz” (2014: 182).

Devlet tarafından affedilip düze inen, daha sonra tekrar dağlara çıkmak zorunda kalan ve bu çıkışında çok daha acımasız bir eşkıyaya dönüşen Çakırcalı; hem efeliği hem de dönemin önde gelen devlet adamları ve işadamları ile kurduğu ilişkilerle gizemini korumaya devam etmektedir. Ayrıca günümüzde *İzmir’in Kavakları* olarak bilinen türkünün de Çakırcalı Mehmet Efe adına yazıldığı rivayet edilmektedir:

“(…) Bir pusu kuracağı, yahut bir çiftliği basacağı zaman daha evvel uzun uzadıya düşünür, en akla gelmiyecek ihtimalleri gözönüne alır, ona göre hareket ederdi. Bu kadar müdebbirane hareket ettiği için her defasında muvaffak olurdu. Bunca müsademelere girdiği halde kendisine bir şey olmaması, hakkında ‘vücudüne kurşun işleme’ kanaatini uyandırmıştı.

Birçok köylüler buna inanıyorlar ve Çakırcalı Efeyi bir nevi ‘ermiş’ adam addediyorlardı” (Sertoğlu 1965: 85).

Eşkıya mitinin yaratımı konusunda öne çıkan önemli yapıtlardan birisi -belki de en önemlisi- *İnce Memed* serisidir. Her cilt boyunca Memed’in kahramanlıklarını destansı bir üslupla kaleme alan ve çocukluğundan beri bu sözlü kültür geleneğiyle yetişen Yaşar Kemal, *İnce Memed* romanında sık sık mitsel motiflere başvurarak eserindeki aksiyonu canlı tutma başarısı göstermiştir. Yazarın, *İnce Memed* dışında birçok romanı olmasına rağmen gerek içerik gerekse destansı anlatım bakımından *İnce Memed*’in yaratıcısı Yaşar Kemal’in hayatından izler taşıdığı ifade edilmektedir:

“Otuz iki yıl gibi büyük bir zaman dilimi içinde yayımlanan dört cilt *İnce Memed*’de Yaşar Kemal hep aynı üslubu, hep aynı roman tekniğini kullanır. Bu yıllarda yazdığı öbür romanlarda anlatı biçimi değişir, *İnce Memed*’lerde hep aynı kalır: Hep o çocuksu, hep o masalsi anlatım; anlatıcı ile anlatılanlar hep aynı dünyanın insanlarıdır sanki; sanki özdeşleşmişlerdir, dilleri aynıdır, dünyaya bakışları aynıdır, inançları aynıdır, aynı mucizelere inanırlar. (...) ‘Başkaldırı’yı temel ilke yapmış bir romancının roman kurallarına başkaldırmasını olağan saymak gerek” (Naci 2008: 78).

İnce Memed’i yazarın diğer romanlarından farklı kılan özellikler Fethi Naci’nin belirttiği gibi Yaşar Kemal’in Memed’le aynı coşkuyu ve hissiyatı yaşaması söylenebilir. Yazar, romanının ilk sayfalarında okuyucuya bu izlenimi vererek okurun romandan ziyade destansı bir anlatıya şahit olacağına mesajlarını vermek ister gibidir. Bu özellikler de *İnce Memed*’i diğer eşkıya anlatılarından ayırmaktadır. Dağa çıkıp eşkıya olmaya karar vermesinin ardından halk tarafından hakkında birçok hikâye üretilen, kurşungeçirmez bir vücuda sahip olarak zaman zaman atıyla Köroğlu’nu hatırlatan İnce Memed, hemen her özelliğiyle eşkıya miti örnekleri arasında özel bir yere sahiptir. Çocukluğundan beri eşkıya anlatıları dinleyen, bununla yetinmeyip eşkıyalarla tanışma fırsatı dahi yakalayan Yaşar Kemal, sözlü kültürün de mirasını *İnce Memed*’e yansıtarak hem deneyimlerinden hem de geçmişin mirasından oldukça zengin bir kaynak yaratma başarısı göstermiştir. Yazar, özellikle mitle gerçekliğin iç içe olması, yaşanan dünya dışında mit dünyasından da insanoğlunun yararlanması gerektiğini şu cümlelerle özetlemektedir:

“Toplumun yarattığı müşterek dünyalar ne kadar insanın yaşamını sağlıyorsa, kişinin yarattığı mit, düş dünyası da onun yaşamını kolaylaştırıyor, sağlıyordur. Toplumun mit, düş

dünyasıyla kişinin yarattığı mit, düş dünyası her ne kadar ayrı ayrı dünyalarsa da, bir yerde de birbirlerine sıkı sıkıya karışmışlardır. İşte benim realizmim bu bütünlükten kaynaklanmaya çalışıyor. Bu da günümüzden Homeros'a, daha da öteye, Gılgamış'a kadar uzanıyor. Sanat yaparken insanı gerçeklerinden sıyıramayız. Ne yazık ki, günümüze kadar gelen birçok çağlarda insanlar yalnızca insanoğlunun içinde bulunduğu bir yanı, ya da birkaç yanı birden ancak görebilmiştir. İnsan gerçeğine bir bütünden varılır, bunun üstünde pek durmamışlar. Çağımız insan kavramında yeni aşamadadır. Sanırım ki çırpınmamızın büyük bir kısmı buradan kaynaklanıyor. (...) İnsan yaşamında, insanoğlu ne kadar mit içinde, ne kadar düş ve mit dünyasında yaşıyor, bu karmaşıklığın üstüne insanlık daha gereğince eğilmiş değil, ne sanatta, ne de bilimde..." (Kabacalı 2004: 38).

Mitlere ve düş dünyasına bakışını bu şekilde özetleyen Yaşar Kemal, *İnce Memed* serisinde sık sık bu motiflere başvurarak yukarıda açıkladığı mit-gerçeklik algısını romanında uygulamıştır. Romanın ilk cildinde, Memed; fiziksel görünüm açısından bir çocuğu andırmaktadır. Ancak köylünün ona kurtarıcı-eşkîya rolünü vermesi nedeniyle Yaşar Kemal, Memed'i korkulacak bir kişi olarak tasvir etmeyi yeğlemiştir. Çünkü bu çarpıtma hem Memed'in halk nazarındaki saygınlığını artıracak hem de düşmanlarının ondan korkmasını sağlayacaktır (Yaşar Kemal 2018: 64 ve 312).

İnce Memed romanında sıkça işlenen mitlerden diğerleri de kahramanın kurşun işlemez oluşu, masal kahramanları gibi bir anda ortadan kaybolması ve halk tarafından ölümsüzlük mitiyle kuşatılmış olmasıdır. Eşkîya takip kumandanlığında görev alan ve İnce Memed'le karşılaşmış onu başından vurduğunu iddia etmesine rağmen ölmediğini dile getiren Kara İbrahim; halk arasında zaten ölümsüzlük mitine sahip olduğu kabul edilen Memed'in daha da efsaneleşmesine katkı sağlayacaktır. Benzer bir durum Asım Çavuş'un İnce Memed'le çatışmasında da yaşanmaktadır. Bir manga asker Memed'in üzerine kurşun yağdırmasına rağmen kurşunların hiçbiri kahramana isabet etmeyecektir (Yaşar Kemal 2018: 397, 606).

Türk destan geleneğinde önemli motiflerden biri olan "ışık" motifi *İnce Memed* romanında da ele alınmaktadır. Işık motifi, *Oğuz Kağan Destanı*'nda kahramanın Tanrı'ya dua ettiği bir anda "güneşten ve aydan" daha parlak bir ışıkla karşılaşması olarak tasvir edilirken bu motifin geçtiği bir diğer anlatı ise Oğuz Kağan'ın çadırına süzülen ışık sonrası iri bir erkek kurdun gökten indiği ve Oğuz Kağan'ın ordusuna önderlik ettiği yönündedir (Çobanoğlu 2015: 125-126).

Destanlardaki “ışık” motifinin genelde Tanrı’nın kahramanlara bir mesajı veya onlarla bir şekilde iletişime geçmesi olarak yorumlanmaktadır. Benzer bir durum *İnce Memed* romanında da ele alınmaktadır:

“Bir yalım yeli gibi Değirmenoluk köyünden çıktın’, diye başladı. ‘Uçtun gittin. Gözlerden ıradın. Sen gidince Alıdağın tepesinde bir kocaman minare boyunda ışık patladı, üç gün üç gece yandı. Bütün köylüde hayran, üç gece ışığı uyumadan seyretti. Ben de seyrettim. Ondan sonra o ışık her yıl senin yitip gittiğin günün gecesi yandı. Ortalık üç gün üç gece gündüz gibi oldu” (Yaşar Kemal 2018: 494).

Genel anlamda değerlendirildiğinde, Yaşar Kemal’in *İnce Memed* serisini mitlerle ve Türk destan geleneğindeki ortak motiflerle kaleme aldığı söylenebilir. Kahramana kurşun işlememesi ve bu nedenle ölümsüz olması, “ışık” motifi aracılığıyla köylünün dinî bir ritüel gibi Memed’i anması, Anacık Sultan Ocağı’ndan ölümsüzlük gömleğini giyerek artık kahramana herhangi bir olumsuzluğun uğramayacağı inancı; yazarın, mit yaratma ve destan geleneğinden başarılı bir şekilde faydalanması olarak yorumlanabilir.

Son olarak Türk destan geleneğinde sıkça geçen ve *İnce Memed* romanında da ısrarla üzerinde durulan bir diğer motif de “at”tır. “At” motifi gerek İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet’in kabulünden sonraki süreçte kutsal ve ayrıcalıklı bir hayvan olarak anlatılmaktadır. At, Türk inancında her zaman ayrı bir yere sahip olmakla birlikte destanlarda ve diğer anlatı türlerinde kahramanın en önemli yardımcısı olarak ele alınmaktadır. Kahramanın yaşadığı zorlukları kolaylaştıran, kimi zaman onu ölümden kurtaran, olağanüstü yeteneklere sahip olması nedeniyle uçabilen, bir dağın zirvesinden diğerine göz açıp kapayıncaya kadar ulaşan bu özel hayvan/yardımcı, *İnce Memed* romanında da kahramanın en yakın dostu ve kimi zorluklarda ona yardım eden olağanüstü özelliklere sahip bir yardımcı kahraman olarak kaleme alınmaktadır:

“(…) Bizim köylülerimiz diyor ki, öteki köylüler de, o kayanın doruğunda bekleyen at İnce Memed’in atıymış. O at da Köroğlunun atı gibi ölümsüz bir atmış. Dünyada bir tek at varmış Kırk Ermişlere, Ölmezlere karışmış, o da Köroğlunun atı imiş. Bengisu içmiş de o, Köroğlu içememiş, at bu suyu içince Kırk Ölmezlere katışmış. O da fakir fikiraya yaptığı iyiliklerden dolayı. İnce Memed’in atı o yüce dağın kayalıklı doruğunda İnce Memedin ölüsünü

bekliyormuş, onu alıp sırtına Kırk Ölmezlere götürecekmış” (Yaşar Kemal 2018: 1012-1013).

Oğuz Kağan’ın Alaca’sı, Battal Gazi’nin Aşkar’ı ve Köroğlu’nun Kırat’ı gibi İnce Memed’in de atı Türk destan geleneğindeki “at” motifi içerisinde değerlendirilip ele alınarak Yaşar Kemal tarafından romana olağanüstü özelliklere sahip bir yardımcı olarak dâhil edilmiştir.

Mit yaratma konusunda Türk edebiyatının önde gelen yazarları arasında yer alan ve *İnce Memed* serisiyle edebiyatımıza unutulmayacak bir eser kazandıran Yaşar Kemal, romanının her cildinde mitlerden ve destan kültüründen faydalanarak eşkıya anlatısına yeni bir soluk kazandırmıştır. Bu etkinin izlerini diğer yazarlarda da görmek mümkündür. Eşkıya mitinin sadece Türk edebiyatıyla sınırlı kalmayıp evrensel bir nitelik taşımasından yazarların da eserlerini ortak bir payda etrafında şekillendirmesi doğal karşılanacak bir durum olarak ifade edilebilir. Çünkü birbirinden farklı toplumların hemen her dönem kaygıları ve yaşadıkları buhranlar ortaktır. Ve bu ortak kaygılar, üzerinden yüzyıllar geçmesine rağmen bir sonraki nesle taşınma/aktarıma olanağına sahiptir. Bu kaygılara getirilebilecek en “haksız” eleştiri ise bu hikâyelerin hayal ürünü olduğu veya gerçeklik paydası taşımadığıdır. Bu anlatılar sadece çağın gerekliliği içerisinde yenilenen, yenilendikçe üzerine birtakım eklemeler yapılan ancak gerçekliği hiçbir zaman değişmeyen miraslardır.

3.1.15. Mutlak Son: Ölüm

Kahramanlık hikâyelerinin işlendiği birçok metinde olduğu gibi eşkıya romanlarında da kahramanların ölümü olağanüstü hâllerde gerçekleşen durumlar olarak öne çıkmaktadır. Sergilemiş oldukları tavırlardan ve eylemlerden zamanla mitleşen/fenomenleşen ve halkın gözünde ölümsüzleşen bu kişiler, en az yaşadıkları hayat kadar ölüm şekilleriyle de adlarından söz ettirmesini bilmiştir. Mücadelelerinin bireysellikten toplumsallaşmaya evrilmesi bu kişilerin ölümlerinin de halk tarafından hikâye edilmesine neden olmuştur.

1950-1980 arasındaki eşkıya romanlarında da benzer bir olağanüstülük söz konusudur. Yazarlar, kahramanlarının birçoğunu ya öldürmeyip bilinmeyen diyarlara yolculuk ettirir ya da ölümlerini Achille, Oğuz Kağan ve Köroğlu gibi mitolojik kahramanların ve destan kahramanlarının ölümleri gibi efsaneleşmiş bir tarzda

kaleme alır. Söz konusu romanlarda, kahramanların ölüm veya hayattan kaybolma şekillerinin farklılık arz etmesi; bu konunun alt başlıklarla desteklenerek açıklanmasını zorunlu kılmaktadır.

3.1.15.1. Kaybolma: Bilinmeyen Diyarlara Yolculuk

Kahramanın zorlu bir çatışmadan çıkması ve bu çatışma sırasında kimi zaman yaralanması durumunda, yazarlar kaybolma veya başka diyarlara gitme temasına başvurarak bu kişilerin ölümsüzleşmesini sağlamıştır. Bu durumun en fazla yaşandığı romanların başında ise *İnce Memed* gelmektedir. Yaşar Kemal, her cildin sonunda Memed'in ağalarla girdiği çatışma sonrası onun dağlara çekilmesini sağlayarak bir anlamda ölümsüzleşmesini sağlamıştır. Konuyla ilgili olarak değerlendirmelerde bulunan Berna Moran, Yaşar Kemal'in kahramanının ölümü konusunda da bir kez daha destan geleneğine başvurduğunu ifade etmektedir:

“(…) Eşkiya kahraman ya halkına döner ve onlar da kahramana sahip çıkarlar, ya da ortadan kaybolur. Bir rivayete göre tüfek icad olunca Köroğlu eşkıyalığı bırakmış kaybolmuştur ortadan. Yalnız Efe'nin cesedi ise hiçbir yerde bulunmaz. İnce Memed ise dağlara doğru uzaklaşır, haberi alınmaz bir daha” (1996: 82).

Romanın her cildinin sonunda kahramanın ölümsüz bir yapıya sahip olması, yazarın; halkın Memed üzerindeki motivasyonunu canlı tutma isteği olarak yorumlanabilir. Kahramanın kesin ifadelerle öldüğüne dair herhangi bir bilginin yer almaması, olası bir sorunda çekildiği dağlardan tekrar düze inerek halkın yanında yer alacağı gerçeği; İnce Memed'in ölümsüzlük motifine sahip olmasıyla açıklanabilecek bir durumdur.

Acımasızlıklarıyla ön plana çıkan, her fırsatta halkı sömürmekten geri durmayan ağalar, İnce Memed'le girdikleri çatışmada hayatlarını kaybederek roman kahramanına boyun eğmek zorunda kalır. Bu durum dört cilt boyunca aynı şekilde devam etmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise Yaşar Kemal'in bu mücadelelerin sonunda veya Memed'in ortadan kaybolmasının ardından bu durumu bir ritüele dönüştürmesidir. Çünkü kahraman mümkün olması zor bir görevin üstesinden gelmiş ve halkının yanında yer alarak onlara bir kez daha özgürlüğü, adaleti sunmuş ve sömürü düzeninin alt edilebileceğini ispatlamıştır. Bu durum ise köy halkı arasında resmen ayine dönüşerek kutlanması gereken bir gelenek hâlini almıştır:

“İnce Memedden bir daha haber alınmadı. İmi timi bellisiz oldu. O gün bu gündür, Dikenlidüzü köylüleri her yıl çift koşmazdan önce, çakırdikenliğe büyük bir toy düğünle ateş verirler. Ateş, üç gün üç gece düzde, doludizgin yuvarlanır. Çakırdikenliği delicesine yalar. Yanan dikenlikten çılgınlık gelir. Bu ateşle birlikte de Alıdağ’ın doruğunda bir top ışık patlar. Dağın başı üç gece ağarır, gündüz gibi olur” (Yaşar Kemal 2018: 433).

Birinci kitabın sonunda yer alan bu alıntı, her cildin sonunda hemen hemen aynı şekilde tekrarlanarak kahramanın zaferi ve ölümsüzlüğünün de kutlanmasıdır. Çünkü ikinci cildin hemen başında halkın ciddi bir sorun yaşamasıyla İnce Memed çekildiği dağlardan düze inecektir. Memed bir kez daha acımasız ağalardan hesap soracak, onlarla olan mücadelesinde topluluğunun intikamını alarak bir kez daha dağların yolunu tutacaktır.

3.1.15.2. İhanet

Eşkîya romanlarında dikkat çeken noktalardan biri, eşkıya çetelerinin sürekli birbirleriyle rekabet hâlinde olmalarıdır. Yasa dışı hayatlarına dağda devam etmek zorunda kalan ve artık dağ kanunlarına göre hayatlarını şekillendirmek zorunda olan bu şakiler, hayatlarının tehlikeye girdiğini düşündükleri anlarda rakip gördükleri bir başka eşkıya çetesini öldürmekten çekinmezler. Çünkü Eric Hobsbawm’ın daha önce belirttiği gibi bu kişilerin ölümleri “ya ecelleriyle ya da ihanet sonucu” gerçekleşmektedir (Hobsbawm 2011: 62).

Böyle bir çekişmenin yaşandığı ve rakip eşkıya grubunun “iharet” sonucu öldürüldüğü Murat Sertoğlu’nun *Çakırcalı Mehmet Efe*’si (1955) ile Yaşar Kemal’in *Çakırcalı Efe* (1972) romanıdır. Dağda kaldığı on beş yıllık sürede kolluk kuvvetlerine, rakip eşkıya çetelerine ve acımasız ağalara deyim yerindeyse kan kusturan bu efe, dağdaki iktidarını güçlendirmek için Posluoğlu ve adamlarını gözünü kırpmadan öldürecektir. Her iki yazarın anlatısında da sosyal/soylu eşkıya olarak tasvir edilen Çakırcalı, kendisinin tasvip etmediği ama mecbur kaldığı bir olay sonrası Posluoğlu ve adamlarını öldürerek bir anlamda eşkıyalık kariyerine yakışmayacak bir tavır sergilemiştir. Hayatta kalma uğruna ilkelerinden taviz vermek zorunda olan Çakırcalı, Posluoğlu ve adamlarını istemeyerek öldürmüş olsa da her iki anlatıda efenin bu durumdan büyük üzüntü duyduğu anlaşılmaktadır:

“Çakırcalı, silâhını yavaş yavaş her şeyden habersiz uyuyan Poslu Mehmet Efenin başına çevirdi. Hacı Mustafa ile Çoban Mehmet te onu taklit ettiler. İtina ile nişan aldı. Çakırcalı kalbinde gayriihtiyarî bir heyecanın çarpışını hissediyordu. Birdenbire önce bir ve bunu müteakip iki silâhın patladığı duyuldu. Bu üç canhıraş ses, gecenin sessizliğini ve sükûnetini altüst etti. Silah sesleri üzerine uyanıp martinlerle birlikte odaya hücum eden diğer zeybekler şöyle bir manzara karşısında kaldılar. (...) Barut dumanlarının kapladığı küçük bir lâmbanın aydınlattığı bu dehşetli dekor içinde Çakırcalı Mehmet Efe martinine dayanmış, bir çocuk gibi hüngür hüngür ağlıyordu” (Sertoğlu 1965: 114-115).

Benzer bir anlatı Yaşar Kemal’in romanında da öne çıkmaktadır. Çakırcalı Efe, bir gün Posluoğlu ve adamları tarafından öldürüleceğini tahmin ettiğinden istemediği bir eyleme imza atarak Posluoğlu’ndan önce onu öldürmek zorunda kalır. İhanetle sonuçlanan bu ölümün tek ve geçerli nedeni dağların hükmünün kime ait olacağını belirlemektir.

İhanetle sonuçlanan bir başka romanda ise kahraman yine Çakırcalı Mehmet Efe’dir. Murat Sertoğlu tarafından kaleme alınan *Kamalı Zeybek* (1979) romanında, devletin düze inme teklifini kabul ederek eşkıyalığı bırakan ve artık suç dünyasından uzaklaşma isteği duyan Kamalı’nın, Çakırcalı ve baş zeybeği Hacı Mustafa tarafından öldürülüşüne şahit olunur. Anlatı içerisinde birkaç kez karşı karşıya gelen ve ikisinden birisinin elbet öleceğini tahmin eden okur, romanın son sayfalarında Çakırcalı’nın ihaneti sonucu Kamalı’nın öldürülüşüne şahit olmaktadır. Roman kurgusunda yakın akraba oldukları anlaşılan her iki efenin karşı karşıya gelmesine sebep olan olay ise Kamalı’nın efesi Köseoğlu’nun adamlarıyla birlikte düze indiği zaman Çakırcalı tarafından öldürülmesidir. Gerek Köseoğlu gerekse Kamalı’nın düze indikleri anda öldürülmesinin nedeni de yukarıda ifade edildiği gibi Çakırcalı’nın kendi can güvenliğini garanti altına almak ve bu dağların tek efesi olduğunu herkese kanıtlamak istemesidir. Burada vurgulanan nokta ise her anlatıda sosyal/soylu eşkıya özelliklerinin neredeyse tamamına sahip olan ve her zorlukta halkına yardım etmekten geri kalmayan Çakırcalı’nın “ihanel” gibi kötü bir imajla yazarlar tarafından ele alınmasıdır.

3.1.15.3. Pusu/Tuzak: Devlet veya Yerel Güç Odakları Tarafından Öldürülme ve Teşhir

Eşkîya romanlarında kahramanın devlet veya bölgenin yerel otoriteleri tarafından pusuya düşülerek öldürülmeleri nadir de olsa karşılaşılan durumlar arasında yer almaktadır. Yazarın, kahramanına olağanüstü özellikler atfetmesi, onu yaralanmaz/öldürülmez bir kahraman olarak kurgulaması sıkça karşılaşılan bir motif olmasına rağmen bazı eserlerde bu olguya da rastlanmaktadır.

Dağda kaldığı ve düze indiği süre zarfında her zaman korkulan, devletin mücadele etmekte en çok zorlandığı efeler arasında yer alan Çakırcalı Mehmet Efe'nin esas hikâyesi de böyle bir pusuya dayanmaktadır. Kendisi gibi döneminde ünlü bir eşkıya olan ancak devletin çıkardığı af sonrası düze inerek sade bir vatandaş olarak hayatına devam eden Ahmet Efe, dönemin iktidar politikası gereği pusuya düşürülerek öldürülmüş; bu olay sonrasında da Ege dağları en az babası kadar acımasız ve kabiliyetli bir efeyle tanışmak zorunda kalmıştır:

“Gün yavaş yavaş iniyordu. Gölgele uzamıştı. Bir suyun yanına geldiler. Hasan Çavuş Ahmed Efenin suya bakmasından faydalanarak arkada kaldı, bu ara altı silah birden patladı. Ahmed Efe attan yuvarlandı. Kafası dağılmıştı. Yakından üç kurşun yemişti Efe. Kan içinde, suyun kıyısında cansız uzanıp kalmıştı. (...) O gün düze inmiş ne kadar eşkıya varsa hepsi tuzağa düşürülerek öldürülmüştü. İzmirde Hükümet Konağında Yörük Osman Efe, Bergamada Hükümet Konağında kızanlarıyla birlikte Bakırlı Efe, Aydında Parmaksız Arap... Ahmed Efeyi öldürme işini de yakın ahbabı Hasan Çavuşa havale etmişlerdi” (Yaşar Kemal 2014: 12).

Bu olay sonrası eşkıya olmaya karar vererek babasının intikamını almak için yemin eden Çakırcalı Mehmet Efe, yaklaşık on beş yıllık eşkıyalık macerasında birçok suça imza atarak devleti de zor durumda bırakmıştır. Aynı durum Murat Sertoğlu'nun (1965) romanında ise Çakırcalı'nın babası Ahmet Efe'nin iftarını açıp ardından namaz kıldığı esnada Hasan Çavuş tarafından sırtından ve göğsünden bıçaklanarak öldürüldüğü şeklinde rivayet edilmektedir (1965: 19).¹¹

¹¹ Yaşar Kemal ve Murat Sertoğlu yazını gerçeklik açısından birçok konuda birbirleriyle paralellik arz etmesine rağmen Ahmet Çavuş'un öldürülmesinde birtakım ayrılıklar söz konusudur. Yaşar Kemal, Hasan Çavuş'un dağda yeni bir eşkıya çetesi türediği ve bu çetenin izinin sürülmesi gerektiği bahanesiyle Ahmet Efe'yi kandırıp silahla başından vurduğu şeklinde kurgulanırken Murat Sertoğlu yazımında, Efe'nin iftar sonrası namaz kıldığı esnada sırtından ve göğsünden bıçaklanarak öldürüldüğü

Devlet tarafından pusuya düşürülerek yaşamına son verilen efelerin başında ise Yörük Osman Efe gelmektedir. Yörük Osman Efe de diğer örneklerde olduğu gibi işlemek istemediği bir suçtan dağlara çekilmek zorunda kalmış, dağda kaldığı süre içerisinde de namını tüm Ege'ye duyurma başarısı göstermiş bir efedir. Sosyal/soylu eşkıya örneklerinde olduğu gibi hiçbir zaman halka zarar vermeyen aksine onlar için canını tehlikeye atan Yörük Osman Efe, devlet tarafından potansiyel bir tehlike olarak görülmesi nedeniyle öldürülmesine karar verilmiş bir “kurban”dır. Dağdaki yaşamına son vererek artık düze inmek isteyen ve sıradan bir vatandaş olarak topluluğunun arasında yer alma planları yapan Yörük Osman Efe, dönemin İzmir Valisi Hamit Bey tarafından müzakere etmek üzere konağa davet edilmiş ve vali tarafından pusuya düşürülerek kızanlarıyla birlikte hak etmediği bir ölümlle yüzleşmek zorunda kalmıştır:

“Bu eşkıyaların bir listesini çıkardım. Dağda olanlara da aman diletтім. Şimdi bunlar kır serdarlığı yapıyorlar... Fakat ilk fırsatta tekrar dağa çıkarak hükümetin başına belâ olacaklarından şüphe etmemek lâzımdır. Ben katiyen böyle bir hâdisye meydan vermek niyetinde değilim. Onun için, iki gün sonra bunların hepsini imha ettirmeğe karar verdim. Bütün mutasarrıflara ve kumandanlara icabeden emirleri bizzat kendi elimle yazıp gönderdim.. Bunlar, o gün çevrelerinde bulunan efeleri kır serdarı olsunlar veya olmasınlar, imha edecekler. Tabii Yörük Osman ve avanesini imha etmek vazifesi de sana düşüyor” (Sertoğlu 1955: 62).

Hamit Bey'in yapmış olduğu plandan anlaşıldığı üzere, devlet burada bir refleks ortaya koyarak kır serdarı olmalarına rağmen bu efelerin bir gün yine devlete isyan edecekleri düşüncesi hâkimdir. Böyle bir durumun önüne geçmek ve bölgedeki otoritesini güçlendirmek isteyen yasal iktidar, tüm efeleri aynı gün ortadan kaldırarak aynı zamanda bir güç gösterisine de imza atmak istemiştir.

Pusu/tuzak olgusu gerçekleşmemesine rağmen devlet tarafından öldürülen başka bir eşkıya da Atçalı Kel Mehmet Efe'dir. Aydın'da deyim yerindeyse “devrim” gerçekleştirerek hükümet konağına el koyan ve valiliğini ilân eden Atçalı,

şeklindedir. Aynı tarihlerde Yörük Osman Efe'nin de İzmir Hükümet Konağına barış imzalamak için gelmesi ve bu tarihin de Ramazan ayında denk düşmesi Murat Sertoğlu yazınının, okura; gerçeğe daha yakın kurgulandığını düşündürmektedir.

İstanbul Hükümeti tarafından gönderilen müfrezeler tarafından öldürülerek yaşamına son verilmiştir.¹²

3.1.15.4. Kaza Kurşunu

Eşkıya romanlarının genel yapısı mitolojik anlatılara ve epik destan geleneğine dayanmasından kahramanların ölümü de bu anlatılardaki gibi gerçekleşmektedir. Toplumun geleceğine yön veren, adaletsizliği ortadan kaldıran, yasal iktidar veya ağanın/mütegalibenin sömürü düzenini bitirmeyi amaçlayan bu kahramanların ölümü nadiren düşman çete tarafından gerçekleştirilmektedir. Hayatları gibi ölümleri de olağanüstü motiflerle bezeli bu suçlular, Eric Hobsbawm'ın *Eşkıyalar* adlı eserinde açıkladığı gibi “ya ecelleriyle ya da ihanete uğramalarıyla” ölecektir (2011: 62).

Halkın gözü pek bu savaşçılara beslediği sempati ve zamanla onları mitleştirmesi, halk nazarında bu kişilerin “ölümsüz” görülmelerine rağmen tarih gerçekler zaman zaman bu anlayışın tersini belgelemektedir. Birçok yazara ilham kaynağı olan ve yaşadığı dönemde tam anlamıyla “efsaneleşen” Çakırcalı Mehmet Efe, bu eşkıyalar arasında ilk sırada yer almaktadır. Hayatta olduğu süre zarfında dönemin önde gelen devlet adamlarıyla ve aileleriyle çarpık ilişkiler kurduğu iddia edilen bu efenin ölümü de belirsizliğini korumaya devam etmektedir. Ancak tek bir gerçek vardır ki o da Çakırcalı Efe'nin öldüğü veya öldürüldüğüdür.

1950-1980 arası yayımlanan eşkıya romanlarında Çakırcalı Mehmet Efe, dönemin önde gelen yazarlarından Murat Sertoğlu ve Yaşar Kemal'in ilgisini çekerek hayatı romanlaştırılmış bir kahramandır. Ancak her iki yazarın anlatısında Çakırcalı'nın ölümü babası Ahmet Efe'de olduğu gibi farklılık arz etmektedir. Döneminin tarihî romancıları arasında yer alan ve Çakırcalı efsanesini romanlaştıran Sertoğlu; Ege'nin bu ünlü eşkıyasının baş kızanı Hacı Mustafa tarafından kaza kurşununa kurban giderek öldüğünü iddia etmektedir:

¹² Aydın Hükümet Konağını ele geçirmesinin ardından İstanbul Hükümeti'nin gönderdiği müfrezelerle çatışmaya girmek istemeyen ve kızanlarına askerlere tek bir kurşun atılmayacak emri veren Atçalı, adamlarıyla birlikte kaçma ihtimali olmasına rağmen İstanbul ordusunun karşısına çıkarak kaderine boyun eğip ölümü göğüslemek zorunda kalmıştır. Aynı çatışmada Atçalı'nın karısı da öldürülmüştür. Söz konusu eser için bk. Murat Sertoğlu, *Atçalı Kel Mehmet Efe*, İstanbul 1969.

“(…) Mevzie çok yaklaşmıştı ki, birdenbire Hacı Mustafanın gözü, kendisine doğru, elinde tüfek, koşar adım gelen bir gölge gördü... Hacı, çok vesveseli ve her şeyden şüphe eder bir tip olduğundan, bu gölgeyi muhasara kuvvetlerinden biri sandı ve derhal tüfeğini doğrulttuğu gibi ateş ediverdi. Tüfek patlar patlamaz, gölgenin elindeki tüfek yere düştü. İki el havaya kalkarak başını tuttu. Vücut ileriye doğru bir kaç adım daha attı ve mevziin tâ önüne yığılıverdi.. Sonra hafif bir inilti çıkardı. Hacı Mustafa, bu iniltiyi duyar duymaz, deliye döndü. Çünkü bu ses onun, Çakırcalının sesi idi. Yoksa, düşman sandığı gölge o muydu?...” (1965: 306).

Murat Sertoğlu, hayatı yakıp yıkmakla ve devleti veya bölgenin önde gelen ağalarını zor durumda bırakmakla geçen bu efenin ölümünün baş kızanı Hacı Mustafa'nın kaza kurşunuyla gerçekleştiğini iddia ederken; Yaşar Kemal, Çakırcalı'nın öldürüldüğü gün takip müfrezesi arasında yer alan ve Çakırcalı'yı kendi müfrezesinin öldürdüğünü öne süren Albay Rüştü Kobaş'la yapmış olduğu söyleşiyi romanına koyarak “*Çakırcalıyı Biz Öldürdük. Albay Rüştü Kobaşın Anıları*” başlığı altında Albay Rüştü Kobaş'ın ağzından efenin ölümünü şu şekilde aktarmaktadır:

“(…) Bir baktım Osman sürünerek bana doğru geliyor. Geldi, kucakladım. Elleri, avuçları, dizleri parça parça olmuş, kan içinde kalmıştı. ‘Çakırcalıya benzettiğim birini nişan aldım. Üç el ateş ettim. Ayaktaydı. Kıyafeti zeybek kıyafeti değildi. Hem ateş ediyor hem de emir veriyordu. Attığım üç kurşundan biri mutlak öldürücüydü. Düştü” (2014: 177).

Murat Sertoğlu ve Yaşar Kemal yazınları birbirinden farklı olmasına rağmen her iki yazarın da ortak görüşü Çakırcalı Mehmet Efe'nin öldüğüdür. Hatta her iki romanda da kurgu Çakırcalı Mehmet Efe'nin başının kesildiği, derisinin yüzüldüğü ve kollarının olmadığı üzerinedir. Burada Çakırcalı'nın takip müfrezesiyle girmiş olduğu çatışmada ağır yaralandığı, Çakırcalı'nın ölmeden hemen önce adamlarına emir vererek cesedinin tanınmaması için böyle bir yola başvurduğu görülmektedir.¹³

¹³ Çakırcalı Mehmet Efe hakkında yapmış olduğu doktora tezini kitaplaştırarak 1995 yılında Afet İnan Tarih Araştırma ödülüne layık görülen Sabri Yetkin, efenin ölümüyle ilgili olarak Ahenk Gazetesi başyazarı ve vilayet savcısı Ali Nazmi Bey'in Vali Nâzım Paşa ile yaptığı röportaja yer vererek efenin ölümüyle ilgili şu bilgilere değinmektedir: “Şükrü ve Rüştü beğlerin ifadesine göre Çakırcalı habisini vuran, hastanede yatmakta olan ve iki kolundan yaralı gönüllülerden Çerkez Şaban ile efrad-ı muvakkatadan İzmitli Mustafa Çavuş'tan biridir; ama hangisidir henüz tayin edilememiştir” (Yetkin, 2003, s. 172). Gerek Yaşar Kemal'in Albay Rüştü Kobaş'la yaptığı söyleşi gerekse Vali Nâzım Paşa'nın röportajı; Çakırcalı Mehmet Efe'nin kaza kurşununa kurban gitmediği, aksine peşindeki takip müfrezesi tarafından öldürüldüğü kanaati taşımaktadır. Söz konusu eser için bk. Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkılar*, İstanbul 2003.

Eşkiya romanlarındaki ”ölüm” temasının ele alınışına bakıldığında genel olarak yazarların bu bölümde de kahramanlarına olağanüstü özellikler atfettikleri görülmektedir. Devletin eşkiyayla olan mücadelesinde kır serdarlığına tayin edilen eşkiyanın daha sonra devletin kendi fermanıyla bu kişileri öldürmek zorunda kaldığı dikkat çekmektedir. Burada, yasal iktidarın kendi otoritesini bir kez daha paylaşmak istememesi, böyle bir riski göz önünde bulundurmama eğilimi dikkat çeker. Bazı romanlarda aynı kahramanın farklı kurgularla ele alınışı ise roman türünün bir gerekliliğidir. Yazar, yarattığı kahramanı kendi kurgusunda ele alır ve romanını da bu kurgu üzerine inşa etmek ister.

Halka umut aşılama ve toplumun eşkiyaya bakışında herhangi bir değişiklik yaşanmaması adına yazarların kahramanın ölümüne dair herhangi bir bilgiye yer vermediği, kahramanlarını herkesten uzak bilinmeyen/gizemli diyarlara yolculuk ettirdiği anlaşılmaktadır. Zaman zaman kahramanın öldüğüne dair öne sürülen rivayetlerde ise bu durumun “sembolik” bir ölümden öteye geçmediği görülmektedir. Toplum, “kalıtsal genetik hafızası” aracılığıyla arketiplere başvurup kahramanın “yeniden doğuş arketipini” tekrarlattığı anlaşılmaktadır. Analitik psikolojinin kurucusu kabul edilen İsviçreli psikiyatr Carl Gustave Jung, “yeniden doğuş arketipi” hakkında gerçek bir ölümün yaşanmasının gerekmediğini, bireyin kendi yaşam serüveni içerisinde de bu yenilenmeyi veya yeniden doğuşu gerçekleştirebileceğini ifade etmektedir:

“Dördüncü biçim, *sensu strictiori* (tam anlamıyla) yeniden doğuştur; yani bireysel yaşam süreci içinde yeniden doğmaktır. Almanca *Wiedergeburt* (yeniden doğuş) sözcüğünün İngilizce karşılığı *rebirth* sözcüğüdür. (...) Özel bir nüansı olan bu sözcük, *renovatio*, yenilenme, hatta büyü etkisiyle düzelme fikrini de içerir. Yenilenen kişiliğin özü değişmemiş, yalnızca işlevleri, bazı kısımları iyileşmiş, güçlenmiş ve düzelmişse, yeniden doğuş, varlığın değişmediği bir yenilenme de olabilir. Nitekim, bedensel hastalıklar yeniden doğuş ritüelleriyle iyileştirilir. Yeniden doğuşun bir başka biçimi ise gerçek dönüşümdür, yani bireyin tümüyle yeniden doğuşudur. Buradaki yenilenme, transmutasyon diye nitelendirilebileceğimiz bir varlık değişimidir; ölümlü varlığın ölümsüz varlığa, bedensel varlığın ruhsal varlığa, insanın tanrısal varlığa dönüşmesi söz konusudur” (Jung 2017: 48).

Jung’un bahse konu olan arketipinin etkileri özellikle kahramanların acımasızlıklarıyla ön plana çıkan karakterlerle çatışmasında görülmektedir. Halkın

eşkıyaya “ölümsüzlük miti” atfetmesi, bu özelliği nedeniyle ağır yaralanmalarda dahi kahramanın hayatta kalması ve bu kişilerin yazarlar tarafından “tanrısal” bir konuma oturtulması ön plana çıkan noktalar arasında yer alır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1950-1980 YILLARI ARASINDA “KARŞI-SOSYAL EŞKIYA” TEMASININ ROMANLARDA İŞLENİŞİ

4.1. Dağın Karanlık Yüzü: Türk Romanında “Karşı-sosyal Eşkîya” Geleneği

Farklı coğrafyalar üzerinde yapmış olduğu araştırmalar sonucu sosyal/soylu eşkıyalık tezini öne sürerek olgunun kuramsallaşmasını sağlayan Eric Hobsbawm, *Eşkîyalar* (2011) adlı eserinde olguyu “köy toplumunun ilkel bir direniş biçimi” (2011: 11) olarak yorumlamaktadır. Genel anlamda eşkıyalığı ele alışıında “romantik” bir bakış açısı tercih eden İngiliz yazarın tezine en önemli eleştiri ise tarihçi ve sosyolog Karen Barkey tarafından getirilmiştir.

Karen Barkey, Eric Hobsbawm’ın öne sürmüş olduğu tezlere *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (2016) adlı eserinde cevap vererek eşkıyalık olgusunu farklı bir tarzda ele almayı ve bu şekilde yorumlamayı tercih etmiştir. Çalışmasının odak noktasını Osmanlı Devleti’nin 16 ve 17. yüzyılları olarak belirleyen Barkey, İmparatorluk sınırları içerisinde meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden yola çıkarak Hobsbawm’a itirazlarını sıralamıştır. Bu kişileri Hobsbawm gibi “kır isyancıları” olarak nitelendirmeyen aksine eşkıyaları devletin merkezileşmesi yolundaki en önemli aktör olarak tanımlayan Barkey, Osmanlı Devleti’nde meydana gelen olayların temelinde devletin eşkıyalarla anlaşarak ve onları meşru bir zemine oturtturarak devletin hâkimiyet alanını güçlendirmek istemesi olarak yorumlamaktadır. Yazara göre bu “meşru” zeminin oluşmasında ise her iki tarafın “pazarlık” masasına oturması, Barkey’in savunduğu düşüncelerini destekleyen en ciddi itirazlar arasında yer almaktadır:

“(…) Osmanlı devletinin gücü, toplumsal grupların feda edilmesiyle değil, devletin bu grupları kendisiyle bütünleştirmesi ya da meşrulaştırması ve kendine bağlamasıyla artmıştır. Hem geleneksel elitleri, hem de kaynağı başka toplumsal yapılara dayanan çeşitli toplumsal unsurları merkezle bütünleştirerek, Avrupa devletinin kuruluşuna ilişkin modelde yaşandığı varsayılan rekabet ve mücadeleden kaçınmıştır. Yaygın bir olgu olan eşkıyalık bile genelde

zor kullanılarak değil, pazarlığa girilerek alt edilmiştir. Devlet ile toplum arasındaki bu etkileşim, farklı devlet gelişimi süreçlerinin, sonuçlarının da farklı olacağına işaret etmekteydi” (Barkey 2016: 1-2).

İlerleyen zaman diliminde devlet otoritesini zorlayan ve yasal iktidarın hâkimiyetini sarsma adına ciddi eylemlere imza atan eşkıyalık hareketleri, olgunun günden güne devlet tarafından bir “tehdit” olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda İmparatorluk “mutlak” hâkimiyetini koruma adına bu kişileri “kamusal düzeyde” bütünleştirme politikası tercih etmiştir. Çünkü yazara göre olası bir ortaklık durumunda hem devlet hem de eşkıya kendi payına düşene razı olarak çıkarlarını devam ettirme başarısı gösterecektir. Sözü edilen “bütünleştirme” politikasında ise sadece devlet ve eşkıya değil, aynı zamanda sermaye ve toprak sahipleri de kendi bölgelerinde çıkarlarını koruma başarısı gösterecektir (Barkey 2016: 6-9).

Karen Barkey’in tam bu noktada Eric Hobsbawm yazınına itirazları devam eder. Barkey, Hobsbawm’ın eşkıyaları halkın kurtarıcısı olarak görme anlayışından uzaklaşarak aksine bu suç gruplarını devletin ve yerel yöneticilerin istediği zaman kullanabilme kabiliyetine sahip olduğu kırsal hayatın “düşman”ları olarak tanımlar. Hobsbawm’ın tezinde ifade edilen eşkıyanın devletle uzlaşısı, burada karşılıklı çıkar ilişkisine dönüştürülerek aslında bu kişilerin merkezî otoritenin çalışanları olarak yorumlanması vardır. Zamanla yağma, talan ve tecavüz olaylarının artması sonucu otoritesini koruma adına “paralı askerler” oluşturan yasal iktidar; aslında önüne geçmeye çalıştığı bu suç unsurlarının kırsalda daha da artmasına sebep olmuştur. Yaşanan gerilimler sonucu halkın eleştirilerini kendisine yöneltmesini engellemek isteyen devlet, bir dönem yaygınlaşmasına izin verdiği bu olguyu ortadan kaldırarak tartışmaya kapalı olan “meşruiyet” anlayışını topluma yansıtma/ispat etme eğilimi içerisindedir.

Eric Hobsbawm yazınına karşı en güçlü muhalefet Karen Barkey tarafından dile getirilse de Hobsbawm’ın düşüncelerine ilk itirazın çok daha gerilere dayandığı görülmektedir. *The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered* (1972) makalesiyle Anton Blok, Karen Barkey’den çok önce Hobsbawm’ın tezine itirazlarını sıralamıştır (Özcan 2018: 23). Hem Blok’un hem de Barkey’in çıkış noktasında ise bu kişilerin kırsal hayatın kahramanları olmaktan öte köylüyü pasifize

eden, yalnızlaştıran ve en önemlisi eşkıyanın köy kolektif bilincinin oluşmasında en büyük engel olması yer almaktadır. Her iki anlayışı karşılaştırarak konuya temkinli yaklaşan ve eşkıyalık olgusundaki değişkenliğin nedenlerinin iyi saptanması gerektiğine inanan Paul Sant Cassia, konu hakkındaki görüşlerini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Eşkıyalığı karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelerken eşkıyaları (Hobsbawm’ın yaptığı gibi [1987]) sadece ilkel toplumsal âsiler olarak mı, bireysel fırsatçılar olarak mı, yoksa (Blok’un yaptığı gibi [1972]) kırsal otorite sahiplerinin atanmış yandaşlarından ibaret aktörler olarak mı ele alacağımıza dikkat etmek zorundayız” (2012: 281).

Benzer durum Türk sosyologlar tarafından da ele alınmıştır. Behice Boran, *Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)* (1992) adlı eserinde eşkıyaları köy toplumuna zarar veren, savaş döneminde köylülerin mecburi bir şekilde göç etmesine neden olan ve tarımın gelişmesindeki en önemli sorun olarak ele almaktadır. Avrupa yazınındaki uzlaş ve karşıtlık, ülke sosyolojisinin yorumlanmasında ve Türk edebiyatında da benzer şekillerde kendisine yer bulmuştur.

Gerek Avrupa’da gerekse Türkiye’de eşkıyalık temasının bir diğer cephesi olan “karşı-sosyal eşkıyalık” olgusunda öne çıkan unsur; edebiyatta Yaşar Kemal tarihte ve sosyolojide ise Eric Hobsbawm’ın tam karşısında yer almasıdır. “Karşı-sosyal eşkıya” kümesinde yer alan isimler, eşkıyalığa romantik bir anlayışla yaklaşmamalarının ötesinde bu kişileri bireysel/örgütlü suç grupları içerisinde değerlendirerek bu olguya farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Sosyal/soylu eşkıya anlayışında teorik düzlemde Eric Hobsbawm, edebî bağlamda ise Yaşar Kemal birlikteliğinin “karşı-sosyal eşkıyalık” temasında Anton Blok ve Karen Barkey’in teorik; Kemal Tahir’in ise edebiyat sahasındaki temsilcileri olması dikkat çekmektedir. Türk edebiyatına kazandırdığı eserlerin yanı sıra romanlarında toplumsal gerçekliğe fazlasıyla yer veren, Osmanlı tarihini farklı bir okumayla romanlarına yansıtan Kemal Tahir, bu cephenin edebiyattaki en güçlü sesi olmuştur. Yaşar Kemal’in *İnce Memed*’inin (1955) yazıldığı dönem fazlasıyla ses getirmesinin ardından 1957 yılında *Rahmet Yolları Kesti* romanını yayımlayan ve bu

cephenin en güçlü muhalifi konumunda bulunan Kemal Tahir, bu dönem Türk edebiyatında çok derinlerden doğacak bir edebî tartışmanın da fitilini ateşlemiştir:

“Kemal Tahir, çoğunlukla baş aşağı duran memleket sorunlarımızdan birini, eşkıyalık sorununu bu romanı ile ayakları üzerine diker. Yazara kadar edebiyatımızda eşkıya hep vatan kurtaran arslan, sayılmış ve bir kahraman gibi gösterilmiştir. Tarihimizde efsaneleşmiş Köroğlu gibi bütün yol kesen, adam soyan, serseriler destanlaştırılmıştır. Bunun en son ve en tipik örneklerinden biri Yaşar Kemal’in (İnce Memet) idir” (Dosdoğru 1974: 128).

Döneminin toplumcu-gerçekçi yazarlarından ayrılarak eşkıyalık olgusuna farklı bir yaklaşım tarzı benimseyen Kemal Tahir, Yaşar Kemal anlatısındaki “kahraman”, “halk savunucusu” ve “adalet sağlayıcısı/dağıtıcısı”, “kahraman-eşkıya” söylemine; “başbozuk, “hırsız” ve kendi tabiriyle “kopuk” eşkıya tanımlamasıyla cevap vermektedir. Yayımlanmasının ardından birçok eleştirmen ve edebiyat tarihçisi Kemal Tahir’in *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanını Yaşar Kemal’in *İnce Memed*’ine karşılık yazdığını iddia etse de yazarın bizzat kendisi durumun böyle olmadığını, çağdaşları arasındaki bir yanlış anlamının önüne geçmek istediği için bu romanı kaleme aldığını açıklamaktadır:

“Rahmet Yolları Kesti’yi, ona karşılık olarak yazmadım. Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlamaya parmak basmak istedim. Yaşar “İnce Memed”i yarı aydınların tesiriyle yazdı. “İnce Memed”, fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle birşey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı bile toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor, kaldı ki o zaman İnce Memed toprak reformunu ne bilecek...” (Kemal Tahir 1974: 6).

Bir sonraki alt başlıklarda ele alınacağı gibi Kemal Tahir, eşkıyalık olgusunu ele aldığı bütün romanlarda eşkıyayı “adi” bir hırsız, yerel yöneticilerin ve ağaların kontrolü altındaki “başbozuk” kişiler olarak tanımlamaktadır. 1950 sonrası sosyal meselelerin edebiyatta kendisine yer bulmasının ardından yazarlar ve eleştirmenler arasındaki ihtilaf eşkıyalık temasında da kendisini hissettirmektedir. Aynı kaynaktan beslenmelerine rağmen konuya yaklaşımlarındaki farklılık nedeniyle eşkıyalık teması edebiyatımızda Yaşar Kemal ve Kemal Tahir anlayışı olmak üzere iki farklı damardan yürütülmüştür. Her iki kaynağın da kendince haklı gerekçeleri olmakla birlikte gerek romanların kaleme alındığı dönemde gerekse sonraki yıllarda her iki yazarın eserleri geniş bir okur kitlesiyle buluşma imkânı elde etmiştir.

İnce Memed (1955) ve *Çakırcalı Efe* (1972) romanında eşkıyalık olgusuna “romantik” bir bakış açısıyla yaklaşan Yaşar Kemal, bazı eserlerinde eşkıyalığa olumsuz atıflar yapmaktadır. Bu romanların ana teması eşkıyalık olmamasına rağmen yazarın eşkıyalığa dair olumsuz görüşleri yine de öne çıkmaktadır. Yazarın; *Teneke* (1955), *Ortadirek* (1960), *Yer Demir Gök Bakır* (1963), *Binboğalar Efsanesi* (1971), *Demirciler Çarşısı Cinayeti* (1974), *Yusuçuk Yusuf* (1975), *Yılanı Öldürseler* (1976) ve *Al Gözüüm Seyreyle Salih*’dir (1976). Yaşar Kemal’in bu romanlarda eşkıyalık temasını ana kurgu içerisine almadığı ancak eşkıyalığa atıfta bulunduğu bölümlerde bu kişileri olumsuz özellikleriyle anlattığı fark edilmektedir. Ancak kişiyi “sosyal/soylu” yapan niteliklerin bu romanlarda sıradan bir “haydut”a veya “öç alıcı”ya dönüşümü dikkat çekicidir. Yaşar Kemal okurlara hem *İnce Memed* hem de *Çakırcalı Efe* romanında olumsuz eşkıya tiplemesinden yola çıkarak olumluyu ve halkın faydasına eylemler gerçekleştireni; en önemlisi sosyal/soylu eşkıyaları işaret etmeyi amaçlamıştır. Çünkü herhangi bir edebî metinde olumlu-olumsuz ve kahraman-soysuz eşkıya ayrımının yapılması ve bunun okurlara aktarılması son derece zor ve karmaşık bir durumdur. Bu farklılıkların net bir şekilde işlenmesi okurda sözü edilen farkındalığın da belirmesine sebep olacaktır. Bu farkındalık ise coğrafyaya veya kahramanların aile yapılarına göre değişiklik göstermektedir:

“(…) Robin Hood’un klasik masal örüntüsünde olduğu gibi, hakkı elinden alınmış bir soylu oluşu, İngiltere soylu eşkıya modeline uygundur. İngiltere’de geçmişi 13. yüzyıla kadar giden en eski eşkıyalık efsanelerinin kahramanları hep soylulardır. (...) Oysa Dede Korkut ve Köroğlu’da kahramanların delikanlılık övgüsüyle paralel giden yönleri, bize çizilmek istenen savaşçı yiğitler oluşları değil gayet barışçı bir dünya isteğidir (burada da günlük yaşamın içerdiği zorunlu şiddetin değil, davranış kalıbı/ahlak olarak barış ve uyumun ön plana çıkarılmak istendiğini görüyoruz). Dolayısıyla Anadolu’nun kahramanı esas olarak sivil ve mağdurdur” (Emiroğlu 2012: 13-14).

Kudret Emiroğlu’nun yukarıda işaret ettiği gibi eşkıyalık temasını ele alan romanlarda kahramanın mağduriyeti, ezilmişliği ve buna rağmen haktan ayrılmaması öne çıkan özelliklerdir. Bahsedilen ayrımın yaşanması hâlinde ise halka zulmeden, ağanın/eşrafın ve yerel yöneticilerin “adamı” olan, halkın ezilmişliğinin ve yoksullaştırılmasının önüne geçmek yerine onları daha da ezen ve yoksullaştıran “karşı-sosyal eşkıya”lar yer almaktadır.

Rahmet Yolları Kesti (1957) romanında eşkıyayı uçkuruna düşkün, hırsız, soyguncu ve acımasız ağaların fedaisi olarak tanımlamasıyla eşkıya romanlarına yeni bir soluk kazandıran Kemal Tahir, bu eserinden önceki ve sonraki yıllarda kaleme aldığı *Sağırdere* (1955), *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Körduman* (1957), *Yediçınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961), *Kelleci Memet* (1962), *Yorgun Savaşçı* (1965), *Devlet Ana* (1967), *Bozkırdaki Çekirdek* (1967), *Kurt Kanunu* (1969), *Büyük Mal* (1970), *Yol Ayrımı* (1971), *Karılar Koğuşu* (1974), *Namuscular* (1974), *Damağası* (1977) ve *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) romanlarında teması tam olarak eşkıyalığı içermese de zaman zaman bu olguya atıfta bulunarak *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanındaki görüşlerini savunmaya ve eşkıyayı olumsuz bir figür olarak anlatmaya devam etmektedir.

Kemal Tahir gibi eşkıyalığa bakışını romanlarına olumsuz yansıtan diğer yazarlar ve romanlar şunlardır; Orhan Hançerlioğlu *Ekilmemiş Topraklar* (1954), romanda tam olarak eşkıyalık teması işlenmese de yazarın kullandığı ifadelerden eşkıyalığa bakışını açıklaması bağlamında Reşat Nuri Güntekin'in *Kan Davası* (1960), Cahit Uçuk *Değirmen Taşı* (1966) ve Ömer Polat *Mahmudo ile Hazel* (1973). Önceki başlıkta eşkıyalık temini “romantik” bir bakış açısıyla ele alıp değerlendiren ve roman kahramanlarını kurtarıcı-eşkıya anlayışıyla işleyen eserlerin hem nicelik bakımından fazlalığı hem de farklı isimler tarafından üretimi dikkat çekerken “karşı-sosyal eşkıya” teminin birkaç isim dışında ağırlıklı olarak Kemal Tahir ve onun eserleri etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu durum, 1950-1980 arasında yazarların eşkıyalık olgusuna yaklaşım tarzını ve okurların hangi tarz “eşkıya” romanlarına rağbet ettiklerini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Yaşar Kemal ve Eric Hobsbawm geleneği olarak nitelendirilen eserlerde sözlü kültür, mit, destan ve halk edebiyatı unsurları yazarlar tarafından sıklıkla başvurulan kaynaklar arasında yer alırken Kemal Tahir ve Karen Barkey geleneğindeki romanlarda tarihsel yapı ve köy toplumunun ezilmişliği ve sefaleti çok daha ön plana çıkarılmak istenmiştir. Yaşar Kemal ve devamı niteliğindeki romanlarda kahramanların yaratımında epik söylemden ve destanlardaki “tanrısal” özelliklere sahip kahraman motifinden yararlanılırken Kemal Tahir ve diğer eserlerde roman kişileri daha çok olumsuz ve köy halkının karşısında yer alan kahramanlar olarak yaratılmıştır. “Karşı-sosyal eşkıya” geleneğini kaleme alan yazarların dikkat

çeken bir diğer özelliği ise “kalıtsal genetik hafıza”da yer alan sözlü kültürün burada tam tersi bir şekilde işlenmesidir. Ayrıca yazarlar olumsuz-kahraman motifinden yola çıkarak bu kişilerin abartılı bir şekilde efsaneleştirildiği ve halk edebiyatı kaynaklarında yer alan kahramanlarla herhangi bir benzerliklerinin bulunmadığını belirtmektedir:

“Rahmet Yolları Kesti’deki eşkıyanın eylem kararı kendi iradesine bağlı değildir. Eşkîya toplumsal kimliğini kıracak gücü hiçbir zaman kendinde bulamayacağı için başkalarına bağımlı çalışmak zorunda kalacaktır. Kişisel özellikleri de soylu eşkıya da olduğu gibi toplumsal bir misyon taşıyacak nitelikte değildir. Fakir, çelimsiz, korkak, saf, kıyıcı, zavallı bir insandır. Soylu eşkıya romanlarındaki eşkıya ise köhneleşmiş feodalizmin düşmanıdır. Toprak reformunu düşünen ileri görüşlü eşkıyanın (İnce Memed) karşısına, Kemal Tahir, aç karnını doyurmaya bakan zavallı bir insanı koyar. Buradaki eşkıya sıkıştığı anda ruhsal zavallılığını ortaya koyacaktır” (Eğribel, Andi 2010: 729).

Eşkîya romantizmini ele alan romanların ardından alt başlıklarda “karşı-sosyal eşkıya” temasını işleyen romanlar değerlendirilip gerek içerik gerekse kahraman profilinin karşı cepheye kıyasla hangi anlayışla kaleme alındıkları romanlardan örnekler verilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Nicelik anlamında yazıldıkları dönem itibarıyla sosyal/soylu eşkıya teması kadar bir hacime sahip olmayan bu romanlar, Kemal Tahir’in eserlerinde hayat bulup eşkıyanın kahramanlığından ziyade sefaletine ve açgözlülüğüne vurgu yapmaktadır. Bu başlıklarda, dönemin eleştirmenlerini ve yazarlarını fikir ayrılığına iten bu konu hakkında Kemal Tahir anlayışına yakın olan edebî otoritelerin görüşlerine yer verilip konunun çok daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır.

4.1.1. Başıbozuk, Hırsız/Soyguncu ve Halk Düşmanlığı: Yağma

“İnsanoğlu bazen acıya alışılmadık derecede bir tutkuyla âşıktır”

Fyodor M. Dostoyevski

Sosyal meselelerin edebiyatta sıkça işlenen temalar arasında yer almasının ardından hemen her konuda yaşanan fikir ayrılıkları eşkıyalık teması üzerinde de yaşanmıştır. 1950 sonrası yazarlar tarafından ele alınan bu temada kimi zaman var olan benzerlikler ön plana çıksa da metinlerde genelde taban tabana bir zıtlığın olduğu fark edilmektedir. Eşkıyanın yüceltiği ve halk kahramanı olarak atfedildiği Eric Hobsbawm ve Yaşar Kemal anlayışı, burada yerini açık bir halk düşmanlığına ve hâkim otoritenin/güçlünün sonsuz emrine terk etmektedir.

1955 yılında *İnce Memed*'in yayımlanmasının ardından 1957'de *Rahmet Yolları Kesti* romanıyla eşkıya romantizmine en güçlü itirazı dile getiren ve eşkıyayı bir halk kahramanı olmaktan çıkaran Kemal Tahir, tıpkı çağdaşı Yaşar Kemal gibi sonraki eserlerinde de sıkça bu temaya eğilerek eşkıyanın “acımasızlığını” ve “talan” kültürünü gözler önüne sermek ister. Tema ve kahraman yaratımı konusunda Yaşar Kemal ve Kemal Tahir gibi yazarlar ihtilaf yaşamalarına rağmen her iki yazarın da ortak paydada bulunduğu noktalar vardır. Bunlar; her iki yazara göre eşkıyalığın devletin zayıf düştüğü ve merkezî otoritenin eskisi kadar kırsala hâkim olamadığı zaman diliminde ortaya çıktığı ve savaş-kıtlık gibi birtakım sosyo-ekonomik sorunların toplumda baş gösterdiği zaman dilimine denk gelmesidir. Diğer taraftan bu ortak paydalar dışında her iki hâkim görüşün konuya yaklaşımları açısından herhangi bir benzerlik bulunmamaktadır.

Sosyal/soylu eşkıyaların prototipini Robin Hood olarak açıklayan ve hemen her sosyal/soylu eşkıyanın “zenginden alıp fakire vermesi” (Hobsbawm 2011: 62) düsturunu öne çıkaran Eric Hobsbawm, bu durumu eşkıyalığın olmazsa olmazları arasında değerlendirmektedir. Ancak Kemal Tahir ve benzer görüşleri savunan karşı cephede ise bu düstur tam tersi bir şekilde ele alınmaktadır. Bu kişilerin zenginden alıp yoksula yardım etmesi şöyle dursun, aksine eşkıya köy ve halkının mallarını yağmalayan, onlara zarar veren ve her hasat dönemi köylünün mahsulünü elinden alan “adi” bir “hırsız”, “başıbozuk” bir suç grubu olarak betimlenmektedir. Ayrıca bu kişiler kırsalda halkın bilinçlenmesinin, haksızlığa uğradıklarını düşündükleri anlarda

yerel otoriteye (savcı, kaymakam, jandarma, muhtar vs.) ve ağalara karşı direniş geçme refleksinin törpülenmesinde ciddi yararlılıklar sağlayan “azılı” suçlulardır.

Eşkıyalığa bu tarz bir yaklaşımın benimsenmesi bu kişilerin romanlara da benzer özellikleriyle aktarılmasına sebep olmuştur. *Yediçınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959) ve *Büyük Mal* (1970) romanlarıyla edebiyat tarihlerine üçleme olarak giren ve serinin ilk kitabı olan *Yediçınar Yaylası*'nda (1957) Gürcü Nebioğlu adında bir eşkıyadan bahseden Kemal Tahir, Nebioğlu'ndan yola çıkarak eşkıya hakkındaki düşüncelerini yalın bir şekilde açıklamaktadır:

“Bu dediğim mesele tam iki yüz yirmi altı yıl öncenin bir meselesi... Gürcü Nebioğlu namında bir eşkıya, başına derya gibi asker biriktirip Osmanlı'nın İstanbul şehrini talana gidiyor. Üsküdar denizinin kıyısında çadır kuruyor. Yiğit başlarının içinde Haydaroğlu, Katırcıoğlu gibi Celâliler var. Lakin hepsinden yürekli Çomar Bölükbaşı denilen besmelesiz... (...) Tarihin kavlince Osmanlı'yı bozmalarına az bir şey kalmış... Sonunda o zamanın padişahı, ‘Aman bre kurtlarım... Bre aman! Elden gittik yahu!’ diye feryat ederek kılıca sarılıyor da bu belayı, güç ile def ediyor” (2015: 19).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere eşkıyayı yağmacı ve bir şehri zapt etme cüreti gösteren “haydut”, aynı zamanda bu kişileri yine “hırsız” olarak nitelendiren Kemal Tahir, eşkıyanın halkın yararına işler yapmak yerine sadece kendi cebini doldurma kaygısı taşıdığını ve ağaların mal varlığının daha da katlanmasına sebep olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eşkıyalık olayları Osmanlı Devleti'nde o derece yaygınlaşmıştır ki eşkıyalar; İmparatorluğun başkentini yağmalama cesareti göstermektedir. Ayrıca bu kişilerin amacı yoksulların sesi olmak, zenginden alıp fakire vermek ve sarsılan adaleti yeniden tesis etmek değildir. Yaşadıkları topluluğa karşı herhangi bir aidiyet hissetmeyen, gerektiğinde kendi halkını (köylüsünü) baskı altına almaktan çekinmeyen bu kişiler, çıkarları gereği acımasızlığı ve zulmü kimi zaman araç kimi zamansa amaç olarak kullanıp kendilerine bir iş imkânı yaratma kaygısı içerisindedir:

“Ben, köylü ile eşkıya arasında analitik bir ayırım yapılması gerektiğini düşünüyorum. Her ne kadar eşkıya ile köylü başlangıçta aynı köyün insanları idiyeler de, daha önce bahsettiğim dönüşümler onu yeni koşullardan ve yeni seçeneklerden faydalanacak şekilde yeniden yarattı. Eşkıya bu süreç zarfında kökenlerine sadık olmayan, hatta kendi köyünün ahalsinin baskı altına alınmasına katkıda bulunan yeni bir kişiliğe büründü. Eşkıyalar, gerek işsiz, aç açıkta

kaldıklarında, gerekse kendilerini kaphalklarına katılmaları için parayla tutan hamilere hizmet ederken, çeşitli suçlar işlediler, gaddarlık ettiler ve köylülere büyük bir bağlılık hissetmediklerini, hatta sık sık köylünün aleyhine hareket edebileceklerini gösterdiler” (Barkey 2016: 189).

Eşkîyanın yaşadığı topluluğa zarar veren, kendi çıkarı için onları haraca bağlamaktan çekinmeyen gözü dönmüş cani olarak işlendiği bir diğer roman da Orhan Hançerlioğlu tarafından kaleme alınan *Ekilmemiş Topraklar* (1954) romanıdır. Gerek *İnce Memed* (1955) gerekse *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanlarından önce kaleme alınmasına rağmen her iki roman kadar ses getiremeyen *Ekilmemiş Topraklar*, eşkıyalık salgınının acımasızlıkla ve şiddetle örülü olmasını gözler önüne sermesi bakımından dikkat çeken bir eserdir. Olaylar, hemen her Anadolu köyü gibi fakirliğin ve ezilmişliğin fazlasıyla hissedildiği Yediviran Köyü’nde geçerken köy halkı jandarma ve eşkıya arasında sıkışıp kalmışlığın çaresizliğini fazlasıyla hissetmektedir. Hatta bu çaresizlik köy halkının kendi topraklarını ekip biçmesinin bile önüne geçecek kadar vahimdir. Çaresizliklerine bir de Karadereli adında bir eşkıyanın köye musallat olması eklenmiştir. Karadereli’nin köylüden talep ettiği doksan ölçek buğday ve dokuz davarın akıbetini sorguladığı anlar ve İsmail Ağa’nın verdiği cevap köy halkının sefaletini ve eşkıya karşısındaki çaresizliğini özetlemesi açısından kayda değerdir:

“Sen bilirsin köylünün hâlini, dedi. Otuz ölçeği zor denkleştirdik. Bu yıl havalar kurak gitti. Yandı tohumlar hep.. Dokuz dam dediğin de ne ki? Beşini boş kileyle bir tut. Üçününse yemeliği kendine yetmez. İşimiz bitiktir bu kış, köylü birbirini yemezse hâni... Hâlimiz senden saklı olmaz, bilirsin sen bütün bunları...” (Hançerlioğlu 1954: 79).

Yazar tarafından ısrarla vurgulanan noktalardan biri de köyün sefaletine neden olan savaşlardır. Balkan Savaşı’ndan itibaren köy erkeklerinin bir bir şehit düşmesi, yaralananların ise fiziki anlamda hiçbir işe yaramaması ve köylünün jandarma-eşkîya arasında sıkışıp kalması; Yediviran Köyü’nün hangi zor koşullar altında yaşam mücadelesi verdiğinin kanıtıdır. Bu durumu avantaja dönüştürmek isteyen ve köylünün sefaletini, ezilmişliğini ve çaresizliğini kullanmak isteyen Karadereli ise cebini doldurma ve gerektiğinde halka zulmetme hakkını kendinde görmektedir. Olayların bu şekilde gelişmesinin ardından köyden eli boş dönen Karadereli, köylüden intikamını çok daha acı bir şekilde alarak meşru ve gayrimeşru

(eşkıya) iktidar arasında sıkışan halkın samanlıklarını ateşe verecek ve köy halkından Bahtuşe'yi kaçıarak yeri geldiğinde “ırza geçmek”ten de çekilmeyecektir (1954: 93).

Eşkîyanın ezilmişlerin sesi, halkın sözünü emanet ettiği kurtarıcısı olmadığı aksine bu kişilerin hırsızlık ve yağma konusunda birçok “adi” suçludan daha önde olan ve acımasız bir karakter olarak yansıtıldığı en önemli romanlardan biri Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* (1957) eseridir. *İnce Memed*'in yazılmasının ardından eşkıyalık olgusu hakkındaki görüşlerini bu romanda etraflıca işleyen ve halkın hafızasındaki kahraman-eşkîya mitini farklı bir okumayla ele alan Kemal Tahir, Uzun İskender aracılığıyla eşkıyalığın köhneleşmiş yüzüne ayna tutmak ister. Eski bir eşkıya olan ve halk nazarındaki saygınlığını bu yolla kazanan Uzun İskender, uzun bir aradan sonra yeniden evlenmeye karar verir ve Sarıca Köyü muhtarı Arif Ağa'nın on üç yaşındaki kızını kendisine layık görür. Amacına ulaşmak için köyün ileri gelenlerinden Çerçi Süleyman'ı aracı yapan ve kızın babasına isteğini ileten Uzun İskender; Arif Ağa'dan olumsuz cevap almasının ardından trajikomik bir kurgunun da başkahramanı hâline dönüşür. Çerçi Süleyman'ın planı gereği Sarıca Köyü'nün Alevi dedesi Dede Kasım'ın evini soyması durumunda Arif Ağa'nın kızı Gülbeniz'i kendisine vereceğini söyleyen bu acımasız ağa, kendi emeline ulaşmak adına “saf” ve birtakım zaafı bulunan Uzun İskender'i kullanarak amacına ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak olaylar eski bir eşkıya olan Uzun İskender'in planladığı gibi gelişmez. Genç bir kıza sahip olma arzusu taşıyan ve para düşkünlüğüne yenik düşen Uzun İskender, bu soygunla birlikte geçmişindeki tartışmalı “ün”ünü de kaybedecektir.

Dede Kasım'ın evini soyup parasını yağmalamasının ardından hızla köyden uzaklaşan Uzun İskender ve arkadaşları, şiddetli yağmur nedeniyle çok fazla uzaklaşamayıp hem köylüden ağır bir dayak yemek hem de adalet önünde hesap vermek zorunda kalır. Kemal Tahir'in burada ısrarla vurgulamak istediği noktalar arasında eşkıyanın Çerçi Süleyman gibi gözü dönmüş ağaların oyuncağı olması ve kendi aleyhlerinde gelişecek bir durumu sezemeyecek kadar saf olmalarıdır. Romanın kaleme alındığı dönemde eşkıyalık salgını eskisi kadar yaygın olmasa da Uzun İskender ve çetesi genç bir kıza sahip olma isteği ve haksız kazanç elde etme temennisi bu kişilerin gözünü döndürmeye yetecek sebeplerdir. Romanın diğer

kahramanı Katır Adil her ne kadar olayların başlangıcında bu kız kaçırma planından uzak durmak istese de söz konusu eşkıyalık olduğunda ve haksız bir şekilde insanların mallarına el koyma ihtimali belirlediğinde olabildiğince zalim bir karaktere dönüşmekten de geri durmayacaktır.

Rahmet Yolları Kesti eseriyle eşkıyanın zalimliği kadar zavallılığını da vurgulamak isteyen Kemal Tahir, romanında bu kişileri olumsuz tanıtmak için her türlü yola başvurur. Uzun İskender, Kuru Zeynel, Katır Adil ve Maraz Ali; Dede Kasım'ın evini soyduklarında evdeki eşya dolu sandıkları da yanlarına almıştır. Sandıkların içerisinde genelde kadın elbiseleri ve çamaşırları olmasından şiddetli yağmura yakalanan kahramanlar üstlerindeki kıyafetleri bunlarla değiştirerek kadın elbiseleri giyip yağmurdan bu şekilde korunmayı düşünmektedir. Burada, Kemal Tahir'in eşkıyayı alaya alması ve olay örgüsünde ironi yaratması dikkat çekerken eşkıyaların kadın kıyafetleriyle köylüye yakalanmaları bu kişilerin acizyetlerini vurgulamak için başvurulan en etkili kurgudur:

“(…) Yakmayacağız alçak! Birer don, birer gömlek ayırır giyeriz. Köyü Allah'ın izniyle turalım, çıkarır veririz. Giyelim mi? Aman dur, bu nasıl bir akıl yahu? Berbat olursa... Berbat olmayı n'apalım? (...) Katır Adil'le Maraz Ali, çuvalı hemen boşalttı. Birbirlerine arka dönerek ıslak çamaşırlarını çıkarıp birer karı donuyla karı gömleği giydiler. Canının kıymetini ötekilerden daha çok bilen Adil kafasına, sırtına, dizlerine birer kalın peştamal sardı. Hepsi de öyle yapınca artık ateşin keyfini çıkarır olmuşlardı” (2017: 241).

Kemal Tahir, romanının genelinde kahraman-eşkıya mitini yok sayarak onları aşağılamayı tercih eder. Eski bir eşkıya olan Uzun İskender'den yola çıkarak onların başından geçen olaylarda kahramanları “adi” bir suçlu gibi göstermeye özen gösterir. Eser, “Nam Uğruna”, “Plan” ve “Çamur” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kemal Tahir'in yaratımında ise eşkıya şarap içen, kumar oynayan, iyi çatışan ve kanunlara karşı gelerek düzeni sarsmaya çalışan kişilerdir. Romanın genel izleği de Yaşar Kemal anlatısındaki kahraman-eşkıya profilinin bir eleştirisi niteliğindedir. Çünkü Kemal Tahir'e göre eşkıya hırsızdır ve hiçbir toplum kendi içinden çıkmış herhangi bir “hırsız”a saygı duymamalıdır. Yazara göre bu saygının temelinde ise halkın korktuğu kişiler hakkında hikâye yaratma eğilimi yer almaktadır. Bu durum da Kemal Tahir tarafından romanda alaya alınır. Uzun İskender ve arkadaşları köylüye ve jandarmaya gurur kırıcı bir şekilde yakalanmalarına rağmen köy

kahvesinde “gerçek” bir kahraman gibi anlatılmalarının nedeni köylünün çaresizliğini ve ezilmişliğini bu kişilerde aramasından kaynaklanmaktadır:

“Dinle beni Tüfekçi Ferhat Usta kardeşim: Vaktiyle askeriyede tüfekçi yüzbaşılığı yaptın ya, hiç üstüne alınma sen! Bu hükümet kapısının adamları tek mil yalancı... Köylü yakalamış öyle mi? Yalana bak yalana! Köylü dediğin kuru kalabalık, ne zamandan beri eli tüfekli eşkıya yakalar olmuş allasen? Bir yalan söylemeli ki biraz yakışığı olmalı” (Kemal Tahir2017: 334).

Kemal Tahir ve Orhan Hançerlioğlu örneklerinden anlaşılacağı üzere bu romanlarda betimlenen eşkıya, Eric Hobsbawm anlayışının çok uzağındadır. Yazarların eserlerinde böyle bir karakter yaratmalarının sebebi ise Hobsbawm’ın çizmiş olduğu olumlu tablonun aslında kırsalda hiç de öyle olmadığıdır. Eşkıya, zor durumdaki halkına yardım eden, onların her türlü maddi-manevi sorunlarını üstlenen halk kahramanı olmaktan ziyade halkın malına, canına hatta ve hatta namusuna göz diken açgözlü “cani”dir. Onun tek kaygısı yaşadığı bölgede otoritesini güçlendirmek ve devletin güçsüzlüğünü fırsat bilerek çaresiz halkın sömürülmesini hedeflemektir.

4.1.2. Ağanın/Mütegalibenin “Sadık” Askerleri

Halk hafızasında eşkıyayı değerli kılan özelliklerden en önemlisi yaşadığı topluluğun hislerine tercüman olmasıdır. İçinden çıktığı toplumun özelliklerini yansıtarak ta çocukluktan başlayan ve suç dünyasına ilk adım atılan sürece kadar geçen dönemde, eşkıya; içinde yetiştiği kültürün güçlü bir temsilcisi olmuştur. Eric Hobsbawm anlayışının da temel dinamikleri arasında yer alan eşkıyanın “ele verilmemesi” ve “hayatta kalması durumunda topluluğuna dönebilme hakkı bulunması” (Hobsbawm 2011: 62), kişinin eşkıyalığı süresince sergilemiş olduğu tavırlarla yakından ilişkilidir.

Bu tavır çoğu zaman sosyal/soyul olarak nitelendirilebilecekken kimi zaman da yerel güç odaklarının yanında yer almakla tersi bir durum seyredebilir. Bu temel belirleyici özellik ise eşkıyanın halkın hafızasında ne şekilde yer edineceğinin de önemli bir koşuludur. Kemal Tahir ve benzer anlayışla kaleme alınan romanlarda eşkıyanın halkının yanında yer almadığı, aksine topluluğunun gelişimine/ilerleyişine engel olan yerel güç odaklarının hizmetkârı olduğu görüşüdür:

“Bölgesel tabanlı kırsal ayaklanmaların yanı sıra Avrupa’da yer yer eşkıyalık da görülmekteydi. Fernand Braudel’in dediği gibi ‘eşkıyalık denen bu kara korsanlığının altından, lordların kesintisiz desteği çıkmaktadır’; bu da soylular sınıfının devlet kuruluşunu bu gibi yaratıcı yöntemlerle sabote etmeye çalıştığına bir göstergesidir” (Barkey 2016: 5).

Bir eşkıyanın dağda kaldığı süre boyunca tercih etmeyeceği en olumsuz durum, halkının ona sırt çevirmesidir. Kendisine gerekli mühimmatın sağlanması, istihbarat ağının sorunsuz işlemesi ve kurtulması zor çatışmalardan burnu bile kanamadan çıkması; topluluğunun eşkıyaya tam destek vermesiyle gerçekleşen olaylardır. Aksi bir durumda ise eşkıyanın hayatta kalması ve mücadelesini sürdürmesi mümkün gözükmemektedir.

1950 sonrası eşkıyalıkla ilgili yazılan romanlarda öne çıkan önemli olgulardan biri eşkıyanın halkın karşısında yer alması ve periyodik aralıklarla onlara zarar vermesidir. Bu tablo, “karşı-sosyal eşkıya” anlayışıyla kaleme alınan romanlarda eşkıyanın ve köylünün çatışması, ağaların ve eşkıyanın birlikteliği şeklinde tezahür eder. Teorik bağlamda Anton Blok ve Karen Barkey anlayışının görüldüğü romanlarda eserlerin ana teması bu kurgu üzerine inşa edilmiştir. Halkın malını ve mahsulünü yağmalamasının ve zaman zaman onların namusuna göz dikmesinin dışında, bölgenin ileri gelen ailelerinin yanında yer alarak topluluğuna farklı bir şekilde zarar veren eşkıya; birçok örnekte olduğu gibi burada da ağırlıklı olarak Kemal Tahir romanlarında kendisine yer bulmuştur. Tahir’in *Köyün Kamburu* (2018) romanındaki Kör Dede adlı eşkıya bu duruma örnek verilebilecek eşkıya grubu arasında yer almaktadır:

“Çakır Kâhyalar’ın Ömer Efendi, bütün mültezimler gibi öşür, iltizam işlerini çevirmek için sırasında zor kullanıyor, harman zamanı ekin kaçırınları, hayvan resmini, faizli borcunu inkârdan gelenleri, yataklığını ettiği eşkıya reisi Kör Dede’yle korkutuyordu. Yaz aylarında yirmi otuz kopukla gezen Kör Dede, kış gelip askerini dağıtınca iki arkadaşıyla Yediçınar Yaylası’nda barındırmaktaydı” (2018: 47).

Bu temanın temelinde de ağa-eşkıya ortaklığı önemli bir “birliktelik”tir. Köy hayatındaki otoritesi “mutlak” olan ve gücünü hiçbir şekilde paylaşmak istemeyen bu kişilerin elde ettikleri iktidarı yasal iktidarın (devlet) kırsalda yanlış bir politika takip etmesine borçludur:

“Kemal Tahir Osmanlı toprağında ağanın ortaya çıkışını iltizamın bozulmasına bağlar. Osmanlı’da ağalığa zemin hazırlayan, ağanın zenginliğinin ve otoritesinin her geçen gün artmasının önünü açan olayların altında, zaman içinde tımar topraklarının mukataa hâline getirilerek mültezime verilmesi yatar. Ağanın, nüfuzunu artırmasına yol açan bu düzenleme beraberinde birçok olumsuzluk getirir. Bunlardan biri iltizamların genellikle bölgedeki zengin ve güçlü kişilere (âyanlara) verilip onları daha da güçlendirmesidir” (Akdağ 2012: s. 248).

Eşkîya romanları arasında mihenk taşı olarak kabul edilen ve edebiyatta önemli tartışmaları beraberinde getiren *İnce Memed* romanı, zıtların birliği anlayışıyla olumsuz olanı vurgulayıp aslında olumluyu işaret etmektedir. Dağa çıkmasının ardından kısa sürede efsaneye dönüşecek olan Memed’in hikâyesinde bir şekilde olumsuz olarak nitelendirilebilecek Deli Durdu ve çetesi; romanın alt metinleri arasında önemli bir yapıyı işaret eder. Yaşar Kemal, Deli Durdu karakterinden yola çıkarak okura olumsuzluğu gösterme, daha sonra da *İnce Memed*’in şahsında aslında bir eşkıyada olması gereken özellikleri işaret etmektedir. Aynı zamanda bu kaygı dönem içerisinde sadece Yaşar Kemal ile sınırlı kalmayıp Murat Sertoğlu, Refi Cevad Ulunay, Tarık Dursun Kakinç, Hasan Kıyafet gibi yazarların birçoğunun eserinde doğrudan “karşı-sosyal eşkıya” anlayışına yer verilerek okura iyi ve olumlu olanı gösterme eğilimi vardır. Zira bu görüşler *İnce Memed* romanının son cildinde romanın olumsuz kahramanları arasında yer alan Arif Saim Bey’in eşkıyalara karşı kendisini yanlış yönlendirmeye çalışan bölge ağalarıyla yapmış olduğu konuşmada net bir şekilde özetlenmektedir:

“Sen beni düpedüz tehdit ediyorsun. Sana gösteririm. Sizin hepinize gösteririm. Bunda hiçbir şekilde bir irtica hareketi görmüyorum ben. Eşkîyalığı da siz, siz, siz yaratıp besliyorsunuz. İnce Memed gibi bir ikisi dışında dağdaki eşkıyaların hepsi sizin adamlarımız. Onları Hükümete karşı, halka karşı zulüm aletleri olarak kullanıyorsunuz” (Yaşar Kemal 2018: 2000).

Yaşar Kemal’in roman kahramanı Arif Saim Bey’e söylediği gibi eşkıyalık salgınının arka planında bölgenin ileri gelen ağalarının doyumsuzlukları ve bölge halkını bir köle gibi kullanmak istemeleri yatmaktadır. Çünkü romanların hemen birçoğunda yakalanması oldukça güç bir eşkıyanın takibinde yer alan ve devlet güçlerine yardım eden kişi bölgesinde sözü geçen bir ağanın en yakın/has adamı yine

eski bir eşkıyadır. Yaşar Kemal anlatısında bu durum sadece Arif Saim Bey ile sınırlı kalmayıp yazarın eşkıyayı ağaların adamı olarak yansıttığı; *Teneke* (1955) acımasız eşkıya Memo ile *Yer Demir Gök Bakır* (1963), eşkıya Çiçekli Durmuş aracılığıyla *Binboğalar Efsanesi* (1971) ve Hacı eşkıya karakteriyle *Yılanı Öldürseler* (1976) romanlarında da ele alınmaktadır.

Yaşar Kemal anlayışının karşısında yer alan ve yazdığı hemen her eserde eşkıyalık olgusunu en ağır ifadelerle eleştiren Kemal Tahir, eşkıyayı ağaların ve bölgenin ileri gelen güç odakları tarafından kullanılan “başıbozuk”, “serseri” ve “baldırı çıplak” kişiler olarak tanımlamaktadır. Eşkıyalık temini ele aldığı romanlarda sadece eşkıyaya değil aynı zamanda “ağa”, “eşraf” ve “kaymakam /jandarma” gibi kişileri de eşkıya olarak nitelendiren Kemal Tahir, halk arasında yaygınlaşan eşkıya romantizminin veya halk efsanelerinin de temelinde bu kişilerin yer aldığını iddia etmektedir:

“Türkiye’de eşkıyalık bir başka işte bazı mültezim ağalar ve eşraf tarafından da kullanılmıştır. Verginin mal olarak alınması şartları, köylünün eşkıya korkusu altında tutulmasını bazı mıntikalarda zorunlu hale getirmiştir. Eşkıya lejandlarının, destanlarının, türkülerinin halk arasında yayılabilmesi, bunları ağalara, nüfuzlu zenginlere karşı fakir ve orta halli halkın tutmasıyla mümkün olamaz. Bu destanları, türkülerini çalıp söyleyen şuradan şuraya gezdiren saz şairi denilen serseriler, bunları devlet otoritesinden bile korkmayan ağa, eşraf ve âyân odalarında çalıp söyleyebilirlerdi” (Kemal Tahir 1974: 4).

Romanlarının temelinde yukarıdaki düşünceleri çıkış noktası kabul eden Kemal Tahir, *Yediçınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959) ve *Büyük Mal* (1970) üçlemesinde, *Kelleci Memet* (1962) ve *Bozkırdaki Çekirdek* (1967) romanlarında eşkıyalık olgusunu ağalık düzeni ile birlikte ele alırken bu düzenin diğer bir tarafında ise İttihat ve Terakki Cemiyeti yer almaktadır. Yazara göre İttihat ve Terakki, ilk aşamada bölgeye hâkim olma adına o coğrafyanın ileri gelenlerini sınırsız bir güçle desteklemeyi tercih etmiştir. Ağalar da köylüyü sindirmek ve bölgedeki hâkimiyetlerini artırmak için ilk işleri “acımasız eşkıyalarla” işbirliği yapmak olmuştur:

“Biraz kasılarak babasını düşündü. Kara Abuzer, dünyanın bir ucundan sürüp gelip’ temeline tükürdüğüm’ bu Çorum toprağına kara tuğunu dikip eğer kavatlıkla, eğer yiğitlikle bunca namussuzun arasından sıyrılıp geçip variyetin kulpuna yapışıp hoplayıp dağbaşı olup koca bir

Yediçınar Yaylası'nı haklayıp nice ünlü eşkıyaları parmağında oynataraktan seferberlikte tatlı canını kurtarıp bir kötü Kavat Abuzer iken bir koca Kara Abuzer Ağa olup ölene kadar fermanını yürütmedi mi?" (Kemal Tahir 2018: 138)

Kemal Tahir, böyle bir ilişkide halk (köylü) dışında herkesin kazandığını, devletin ağalar ve eşkıyalar aracılığıyla otoritesini güçlendirerek aslında eşkıyalık olgusunu meşru iktidarın yarattığını ileri sürmektedir. Bu düşüncelerine *Karılar Koğuşu* (1974) romanında da yer veren Kemal Tahir, Tözey adında genç bir kızın namusuna göz diken ve istediğini almak için eşkıyalardan yardım isteyen ağaların; para karşılığında bu "adi" suçlulara yaptıramayacağı gayrimeşru işlerin olmadığını öne sürmektedir:

"Kendilerine saygı duyurmayı' başarmış olanlar kendiliğinden eşkıya olmazlar, ya da en azından birer sosyal eşkıya olarak ortaya çıkmazlar. Pekâlâ köy bekçileri, toprak sahibinin muhafızları ya da askerler olarak (yani, değişik cinsten resmi eşkıyalar olarak) köylünün payından kendilerine düşeni almak için bir kavgaya girebilirler. Bu yolla kendi menfaatlerini gözetip, Sicilya'nın mafyası gibi güçlü bir kır burjuvazisi haline gelebilirler" (Hobsbawm 2011: 53).

Romantik bakış açısıyla kıyaslandığında "karşı-sosyal eşkıya"ların temel özelliklerinden biri de yerel güç odaklarının "sadık" çalışanları olmasıdır. Sözü edilen gruplarla karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde yaşadığı coğrafyada şiddetle, acımasızlıkla ve kanla var olma eğilimi gösteren bu kişiler, ağaların desteğiyle zaman zaman devlet otoritesini de hiçe sayarak suç dünyasındaki sarsılmaz yerlerini sağlamlaştırmak isterler. Sadece Kemal Tahir romanlarıyla örneklendirilmeyen hatta Yaşar Kemal romanlarında bile önemli bir yere sahip olan bu kişiler, bir grup tarafından tamamen "amaç" aracılığıyla romanlara yansıtılmıştır. Yaşar Kemal çoğu zaman "karşı-sosyal eşkıya" örneğinden yola çıkarak okuyucularına sosyal/soylu eşkıya bakış açısını kazandırmayı hedeflerken Kemal Tahir romanlarında bu kişiler doğrudan hedef olarak yer almaktadır. Her iki örnekte de acımasızlıkları ve ağaların "sadık" çalışanları olarak öne çıkarılan şiddet eğilimli bu suç grupları, eşkıyalığın halk arasındaki olumsuz özelliklerini taşıyarak hiçbir zaman topluluklarının onayını alamayacaklardır.

4.1.3. Robin Hood Paradoksu: Şiddete-Suçta Eğilim ve Soysuzlaşma Eşiği

Toplumun kurtarıcı-kahraman olarak görüp sözünü emanet ettiği eşkıya her şeyden önce şiddette ölçülü bir tavır sergilemelidir. Bu kişilerin yerel halka şiddet uygulamaması, acımasız ağaların veya diğer yerel güç odaklarının karşısında olduğu zamanlarda bile orantısız şiddetten kaçınarak topluluğun onayını alması öne çıkan noktalar arasındadır. Ancak kimi zaman bu durum beklenildiği gibi gerçekleşmeyip eşkıyanın gerek yaşadığı topluluğa gerekse kaymakam, ağa, jandarma ve eşraf gibi yerel odaklara karşı aşırı şiddet uyguladığı görülmektedir.

Bu şiddetin temelinde ise eşkıyalığa romantik bir bakış açısıyla yaklaşan yazarların eserlerindeki gibi “iktidar” istenci yatmaktadır. Varlığını uyguladığı şiddet ile temellendirmeye çalışan, halkın gözünde kurtarıcıdan ziyade acımasız bir figüre dönüşen eşkıya, yarattığı bu korku ortamında meşruiyetini şiddet ile güçlendirerek gündün güne topluluğundan uzaklaşan bir bireye dönüşür. Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında bireyin şiddete yönelimi beyhude bir çabadan ziyade toplumda kendisine yer edinme kaygısı olarak dikkat çekmektedir:

“Özellikle iktidarı anlayış ve kavramsallaştırmaları düşünüldüğünde Arendt ve Foucault’nun Batı geleneğinden farklılıkları belirginlik kazanmaktadır. Her iki düşünürün de temelde karşı çıktığı, iktidarın sahiplenilen, ele geçirilen, devredilen, bir anlamda sınırsız bir güç olduğu düşüncesi; bir bireyin, bir grubun ve/veya bir sınıfın tekelinde iken sınırlayan ve zorlayıcı bir rol oynadığı algısıdır. Hobbes’un ‘tabii hal’ kurgusundan Nietzsche’nin ‘erk istenci’ne, iktidar arayışı, tüm toplumsal ve siyasal ilişkileri önceleyen doğal bir dürtü olarak sunulurken, örneğin, Weber’de iktidar, bir bireyin ya da grubun kendi istek ve emellerini, bir diğerine dayatma ve başkaları üzerinde uygulama gücü olarak kurgulanmaktadır” (Altunok 2007-08: 52).

İktidar istenci, toplumda var olma kaygısı ve meşruiyet alanını şiddetle ifade etme hakkı; zamanla kronikleşen bir sorun yumağına dönüşerek günlük hayatın rutinleri arasında yer alır. Elde edilen istencin gerçekleşmesi durumunda ise birey veya sözü edilen grup, şiddet araçlarının sahasını genişleterek hâkimiyet alanının sınırlarını büyütme yoluna gider.

1950-1980 arası kaleme alınan ve eşkıyalığı olumsuz bir olgu olarak değerlendiren romanlarda, şiddet; yazarların sıkça başvurduğu temalar arasında yer alır. Sözü edilen şiddet zaman zaman bir başkasının (ağa, eşraf) iktidar alanını

genişletmek için kullanılırken kimi zaman da bireyin salt kendisi için bu yolu tercih ettiği görölmektedir. Romanların bu bölümlerinde de sosyal/soylu eşkıya olma zorunluluğu artık bir tercihe dönüşerek atılacak başka bir adımla cephenin karşı tarafında yer alma, yani şiddet aracılığıyla davranışlarda “soysuzlaşma” söz konusudur. Bu şiddetin sertliği/derecesi ise eşkıyanın toplumdan dışlanmasıyla doğru orantılıdır. şiddet, eşkıyanın meşruiyet alanını güçlendirme yolunda kendisi için olumlu bir silah olarak görünürken halktan uzaklaşma adına da o derece olumsuzdur. Refik Erduran’ın kaleme aldığı *Yağmur Duası* (1954) romanında köylüyü haraca bağlayan ve şiddette sınır tanımayan eşkıyalar soysuzlaşma eşiğine verilecek örnekler arasındadır:

“(…) Ne sandın! Bütün bu dağları sarmıştı da köylüye nefes aldirmiyordu. Gelsin haraç, gitsin haraç! Candarma da para etmiyor, zira herifler müthiş. (...) Âniden sekiz on tanesi etrafımı sarıverdi. Hiç beklemeden sopayla giriştim. O şaşkınlık arasında dördünün, beşinin kafasını patlatmışım. Ama ötekiler de beni bitirdiler. Bir de gözümü açtım ki, köydeyim” (1954: 59).

Eşkıya anlatılarında bu kişilerin orantısız şiddete başvurması sadece “karşı-sosyal eşkıya” romanlarında görölen bir durum değildir. Hemen bütün anlatılarda bir efsane olarak kaleme alınan ve yaşadığı dönemde bölgenin tek hâkimi konumunda bulunan Çakırcalı Mehmet Efe, her ne kadar sosyal/soylu eşkıya olarak nitelendirilse de şiddet konusunda öne çıkan kahramanlar arasında yer almaktadır. Eşkıyalılığının ilk yıllarında Arnavutlara ve Çerkeslere karşı uygulamış olduğu orantısız şiddetten dolayı kısa zamanda adını duyurmayı başaran Ege’nin ünlü eşkıyası, gerek Murat Sertoğlu gerekse Yaşar Kemal romanlarında zaman zaman zalimliğiyle dikkat çekmektedir. Eric Hobsbawm ve sosyal/soylu eşkıya geleneğinde öne çıkan “eşkıyanın şiddette ölçülü olması ve mümkün oldukça güvenlik güçlerine zarar vermeme” (Hobsbawm 2011: 62) şartı, hemen her eserde yazarlar tarafından ısrarla vurgulanan noktalar arasındadır. Düze inmesinin ardından tekrar dağların yolunu tutmak zorunda kalan Çakırcalı Mehmet Efe, hayal ettiği özgürlüğu istediği gibi yaşayamamasından dağlara ikinci kez çıkışında çok daha acımasız bir eşkıyaya dönüşmüştür. Mümkün oldukça kolluk kuvvetleriyle (jandarma, asker) atışmaktan uzak duran Çakırcalı, müfrezelerle girmiş olduğu bir çatışma sonrası adamlarına yaralanan askerlerin bile öldürölmesi emrini vererek bir anlamda dağların felsefesine

uzak bir tavır sergilemiştir. Daha çok “karşı-sosyal eşkıya” anlatılarında karşılaşılan şiddette ölçülülük, aslında eşkıyanın iktidarını koruma ve sağlamlaştırma adına zaman zaman taviz verdiği bir kavram olarak öne çıkmaktadır:

“(…) Efe, ilk önce binbaşı Hüsnü Beyin cesedine yanaştı ve iyice ölüp ölmediğini dikkatle muayene etti. Ölmüş kanaatini hâsıl ettikten sonra yanındakilere şu emri verdi: Ölü olmayanların da işlerini bitirin! Bu müthiş bir emirdi. Çakırcalı şimdiye kadar hiçbir zaman bu kadra zalimane hareket etmemişti. Bilhassa yaralılara karşı daima merhametli hareket eder. İlk kurşunla ölmeyenleri öldürmezdi. Halbuki şimdi yaptığı şey tamamiyle bu tabiatın aksi idi. Bu da ancak binbaşı Hüsnüye beslediği büyük kinle kabili izahtı” (Sertoğlu 1965: 146-147).

Gerek doğrudan gerekse dolaylı yoldan eşkıyalık olgusuna olan olumsuz görüşünü her fırsatta dile getiren Kemal Tahir, eşkıyanın “eli kanlı bir cani” olduğuna dikkat çekerek bu kişilerin halk nazarında “kahraman” olmalarını sert bir dille eleştirmektedir. Eşkıyalığı köy toplumunun gelişmesindeki en büyük engel olarak gören Kemal Tahir; bu kişileri hırsız, yağmacı, namus düşmanı olarak betimlemesinin dışında eşkıyanın şiddetle olan yakın ilişkisine de parmak basar. Yazar, aynı zamanda Osmanlı donanmasında ve kıyılarda görev yapan askerlerin (levendler) eşkıya olmalarından da söz eder. Bu vurgunun sıklıkla yapıldığı *Devlet Ana* (2017) romanında yazar, halka korku salan eşkıyaları şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Filatyos yanına birkaç kopuk gelmiş, Çudaroğlu çeteyi toplamış gelmiş, Alişar Bey de yeni topladığı levent eşkıyasından birazını Pervane Subaşı reziline katıp salmış... Niyetleri seni basıp bitirmekmiş. (...) ‘Eşkıya gelmiş İnönü’nün kıyısına’ fısıltısı çarşıya düşmesiyle dükkânları çekip hep evlere kaçtık karılar gibi” (Tahir 2017: 349).

1955 yılında kaleme aldığı *Sağirdere* romanında Eğri Ahmet adında bir eşkıyadan bahseden yazar, bu kişinin savaş ortamını fırsata dönüştürerek hem köylüye hem de askerlere her türlü işkenceyi reva görmesinden bahsetmektedir. Köyün kadın öğretmenini kaçırmakla ona karşı aşağılayıcı tavırlar sergilemesinin dışında; Eğri Ahmet’in şiddet konusundaki gözü dönmüştüğünü de kaleme alan Kemal Tahir, kahramanı aracılığıyla; “Eğri Ahmet rezilin biri, vatana gâvur girmiş eşkıyalık sırası mı? Gâvurun üstüne gitse ya... Bizim subayı vuracağına gâvur subayı vursa ya” (Kemal Tahir 2011: 74) serzenişini dile getirerek bu kişilerin Millî

Mücadele yıllarında askerlere karşı da oldukça acımasız tavırlar sergilediklerini vurgulamaktadır.

Yazar tarafından eşkıyanın şiddet meyillisi bir kişi olarak “soysuz” tavırlar sergilemesinin ısrarla anlatıldığı romanlardan biri de *Köyün Kamburu*'dur (1959). Bir kez daha savaş ortamında palazlanma eğilimi gösteren ve otorite boşluğundan zalimliklerini giderek artıran eşkıyalardan bahseden yazar, Musa Çavuş adındaki eşkıyanın ağaların adamı olması dışında hemen herkese karşı son derece acımasız biri olmasına parmak basmaktadır. Musa Çavuş'un şiddeti sadece köylülerle veya masum halkla sınırlı kalmazken bu gözü dönmüş caninin sırf keyfi amaçlarla Millî Mücadele'de savaşıyan askerleri de öldürdüğü görülmektedir:

“Denilmiş ama, bu kadar mı denilmiş? Geçenlerde Musa Çavuş'un zeybeklerinden biriyle konuştum. Bu Musa namussuzunda bir imansızlık varmış ağa, gâvur mavurda öyle değil... Konuştuğum yiğit: ‘Ben böyle gözü kanlı herif görmedim. Böyle kahpe dölü olmaz’ diye yemin etti. Anlattığına göre, sipere girip ‘Baht işi’ deyip tam altı saat papur yolunu gözlemekteymiş...” (Kemal Tahir 2006: 192).

Kemal Tahir'in burada ısrarla vurgulamak istediği noktalardan en önemlisi Musa Çavuş'un yanında yer alan zeybeğinin bile bu şiddetten rahatsızlık duyduğudur. Zamanla elde ettiği gücü aşırı şiddet uygulamaktan geçiren ve meşruiyetini kırsalda bu şekilde sağlayan eli kanlı katiller; yerel halk, mücadele hâlinde olduğu başka bir eşkıya çetesi yanı sıra; Millî Mücadele'de görev alan askerlere karşı bile son derece “soysuz” tavırlar sergilemektedir. Aynı şiddet sarmalı yazarın; *Esir Şehrin İnsanları* (1956), *Yediçınar Yaylası* (1958), *Esir Şehrin Mahpusu* (1961), *Yorgun Savaşçı* (1965), *Devlet Ana* (1967), *Namuscular* (1974) ve *Bir Mülkiyet Kalesi* (1977) romanlarında da işlenen temalar arasında yerini alır. Kemal Tahir, eşkıyanın acımasızlığından yola çıkarak eserlerinin alt metinlerinde eşkıya mitinin de eleştirisini sert bir şekilde dile getirmektedir.

Soysuzlaşma eşiğinin görüldüğü bir başka roman da Yaşar Kemal'in ünlü romanı *İnce Memed*'de işlenmektedir. Yazar, eserinde zıtlıkların birliği anlayışını benimseyerek İnce Memed'i ilkin taşkınlığıyla ön plana çıkan Deli Durdu çetesine yerleştirir. Okur ilk olarak Deli Durdu'nun nasıl acımasız bir eşkıya olduğunu Süleyman Emmi'nin ağzından öğrenir. Memed'in eşkıya olmaya karar vermesinin

ardından onu Deli Durdu çetesine yerleştirebileceğini söyleyen Süleyman Emmi, Memed'i uyararak asla onun gibi bir eşkıya olmamasını ve Deli Durdu'nun taşkın hareketlerini benimsememesini Memed'e öğütler. Çünkü Deli Durdu zengin-fakir demeden halkı soyan, onlara türlü işkenceler yaparak köylüyü aşağılamaktan geri durmayan, tam anlamıyla “karşı-sosyal eşkıya” özellikleriyle dikkat çeken bir kişidir. Eylemlerindeki acımasızlığın ve taşkınlığın artmasıyla kendi çetesindeki üyelerin bile tepkisini çeken Deli Durdu ile İnce Memed'in yol arkadaşlığı ise Memed'in Deli Durdu'nun eylemlerini onaylamayan şu cümleleri sonrası kopma noktasına gelir:

“Bana bak kardaş,” dedi, ‘insanların üstüne çok varmamalı. Öldürmeli, dövmeli, ama üstlerine çok varmamalı. Donsuz, çırılçıplak, köyüne, evine girmesi bir adama ölümden zor gelir. İşte bunu yapmamalı. İnsanlarla oynamamalı. Bir yerleri var, bir ince yerleri, işte oraya değmemeli. Ben Abdi Ağadan biliyorum. Yoksa... Korkmalı insanların bu tarafından. Aşağı görmemeli insanları” (Yaşar Kemal 2018: 159).

Yazar, İnce Memed veya Deli Durdu'dan yola çıkarak bir eşkıyada olması ve olmaması gereken özellikleri net bir şekilde eserine yansıtırken romanın ilerleyen sayfalarında İnce Memed'in nasıl bir eşkıya olacağını mesajlarını okura vermekten geri durmayacaktır. Deli Durdu gibi olumsuz bir kahraman yaratarak aslında gerçek eşkıyalığın bu olmadığını, insanlara -özellikle fakir köylülere- karşı küçük düşürücü eylemler sergilenmemesi gerektiğinin altını çizen Yaşar Kemal, Deli Durdu'da olduğu gibi bu tip eşkıyaların akıbetlerinin hiç de iyi olmayacağı düşüncesindedir. Romanın son bölümlerinde de Deli Durdu'nun acımasız ölümü bu durumun kanıtı olarak gösterilebilir. Yaşar Kemal'in *Ortadirek* (2017) romanındaki eşkıya Cötdelek'in durumu da Deli Durdu'dan farklı değildir:

“Çok eskiden eşkıyalar başı bir Cötdelek varmış bu yanlarda. Astığı astık, kestiği kestik bir er kişiymiş. Harami, zalim. Kimsenin gözünün yaşına bakmayan bir cibilliyetsiz. Bir yerde bir para kokusu almasın, ne yapar yapar da, öldürür keser de, çocuğunu karısını boğazlar da o parayı almış” (2017: 22-23).

Genel olarak değerlendirildiğinde, hem sosyal/soylu eşkıya hem de “karşı-sosyal eşkıya” romanlarında eşkıyanın uyguladığı orantısız şiddet yazarlar tarafından dikkat çekilmek istenen bir konudur. Eşkıyanın ne kadar zalimleşirse toplumda o kadar yer edineceği düşüncesine hâkim olan Kemal Tahir ve aynı görüşü benimseyen diğer yazarlar; bu kişilerin şiddetin her türüsüne meyilli olup keyfi amaçlarla bile

masum insanları öldürebileceklerini gözler önüne sermek istemiştir. *İnce Memed* romanıyla Türk edebiyatına sosyal eşkıyalık temasını sokan Yaşar Kemal bile Çakırcalı Mehmet Efe aracılığıyla bu kişilerin otoritelerini sağlamlaştırma ve kendi menfaatleri doğrultusunda adım atma uğruna zaman zaman zalimleşeceklerini ele almaktadır. Bu kurgu, Kemal Tahir romanlarında bir adım öteye taşınarak eşkıyanın şiddeti amaçsallaştırdığını, Millî Mücadele yıllarında görev alan “masum” askerleri bile öldürecek boyuta getirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Kemal Tahir ayrıca bu kişilerin Kurtuluş Savaşı’nda Türk ordusuna büyük katkılar sağladıklarını iddia eden “romantik” bakış açısına sahip yazarları da alttan alta eleştirerek bu kişilerin kendi menfaatleri doğrultusunda Millî Mücadele’ye katıldıklarını vurgulamaktadır.

4.1.4. Devlet, Eşkîya ve Siyaset Üçgeninde Çarpık İlişkiler ve Bağımsızlık Arayışı

Sosyal/soylu eşkıya geleneği anlayışıyla kaleme alınan romanlarda devletin mücadele etmekte zorlandığı eşkıyalarla anlaşarak onların düze inmesini sağlamak yaygın bir anlayıştı. Bu anlayışın temelinde devletin kendi otoritesini korumak ve halkına güven aşılama istemesi yatarken eşkıyalar ise yıllarca hayalini kurdukları özgürlük dünyasına adım atacaklardı. Karşılıklı mutabakat çerçevesinde gelişen bu sözleşme zaman zaman kısa sürse de var olan çatışmanın ve şiddetin önlenmesi açısından kayda değerdi.

Böyle bir anlaşma zeminin oluşmasında ise özellikle eşkıya cephesinde yer alan kişilerin sergilemiş oldukları tavrın belirleyici olması ön plana çıkmaktaydı. Devlet otoritesini hiçe sayıp dağlarda hüküm sürme ve kendi “yasa yapıcı” iktidarını güçlendirme adına meşru iktidarı yok sayan eşkıyanın her şeye rağmen halkına kötülük etmemesi, çok zor şartlar altında bile kolluk kuvvetlerinin canına kastetmemesi devlet nazarında bu kişilerin affedilmesi için öne çıkan kıstaslardı. Yani devletin kucaklayıcı politikasında eşkıyanın “gözü dönmüş bir canı”, “eli kanlı bir oç alıcı” ve yaşadığı bölgede insanların “namusuna göz dikmemesi” bu affin belirleyici dinamikleri arasında yer almaktaydı. Ancak bu durum her eşkıya için geçerli olmayan bir zemindir. Suçun niteliği, kapsayıcılığı ve şiddet tekelinin ne ölçüde kullanıldığı; devlet nazarında dikkat edilen noktalardır. Eric Hobsbawm yazınında ve bu anlayışa paralel bir şekilde yazılan romanlarda çizilen tablo bu

şekilde ele alınırken tam bu noktada Karen Barkey’in itirazları çok daha yüksek bir tonda kendisini hissettirmektedir. Barkey, bu kişileri özgürlük uğruna kırsal hayatın bireysel isyancıları olarak değerlendirmek yerine, onları devletin yarattığı bir olgu olarak görüp eleştirisini tek tek sıralamaktadır. *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi* (2016) eserinin merkezine bu anlayışı yerleştiren ve bu kişilerin halk kahramanı olmaktan ziyade halkın karşısında yer alan kişiler olarak tanımlayan Barkey, eşkıyalığı kırsal hayatın devlet uzantısı bir yapılaşması olarak değerlendirmektedir. Yazar, bu süreçte ise her iki tarafın hâkimiyet alanını güçlendirmesini öne çıkarmaktadır. Karen Barkey, İmparatorluk sınırları içerisinde özellikle merkezden uzak bölgelerde hâkimiyet adına çok fazla varlık gösteremeyen yasal iktidarın, bir dönem sessiz kaldığı bu yasa dışı kişilerle masaya oturarak aslında kendi iktidar alanını güçlendirme yoluna gittiği savını savunmaktadır. Yazarın bu düşüncelerinin temelinde ise Osmanlı Devleti’nde 16 ve 17. yüzyıllarda meydana gelen Celali İsyanları yer almaktadır:

“Devlet otoritesini zorlayabilecek güçler arasında, yalnızca eşkıyalık yaygın bir olgu haline gelip devleti tepki vermeye itti. Bu tepki, Avrupa’daki zor kullanımı ve sermaye geleneklerinden farklı bir sürece, toplumsal grupların ‘kamusal’ düzeyde merkezle bütünleştirilmesine ve pazarlık masasına çekilmesine- tekabül ediyordu. Eşkıyalık, imparatorluk toprakları üzerindeki hâkimiyetin pekiştirilmesi ve idari denetimin sürdürülmesi gibi, Osmanlı devletinin başlıca işlevlerini yerine getirdiği yepyeni bir bağlam yarattı” (Barkey 2016: 8-9).

Devletin merkezileşmesi sürecinde eşkıyalarla pazarlık masasına oturan, daha sonra bu kişileri himayesi altına alarak “paralı askerlik” olgusunun yaratımına neden olan devlet; kırsalda aradığı hâkimiyet alanını bu şekilde güçlendirerek devlet görüşü adına kendi cephesinden haklı adımlar atmaktaydı (Barkey 2016: 9). Barkey’e göre devlet kendi şiddet tekeli meydana getirerek bu “paralı askerler” aracılığıyla “tanrısal” gücünü kırsalda temsil etme hakkına da dolaylı yollardan sahip oluyordu. Bu “tanrısal” gücün temsilinde ise başı çeken gruplar arasında Celali olarak adlandırılan ayrılıkçı askerler, levendler, suhteler ve sipahiler yer almaktaydı. Ancak burada devletin gözden kaçırdığı nokta, iktidar alanını güçlendirme adına sessiz kaldığı bu “paralı askerler”in sayısının her geçen gün artması ve bu grupların devlete isyan etme eğilimini günden güne güçlendirmeleriydi. Bu noktada da devletin bu

kişilerle pazarlık masasına oturması ve isyanları mutabakatla çözmek istemesi ısrarla vurgulanan noktalar arasında yer almaktadır:

“Mevcut kaynaklarımız Anadolu’da 16. yüzyıldan itibaren Celâlî, Levent, Suhte ve Kapısız adı verilen grupların iktisadi darlık sebebiyle şehir, kasaba ve köylerde asayiş ve düzeni bozduklarına işaret etmektedir. Aynı kaynaklar, yerel idarecilerin baskılarının da eşkıyalık soygunculuğun artmasında etkili olduğunu ilave eder. Dönemlerinin benzer kaynakları ve devletin çeşitli kayıtları Tanzimat’a kadar ad ve şekil değiştirerek bu tür şiddet biçimlerinin devam ettiğini belirtir. Hepsi, Anadolu’daki asayişsizlik ve mütegalibe hareketlerinin artmasında, devlet memurlarının kanunsuz vergi toplamalarının, halkın mal ve paralarının cebren zapt etmelerinin büyük rol oynadığını vurgular. Gerçekten de 17. yüzyılın ilk yarısında bilhassa yaygınlaşan eşkıya eylemleri Anadolu’daki kurulu toplumsal düzeni bozmuş, büyük kitlelerin yerlerini terk edip başka bölgelere veya şehirlere göç etmesine yol açmıştır” (Korkmaz 2012: 149-150).

Devlet otoritesindeki birtakım aksaklıklardan kırsalda isyan eğilimi göstererek kısa bir sürede kendilerine yeni bir istihdam alanı yaratan Celaliler, levendler ve suhteler; çok daha kolay bir edinim yolu olan eşkıyalığı tercih edip toplumsal düzeni bozan eylemler sergilemiştir. Gerek devlet gerekse ağa/mütegalibe tarafından kullanılmaya müsait olan bu gruplar, hemen her eşkıya tipinde gözlemlendiği gibi herhangi bir ideolojiye bağlı değildir. Ayrıca bu kişiler topluluklarına fayda sağlayacak eylemlerden uzak durarak kendilerine iş alanı yaratma kaygısı da taşımaktadır. Bu kişilerin sistemi değiştirme veya siyasal bir amaçlarının olmaması, devletin eşkıyalık olgusuna olan bakışındaki bazı eksiklikler olarak değerlendirilebilir:

“Eşkıyalar zaman zaman devlet için tehlike teşkil ederek, denetimleri altında çok sayıda sekban olduğu için tehlikeli olabiliyorlardı. Ancak devlet hiçbir zaman tam olarak çözülmediği ve eşkıyalar devleti yıkmak için ciddi bir girişimde bulunmadığı için gerçek bir tehdit haline gelemediler bu eşkıyaların faaliyetlerini görece güçlü olan ve varlığına yönelik tehditleri savuşturabilen devlete karşı etkili bir harekete dönüştürmeleri için kayda değer bir fırsat çıkmadı” (Üner 2009: 167).

Romanlarının konusunu Cumhuriyet öncesi ve sonrası temalardan seçen, tarihî gerçeklikleri kendi düşünsel alanında yeniden yaratarak eserlerine yansıtan Kemal Tahir; devlet-eşkıya ilişkisini de kendi anlayışı doğrultusunda ele alarak bu olguya dair farklı bir yazınsal anlayış benimsemiştir. Eşkıyalık olgusunun

oluşumunda devletin doğrudan ve dolaylı etkisini ele alan yazar, zaman zaman her iki anlayışı bir arada ele alıp sert eleştirilerine romanlarında yer vermiştir. *Yediçınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959) ve *Büyük Mal* (1970) üçlemesinde bu ilişkiyi derinlemesine işleyen Kemal Tahir, bu çarpık ilişkinin bir diğer cephesine ağaları yerleştirerek eşkıyalık olgusundan bu grupların nasıl nemalandığını gözler önüne sermek ister:

“Benden bir kere söylemesi... Yeni hükümeti bundan öncekilere sakın benzetmeyin! Eşkıya kısmının görüp göreceği rahmet budur! Bu sefer kuyruğunu kısıp edebiyetle teslim olan canını kurtaracak! Köyünde uslu oturana hiçbir şey yok! Lakin soluklarını duymayacağım! Bu toprakta bundan böyle ipsizliğe paydos! Gâvur İzmir’inin Çakırcalı Efe’sini gözlerinin önüne getirsinler! Sırtını istibdad valilerine dayadı, İngiliz gâvuruna güvendi, rezilliği tam on beş yıl sürdürdü de sonu n’oldu bakalım? Yeni hükümeti eskilere benzetmesiyle namerdi bir haftaya bırakmadan bit gibi ezdiler. ‘Şart etti,’ dersin. Ata zıplar da mavzeri kucağıma alırsam hepsini kuduz köpek gibi kurşunlarım. Eşkıya yatakları da akıllarını başlarına biriktirsinler. Bu lafım da senin gibilere...” (2015: 316).

Bu pasaj romanın belki de en çarpıcı yerini oluşturmaktadır. Kemal Tahir burada devlet-ağa işbirliğini öne çıkararak İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının kırsalda ağalarla ortaklığına yer verir. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ülkedeki otoritelerini artırmak ve asayışı sağlamak adına bölgenin önde gelen ağalarını kullanıp eşkıyaları dizginleme yolu benimsemiştir. Bu anlayış her ne kadar mecburi bir birlikteliğe neden olsa da devlet; gücünü ispatlama adına bir dönem kullandığı eşkıyaları kendi isteği dışında isyan etmeleri/başkaldırmaları hâlinde onları ölümle tehdit etmektedir. Bu ilişkinin belirleyicisi olarak devlet ön plana çıkarken aracısı ağalar, şiddet taşeronluğunu üstlenenler ise eşkıyalardır. Kemal Tahir aynı zamanda devletin eşkıyaya bakışında çarpıcı bir noktaya daha değinmektedir. Devlet tarafından sorun çıkarmadan köyüne döneceklere hiçbir şekilde zarar gelmeyeceği ifade edilirken ayrılıkçı grupların en sert şekilde cezalandırılacağı tehdidi de ihmal edilmemektedir. Böylece yasal iktidar, bir dönem taşrada palazlanmasına izin verdiği, her türlü şiddet eylemini görmezden geldiği eşkıyaya “tanrısal” gücünü göstermekten çekinmeyecektir. Bu bağlamda gözdağı için verilen örnek ise adına türküler yakılan, Ege Bölgesi’nde tam anlamıyla hâkimiyetini ilan eden ve Türk romanının sosyal/soylu eşkıyası; Çakırcalı Mehmet Efe’dir.

Kemal Tahir'in devlet-ağa ve eşkıya üçgenindeki bu yaklaşımı diğer romanlarında da belirlemektedir. Hatta yazar, eşkıya ile Hareket Ordusu'nu aynı kefeye koyarak *Esir Şehrin İnsanları* (1956) romanında Hareket Ordusu'nu eşkıya (2017: 424), aynı romanında Millî Mücadele saflarında yer alan eşkıyaları ülke menfaatleri doğrultusunda değil kendi çıkarları uğruna savaşan “baldırı çıplaklar” (2017: 98), *Esir Şehrin Mahpusu*'nda (1961) Kuvayimilliyeye ordusunu bir kez daha eşkıya, Mustafa Kemal'i ise bu eşkıya ordusunun lideri (2017: 94-95-134-211), *Köyün Kamburu*'nda (1959) İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni eşkıya gruplarının lideri, yönlendiricisi ve eşkıya şiddetinin gerçek sahibi (2018: 149), *Namuscular*'da (1974) Cön Türkler'i Sırp ve Bulgar çetelerle işbirliği yapan ihanet grubu (2008: 362), *Yorgun Savaşçı* (1965) romanında ise eşkıyaların can derdine düşmesinden Millî Mücadele'ye zoraki destek veren “serseriler” (2005: 256) olarak tanımlamaktadır. Bu romanlarda Kemal Tahir'in ısrarla vurgulamak istediği nokta ise devlet-eşkıya ilişkisindeki çarpık yakınlaşmadır. Devlet, taşradaki meşruiyetini güçlendirmek ve bölgenin tek hâkimi olma adına eşkıyalara destek verirken bu desteğin sağlanması ve amaçlanan politikaların gerçekleşmesi durumunda ise ilk iş olarak onları yok etme anlayışı benimsemektedir.

Kemal Tahir'e göre devlet politikasında eksiklik olarak öne çıkan bir diğer husus da devletin eşkıyalarla mücadelesinde takip etmiş olduğu “yanlış” uygulamalardır. Eşkıyalığı bastırmak ve bölgedeki tek güç unsuru olduğunu ispat etmek adına şiddete başvuran yasal iktidar; halkın kendisinden uzaklaşmasına sebep olmakta ve dolayısıyla eşkıyalıkla olan mücadelesinde başarı yakalayamamaktadır. *Kurt Kanunu* (1969) romanında olduğu gibi Kemal Tahir'e göre devlet görevlilerinin (asker, jandarma) esas amacı eşkıya ile mücadele etmek olsaydı; bu kişiler kendi çıkarlarını ön plana çıkarıp halka zulmetmezdi (2017: 64).

Yaşadığı dönemde halktan geniş bir destek alan, sosyal/soylu eşkıya olarak gerek Murat Sertoğlu gerekse Yaşar Kemal anlatısına konu olan Çakırcalı Mehmet Efe de bu başlık içerisinde değerlendirilebilir. Her iki romancı da eserlerinde Çakırcalı'nın Sait Paşa, özellikle İngiliz Vitol ailesiyle olan ilişkisine değinirken Çakırcalı'nın on beş yıl kadar dağlarda hüküm sürmesinin gerekçesi bu kişilerden aldığı desteklerle açıklanmaktadır. Sait Paşa'nın dönemin İzmir Valisi Kâmil Paşa'nın oğlu olması, Vitol ailesinin ise İzmir ve civarında güçlü bir yapıyı temsil

etmesi, Çakırcalı'nın halk dışında alması gereken desteği hem devlet kanadından hem de güçlü bir aileden almasına; dolayısıyla eşkıyalığı süresince “dokunulmaz” bir figür olarak bilinmesine yol açmıştır.

Eşkîya romanları arasında dikkat çeken noktalardan bir diğeri de özellikle Ege Bölgesi'nde hüküm süren gayrimüslim eşkıyaların varlığıdır. Bu eşkıya grupları özellikle Türk ve Müslüman köylülere karşı oldukça acımasız bir politika takip ederken ayrılıkçı gruplar arasında yer almalarından siyasallaşmalarıyla da öne çıkmaktadırlar:

“(…) Daha evvel şunu söyleyeyim ki, İzmirde Rum megalomaniasını yaşatan ve bunu körükleyen unsurlar o devirlerde bu Rum çetelerini bir silâh gibi kullanıyorlardı. Rum zenginleri bunları himaye ediyor, gizli eller bunların vasıtasıyla âsaiyi bozarak zaten âciz bir vaziyette olan devleti büsbütün zor bir mevkie düşürüyorlar ve Türkiyede âsaiş yoktur, hristiyanların hayatı tehlikededir diye yabancı müdahalesini temine çalışıyorlardı” (Sertoğlu 1955: 20).

Murat Sertoğlu *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe* (1955) romanında bu Rum çetelerin varlığından söz ederek özellikle bunlar arasında Kaptan Anderya ve Kuşadalı Todori'nin eşkıyalık aracılığıyla bağımsızlık arayışında olmalarına dikkat çeker. Yazarların Ege eşkıyalığı üzerine kaleme aldıkları romanlarda “efe”lere romantik bir bakış açısıyla yaklaşmalarının temelinde onların Rum çetelere karşı vermiş oldukları mücadelenin yattığı düşünülmektedir. Son derece acımasız ve eli kanlı olan bu Rum çeteler, Yörük Osman tarafından etkisiz hâle getirilerek bölgenin de asaişi sağlanmış olacaktır.

Murat Sertoğlu bir başka romanı *Çakırcalı Mehmet Efe*'de (1955) ise romanının ilk cümlelerini Rum çetelerinin kıyıcılığına ve halkın Çakırcalı'dan yardım istemesine ayırmaktadır. Sokrat Kaptan adındaki eşkıyanın efe tarafından öldürülmesini talep eden köylüler, devletin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle çözümü Çakırcalı'da aramak zorunda kalmıştır. Benzer bir trajedi *Kamalı Zeybek* (1979) romanında da ele alınmaktadır. Dönemin siyasi anlayışını kavrama adına Rum çeteler hakkında önemli bilgiler aktaran Murat Sertoğlu, bu dönemde Rum çetelerin teker teker ayaklanarak bağımsızlık arayışına girmelerinden söz etmektedir. Kamalı Zeybek'in bu Rum çeteleri –özellikle Kaptan Hristo- birer birer ortadan kaldırmasının ardından İzmir valisinden yardım isteyen ayrılıkçı Rum gruplar ve

yandaşları, Rumlara yönelik ciddi bir baskı ve kıyım olduğundan söz ederek aslında devletin parçalanması durumunda kendi paylarına düşecek olan menfaatin peşindedir.

Eşkîyalık olgusunun yaygınlaşmasında devlet otoritesinin zayıflaması hemen her görüş tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu gerçekliğin romanlara yansımadaki birtakım sebepler yazarlar tarafından sıklıkla ele alınırken bunlar arasında en önemli alt başlığın devletin uzun yıllar süren bir savaş ortamında olması söylenebilir. Bağımsızlık adına ölüm-kalım mücadelesine girişen ve bu süreçte otoriteyi sağlayabilmek için ciddi sıkıntılar yaşayan yasal iktidar, savaş dönemlerinde çok daha zorlu bir süreçten geçerek var olma mücadelesi sürdürmektedir. Mücadele saflarında yer almamak için askerden kaçan kişilerin sayısında önemli bir artış gözlemlenirken bu kişilerin eşkıyalığa başlaması devlet için bir başka sorun olarak belirlemektedir. İç karışıklığı fırsata dönüştürerek kendi bölgelerinde hâkimiyet alanı yaratma çabasında olan bu eşkıyalar, acımasızlıkta sınır tanımamaları ve yerel halka her türlü zulmü reva görmeleriyle, “karşı-sosyal eşkıya” grubu içerisinde ayrı bir yere sahiptir.

Ulusal bağımsızlık adına ölüm-kalım tarzında bir mücadele örneği ortaya koymasının yanı sıra bu süreçte çeşitli bölgelerde baş gösteren eşkıyalıkla da uğraşan devlet, mücadele cephesini genişleterek hem içerde hem dışarda kayda değer bir tehditle yüzleşmek zorunda kalır. Bu temanın işlendiği önemli romanlar arasında Tarık Buğra'nın kaleminden çıkan *Küçük Ağa* (1963) yer almaktadır. Millî Mücadele saflarına katılmak yerine kendi bölgesinde derebeyliğe soyunan ve halka zulmetmekten geri durmayan Çakırsaraylı ve çetesi, bu örneğin en anlamlıları arasında öne çıkar. Ketenlik mevkiinde bir nevi yasal iktidar gibi davranan, acımasızlığıyla halka korku salarak her türlü zalimliği yapmaktan geri durmayan Çakırsaraylı, yukarıda sözü edilen bölgesel otorite boşluğunun ilk taliplileri arasında görünmektedir. Eşkîyalığa asker kaçağı olarak başlayan, kısa sürede zulmüyle adından söz ettiren bu “gaddar” şaki, bölgesel hâkimiyetini koruma ve güçlendirme adına zaman zaman Kuvayimillîye birliklerine de saldırmaktan geri durmayacaktır.

“Kasabada bir telâş, bir korkudur başlamıştı. Çakırsaraylı'nın yapıp ettiği zulümler, asıp kesmeleri dilden düşmez olmuştu. Ölüm ilk defa yaşlıların ve hastaların endişesi olmaktan çıkıyor, Çobankaya gibi bütün kasabanın üstüne abanıyordu. Ecel unutulmuş, onun yerini darağaçlan, kamaları, kırbaçları ile Çakırsaraylı çetesi almıştı” (Buğra 1991: 136).

Tarık Buğra, Millî Mücadele yıllarında gösterilen çabayı ve bunu engelleyen eşkıya gruplarını sadece Çakırsaraylı üzerinden anlatmaz. Yazar, bu dönem içerisinde Akşehir bölgesini haraca bağlayan savaşıardan, yoksulluktan ve ezilmişlikten bezmiş durumdaki halkı sömüren, kendi çıkarları doğrultusunda Kuvayımillîye'ye saldırmaktan bile çekinmeyen acımasız eşkıya Elmas Pehlivan'dan da söz etmektedir. Millî Mücadele yıllarının ilk döneminde orduya destek verip Kütahya bölgesinde büyük yararlılıklar sağlayan ancak daha sonra siyasi nedenlerle Kuvayımillîye ile ters düşerek ayrılıkçı tavırlar sergileyen Çerkes Ethem ve çetesi de bu grup içerisinde yer alır.

Bu dönem romanları arasında Kuvayımillîye ve eşkıyalar arasındaki ilişkiyi ele alan bir başka roman da İlhan Tarus'un *Vatan Tutkusu*'dur (1967). Romanın ana teması Ege Bölgesi'nde acımasızlıklarıyla ön plana çıkan ancak ilerleyen zaman diliminde Kuvayımillîye saflarına katılarak kahraman-eşkıya mitini yansıtan efeleri konu edinmektedir. Osman Efe, Ekrem Efe ve Durdu Efe örneklerinden yola çıkarak eşkıyalık temasını ele alan Tarus, romanının ilerleyen bölümlerinde bu eşkıyaların yağma/talan işine girmelerinden ziyade kahramanlıklarına yer vererek romanını farklı bir seyirde ele almayı tercih eder. Yunan birliklerine karşı savaşmalarına rağmen satır aralarında eşkıyalara dair düşüncelerini açıklamaktan çekinmeyen yazar, acımasız eşkıyaları kahraman Kuvayımillîye birliklerine dâhil ederek olumsuzdan olumluya doğru bir dönüşümü romanında işlemiştir:

“Tarus, eşkıyalıktan kahraman efe tipine geçişi oldukça iyi işlemiştir, denebilir. Bir zamanların eşkıyalarını efeliğe yükseltirken, onları eksik yönleriyle de anlatmaktan çekinmemiştir. Gerçi, arasıra az olsa, abartarak anlatmıştır, ama bu gibi satırlar neyse ki, azdır. Dünün kırıycılarını, zaaflarıyla aktararak, onları destan kahramanları haline dönüştürmek gibi bir hataya düşmemiştir. Bu yönüyle Tarus, gerçekçiliğe yaklaşım içindedir” (Şenkal 1979: 16).

Genel olarak özetlendiğinde eşkıyalığı devlet yapılanmasından ayrı değerlendirmeyen Karen Barkey anlayışının romanlardaki temsili bu şekilde öne

çıkılmaktadır. Bu anlayışın en güçlü temsilcisi bir kez daha Kemal Tahir olarak ön plana çıkarken Abdullah Ziya Kozanoğlu ve Murat Sertoğlu'nun da bu görüşe yer verdikleri görülmektedir. Devletin eski gücünden uzak olması ve merkezileşmesi adına birtakım suç gruplarına ayrıcalıklar tanınması, ardından bu suç unsurlarını baskılayamadığı zaman diliminde onları “tanrısal” gazabıyla yüzleştirmesi; eşkıyalık salgınının önüne geçmek yerine daha da artmasına sebep olmuştur. Karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde her grubun kendi menfaatini gözetmesi, “güven” duygusunun olmaması nedeniyle her temsil grubunun (devlet, ağa, eşkıya) kendince bir refleks geliştirmesi; eşkıyalığın özellikle yerel halk düzeyinde verdiği zararı gözler önüne sermektedir. Bu romanların birçoğunun Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ele alınması, kronolojik olarak İmparatorluk'un içinde bulunduğu buhranın da farklı bir tezahürü olarak yazarlar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Asayişli sağlamak için neredeyse tüm gücünü kaybeden, bu gücü tekrar elde etme adına eşkıyalardan medet uman yasal iktidar, hedeflediği gücün kendisinde toplanması uğruna eşkıyalığa göz yummak zorunda kalacaktır.

Bilinen anlamı dışında eşkıyalık adına romanlarda vurgulanan önemli noktalardan biri de Celaliler, levendler ve Yeniçerilerin de artık eşkıya grupları içerisinde yer almalarıdır. Köylü isyanı/başkaldırısı olarak adlandırılan eşkıyalığın aksine bu suç unsurlarının devleti çok daha zor duruma düşürmesi ise tesadüf değildir. Bu kişilerin askerlik konusunda ileri düzeyde eğitilmiş ve taşra haricinde büyük şehirlerde yaşama imkânına sahip olmaları, bu suç gruplarını sözlük anlamıyla bilinen eşkıyalardan ayırmaktadır. Abdullah Ziya Kozanoğlu tarafından kaleme alınan *Dağlar Delisi* (1951) romanında da sipahilere ve yeniçerilere “şaki” (1951: 13) diye hitap edilmesi bu durumun en açık kanıtı olarak görülebilir.

4.1.5. Dönüşüm: Halk Kahramanlığından Halkın Nefretini Kazanma

Kahramanlık anlatılarında halkın eşkıyadan bir “efsane” gibi söz etmesinin temelinde; aradığı adaleti, özgürlük duygusunu ve sömürülmüşlüğüne savunuculuğunu bu kişilerde bulması yatmaktadır. Eşkıya, içinden çıktığı toplumun özlemlerini dile getiren, bunun için mücadele eden halk kahramanı olarak tahayyül edilmektedir. Ancak bu durum her eşkıya için aynı olmayıp değişen şartlar sonucu halkın eşkıyaya destek vermediği zamanlar da olmuştur. Halk nezdinde değişiklik

gösteren bu tavrın sebebi ise eşkıyanın topluluğuna karşı sergilemiş olduğu tavidir. Bu tavır, eşkıyayı halk kahramanlığına yükseltebileceği gibi halkın nefretini kazanarak onların düşmanlığını da kazanmasına yol açabilir.

Eşkıyalık ve şiddet birbirinden ayrı düşünölemeyecek olgular olarak dikkat çekmektedir. Eşkıyanın gerek sosyal/soylu eşkıya gerekse “karşı-sosyal eşkıya” olması, bu durumun gerçekliğini değıştirmeyen ancak halkın eşkıyaya olan yaklaşımında onların tavrını belirleyen en önemli dinamik olarak ön plana çıkmaktadır. Macerasına istemediğı bir suçı işlemek zorunda kalarak başlayan eşkıya; ilerleyen zaman diliminde elde ettiğı “güç” ile pekâlâ halkına zulmeden, onların haklarını savunmaktansa kendi çıkarını ön plana çıkaran bir “cani”ye dönüştürülebilir. Eşkıyalık olgusu hakkında kaleme aldığı romanlarda bu kişileri oldukça sert eleştiren ve eşkıyanın “cani”liğine vurgu yapmak isteyen Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* (2017) romanında köylülerin nefretini kazanan Uzun İskender ve arkadaşlarının akıbetini şu sözlerle ifade etmektedir:

“O günün gecesi, Yüksek Oluk köyünde eşkıyalara öyle bir dayak atıldı ki, anlatanlar, ‘Dağın taşın takat yetiremeyeceğı bir dayak...’ dediler. Eğer meseleyi duyan Dede Kasım, ‘Daha fazla adam ölmesin,’ diyerek hastalığına bakmadan atlanıp yetişmeseydi, Muhtar Feyzi Ağa’nın dediğı gibi ‘Pislik orada temizlenecekti’” (2017: 320).

Gücün getirdiğı sınırsız imkânın etkisiyle olumsuz dönüşümünü orantısız şiddet uygulamak olarak algılayan eşkıya, sadece kolluk kuvvetlerinin değıl, yerel halkın da hedefinde olmaktan kaçamaz. Çünkü eşkıyanın şiddet yoluyla elde ettiğı bu iktidar, topluluk içerisinde ona zoraki bir iktidar alanı yaratsa da bu iktidar asla kalıcı olmayacaktır:

“Hükümdara karşı büyük çaplı direnişin varlığı bir iktidar zaafının ifadesidir. Bir güç, tam da iktidardan yoksun olduğu için şiddete başvurur. Şiddete başvurmak, güçsüzlüğü çaresizce güce dönüştürme çabasıdır. Gerçekten güçlü bir hükümdar iktidarını sürekli şiddet tehdidine borçlu olmaz. İktidar şiddet yoluyla ele geçirilebilir ama zorla ele geçirilen güç kırılmandır. Tam da şiddetin neden olduğu çatlaklar yüzünden çarçabuk yıkılır” (Byung-Chul Han 2017: 75).

Yoluna sosyal/soylu bir eşkıya olarak başlamasına rağmen iktidar istenci nedeniyle olumsuz bir dönüşüm geçiren ve güç zehirlenmesi sonucu sonunda halkın

nefretini kazanan eşkıya temasının işlendiği roman *Mahmudo ile Hazel*'dir (1973). Ömer Polat tarafından kaleme alınan bu romanda olaylar Ağrı'nın Aladağlar Köyü'nde geçmektedir. Yazar, Doğu Anadolu'nun sefaletini vurgulamak için romanının konusunu bu bölgeden seçerek aslında Mahmudo ile Hazel'in yaşamış olduğu çaresizliğin, onların neden eşkıya olduklarının gerekçesini belirtmek istemiştir.

Askerden köyüne izinli olarak dönmesinin ardından kısa sürede kendisine geçim kaynağı yaratarak karısına bir miktar para bırakma amacıyla olan Mahmudo, çözümü tütün kaçakçılığında bulup Kaçakçı Kemo adında biriyle kaçakçılık işine girmeye karar verir. Kaçakçılık yaptıkları esnada jandarmalarla karşılaşarak yakalanma korkusu yaşan Kemo ve Mahmudo, Kemo'nun jandarmalara ateş açıp onları öldürmesi sonucu yakalandıkları kısıkaçtan bir şekilde kurtulur ama sonu gelmeyen bir hikâyenin de başlangıcına imza atarlar. Suçsuz jandarmaların öldürülmesi sonucu Kemo'yu öldürerek bir anlamda intikam alan Mahmudo, bu suçun kendi üzerine kalacağını düşünerek hapisaneye girmektense eşkıya olmaya karar verir ve macerasına da ilk adımını bu şekilde atar.

Ömer Polat, eserinde hemen her eşkıya romanında gözlemlenebilecek şartlardan bahsederek kahramanın karısı dışında kimsesi olmaması, yoksulluk, halkın ezilmişliği, kaçakçılık ve adaletin yerini bulamayacağı düşüncelerini ön plana çıkarıp kahramanı Mahmudo'nun haklı sebeplerle eşkıya olmak istemesine işaret etmektedir. Çünkü böyle bir durumda kimse Mahmudo'ya inanmayacak ve Mahmudo işlemediği bir suç nedeniyle yıllarca hapisanede yatacaktır. Suça itiliş, dönemin şartları ve halkın fakirliği; diğer eşkıya romanlarında olduğu gibi Ömer Polat'ın kahramanını dağa çıkarmasının da haklı gerekçeleri olarak kurgulanacaktır. Ömer Polat tarafından Mahmudo'ya söylenen; "Eşkıya olmadan bey olunamıyor bu namussuzun dünyasında ha!" (Polat 2013: 77) cümlesi de yazarın Mahmudo'nun neden eşkıya olması gerektiğinin en geçerli sebebi olarak dikkat çekmektedir.

Aladağlar'ın zorlu şartları altında Mısto Ağa'nın köyüne sığınan Mahmudo, burada ağanın eşkıyası olma düşüncesine karşı çıkarak hemen her sosyal/soyulu eşkıyanın ortaya koyacağı bir tavır sergiler. Karısını da yanına alarak dağlara çekilen ve artık kendi adaletini tesis etmek isteyen Mahmudo, kısa zamanda yerel halkın

desteğini de arkasına alarak adından söz ettiren bir eşkıya olup tüm Saragöl’de “nam”ını yayma başarısı gösterir. Ancak Mahmudo geçen süre zarfında maceraya atıldığı ilk dönemindeki masumluğunu koruyamayıp kısa zamanda yukarıda bahsedilen güç zehirlenmesine doğru sürüklenecektir:

“Sigara içmeyen sendin, şimdi benden beter içici oldun. At sürmekten korkardın, alışınca sana ulaşamaz oldum. Tabanca bağlamazdın, şimdi sana kurşun yetiştiremiyorum. Eskiden köy basmaktan nefret ederdin, alışınca kıyısından geçtiğin köyleri bile kurşunluyorsun. Şimdi de korkarım kamyon soymaya alışınca, Hamurun deresinden bu yana gelmeyesin... Saragöl’e inen bir eşkıya otuz kırk kamyonu sıraya dizmeden çeker giderse Aladağlar’a şanına karanlık getirir” (Polat 2013: 210).

Mahmudo’nun masumiyetini kaybettiği kırılma noktası ise “nam”lı bir eşkıya olmasının ardından jandarmalarla girdiği çatışmadır. Çatışma esnasında arkadaşının ölümünden etkilenen ve intikam alma duygusuyla hareket ederek bir jandarmanın ölümüne sebep olan Mahmudo, kısa zaman sonra çok daha acımasız ve gaddar bir kişiye dönüşerek “soysuz”laşma yolunda hızla ilerleyecektir. Bu dönüşüm, Hazel’de de kendisini hissettirerek kocası gibi acımasız bir eşkıya olmasına neden olacaktır. Sosyal/soylu bir eşkıya olarak dağlara adım attığı ilk günlerde adalet savunucusu ve ezilmişlerin sesi olmaya kendini adayın Mahmudo, karısıyla girdiği bir iddia sonucu suçsuz insanları öldürmekten çekinmeyecek kadar eli kanlı bir “cani”ye dönüşecektir:

“Tüfeğini indirdi omuzundan. Nişan aldı, bekledi. Hazel de hemen dürbünü kaptı. Seyretmeye başladı. Gerçekten de arkadaki daha yaşlıcaydı. Eliyle ayağıyla bir şeyler anlatıyordu. Öndeki durmadan gülüyordu. Birden tüfeğin sesi Çaşır dağında yankılandı. At şaha kalktı. Arkadakinin gülüşü dondu ağzında. Atın sargısından aşağı kaydı. Öndeki atın başını geri çevirdi. Gerisin geri kamçıladi atı. Mahmudo tüfeğini indirdi omuzundan. Hazel karın üstünde yatan adama çevirdi dürbünü. Aferin sana Mahmudo, adamı tam kulağının üstünden vurmuşsun. Tek kalan öbürü atı çala kamçı sürüyordu. Mahmudo gidenin ardından baktı, güldü” (Polat 2013: 238).

Mahmudo ve karısını bu derece zalimleşmeye iten sebep ise kısa sürede aradıkları gücü elde etmeleri ve acımasızlıklarıyla ön plana çıkma tercihleridir. Masum bir insanın ölümünü kabullenmeyerek Kaçakçı Kemo’yu öldüren, ağaların adamı olmaktansa dağlarda tek başına “onurlu” bir eşkıya olarak yaşamayı tercih

eden Mahmudo, geçirdiği değişim sonrası masumları öldüren, yol kesen, köylüyü haraca bağlayan bir “karşı-sosyal eşkıya” figürü olarak belirlemektedir. Ömer Polat’ın eserin ilk sayfalarında sosyal/soylu bir eşkıya kahraman yaratmak istemesi ancak daha sonra bundan vazgeçerek acımasız bir eşkıyaya yer vermesi; kahramanların eşkıyalıkları süresince ciddi bir sınavdan geçmesi ve sadece bu sınavı başarıyla geçenlerin İnce Memed gibi hatırlanacakları yönündedir:

“İnce Memed’in sırna kadem basmasına karşılık Mahmudo’nun jandarma kurşunlarına hedef olması, Ömer Polat, eşkıyalığın fazla yaşayamayacağını itiraf etmek zorunda kalıyor bir bakıma. Gönülisterdi ki, yazarın tek düzeli düşüncelerle, daha güzel olabilecek bir eseri berbat edilmesin. Mahmudo ile Hazel, bu sakat düşüncenin çarklarında şimdilik dönmeğe mahkumdurlar” (Şenkal 1979: 17).

İşlemediği bir suçtan eşkıya olmaya karar veren ve romanın ilk sayfalarında sosyal/soylu eşkıya davranışları sergileyen Mahmudo, ilerleyen zamanda eşkıyalığın getirdiği ün ile zalimleşen ve köylüye zulmeden birine dönüşmektedir. Safalık, temizlik ve suçsuzluk; yerini zalimliğe, soysuzluğa ve soyguna/haraca bırakmıştır. *Mahmudo ile Hazel* (1973) romanında eşkıyalık teması ele alınmasına rağmen Ömer Polat’ın ısrarla vurgulamak istediği noktalardan biri de kahramanların iyiden kötüye, soyludan soysuza dönüşümleridir. Bu dönüşüm, kahramanlar adına sadece acımasızlık ve orantısız şiddet boyutlarıyla ele alınmamakta aynı zamanda halkın onlara vermiş olduğu desteğin kesilmesiyle de dikkat çekicidir. Jandarmalarla girmiş olduğu çatışmada kurtulma imkânı olmasına rağmen halkın nezdinde jandarmadan kaçan “korkak” bir eşkıya olmamak için çatışmayı tercih eden Mahmudo, bu tercihinin bedelini de hayatıyla ödemek zorunda kalır. Çünkü tüm olumsuzluklara rağmen eşkıyayı yaşatacak olan halk hafızası ve bu hafızanın soysuz bile olsa topluluğun eşkıyayı ne şekilde hatırlayacağı üzerinedir.

4.1.6. Muktedirliğin Nüfuzu: Sömürü Düzeni

Eşkıyalık üzerine yapılan teorik çalışmaların birçoğunda bu olgunun ortaya çıkışındaki en geçerli sebep “sömürü” düzenidir. Topluluğunun herhangi bir ferdi gibi bu düzen içerisinde yaşamaya mahkûm olan ancak sömürü düzenine daha fazla katlanamayarak “hayır” deme reaksiyonu gösteren eşkıya, hedefine ilk olarak adaletsizlikle kurulu bu düzeni alır. Bu, aynı zamanda sosyal/soylu eşkıya olmanın

da gereklilikleri içerisinde ön plana çıkan yegâne koşuldur. Ancak bazı şartlarda bu durum farklı bir seyir takip ederek eşkıya; karşısında olması gereken düzenin tam yanında yer alır. Eşkıya, artık bu düzenin düzelticisi/savunucusu olmak yerine temsilcisi konumuna geçmeyi tercih etmiştir.

Dağda kaldığı süre boyunca eşkıyanın sergileyeceği tavrın birçok sosyolojik durumun da belirleyicisi olacağı aşikârdır. Toplumsal adaletsizliğin kol gezdiği, yoksul insanların muktedirler tarafından ezildiği ve haklı olanın haksız karşısında âciz kaldığı bu düzende; eşkıya, güçlünün ve haksızın yanında yer alarak halkının daha da fakirleşmesine neden olur. Sömüren ve sömürülen arasındaki bu ilişkide eşkıyanın rolü ise kendi payına düşecek hissedir. Çünkü bu suç gruplarının hedefinde köylüler ve onların üretim ürünleri yer almaktadır:

“(…) Diğer taraftan ova köyleri ilerliyor, beylik sistemi çözülüyor, çiftlikler dağılıyor. Bu vaziyette aşiret köyleri eşkiyalığa başlıyorlar. (Umumi harp başlangıcı) Eşkiyalık o kadar ilerliyor ki aşiret köyleri arasında bile tesanüt kalmıyor, birbirlerini soyuyorlar. Cumhuriyet devrine kadar, hatta biraz sonraya kadar bu vaziyet devam ediyor. Nihayet hükümetin aldığı tedbirlerle eşkiyalar tenkil ediliyorlar. Köyler de yavaş yavaş iktisadî vaziyetlerini düzeltiyorlar, muvazene yeniden teessüs ediyor. Şimdi üzüm ve tütün yetiştiriyorlar; bunlar para eden mahsullerdir; öbür köylerde aşiret köylerinin artık zenginleştiğinden bahsediyorlar” (Boran 1992: 41).

Sömürü düzeni içerisinde yer almalarına rağmen halkın eşkıyaya bakışında zaman zaman “romantik” algılayışın etkileri devam etmektedir. Bu etkinin temelinde halkın eşkıyadan korkması ve ondan çekinmesi yer alırken kimi durumlarda bu olgu yerini “kalımsal genetik hafıza”ya bırakmaktadır. Yüzyıllarca devam eden sözlü kültürün etkisiyle bu kişileri halk kahramanı olarak yorumlayan ve hafızalarında onları bir kurtarıcı gibi gören yerel halk, tüm olumsuzluklarına rağmen bu kişilerin bir gün sömürü düzenine son vererek kendi yanlarında yer alacakları düşüncesini taşırlar. Bu, özellikle Kemal Tahir’in sert bir dille eleştirdiği görüşler arasında yer almaktadır. Normal şartlarda halkın kendisini soyan ve ona zulmeden bu “adi” suçlulara karşı herhangi bir olumlu duygu beslememeleri gerektiğine inanan yazar; var olan hayranlığı kimi zaman toplumun da ahlâk anlayışının bozulması olarak yorumlamaktadır. Dönemin eleştirmenlerinden Tahir Alangu da *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman (1940-1950)* (1965) adlı eserinde benzer bir düşünceye

sahiptir. Yazar, bu hayranlığın altında halkın eşkıyaya hâlâ olumlu bir umut beslemesi ve zaman zaman toplumda oluşan ahlaki sarsıntılar olarak açıklamaktadır:

“Eski epik sözlü gelenek, haydut türküleri ve lejandlarının yankıları kulaklarından silinecek kadar olmadığından, halk tabakası ve köylüler arasında, eşkiya ve haydutlara karşı eski bir ilgi ve hoş karşılayış, bir yatkınlık vardır. Halkta ve köylüdeki, eşkiya ve haydudun kendisine karşı olmayışı sanısından gelen eski hayranlığın kökleri, biraz da onların tehditleri altında kalan zenginlere karşı besledikleri sinsi düşmanlıktan da gelmektedir” (1965: 455).

Eşkiya, halkın güçlüler tarafından sömürülmesine ve onların daha da fakirleşmesine sebep olan bir “aracı” olarak dikkat çekerken bu düzenin başında ise bir kez daha “acımasız ağa”lar yer almaktadır. Ellerindeki maddi-manevi gücü bu düzenin korunması ve devam ettirilmesi için kullanan bu nüfuzlu kişiler, sömürü düzeninin diğer ucunda yer alan acımasız eşkıyalarla işbirliği yaparak “saltanat”larını pekiştirmeyi tercih ederler. Böyle bir konumlandırma dışında eşkiyanın sadece kendisi de ağalar olmaksızın pekâlâ sömürü düzeninin başında yer alabilir. Bu kişiler, savaşlar, büyük toplumsal olaylar, ekonomik bozukluklar, afetler vb. gibi diğer olumsuzlukları fırsat bilerek sömürü düzeni içerisinde kendi payına düşecek olanı elde etmeyi hedeflemektedir. *Yediçinar Yaylası*’ndaki (2018) Kara Abuzer’in toplumsal karışıklıklardan faydalanarak eşkıyaları ağalar ve devlet adına yönetmesi durumun gerçekliğini ortaya koymaktadır:

“(…) Yüreğini kaplayan korkuyu yenmek gayretiyle çenesini geri alıp gerdanını şişirerek sesini yükseltti: ‘Eşkiya işini bana ısmarladın ya, gerisine hiç karışmayacaksın Davavekili! Alçakları önüme katıp kırbaçlayarak huzuruna getirmez miyim, sen gör? Enselerine şaplağı çekip ayaklarını öptürmezsem... ‘Yaparsın, hiç şüphem yok! Neden mi? Dağdaki itlerin karabaşı sensin de ondan’” (Kemal Tahir 2018: 315).

Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı* (2005) romanında Millî Mücadele saflarında yer alan eşkıyalardan bahsederek aslında bu suçluların esas hedeflerinin sömürü düzeni içerisinde yer edinme kaygıları olduğundan söz eder. Eserinde dağlarda hüküm süren eşkıyaların birçoğunun “asker kaçağı”, “çapulcu” ve “hırsız” tayfasından meydana geldiğini belirten yazar (2005: 254), bu kişilerin devlet otoritesinin eski gücünden yoksun olmasını fırsat bildiklerine değinmektedir. Ancak ilerleyen sayfalarda bazı eşkiya gruplarının Kuvayımillîye saflarında yer aldıkları görülmektedir. Kemal Tahir, bu kişilerin ülke menfaati adına savaşmaktan çok kendi

çıklarlarını ön plana alarak aslında sömürü düzeni içerisinde kendilerine yer bulma/edinme çabası verdiklerini dile getirmektedir. Aynı durum yazarın *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanında da görülür. Köyün ağası konumundaki Çerçi Süleyman, sömürü düzeni içerisinde eski bir eşkıya olan Uzun İskender’i kullanarak Dede Kasım’ın paralarına sahip olma peşindedir. Bu planın gerçekleşmesi içinse Uzun İskender biçilmiş bir kaftan olarak yazar tarafından kurgulanmakta ve eşkıyanın açgözlülüğü ve yeri geldiğinde acımasız bir karaktere dönüşmesi Kemal Tahir’in ısrarla vurguladığı noktalar arasında yer almaktadır:

“(…) İşte genel kabul gören düşüncelere eleştirel bir tarih okumasıyla yaklaşan Tahir’in eşkıyalık yorumu, tam anlamıyla bir karşı-tarih yazımıydı. Hikaye, ağaların baskıcı düzenlerinin bizzat eşkıyalık aracılığıyla kendisini yeniden üretmesini konu alıyordu. Tahir’e göre, halkların hafızasında belli bir eşkıya tipinin ezilenlerin kahramanı olarak mitleştirilmesi, yalnızca ağaların baskıcı düzenleri karşısında kalan köylülerin biçareliğini gösterebilirdi” (Özcan 2012: 23).

Eric Hobsbawm anlayışı ve bu anlayışa paralellik arz eden romanlarda eşkıyaların temel sorunlarından birisi sömürü düzeninin tam karşısında yer almalarıdır. Eşkilyalığa romantik bir bakış açısıyla yaklaşan eserlerin merkezinde bu nokta yerel halk-eşkilya birlikteliğini meydana getirirken karşıt görüşte hâkim olan birliktelik ağa/mütegalibe-eşkilya ortaklığıdır. Eşkilya, bu düzenin kurulmasında veya korunmasında hâkim güç konumundaki toprak sahiplerine sonsuz bir kolaylık sağlarken kendi hissesine düşecek olanın ortaya çıkışında da eşkıyanın tarafgirliği belirleyici bir etken olarak kendisini hissettirmektedir. Ağanın güçlülüğü ve hâkimiyet alanının genişliği eşkıyanın da bu düzen içerisinde yer alacağı konum açısından önemlidir. *Ekilmemiş Topraklar* (1954) romanında halkın fakirliğini hiçe sayarak köylüden elde edeceği haracın peşinde olan eşkıya Karadereli, söz konusu sömürü düzeninin muhafızı konumundadır:

“Sen bilirsin köylünün hâlini, dedi. Otuz ölçeği zor denkleştirdik. Bu yıl havalar kurak gitti. Yandı tohumlar hep... Dokuz dam dediğin de ne ki? Beşini boş kileyle bir tut. Üçününse yemeliği kendine yetmez. İşimiz bitiktir bu kış, köylü birbirini yemezse hâni... Hâlimiz senden saklı olmaz, bilirsin sen bütün bunları” (Hançerlioğlu 1954: 79).

Siyasi otorite boşluğu, savaşlar, ekonomik çalkantılar, afetler ve adalet dağılımındaki belirsizlik eşkıyalığın epidemik bir sorun hâline dönüşmesine yol

açmakta ve sömürü düzeni içerisinde rol alıcıların da (ağa, mütegalibe, yerel yönetici vb.) toplumdaki konumunu belirlemektedir. Eşkîya, bu yolda “aracı” vazifesiyle rol alıcılara hizmet eden itaatkâr bir savaşıya dönüşürken kimi zaman efendilerden bağımsız sadece bireysel çıkarlarının da peşine düşen şiddet eğilimli kişi olarak belirlemektedir. Her iki durumda da eşkıyalığın sömürü düzeni içerisinde olumsuz özellikleriyle yer alması toplumsal yapıyı zayıflatan bir etken olarak dikkat çekerken bu şartların edebiyata yansımaları başta Kemal Tahir olmak üzere birçok yazarın eşkıyalık olgusuna bakışlarını belirleyen dinamikler arasında yer alır. Böyle bir bakış açısında da eşkıyaların hırsız, soyguncu ve halk düşmanı olmaları tesadüf değildir.

4.1.7. Beklenmeyen Son: Toplumdan İtiliş

Eşkîya anlatılarında yazarların ağırlıklı olarak sosyal/soylu eşkıya temasına yer verdikleri görülmektedir. Kırsal hayatın ilkel direnişçileri olarak haksıza karşı haklıyı, sömürene karşı sömürüleni ve güçlüye karşı güçsüzü savunan bu kahramanlar; bahsedilen özelliklerinden halk hafızasında da ölümsüz karakterler olarak yer edinme başarısı göstermiştir. Epik söylem ve sözlü kültür etkisi, mitler ve destanlar aracılığıyla kahramanlıkları yüzyıllarca halk arasında yaşatıla gelen eşkıya, yazarlar aracılığıyla zaman zaman sembolik, zaman zaman da gerçek dünyanın ölüm gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmışlardır.

Sosyal/soylu eşkıya romanlarında kahramanların sergilemiş oldukları bu tavır, yazarlar tarafından çoğu kez ödüllendirilerek bu kişiler romanlarda “ölümsüz” kahramanlar olarak yer edinmektedir. Romanın sonunda kahramanın bilinmeyen diyarlara yolculuk etmesi, zorlu çatışmalar sonunda ölümlerine dair net bilgiler verilmemesi ve “onurlu” bir yurttaş olarak topluluklarına geri dönmeleri sıkça işlenen temalar arasındadır. Ancak bu durum her kahraman için geçerli olmayıp kimi zaman aksi yönde de ele alınan roman kişileri bulunmaktadır. Bu kişilerin ölümleri ise sosyal/soylu eşkıyalara nazaran çok daha acımasız ve aşağılayıcı bir şekilde gerçekleşmektedir. Yazarların böyle bir eğilim tercih etmelerinin nedeni ise eşkıya olarak adlandırılan bu kişilere bakış açılarıyla ilgilidir.

Halkın karşısında yer alan, onların güçlüler karşısında daha da ezilmelerine ve sömürülmelerine neden olan eşkıyalar ise, hemen her romanda olumsuz

nitelendirilebilecek ölüm veya toplumdan itiliş tarzıyla işlenmektedir. Topluluğuna karşı herhangi bir sorumluluk hissetmeyen ve onlardan biri olmasına rağmen köylülüğün karşısında yer alan bu eşkıya tiplerinde ağırlıklı olarak ölüm kaçınılmaz bir son olarak dikkat çekerken bir başka kurgu ise eşkıyanın itibarsızlaştırılarak “kutsal” bir ölümü dâhi hak etmediği yönündedir. *Rahmet Yolları Kesti*’deki Uzun İskender, *Vatan Tutkusu*’ndaki Durdu ve *İnce Memed*’deki Deli Durdu; bu gruptaki eşkıyalara verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır.

4.1.7.1. İtibarsızlaşma ve Hapishane

Eric Hobsbawm’ın eşkıyalık olgusuna yaklaşımındaki temel düşüncelerinden biri kahramanların “teoride görünmez ve yaralanmaz” (2011: 63) oluşları dikkat çekmekte ve eşkıyalar eğer bir gün hayatlarını kaybedecek olsalar da bunun “ecelleriyle ya da kaza kurşunuyla” (2011: 62) gerçekleşeceği düşüncesi üzerine inşa edilmektedir. Eşkıyanın halkın kurtarıcısı ve onların adalet savunucusu olması nedeniyle herhangi bir şekilde toplumdan itilişleri söz konusu olamayacağı için bu kahramanların halkın hafızasında yaşatılmalarının en geçerli sebebi de onlara olağanüstü özellikler atfedilmesinden geçmektedir. Romantik bakış açısıyla kaleme alınan romanlarda eşkıyanın en zorlu çatışmalardan yara bile almadan kurtulması, kutsal eşyalar (muska, gömlek vb.) aracılığıyla onlara kurşun isabet etmeyeceği düşüncesi; bahse konu romantik bakışın eserlere yansması olarak kabul edilir.

“Karşı-sosyal eşkıya” romanlarında kahramanların yukarıda bahsedilen özelliklerle ele alınmamaları, dolayısıyla onların da böyle bir sonla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Eşkıyaya olan olumsuz bakış, hayatlarının ele alındığı süreçler gibi toplumdan dışlanmalarına da yansımaktadır. Bu anlayışın öncüsü olan Kemal Tahir’in hiçbir romanında eşkıyanın topluluğuna geri döndüğüne veya “kutsal” sayılabilecek bir ölümle yüzleştiklerine şahit olunmaz. Sözü edilen görüşün en anlamlı örneği ise *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanıdır. Dede Kasım’ın evini soymalarının ardından şiddetli yağmura yakalanarak eylemlerine kısa süreli ara vermek zorunda kalan eşkıyalar, bu süreçte ıslanan kıyafetlerini kadın giysileriyle değiştirerek yağmura çözüm bulma düşüncesindedir. Ancak ilerleyen sayfalarda Kemal Tahir’in neden böyle bir kurguya başvurduğu ise çok daha iyi anlaşılmaktadır. Dede Kasım’ın soyulduğunu duyan ve eşkıyaların peşine düşen

köylüler, Uzun İskender ve arkadaşlarını üzerlerinde kadın kıyafetleriyle yakalayarak onları acımasız bir şekilde dövüp jandarmaya teslim eder. Eşkîyanın acımasız bir şekilde dayak yemesi eşkıya romanlarında karşılaşılan bir durum olmamasına rağmen Kemal Tahir, roman kurgusuna kadın kıyafetlerini de ekleyerek bir anlamda kahramanlarını aşağılama ve onları rencide etme eğilimindedir:

“(…) Herif gösteriş yığdıymış. Zoru görmesiyle arkadaşlarını meydanda koyup teslim olmaz mı? Adil’in vurulması bu sebepten... Sarıca’dan da bir oğlan vurulunca Yüksek Oluklular muhtar odasına yürümüşler, ‘Bu İskender rezilini gebertince ne lazım gelir!’ diye bağırmağa başlamışlar. Korkudan altına pislemesin mi? Bir jandarma Reşit var. Erzurum uşağı... ‘Üstünü ararken pislik kokusundan boğulayazdım,’ diyerek başını şu yana çevirdi. Sungurlu namını da ayrıca, rezil etmesini ne yapalım? Hasılı bu, Uzun İskender bütün yüreksizmiş. ‘İşte Dede’mizin paraları... Ben, düşman sözüne uydum. Suç, hep Kuru Zeynel’le Katır Adil’de... Bana pis canımı bağışlayın. Beni öldürmeyin de iyice dövün kardeşler’ diye karı gibi ağlamış” (2017: 339).

Kemal Tahir, sosyal/soylu eşkıya romanlarının aksine kahramanlarını küçümseyebildiği kadar küçümseme yolunu seçerek aslında eşkıyanın “sefil”, “âciz” ve “korkak” kişiler olduğunu ön plana çıkarmak istemiştir. Eşkîya reisi Uzun İskender’in köylüye ilk teslim olan kişi olması, canını kurtarma pahasına arkadaşları hakkında asılsız iddialar öne sürmesi; eşkıyanın halk kahramanı olmak şöyle dursun ilk fırsatta canını kurtarmak için türlü “rezillik”lere başvuran bireyler olmasından ileri gelmektedir. Bu “rezillik” onların yakalanıp köye getirilmelerinde de devam eder ve halka “ibret” olması için teşhir edilmeleriyle son bulur.

Kemal Tahir’in bahsedilen kurgusu *Yediçınar Yaylası* (1958), *Köyün Kamburu* (1959), *Büyük Mal* (1970) üçlemesi ile *Yorgun Savaşçı* (1965) ve *Devlet Ana* (1967) romanlarında da ele alınmaktadır. Benzer bir etkinin varlığından Tarık Buğra’nın *Küçük Ağa* (1963) romanında da söz etmek mümkünken okur Kuvayimillîye tarafından Çakırsaraylı, Elmas Pehlivan ve Çerkes Ethem çetelerinin dağıtılarak toplumdan silinişlerine şahit olmaktadır.

4.1.8. Mutlak Son: Saygınlığı Olmayan Ölüm ve Teşhir

Eşkîyaların sergilemiş oldukları tavrın onların hayatta kaldıkları süre zarfında nasıl biri oldukları yönünde okura önemli bir referans sunmaktadır. Ayrıca ölümleri de bir o kadar önemli mesajlar içermektedir. Halkın yanında yer alan, zor duruma

düştüklerinde onların sorunlarını üstlenen, kısacası sosyal/soylu eşkıya olarak nitelendirilecek kahramanların ölümleri veya romanlardaki sonları destansı özellikler taşıırken “karşı-sosyal eşkıya” grubunda yer alan kişiler için aynı sondan bahsetmek söz konusu değildir. Hayatlarının son buluşu en az sergilemiş oldukları eylemler kadar acımasız öğelerle bezelidir ve bu olumsuzluk eşkıyalığa hem romantik hem de “alçak” bir meslek olarak yaklaşan yazarlar için de geçerlidir. Eşkîyanın tavrı, ölüm şeklini de belirleyen önemli bir koşuldur.

Eşkîya romanları içerisinde özellikle “karşı-sosyal eşkıya” grubunda yer alan kişilerin zaman zaman ağalar, beyler ve yerel yöneticilerle ortak hareket ettikleri gözlemlense de bu durum hayatlarının acımasız bir sonla son bulmasına engel değildir. Kemal Tahir romanlarında eşkıyanın devletle iç içeliği görüşü ön plana çıksa da devlet bir şekilde “meşru” şiddet uygulama yetkisinin kendi elinde olduğunu göstererek bu eşkıya gruplarını ya sürgün etmekte ya da onları acımasız bir şekilde lağvetmektedir. Bu eylemin iki amacı romanlarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi, devletin otorite anlamında tam hâkimiyet sağlayamadığı coğrafyalarda gücünü bu tarz eşkıyalarla ispatlamak istemesidir. İkincisi ise devlet bu eşkıya gruplarını dağıtarak bölge halkına tek otoritenin kendisinde olduğu ve devletin halka zarar veren bu eşkıyaları ortadan kaldırarak halkının yanında yer aldığı izlenimi vermek istemesidir. Her iki durumda da eşkıyanın “aracı” veya “taşeron” özelliği vurgulanırken kaçınılmaz sonlarının bir şekilde mutlaka gerçekleşeceği yönündedir. *Rahmet Yolları Kesti* romanında olduğu gibi bazen de bu cezalandırma halk tarafından gerçekleştirilerek eşkıyanın sonu romanlarda bu şekilde anlatılmaktadır.

Eşkîyanın “taşkın” hareketlerinin köylü tarafından cezalandırıldığı, köylünün pasif konumda iken artık bu zulme daha fazla katlanamayıp eyleme geçtiği ve eşkıyayı kendi elleriyle cezalandırdığı örnek ise *İnce Memed* (1955) romanında görülmektedir. Şiddet eğilimi ve acımasızlığı kadar namus kavramına da hassas olmadığı anlaşılan Deli Durdu, her geçen gün orantısız şekilde artan eylemlerinin karşılığını acımasız bir ölümle tatmak zorunda kalır. İnsanları zengin fakir demeden soymasının dışında bir eşkıyanın uzak durması gereken “namus” kavramına da el uzatan Deli Durdu, köylü tarafından acımasız bir şekilde öldürülerek eylemlerindeki acımasızlığının karşılığını canıyla ödemek zorunda kalacaktır:

“Bir gün Aksöğüt köyüne girdik. Evlerden karıları çıkarttık. Getirttik meydanlığa. Hepsini. Kocakarıları bile. Kardaşıma söyleyim. Oynattık. Fıkaracıklar, koyun gibi birbirlerine sokulmuşlar, titreşiyorlardı. Korkularından bazıları bir iki göbek atıp, sonra kalabalığa kaçıp yumuluyordu. Ondan sonra da Deli Durdu köylünün anasına avradına sövüyordu. Erkekler evlerine kapanmışlar dışarı bile çıkmıyorlardı. Bir baktık, nasıl oldu nasıl olmadı, şimdi bile toparlayamıyorum. Ortalığı bir toz duman örttü. Toz duman içinde kaldık. Deli Durdu da yitti gitti. Ben bir damın üstünde buldum kendimi... Tüfeğim de yoktu yanımda. Bir yarım saat, ortalık toz duman içinde kaldı. Sonra açıldı. Kalabalık kaynaşıyordu ortada. Yorgun, ölü gibi bir kalabalık... Ben damdan indim. Korkumdan tir tir titriyordum. Neden damdan indim? Ben de farkında değildim. Daha da farkında değilim. Neden indim ola? Orada durdum, seyrettim kalabalığı. Kalabalık yavaş yavaş dağıldı. Kimse beni görmedi. Belki gördüler de aldırmadılar. Mecalleri kalmamıştı. Meydana baktım, meydana hiç kimse yoktu. Ölü mölü yoktu. Un ufak etmişlerdi Deli Durduyu, öteki eşkıyaları. Tozun içinde birkaç tüfek kundağı gördüm. Bir de Deli Durdunun çizmesinin tekini” (Yaşar Kemal 2018: 335-336).

Deli Durdu hayatı boyunca zulmettiği köylüler tarafından bu şekilde acımasızca öldürülürken burada yazarın ısrarla vurgulamak istediği nokta “namusa göz dikme” hassasiyetinin öne çıkarılmak istenmesidir. Roman içerisinde Deli Durdu yıllarca eşkıyalık yapan ve fakir köylülerin bile parasını almaktan geri durmayan soysuz bir eşkıya olmasına rağmen köylünün sabrını taşıran olay namuslarına göz dikilmesi olur. Eşkıyanın hayatta kalmasını etkileyen en önemli faktör bölge halkının desteğini alması iken bu desteğin alınmadığı gibi bir de köylünün oldukça hassas olduğu namus eşiğinin aşılması Deli Durdu’nun ölümüne sebep olan tek gerekçedir.

İnce Memed romanında benzer ölümler Kalaycı Osman ve Horalı gibi “karşı-sosyal eşkıya”lar için de geçerlidir. Ali Safa Bey’in adamı olarak romanda öne çıkan Kalaycı Osman, ağa takımının yanında yer alıp köylüye zulmeden, onları haraca bağlayan acımasız bir eşkıyadır. Ancak İnce Memed’le yaşadıkları bir çatışma sonrası vurularak hayatını kaybeden Kalaycı Osman, diğer örneklerdeki gibi hak ettiği mutlak sonla yüzleşerek yazar tarafından bir anlamda cezalandırılmaktadır. Aynı durum Memed’i pusuya düşürmek isteyen Horalı için de geçerlidir.

Yazarlar tarafından kurgulanan bir başka ölüm şekli de acımasızlıklarıyla bilinen eşkıyaların bir başka eşkıya grubu tarafından öldürülmesidir. Şiddet eylemini ön plana almaları dışında köylünün malını yağmalayan, onları haraca bağlayan ve namuslarına göz diken eşkıya grupları, sosyal/soylu olarak bilinen eşkıyalar

tarafından öldürölüp tahmin edilen sonlarını er ya da geç yaşamak zorunda kalır. Yörük Osman Efe'nin Müslüman ve Türk köylerini haraca bağlayan, halka zulmü reva gören Kuşadalı Todori ve Kaptan Anderya adındaki eşkıyaları öldürmesi, Çakırcalı Mehmet Efe'nin yine Ege dağlarında hüküm süren acımasızlıklarıyla tanınan ayrılıkçı Rum eşkıyaları ortadan kaldırması ve Kamalı Zeybek'in Kaptan Hristo'yu öldürmesi bu duruma gösterilebilecek örnekler arasındadır. Gerek acımasızlıklarıyla gerekse ayrılıkçı bir tavır sergilemeleriyle bu eşkıyalar bir şekilde sosyal/soylu eşkıyalar tarafından cezalandırılır. Ve bu görevi üstlenen eşkıyaların da halk nazarında saygınlıklarının giderek arttığı gözlemlenir.

Gözleri önünde ağanın adamları tarafından annesi öldürölen eşkıya Alo'nun hikâyesinin anlatıldığı *Çepel Dünya* (1971) romanında da benzer bir ölüm şekline rastlanmaktadır. Timur Karabulut tarafından romanın kurgusu her ne kadar Alo'nun eşkıya olması üzerine kurgulansa da eski bir Kürt eşkıya olan Kara Paşo'nun eylemleri çok daha dikkat çekmektedir. Alo'nun eşkıya olmasına önyak olan Kara Paşo, bu süreçte Alo'ya eşkıyalığa dair tüm deneyimlerini aktaran bir kahraman olarak yansıtılmaktadır. Romanda Kara Paşo'nun vurgulanan özelliklerinden en önemlisi de “namus” kavramına gösterdiği hassasiyettir. Yörük köylerinden bir kızın namusuna göz diken ve onu zorla kaçırmaya çalışan “karşı-sosyal eşkıya” Halfa'yı öldüren Kara Paşo, hemen her eşkıya romanında sosyal/soylu eşkıya prototipini temsil eden bir figürdür.

Sadece “karşı-sosyal eşkıya” romanlarıyla sınırlı kalmayıp eşkıyalığa romantik bir bakış açısıyla yaklaşan eserlerde de dikkat çeken ölüm şekli; teşhirdir. Yasal iktidar, eşkıyalığa devam eden veya bu yola tevessül etmeye eğilimli olanlara teşhir yoluyla vermek istediğı mesajı ileterek eşkıyalarla mücadele yöntemlerinden birini de bu şekilde belirlemeyi tercih eder. Bu kutsal ritüel için köy meydanları ve hükümet konakları seçilerek hemen herkesin bu duruma şahit olması amaçlanır. Devlet, bu ritüelle yasa dışında kalanlara birtakım mesajlar verirken aynı zamanda meşru şiddet hakkının da kendisinde olduğunu ifade etmeyi amaçlar.

Serüvenine sosyal/soylu bir eşkıya olarak başlamasına rağmen “güç” zehirlenmesi yaşayarak günden güne soysuzlaşan Mahmudo, bu ölüm şeklinin en anlamlı örneğı arasında yer almaktadır. Jandarmalarla girmiş olduğu çatışma sonrası

öldürülen ve köy meydanına yarı çıplak, etleri sarkarak adeta “sefil” bir şekilde getirilen Mahmudo, devletin vermek istediği mesajı ve saygınlığı olmayan ölüm şeklinin tezahürüdür. Bu ölüm üzerine kaymakamın halka yaptığı konuşma ise devletin “kadim” yapısı hakkında yukarıda bahsedilen durumu özetler niteliktedir:

“Evet vatandaşlarım, bu başarı cidden kutlanmaya layık bir başarı. Uzun zamandan beri kıymetli kasabamızı korkuya salan böyle bir caniden halkımızı kurtarmak cidden alkışlanmaya değer. Bir jandarmamızı daha şehit verdik dün gece. Kahramanca çarpışarak sizler için öldü. Toprağı nur olsun. Şimdi burada bir caninin, bir zalimin, bir eşkıyanın akıbetini görüyorsunuz. Dilerim ki bu zalimin akıbeti eşkıyalığa özenenlere bir ders olsun. Ayrıca bu büyük başarıyı sağlamada yardımlarını esirgemeyen Saragöl halkına teşekkürü bir borç bilirim” (Polat 2013: 265).

Teşhir politikası, sosyal/soylu eşkıya romanlarında da zaman zaman gözlemlenen bir durum olmasına rağmen bu örnek bazı farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Devletin topluma iletmek istediği mesajda herhangi bir değişiklik olmazken sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” ölümlerinde halkın hafızasında yer edinme şeklinin farklılaştığı görülmektedir. Halk saygı duyduğu, en zor şartlar altında işkenceye maruz kalsa da asla ele vermediği eşkıyanın ölümü sonrası ağıtlar yakıp onun adına türküler kaleme alırken “karşı-sosyal eşkıya” romanlarında böyle bir durum gerçekleşmemektedir. Aksine halk, bu eşkıyanın ölümünden mutluluk duyarak devlete olan bağlılığını ve saygısını çok daha artırmaktadır. Böyle bir duygu değişiminin yaşanmasında ise eşkıyanın tavrının bir kez daha belirleyici olduğu ısrarla vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Geçmiş binlerce yılla ifade edilebilecek bir zaman dilimine dayanan insanoğlunun yaşadığı serüven, ilk günlerden günümüze değin birçok çelişkiyi ve değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte birçok savaşa, gözyaşına ve yeni toplum yapılarına rastlanmasına rağmen değişmeyen tek şey insanoğlunun duygularıyla yaşadığı gerçeğidir. Bu duyguların oluşumunda ise bireyin yaşadığı coğrafya, toplumda edindiği konum ve karşılaştığı güçlükler önemli dinamikler olarak kabul edildiğidir.

İlkel bir varlık olarak dünyaya adım atmasının ardından değişen şartlara uyum sağlayan, avcılık ve toplayıcılıkla geçen sürecin ardından ateşi keşfeden, tarım aletlerinin hayatımıza girmesiyle birlikte gelişim adına önemli bir değişime imza atan insanoğlu; alışkanlıklarını ve tecrübelerini bir sonraki kuşağa aktararak toplumların gelişimine sayısız katkı sağlamıştır. Sağlanan her katkı, değişimle birlikte birtakım talepleri de beraberinde getirmiştir denilebilir. Bunlardan birisi de insanoğlunun hemen her dönemde özgürlük ve adalet isteğini korumasıdır.

Devlet olgusunun gelişimiyle birlikte kendi üzerindeki haklarının bazılarından feragat ederek bunları devlete veya bölgesel otoriteye emanet eden birey, bu hakların elinden alınması durumunda “başkaldırı” refleksi geliştirerek “hayır” deme tavrı göstermiştir. Böyle bir etkinin temellerinin –ilk “itiraz”, ilk “hayır” söylemi- devlet gibi “kutsal” bir yapının henüz ortaya çıkmadığı Hz. Âdem döneminde Tanrı’ya yapıldığı görülmektedir. Birey, henüz devletle tanışmadan ilk “hayır” tavrını Tanrı’ya karşı gerçekleştirerek bu eğilimin de sonraki nesillere mirasçısı olmuştur. Kâbil’in kardeşi Hâbil’i öldürmesi, Tanrı’nın buyruklarına karşı gelerek ilk “hayır”ını ortaya koyması, aynı zamanda yüzlerce yıl devam edecek gözyaşının da kaynağı olmuştur. Burada öne çıkan nokta ise insanoğlunun zorluklar karşısında gözyaşı dökmekten çok “itiraz”ını dile getirerek “başkaldırma” potansiyeline sahip olmasıdır.

Tarihî bir miras olarak “başkaldırma”, “hayır” deme ve yaşanan coğrafyada “haksızlıklar”ı dile getirme tavrının yer aldığı bir başka kahraman miti de eşkıyalardır. Ancak eşkıya diye adlandırılan kişi veya kişilerin kahramanlıkları

Kâbil’de, Prometheus’ta ve Spartacus’ta olduğu gibi net çizgilerle çizilmemiştir. Sınırlarının belli bir çerçeveye dâhil olmaması gibi bu kişiler hakkındaki tartışmalar da oldukça birbirine uzak anlayışlarda konumlanmıştır. Eşkîyanın bir halk kahramanı mı olduğu, yoksa halkın karşısında yer alan ve onların daha da sömürülmesine neden olan şiddet eğilimli “adi” bir suçlu mu olduğu tartışması hemen her alanda belirsizliğini korurken Türk romanında da konuya yaklaşımda birliktelikten söz etmek mümkün değildir.

Eşkîyalık olgusuna dair gerçek değişimin 1950 sonrasında Yaşar Kemal’in *İnce Memed* romanı ile yaşanması Türk romanına farklı bir tema kazandırmıştır. Murat Sertoğlu’nun 1940’lardan itibaren Ege efeliği ve Çakırcalı Mehmet Efe üzerine yazdığı yazılar çeşitli gazetelerde tefrika edilmiş olsa da bu hikâyelerin kitaplaştırılmasının 1955’i bulması Sertoğlu’nun eserlerini kronolojik olarak literatürde ilk eşkıya romanı olarak kabul etmemizi mümkün kılmamaktadır.

Üzerinde durulması gereken önemli tartışmalardan birisi de yazarların eşkıyalık olgusunu neden 1950 sonrası eserlerine yansıttığıdır. İlk örneği, Millî Mücadele yıllarına dayanan, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde sadece birkaç örnekle temsil edilen bu temanın 1950 sonrası hızla edebiyatta yaygınlaşmasının nedenlerini ise dönemin sosyo-siyasi, ekonomik ve kültürel dinamiklerden ayrı düşünmek mümkün değildir.

1950 sonrası birbirinden bağımsız birçok yazarın eserinde eşkıyalık olgusunu ele almasının nedeni de bu değişikliklerin etkisi olarak açıklanabilir. Değişen dünya algısı, Erken Cumhuriyet Dönemi’nin öncelik verdiği konularda gelişimini tamamlaması, edebiyatın toplumsal sorunları öncelmesi, köy gerçeğinin yazarların dikkatini çekmesi; eşkıyalık temasının 1950 sonrası romanlardaki artışının açıklaması olabilir. Sadece eşkıyalıkla sınırlı kalmayan köy gerçeği, baskıcı ağaların köylüye zulmü, derebeylik anlayışının hâlâ etkili bir şekilde kırsalda devam etmesi, traktörün tarımda yaygınlaşması, adalet dağılımındaki eşitsizlik ve ağalık düzeninin getirdiği kölelik; edebiyatta sıklıkla işlenen temalar arasında yer almıştır.

Türk edebiyatında eşkıya romanlarına bakış açısının değişmesi, Yaşar Kemal’in *İnce Memed*’i (1955) ile başlamıştır. Bu eser öncesi daha çok Ege eşkıyalığına odaklanan Türk romanı, *İnce Memed* ile birlikte artık eşkıyalığı unutulmaya yüz tuttuğu coğrafyalarda da ele alıp işlemeye başlamıştır. Yaşar Kemal,

Memed'i köylüye ait olan toprakların baskıcı ağa zulmünden kurtararak tekrar köylüye verilmesini sağlayan, bu uğurda çeşitli tehlikelere atılmaktan çekinmeyen "reformist" bir eşkıya olarak yaratmıştır. İnce Memed'in bu özelliği "soylu soyguncu"dan ziyade daha çok Eric Hobsbawm'ın "sosyal eşkıya" tanımlamasını karşılamaktadır. Memed'i önemli kılan ise gerek yazıldığı dönemde gerekse sonraki yıllarda ciddi tartışmaları beraberinde getiren bir anlayışın yaratımı olmasıdır.

Eric Hobsbawm'ın *EşkİYalar* (2011) adlı çalışması eşkıyalık olgusu üzerine teorik anlamda önemli bilgiler içerse de yazarın eşkıyalığa dair görüşlerini açıkladığı eseri, ilk baskısı 1959 yılında yapılan *İlkel Asiler* (2014) çalışmasıdır. Bu eserinde, *Toplumsal EşkİYalar* başlığıyla eşkıyalık hakkındaki görüşlerini dile getiren İngiliz tarihçi, eşkıyalık olgusu hakkındaki en kapsamlı kuramsal-teorik çalışmasını 1969 yılında *EşkİYalar* adıyla yayımlayarak eşkıyalık olgusuna farklı bir bakış açısı kazandırmıştır. Yaşar Kemal'in *İnce Memed*'i Eric Hobsbawm'ın eserinden yıllar önce yayımlanmasına rağmen her iki ismin birlikte anılmasındaki gerekçe yazarların eşkıyalığa olan benzer yaklaşımlarıdır.

Bu çalışmadaki temel amaç, 1950-1980 arası yayımlanan eşkıya romanlarında hâkim görüşlerin belirlenmesi, romanlarda öne çıkan düşüncelerin açıklanması ve yazarların hangi görüşleri benimsediklerinin tespit edilmesidir. Genel olarak değerlendirildiğinde, yazarların iki farklı anlayıştan/koldan romanlarını kaleme aldıkları gözlemlenmiştir. Bunlardan birisi Yaşar Kemal okuması, diğeri ise Kemal Tahir okumasıdır. Yaşar Kemal anlayışı içerisinde kaleme alınan eserleri Eric Hobsbawm'ın teorik çalışmalarından bağımsız düşünmek mümkün değilken Kemal Tahir cephesinde ise Karen Barkey görüşleri öne çıkmaktadır. Eric Hobsbawm ekolünü yansıtan romanlarda mitlerden, epik söylemden, halk kültürü kaynaklarından ve en önemlisi destanlardan fazlasıyla yararlandığı dikkat çekmektedir. EşkİYanın halk kahramanı olarak kabul edilmesinde, kahramana birtakım "tanrısal" güçlerin atfedilmesinde, kısacası kahramanın "romantik" bir anlayış çerçevesinde ele alınmasında mitlerin ve destanların etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Kahramanın zorlu çatışmalardan burnu bile kanamadan çıkması, onu koruyan manevî güçlerin her daim olması, mitlerde kahraman motifi içerisinde sıklıkla işlenen "çile" motifinin eserlerde kendini hissettirmesi ve destanlardaki "at", kahramanın acımasızlığıyla dikkat çeken "canavar"ı (bey/yönetici/ağa/mütegalibe)

bertaraf etmesi, kahramanın genelde “babasız” büyümesi, ölümünün sadece vücudundaki gizli bir yerin keşfedilmesi sonucu gerçekleşeceği inancı, çok küçük yaşlarda hak etmediği bir “zulüm” yaşaması, elde ettiği başarının sadece kendisini değil tüm bir topluluğu etkileyecek potansiyele sahip olması, sembolik bir “ölüm” dışında kahramanın asla ölmeyeceği düşüncesi; romanlardaki destan etkisini fazlasıyla öne çıkaran motiflerdir. İnce Memed ve diğer örneklerde de bu etkinin yansımaları romanlarda yer almış olup roman kişinin zaman zaman destan kahramanı gibi hareket ettiği gözlemlenmiştir. Yaşar Kemal, birçok söyleşisinde ve yazısında bu etkinin varlığından bahsederek aslında *İnce Memed*'i bir destansı roman, Memed'i de destan kahramanı gibi yaratmak istediğini gizlemez. Kısaca, bu türün temsilcilerini ve onların eserlerini mit ve destanlardan ayrı düşünmek neredeyse imkânsızdır.

Eşkiya anlatılarında kahramanın romantikleştirilmesi, yani okura “masum” bir portre çizilmesi birçok romanda vurgulanan öğeler arasındadır. Kahramanın istemediği bir suçtan dolayı eşkiya olamaya karar vermesi, bir başkasının işlediği suçun ona mâl edilmesi veya haksızlığa uğraması sonrası eşkiya olmasının dışında; eşkiyaların Millî Mücadele döneminde aktif rol almaları da romantikleştirme eğiliminin bir başka kurgusu olarak öne çıkar. Bir başka romantikleştirme eğilimi ise eşkiyaları yerli-yabancı ayırımına tabii tutarak gayrimüslim eşkiyaların belirli bir politika dâhilinde hareket ettikleri, yani ayrılıkçı bir tavır sergileyerek siyasallaştıkları yönündedir. Böyle bir eğilimin altyapısında ise yazarların vermek istedikleri mesajlar arasında eşkiyanın siyasallaşmaması gerektiği, siyasallaşma yolunu tercih edecekleri safhada ise Millî Mücadele'de yer almaları gerektiği görüşü vurgulanmaktadır.

1950-1980 arası kaleme alınan ve eşkiyalık olgusuna romantik bir pencereden bakmayı tercih eden eserlerde ağırlıklı olarak tespit edilen özellikler bu şekildedir. Yazarlar suçun salt gerçeği yerine kahramanın “bedbahtlığına” dikkat çekerek bu kişilerin hangi şartlar altında eşkiya olmaya karar verdiklerini açıklamaktadır. Burada şiddette ölçülü olmak, halkın koşulsuz desteğini kazanmak, mecbur kalmadıkça öldürmemek ve adaleti gözetmek ısrarla vurgulanan noktalardır. Bu bakış açısının başını Yaşar Kemal ve Murat Sertoğlu çekerken birbirinden bağımsız birçok yazarın da bu görüşe destek verdiği görülmektedir. Romanlar nicelik olarak

bir tasnife tabii tutulduğunda kaleme alınma sıklığının daha çok sosyal/soylu eşkıya romanları üzerine olduğu fark edilmektedir. Ayrıca romanlarda anti-kahraman yaratarak aslında başkahramanın gerçek özellikleri ve olumlulukları yazarlar tarafından vurgulanmak istenmiştir.

İnce Memed karakteriyle eşkıyalara sadece zenginden alıp fakire veren soylu soyguncu bakış açısıyla yaklaşmayan, onların aralarında reformist özellikler taşıyabilecek eşkıyalar olduğunu da iddia eden Yaşar Kemal, bu eseriyle aynı zamanda yeni bir tartışmanın da başlamasına yol açmıştır. Türk edebiyatında klasikler arasında yer alan *İnce Memed*'in yayımlanmasından iki yıl sonra *Rahmet Yolları Kesti* romanıyla Yaşar Kemal anlayışına ilk ve ciddi itirazı dile getiren Kemal Tahir, bu kişilerin soylu soyguncu olmaları şöyle dursun eşkıyaları “yağmacı”, “hırsız”, “sefil”, “korkak” ve “acımasız” kişiler olarak değerlendirmeyi tercih edecektir. Teorik bağlamda sosyal/soylu eşkıyalarda görülen Eric Hobsbawm kuramının burada Karen Barkey ile birlikte anlam kazandığı ve eşkıyalığın yorumlanmasında birtakım ihtilafların gündeme gelmesi, bu olgunun değerlendirilmesinde edebî ayrılıkları da tetiklemiştir.

Eric Hobsbawm ve Yaşar Kemal yorumunda eşkıyalığa yaklaşımda mitsel ve destansı özellikler dikkat çekerken Kemal Tahir bu etkileri bir kenara bırakarak salt “suç” ve “suçun neden olduğu etkiler” üzerine yoğunlaşmıştır. Baskı ve zulüm ortamı içerisinde köylünün bu kişilere hayranlık duymasının nedenlerini *Rahmet Yolları Kesti* romanının son bölümünde açıklayan yazar, bu durumun etkisini halkın hikâye anlatma/yaratma eğilimi, adi suçluların halk tarafından kahramanlaştırılarak yanlış bir aktarımla sonraki yıllara miras bırakılması olarak yorumlamaktadır. Yani Kemal Tahir bu olguya romancı hassasiyetiyle yaklaşmak yerine, olguyu sosyolog ve tarihçi bakış açısıyla yorumlamayı tercih edip bu kişilerin kırsalda halka nasıl zarar verdiğini ve acımasız ağaların etkisiyle köylünün daha da çok sömürüldüğünü öne çıkarmayı amaçlamıştır. Yazar, böyle bir amacı hedeflenmesindeki nedeni ise sadece halk arasında değil son dönemlerde yarı aydınlar arasında da yaygınlaşan bir yanlışlığı düzeltmek istemesi olarak açıklayacaktır.

“Karşı-sosyal eşkıya” temasıyla kaleme alınan romanlarda ısrarla vurgulanan niteliklerden biri de kahramanların “soysuz” olarak kabul edilebilecek özelliklere sahip olmasıdır. Yağma, talan, hırsızlık, adam öldürme ve halk üzerinde baskı

kurmanın yanı sıra; “namus” gibi kutsal kabul edilen kavramlara da asla riayet etmeyen bu kişiler, “baldırıçiplak,” “korkak”, “kopuk” ve “sefil” kişiler olarak betimlenmektedir. Bu özelliklere sahip kişilerin de halkın yanında olup onlara destek vermesi neredeyse imkânsızdır. Kemal Tahir eşkıyaların bu özelliklerinden dolayı şakilerin romantikleştirilmesi konusunda ciddi bir malzeme teşkil eden ve onların Millî Mücadele’ye verdikleri destek konusundaki okumayı da reddetmektedir. Yani sosyal/soylu eşkıya geleneğindeki eşkıyanın Millî Mücadele’ye destek verdiği/vereceği düşüncesi, Kemal Tahir tarafından reddedilerek bu eğilim bir anlamda “yapıbozum” a uğratılmıştır. Kısacası yazar, eşkıyalığın tüm olumsuzluklarını gözler önüne sererek bu kişilere sempati beslenmemesi ve eşkıyanın mitleştirilmemesi gerektiğini göstermek istemiştir.

Türk edebiyatı kısa bir sürede birbirinden önemli iki eserle karşılaşırken iki görüş arasındaki ihtilaf birtakım eleştirileri de beraberinde getirmiştir. 1950-1980 yılları arasında eşkıyalık ile ilgili kaleme alınan romanlarda Yaşar Kemal anlayışı ağırlık kazanmasına rağmen dönemin eleştirmenleri özellikle *İnce Memed* üzerinden Yaşar Kemal’i sert ifadelerle eleştirmiştir. Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Cilt 3: 1940-1950* (1965) adlı eserinde, Kemal Tahir ve romanlarını ele aldığı bölümde eşkıyalık hakkındaki değerlendirmelerini ifade ederek olguya olan olumsuz bakışını açıklamıştır. Tuncay Şenkal, *İlim, Kültür ve Sanatta: Gerçek, Sayı: 10-14* (1979) dergisinde eşkıyalığı detaylı bir incelemeye tabii tuttuğu seri yazılarında *İnce Memed*’i sert bir üslupla eleştirip Kemal Tahir anlayışına yakın olan görüşlere yer verirken Hulusi Dosdoğru, *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir* (1974) adlı eserinde *Rahmet Yolları Kesti* romanının öneminden bahsedip satır aralarında *İnce Memed*’i eleştirmektedir. Romanların ağırlıklı olarak sosyal/soylu eşkıya anlayışıyla kaleme alındığı görülse de, eleştirmenlerin taraflarını Kemal Tahir’den yana belirledikleri görülmektedir.

Kemal Tahir, kendisiyle yapılan söyleşilerde ve röportajlarda *Rahmet Yolları Kesti* romanını *İnce Memed*’e karşılık yazmadığını ifade etse de yazarın eşkıyalığa olan yaklaşımındaki sert üslup, *İnce Memed* özelinde kahramanın reformist bir yapıya sahip olması ve eşkıya mitinin fazlasıyla abartıldığını düşünmesi; aslında romanın *İnce Memed*’e karşı bir itiraz olarak ele alındığı kanısını güçlendirmektedir. Aynı zamanda yazar, *Yediçinar Yaylası* (2018) romanında Çakırcalı Mehmet Efe

hakkında “Gâvur İzmir’inin rezil Çakırcalı Efe’si” (2018: 190) diyerek sosyal/soylu eşkıya romanlarında fenomenleşen kahramanlara karşı da ağır ifadeler kullanmaktadır. Eşkialık olgusu hakkındaki ihtilafın Yaşar Kemal ve Kemal Tahir gibi iki usta romancı arasında yaşanması ise Türk edebiyatının zenginlikleri olarak literatürde ayrı bir öneme sahiptir.

Sosyal/soylu eşkıya ve “karşı-sosyal eşkıya” romanları her ne kadar teorik anlamda ve edebî anlayışta ciddi ayrılıklar içerse de romanlarda birtakım benzerlikler öne çıkmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi “acımasız ağa” imajıdır. Gerek Yaşar Kemal gerekse Kemal Tahir anlatısında köylünün ezilmesine, yerel yöneticiler tarafından sorunlarının göz ardı edilmesine neden olan tek yapı; ağalık düzenidir. Ağa olarak nitelendirilen kişilerin yaşadıkları coğrafyada büyük bir toprak mülkiyetine sahip olmaları, yerel yöneticilerle (kaymakam, savcı, jandarma, tahsildar, muhtar vb.) yakın, bir o kadar da çarpık ilişkiler içerisinde olmaları bu durumun nedenleri arasında gösterilebilir. Yaşar Kemal anlatısında öne çıkan Abdi Ağa, Ali Safa Bey, Hamza Ağa, Mahmut Ağa ve Arif Saim Bey’in; Kemal Tahir anlatılarındaki Kara Abuzer Ağa, Çerçi Süleyman Ağa ve Bilal Efendi’den hiçbir farkı bulunmamaktadır. Bu kişiler nüfuzlarını kullanarak halka zulmeden, kendi iktidar alanlarını güçlendirmek/korumak adına köylüye her türlü şiddeti/zulmü reva gören gaddar kişilerdir. “Acımasız ağa” imajıyla yazarların aslında kırsalda beliren eşkıyalık hakkındaki düşünceleri anlam kazanmaktadır. Her iki görüşün de düşünsel altyapısında bu olgunun oluşmasında derebeylik sisteminin yattığı ve siyasal iktidarın da bu kişilerin yanında yer alarak halkın sömürülmesine göz yumduğu anlaşılmaktadır.

Romanlarla ilgili söylenebilecek bir başka ortaklık da devletin eşkıyalık salgınının önlenmesine dair aldığı tedbirlerdir. Yazarlar, devletin orantısız şiddet uygulamasını eserlerinde sıklıkla vurgulamaktadır. Eşkialık olarak nitelendirilen kişilerin anne, kardeş ve eş gibi birinci derece yakınlarına ağır hakaretlerin edilmesi veya bu kişilerin işkenceye maruz kalmaları, eşkıyanın kellesine ödül konulması veya düze inmiş bir başka eşkıya çetesinden yardım istenmesi, çıkarılan kanunlarla eşkıyalık olgusunun önüne geçme eğilimi ve en önemlisi eşkıyanın yakalanıp öldürüldükten sonra köy meydanında cesedinin “teşhir” edilmesi; her iki anlatıda yazarlar tarafından vurgulanan noktalardır.

Konu hakkında netliği belirlenemeyen tek sorun ise; şaki, eşkıya, efe, zeybek ve haydut gibi kavramlar üzerinedir. Sözü edilen ayırım/uyuşmazlık, Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*'te de fark edilmektedir. *Güncel Türkçe Sözlük* “eşkıya” kelimesinin anlamını “Dağda, kırdada yol kesen hırsızlar, haydutlar” (TDK, [https://sozluk.gov.tr/?kelime= E.T. 02.12.2019](https://sozluk.gov.tr/?kelime=E.T.02.12.2019)) olarak verirken “efe” kelimesini “Yiğit, özellikle Batı Anadolu köy yiğidi, zeybek. Ağabey. Kabadayı” (TDK, [https://sozluk.gov.tr/?kelime= E.T. 02.12.2019](https://sozluk.gov.tr/?kelime=E.T.02.12.2019)); “zeybek” kelimesini ise “Batı Anadolu efesi” (TDK, [https://sozluk.gov.tr/?kelime= E.T. 02.12.2019](https://sozluk.gov.tr/?kelime=E.T.02.12.2019)) olarak karşılamaktadır. Oysa her iki kelime zaman zaman yazarlar tarafından aynı cümle içerisinde kullanılmakta olup eşkıya kelimesinin efeyi, efenin de eşkıyayı karşıladığı görülmektedir.

Söz konusu ikilik *Güncel Türkçe Sözlük* ile sınırlı kalmayıp muhtelif sözlük çalışmalarında da benzer anlamları karşılamaktadır. Aynı anlama gelmelerine rağmen eşkıya kelimesi genelde olumsuzluk anlamı taşıırken efe kelimesinin çok daha duygusal/romantik anlamı olduğu ve suç unsurunu meşrulaştırma/hafifletme adına kullanıldığı düşünölmektedir. Benzer bir durum *Güncel Türkçe Sözlük*'te de dikkat çekmektedir. Şaki, eşkıya, efe, zeybek vb. kelimeler hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın; bu kelimelerin suçu, şiddeti ve yasa dışı bir eylemi içermesinin sadece meşru iktidar tarafından belirlenebileceği anlaşılmaktadır. Ve bu belirleme sonrası tespit edilen suça verilecek cezanın yine yasal iktidar tarafından uygulamaya konulması gerektiği öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adatepe, Mustafa Kemal (1997). “Cumali'nin Sakalı ya da Post-Modern Bir Şâki”. *Adam Sanat*, S 42, s. 39 – 53.
- Akdağ, Erhan (2012). “Kemal Tahir'in Romanlarında Toprak ve Ağalık Sorunu”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, S 181, s. 244 – 251.
- Akın, Cahit (2007). “Eşkîyalık ve İnce Memed”. *Kitap-lık*, S 101, s. 93 – 102. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları.
- Alangu, Tahir (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman 3*. İstanbul: Asaf Ertekin Yayınları.
- Altunok, Gülbanu (2007-08). “Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault”. *Doğu Batı*, S. 43, s. 51 – 74.
- Alver, Köksal (2015). “Türkiye’de Edebiyat Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sosyoloji Konferansları*, 52, s. 343-354. doi: 10.18368 /IU/sk.32033
- Antakyalıoğlu, Zekiye (2013). *Roman Kuramına Giriş*. (haz. Gökçe Çiçek Çetin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bahtin, Mihail (2017). *Karnavalda Roma*. (çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Barkey, Karen (2016). *Eşkîyalar ve Devlet: Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (çev. Zeynep Altok). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Baykurt, Fakir (1974). “Kemal Tahir İçin”. *Türkiye Defteri Aylık Edebiyat-Siyaset Dergisi*, S 6, İstanbul: Garanti Matbaası.
- Bayrak, Mehmet (2000). *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*. İstanbul: Özge Yayınları.
- Bayrak, Mehmet (2014). *Eşkîyalık ve Eşkîya Türküleri*. Ankara: Özge Yayınları.
- Belge, Murat (2016). *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Benjamin, Walter (2014). “Şiddetin Eleştirisi Üzerine”. (haz. Aykut Çelebi, çev. Ece G. Çelebi). *Metis Defterleri*. İstanbul: Metis Yayınları. s. 19 – 42.

- Beşikçi, İsmail (1970). *Doğu Anadolu'nun Düzeni: Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I*. İstanbul: Yurt Kitap Yayın.
- Bezci, Bünyamin (2006). "İsyanın Sosyo-Politik Tarihselliği: Eşkîyalar, Partizanlar ve Teröristler". *Uluslararası Hukuk ve Politika*, S 7, s. 99 – 110.
- Boran, Behice (1992). *Toplumsal Yapı Araştırmaları*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bosquet, Alain (2003). *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor*. (çev. Onat Kutlar ve Altan Gökalp). İstanbul: Adam Yayınları.
- Buğra, Tarık (1997). *Küçük Ağa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Byung-Chul Han (2017). *Şiddetin Topolojisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Campbell, Joseph (2017). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (çev. Sabri Gürses). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Campbell, Joseph ve Moyers, Bill (2003). *Mitlerin Gücü*. (çev. Zeynep Yaman). İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Camus, Albert (2017). *Başkaldıran İnsan*. (çev. Tahsin Yücel). İstanbul: Can Yayınları.
- Cassia, Paul Sant (2012). "Kıbrıs ve Diğer Akdeniz Toplumlarında Eşkîyalık, Efsane ve Terör". (çev. Serkan Taş). *Kebikeç*, S 33, s. 271 – 296.
- Celnarova Xenia ve Avcı Ali Haydar (2012). *Avrupa ve Önyasya'da Eşkîyalık*. Ankara: Barış Kitap.
- Colson, Daniel (2011). *Anarşist Felsefe Sözlüğü*. (çev. Işık Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.
- Çelebi, Aykut (2014). "Şiddete Karşı Siyaset Hakkı". (haz. Aykut Çelebi). *Metis Defterleri*. İstanbul: Metis Yayınları. s. 255 – 312.
- Çetişli, İsmail (2014). *Edebiyat Sanatı ve Bilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2015). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Devellioğlu, Ferit (2005). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (haz. Aydın Sami Güneyçal). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Diken, Bülent (2013). *İsyân, Devrim, Eleştiri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dosdoğru, M. Hulûsi (1974). *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*. İstanbul: Tel Yayınları.
- Egeli, Münir Hayri (1944). *Uryan Efe*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Eğribel Ertan ve Andı M.Fatih (2010). *Kemal Tahir 100 Yaşında*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, Mircea (2017). *Mitlerin Özellikleri*. (çev. Sema Rifat). İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Emiroğlu, Kudret (2012). “Çok hayr ü şer işledik: Eşkıyalığa Giriş”. *Kebikeç*, S 33, s. 7 – 20.
- Engels, Friedrich (1996). “Tarihte Şiddetin Rolü”. (çev. Olcay Kunal). *Cogito*, S 6-7, s. 169 – 184.
- Enis, Reşat (1969). *Kara Toprak*. İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Erduran, Refik (1974). *Yağmur Duası*. İstanbul: Tarihsiz.
- Erhat, Azra (2010). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gözütok, Türkan (2011). “Eşkıyalık ve Çakırcalı Mehmet Efe'nin Türk Edebiyatına İzdüşümü”. *Türkbilig*, S 21, s. 49 – 72.
- Gündüz, Osman (2007). “Cumhuriyet Dönemi: Roman 1960 Sonrası”. *Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 4*. İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Güneş, Hasan (2016). *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (1991). *Kan Davası*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1968). *Eşkıya İnde*. İstanbul: Hilal Yayınları.
- Halikarnas Balıkcısı (1999). *Ötelerin Çocukları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Hançerlioğlu, Orhan (1954). *Ekilmemiş Topraklar*. İstanbul: Varlık Yayınları.

- Hobart, Mark (1996). “Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru”. (çev. Yurdanur Salman). *Cogito*, S 6-7, s. 51 - 64.
- Hobsbawm, Eric (2011). *Eşkıyalar*. (çev. Osman Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hobsbawm, Eric (2014). *İlkel Asiler*. (çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hocaoğlu, Durmuş (2000). “Düşük Şiddetli Devrim”. *Doğu Batı*, S 1, s. 73 – 88. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İlgürel, Mücteba (1995). “Osmanlılar’da Eşkıyalık Hareketleri”. Erişim adresi ve tarihi: MÜCTEBA İLGÜREL, "EŞKIYA", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eskiya#2-osmanlilarda-eskiyalik-hareketleri> (13.12.2019).
- Jung, Carl Gustav (1996). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri (Konferanslar)*. (çev. Kamuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Jung, Carl Gustav (2006). *Analitik Psikoloji*. (çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınları.
- Jung, Carl Gustav (2009). *İnsan ve Sembolleri*. (çev. Ali Nahit Babaoğlu). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, Carl Gustav (2017). *Dört Arketip*. (çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- K.[akınç], Tarık Dursun (1959). *İnsan Kurdu*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kabacalı, Alpay (2004). *A’dan Z’ye Yaşar Kemal*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Ramazan (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, Ramazan (2017). “Köy Romanı”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 65/66/67, s. 319-325.
- Karabulut, Timur (1971). *Çepel Dünya*. İstanbul: Ararat Yayınevi.

- Karpat, Kemal (1971). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kaya, Muharrem (2004). *Türk Romanında Destan Etkisi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kemal Tahir (2008). *Namuscular*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (1973). “Eşkiyalık Üstüne”. *Türkiye Defteri Aylık Edebiyat-Siyaset Dergisi*, (Ferit Güneri tarafından 1974 tarihinde yapılan röportajdan aktarılmıştır) s. 1 – 6. İstanbul: Garanti Matbaası.
- Kemal Tahir (2005). *Yorgun Savaşçı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2007). *Damağası*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2008). *Karılar Koğuşu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2009). *Körduman*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2010). *Kelleci Memet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2011). *Bir Mülkiyet Kalesi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2011). *Bozkırdaki Çekirdek*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2011). *Sağırdere*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2016). *Yol Ayrımı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017). *Devlet Ana*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017). *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017). *Esir Şehrin Mahpusu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017). *Kurt Kanunu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2017). *Rahmet Yolları Kesti*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2018). *Büyük Mal*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2018). *Köyün Kamburu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Kemal Tahir (2018). *Yediçınar Yaylası*. İstanbul: İthaki Yayınları.

- Kıyafet, Hasan (2015). *Komünist İmam*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Korkmaz, Şerif (2012). “Âsi ve Eşkîya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa 1825-1834”. *Kebikeç*, S 33, s. 149 – 171.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (1953). *Dağlar Delisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Kundera, Milan (2005). *Roman Sanatı*. (çev. Aysel Bora). İstanbul: Can Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Moran, Berna (1996). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, Fethi (2008). *Yaşar Kemal'in Romancılığı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oskay, Ünsal (1996). “Efendi /Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine”. *Cogito*, S 6-7, s. 185 – 195.
- Ömer Seyfettin (2007). *Yalnız Efe*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Özcan, Ahmet (2012). “Eşkîyanın Adi Şiddetinin Siyasallığı ve Yasa Yapıcı Mirası”. *Kebikeç*, S 34, s. 7 – 23.
- Özcan, Ahmet (2018). “Ama Eşkîyalık Çağı Kapandı!” *Modern Türkiye'de Son Kürt Eşkîyalık Çağı (1950-1970)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Tarık (2003). “Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi”. *Millî Folklor*, S 57, s. 76 – 81.
- Öztürk, Armağan (2007-08). “Bir Haklı Savaş Tartışması: Şiddet Meşru Olabilir Mi?” *Doğu Batı*, S 43, s. 115-128.
- Öztürk, Serdar (2007). “Eşkîyalar, Kabadayılar, Külhanbeyiler ve Silah Toplama”. *Bilgi ve Bellek*, S 5, s. 136 – 159.
- Parla, Jale (2009). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, Ömer (2013). *Mahmudo ile Hazel*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Rank, Otto (2018). *Kahramanın Doğuş Miti: Mitolojinin Psikolojik Yorumu*. (çev. Gökçe Yavaş). İstanbul: Pinhan Yayınları.

- Rousseau, Jean-Jacques (2015). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. (çev. Rasih Nuri İleri). İstanbul: Say Yayınları.
- Sabahattin Ali (2008). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Saydam, Bilgin (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sertoğlu, Murat (1955). *Dağlar Kralı Yörük Osman Efe*. İstanbul: Güven Basım ve Yayınevi.
- Sertoğlu, Murat (1965). *Çakırcalı Mehmet Efe*. İstanbul: İtimat Kitapevi.
- Sertoğlu, Murat (1969). *Atçalı Kel Mehmet Efe*. İstanbul: İtimat Kitapevi.
- Sertoğlu, Murat (1979). *Kamalı Zeybek*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Stevens, Anthony (1999). *Jung*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Stevick, Philip (2004). *Roman Teorisi*. (çev. Sevim Kantarcıoğlu). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sun, Zeynel Besim (1941). *Çakıcı Efe*. Adana: Horozoğlu Kardeşler Yayınları.
- Şenkal, Tuncay (1979). "Türk Romanında Eşkiya". *İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek*, S 10-11-12-13-14, İstanbul: Otağ Yayınevi.
- Tarus, İlhan (1967). *Vatan Tutkusu*. İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.
- Timur, Taner (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Tuncer, Cengiz (1970). *Hacizli Topraklar*. İstanbul: E Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkeş, Ömer (2008). "Sol'un Romanı". *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8*. s. 1052 – 1073. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uçuk, Cahit (1966). *Değirmen Taşı*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık A.Ş.
- Uluçay, M. Çağatay (2013). *Atçalı Kel Mehmed*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ulunay, Refi Cevad (1973). *Dağlar Kralı Balçıklı Edhem*. İstanbul: Bolayır Yayınevi.

- Üner, Mehmet Emin (2009). *Aşiret, Eşkîya ve Devlet*. İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- Ünsal, Artun (1996). “Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi”. *Cogito*, S 6-7, s. 29 -36.
- Vogler, Christopher (2017). *Yazarın Yolculuğu: Senaryo ve Öykü Yazımının Sırları*. (çev. Kenan Şahin). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Watt Ian ve Barthes Roland (2002). *Roman ve Gerçek Etkisi*. (çev. Mehmet Sert). İstanbul: DonKişot Yayınları.
- Yakut, Esra (2012). “Osmanlı Hukuku’nda Bir Suç Olarak Eşkîyalık ve Cezalandırılması”. *Kebikeç*, S 33, s. 21 – 34.
- Yalçın, Murat (ed.) (2010). *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi I-II*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (1969). *Yer demir gök bakar*. İstanbul: Ant Yayınları.
- Yaşar Kemal (1973). “Eşkîyalık Üstüne”. *Türkiye Defteri Aylık Edebiyat-Siyaset Dergisi*, (Ferit Güneri tarafından 1974 tarihinde yapılan röportajdan aktarılmıştır) s. 1 – 6. İstanbul: Garanti Matbaası.
- Yaşar Kemal (1994). *Al Gözüm Seyreyle Salih*. İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Yaşar Kemal (2012). *Yılanı Öldürseler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2013). *Binboğalar Efsanesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2014). *Çakırcalı Efe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2014). *Yusufoçuk Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2016). *Demirciler Çarşısı Cinayeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2016). *Ortadirek*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (2018). *İnce Memed 1-2-3-4*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yaşar Kemal (Tarihsiz). *Teneke*. İstanbul: Ararat Yayınevi.
- Yaşar Kemal (Tarihsiz). *Üç Anadolu Efsanesi*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Yetkin, Sabri (2003). *Ege’de Eşkîyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yiner, Abdulnasır (2012). “Köy Enstitüleri Üzerine Bir Deneme”. *Jass*, Volume 5, s. 307-317.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Eren YILDIRIM

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 15.01.1984 / Sivas

e-posta : ernyildirim@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Lefke Avrupa Üniversitesi K.K.T.C.	2008
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2013
Doktora	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2020

YABANCI DİL BİLGİSİ

KPDS (57.00)

ÜDS (60.00)

YÖK DİL ()

IELTS ()